Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Кафедра фінансів ім. С. І. Юрія

До 55-річчя кафедри фінансів ім. С. І. Юрія

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Збірник наукових праць

ТЕРНОПІЛЬ
2024

Випуск 4

УДК 336

Збірник наукових праць

Випуск 4

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

ГОЛОВА РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:
Крисоватий А. І. – д. е. н., професор, завідувач кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:
Кириленко О. П. – д. е. н., професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ;
Горин В. П. – д. е. н., професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ;
Лободіна З. М. – д. е. н., професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ.

Розглянуто та рекомендовано до друку на засіданні кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ (протокол № 8 від 17 грудня 2024 р.).

Фінансове забезпечення сталого розвитку: збірник наукових праць. Тернопіль: ЗУНУ, 2024. Випуск 4. 217 с.

Коло проблем, які висвітлюються у збірнику, пов'язані з розробкою основних напрямів фінансової політики держави, реформуванням складових фінансового механізму та фінансової системи, удосконаленням управління фінансами на макро-, мезо- і макрорівнях. Висновки та рекомендації мають вагоме теоретичне значення і можуть бути використані при написанні наукових статей, курсових та дипломних робіт, проведенні інших форм наукових досліджень.

УДК 336

За редакцію, зміст і достовірність даних, а також встановлення фактів плагіату матеріалів, розміщених у збірнику наукових праць відповідальність несуть автори та наукові керівники.

© ЗУНУ, 2024

ЗМІСТ

Бондаренко Євген, Карпа Тарас
ТЕОРЕТИЧНА СУТНІСТЬ ФІСКАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ……... 8

Була Павло, Кузьмин Андрій
ДІАЛЕКТИКА СУТНОСТІ МИТНОГО КОНТРОЛЮ……. 11

Валігура Володимир, Смеречанська Анна-Каріна
АНАЛІЗ СПРОЩЕНОЇ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ ЯК МЕТОДУ СТИМУЛЮВАННЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ……..….. 15

Вовчук Герман
ОЦІНКА ВПЛИВУ НЕТАРИФНИХ МЕТОДІВ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕД В УКРАЇНІ…… 18

Горин Володимир, Мудрий Тарас, Морман Володимир
РЕЗЕРВИ НАРОЩУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ БЕЗПЕКОВИХ ТА ЕКОНОМІЧНИХ РИЗИКІВ……. 21

Губарев Сергій
МОЛОДІЖНІ РАДИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ З ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ…… 27

Джердж Віталій, Шпак Ігор, Орловська Оксана
ПРОТИДІЯ МИТНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ: СУЧАСНІ ТРЕНДИ ТА ОРІЄНТИРИ УДОСКОНАЛЕННЯ…… 31

Дмитрів Володимир, Казмірук Вікторія
ДО ПИТАННЯ ПРО РІВЕНЬ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ……... 34

Дмитрів Володимир, Костюк Іван
ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА В КОНТЕКСТІ ВОЄННОГО ЧАСУ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ…… 37

Дмитрів Володимир, Пелех Олег
ДОМІНАНТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ……. 40

Дмитрів Володимир, Присяжна Сніжана
ПОНЯТТЯ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ОБ'ЄКТА ФІСКАЛЬНОГО СТИМУЛЮВАННЯ…….. 42

Дмитрів Володимир, Сахарнацька Михайлина
ДИНАМІКА ТА СТРУКТУРА ПОРУШЕННЯ МИТНИХ ПРАВИЛ В УКРАЇНІ….. 46

Дмитрів Володимир, Свербивус Ростислав
ОСНОВНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПОДАТКОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ТА ПОДАТКОВОЇ КУЛЬТУРИ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ……. 49

Дмитрів Володимир, Флейтута Юлія
ТЕОРЕТИКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ МИТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ…….. 51

Долюк Алла, Грібов Олександр
ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД……..... 53

Долюк Алла, Казмірук Вікторія
БЮДЖЕТНЕ ФІНАНСУВАННЯ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ……..…… 56

Долюк Алла, Левчук (Омельченко) Тетяна
БЮДЖЕТНЕ ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ……..... 60

Дочинець Любов
БЕЗПЕКОВІ ДЕТЕРМІНАНТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВИДАТКІВ БЮДЖЕТІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД…….. 63

Задорожний Владислав
ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ ЯК СПОСІБ ПРОТИДІЇ ФІНАНСОВОМУ ШАХРАЙСТВУ НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ……... 66

Зазуляк Степан, Буряк Тетяна
ПОДАТКОВІ РЕЗЕРВИ НАРОЩУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УКРАЇНІ…….. 68

Зозуля Василь
РЕАЛІЗАЦІЯ КОНТРОЛЬНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ОРГАНІВ КАЗНАЧЕЙСТВА В ПРОЦЕСІ ОБСЛУГОВУВАННЯ БЮДЖЕТІВ ЗА ВИДАТКАМИ……. 72

Іванова Анна, Петровці Іван
МИТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ……... 78

Каптурова Дарія
ПІДВИЩЕННЯ ФІСКАЛЬНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ПДФО ЯК РЕЗЕРВ ЗБІЛЬШЕННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ……. 82

Квасниця Оксана, Андросюк Дарія, Мудрий Тарас
ПЕРСПЕКТИВИ ЗМІЦНЕННЯ ФІНАНСОВОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ…… 85

Квасниця Оксана, Михалік Анна
ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРІОРИТЕТИ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ВІЙНИ……..… 90

Кекіш Ігор, Котоній Назар
ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ ЯК ОСНОВА ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ОСОБИСТИМИ ФІНАНСАМИ……..……..……...…….. 96

Кириленко Ольга, Кравчун Ірина
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ І ФІСКАЛЬНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ……. 99

Кобильняк Оксана
ОЦІНКА ОБСЯГІВ ДОХОДІВ ТА ВИДАТКІВ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ…….. 103

Кобільник Вікторія
РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОПТИМІЗАЦІЇ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ГРОМАД….. 106

Коваль Світлана, Костик Віталій
ДОХІДНА ПОВЕДІНКА ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ……...…… 109

Коруна Максим
РИЗИК-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД ФУНКЦІОНУВАННЯ МИТНОЇ СИСТЕМИ В КРАЇНАХ ЄС…….. 112

Мартинів Марія
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ПУБЛІЧНОГО СЛУЖБОВЦЯ, ЯК ОСНОВА ЙОГО ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ……... 115

Надеіна Наталія, Терлецький Ростислав
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВИКОНАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ ЗА ВИДАТКАМИ……. 119

Нітефор Роман, Машталер Назарій, Яцик Віталій
АДМІНІСТРУВАННЯ МИТНИХ ПЛАТЕЖІВ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ….. 123

Ординат Юрій
АНАЛІЗ СУВЕРЕННИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ В КРАЇНАХ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ТА РОЗВИТКУ…….. 126

Орищин Анастасія
НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ…….. 128

Рижик Юлія
СУТЬ, ФУНКЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНА РОЛЬ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ…… 131

Руденко Вікторія, Бадрак Тарас
СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ МОНІТОРИНГУ ПОДАТКОВИХ РИЗИКІВ……..…. 133

Руденко Вікторія, Гурський Андрій
ЯКІСНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ……..……... 139

Русін Віктор, Треса Анна
ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЦНАП У ГРОМАДАХ……. 143

Сабін Інна, Юзюк Ігор
ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ СПІЛЬНИМ МАЙНОМ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД…….. 147

Сало Ольга
ДО ПИТАННЯ ПРО СУТНІСТЬ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ……..….. 152

Свергун Людмила
БЮДЖЕТНЕ ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ТРАНСФЕРТІВ: АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД……...….. 156

Сидор Ірина, Брандіс Віра
НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ МЕШКАНЦЯМ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ……..… 160

Сидор Ірина, Паньків Назарій
ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ ПОСЛУГИ СОЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ……... 165

Сидор Ірина, Шанта Світлана
НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ БЮДЖЕТНОГО ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ……..... 169

Сидорович Олена
КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ СУТНОСТІ ПОДАТКОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ……. 172

Синюк Вікторія
ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ МИТНО-ТАРИФНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ…….. 177

Сідляр Вікторія, Романюк Ірина
МИТНО-ТАРИФНА ПОЛІТИКА В РАМКАХ УГОДИ ПРО ПВЗВТ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС……... 179

Степанчук Андрій, Албанський Вадим, Легедза Оксана
МОНІТОРИНГ БАЗОВИХ ІНДИКАТОРІВ ДІЯЛЬНОСТІ ВОЛИНСЬКОЇ МИТНИЦІ ДЕРЖМИТСЛУЖБИ…….. 183

Титор Володимир, Сум Володимир
ВПЛИВ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ НА ФІНАНСОВУ ГРАМОТНІСТЬ ДОМОГОСПОДАРСТВ……..……. 186

Ткачук Сергій
ОСОБЛИВОСТІ ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я: СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ……..…… 189

Фрончко Юлія
ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ КОМУНАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА ЇХ ОПТИМІЗАЦІЯ……..……... 192

Хруставка Соломія
РОЛЬ ЄДИНОГО ПОДАТКУ У ФОРМУВАННІ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ…… 195

Чайківська Олена
ЗМІСТ СТРАТЕГІЇ, СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ ТА СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ГРОМАДИ…… 198

Черкас Людмила
МЕТОДИ РОБОТИ ДЕПАРТАМЕНТУ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОВА У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ…….. 203

Шевчук Антон, Дмитрук Микола
ЕВОЛЮЦІЯ МИТНОЇ СИСТЕМИ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ ДО ЗДОБУТТЯ ЇЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ…….. 206

Шевчук Антон, Ленчук Ольга
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ З ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ ТА КОНТРОЛЮ ЗА НАРКОТИКАМИ……. 209

Щур Уляна, Довгаль Тетяна, Стець Андрій
ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ДОХІДНОЇ БАЗИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ…….. 213

Євген Бондаренко
к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Тарас Карпа
студент гр. ФМСм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ТЕОРЕТИЧНА СУТНІСТЬ ФІСКАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Фінансове регулювання посідає особливе місце серед економічних інструментів, за допомогою яких держава впливає на економічні процеси. Ефективність фіскального та монетарного регулювання є предметом постійних дискусій серед науковців та економістів-практиків з огляду на їх результативність у різних соціально-економічних ситуаціях.

Фіскальне регулювання відповідно до форми впливу є непрямим методом державного регулювання, який базований не на застосуванні безпосереднього примусу щодо суб'єктів господарювання, а передбачає використання їх економічних інтересів. При використанні інструментарію фіскальної політики, державою створюються умови, при яких економічні суб'єкти враховують в процесі здійснення своєї діяльності державні інтереси, оскільки це для них стає вигідним, натомість невигідною є опортуністична поведінка.

Як стверджують С. Герчаківський та В. Сідляр «зважаючи на досвід розвинутих країн, можна констатувати, що фіскальне регулювання є ефективним методом досягнення визначених цілей у зовнішньоекономічній політиці. На певному етапі розвитку за конкретних умов органи державного управління мають використовувати фіскальний інструментарій для створення ефективної системи регулювання зовнішньоекономічної діяльності, враховуючи їх особливості впливу» [1, с. 15].

Однією зі стратегічних цілей фіскальної політики є фінансування бюджету та оптимізація видатків, особливо в умовах рецесії та воєнних дій. Наукове обґрунтування впровадження механізму фінансового регулювання дозволить підвищити конкурентоспроможність української економіки, посилити інноваційно-інвестиційну складову розвитку та позитивно вплинути на процеси структурної перебудови реального сектору економіки. Тому в межах цього дослідження необхідно виділити окремий напрямок фіскальної політики – фіскальне регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

О. Данілов стверджує, що фіскальне регулювання економіки це злагоджене використання методів бюджетного і податкового регулювання. Т. Паєнтко, доповнюючи трактування поняття «фіскальне регулювання», пропонує розглядати його як «узгоджений та збалансований вплив фіскальних інструментів на об'єкти фіскального регулювання» [2].

У процесі дослідження класичної і сучасної наукової літератури В. Франчук та Н. Шупрудько виявили відсутність дефініції поняття «фіскальне регулювання

зовнішньоекономічної діяльності». Проте «потенційна активізація зовнішньоекономічних відносин України, посилення її участі у світогосподарських процесах і, в першу чергу, за рахунок міжнародної торгівлі, значна частка надходжень до державного бюджету від зовнішньоекономічної діяльності підвищують рівень вимог щодо фіскального регулювання цієї сфери діяльності, робить актуальним дослідження і вимагає постійного вдосконалення існуючої системи регулювання зовнішньоекономічної діяльності» [3, с. 32].

Близьким до досліджуваного нами є поняття «фіскальне регулювання зовнішньоторговельної діяльності». В. Франчук та Н. Шупрудько розуміють під ним: «процес розробки та застосування відповідних державних інструментів, важелів та санкцій, спрямованих на зміну регулятивного впливу на зовнішньоторговельну сферу з метою захисту національних економічних інтересів» [3, с. 32]. Науковці також вважають, що «фіскальне регулювання зовнішньоторговельної діяльності з позицій системного підходу можна розглядати як динамічну систему державних регулятивних заходів з використанням інструментів, важелів, стимулів та санкцій, за допомогою яких забезпечується захист національних економічних інтересів у зовнішньоекономічній сфері» [3, с. 32].

Погоджуючись із наведеною дефініцією, слід зауважити, що поняття «фіскальне регулювання зовнішньоекономічної діяльності» є ширшим, оскільки крім торговельної складової враховує також інші види діяльності, яку здійснює країна на міжнародному рівні. До такої діяльності можна віднести інвестиційну, інноваційну, благодійну, гуманітарну, культурну тощо. В Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [4] останню визначено як діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами (п. 8 ст. 1). Натомість, в Господарському кодексі України зовнішньоекономічну діяльність суб'єктів господарювання охарактеризовано як господарську діяльність, яка в процесі її здійснення потребує перетинання митного кордону України майном та (або) робочою силою (ст. 377) [5].

Фіскальне регулювання здійснюється за допомогою інструментів фіскальної політики. Зважаючи на зазначене, а також враховуючи визначення зовнішньоекономічної діяльності, наведені у згаданому законі і Господарському кодексі України, останню можна визначити як застосування інструментів фіскальної політики з метою впливу на діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, яка здійснюється у процесі перетинання митного кордону України майном та (або) робочою силою.

Список використаних джерел:

1. Герчаківський С. Д., Сідляр В. В. Фіскальне регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Навчальний посібник. Тернопіль: Вектор, 2020. 280 с. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/45652

2. Паєнтко Т. В. Інструменти фіскального регулювання фінансових потоків. *Ефективна економіка*. 2011. № 8. URL: http:// www.economy.-nayka.com.ua/ index.php?operation=1&iid=659
3. Франчук В. І., Шупрудько Н. В. Фіскальне регулювання зовнішньоторговельної діяльності як функція економічної безпеки України: теретико-прикладні аспекти: монографія. Львів: «Растр-7», 2020. 240 с.
4. Про зовнішньоекономічну діяльність: закон України від 16.04.1991 р. № 959-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text
5. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text

Павло Була
аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Андрій Кузьмин
аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ДІАЛЕКТИКА СУТНОСТІ МИТНОГО КОНТРОЛЮ

Сучасний період розвитку нашої держави відзначений значними ризиками та невизначеністю у багатьох сферах суспільного життя. Повномасштабна війна призвела до суттєвого збільшення потреби держави у фінансових ресурсах на оборону країни та зменшення негативних наслідків воєнних дій на економіку й добробут населення. За цих обставин особливої ваги набуває питання належного формування доходів бюджетів усіх рівнів, в тому числі за рахунок надходжень від оподаткування зовнішньоекономічної діяльності. Ці доходи є результатом здійснення митного контролю, який є важливою компонентою митної системи. Крім фіскального ефекту у вигляді доходів бюджету, митний контроль також покликаний забезпечити попередження протиправних дій при перетині митного кордону країни, які можуть шкодити національній безпеці. В умовах війни, коли зусилля агресора зосереджені на нанесенні максимальної шкоди економіці нашої держави, дестабілізації безпекової ситуації цей аспект митного контролю має неабияке значення.

Розбудові ефективної системи митного контролю має передувати глибоке наукове обґрунтування теоретичних засад його здійснення, бо тільки розуміючи глибинну сутність явищ та процесів, їхнє суспільне призначення та форми вияву, можна дати відповідь на питання про ефективне управління ними. Пізнанню теоретичних засад митного контролю в сучасних умовах приділяють значну увагу в науковому середовищі, проте дотепер немає єдності у розумінні його сутності, ключових ознак та особливостей реалізації в умовах воєнного часу.

Для розкриття сутності поняття митного контролю доцільно перш за все усвідомити зміст вихідної категорії «контроль», яке у перекладі з французької мови означає «зіставлення». З погляду логіки, контроль означає перевірку стану підконтрольного об’єкта на предмет його відхилення від наперед заданих або еталонних параметрів. Також під контролем можна розуміти перевірку того, чи підконтрольний об’єкт виконав поставлені перед ним завдання чи цілі. З погляду управлінської науки контроль тлумачать як інструмент для упередження чогось небажаного (розвитку подій, зміни показників та ін.) [3, с. 8].

Як зазначає М. Романів, з системного погляду контроль слід розглядати як елемент більш складної системи регулювання економічних відносин. Здійснення контролю, відповідно до визначених Лімською декларацією керівних принципів фінансового контролю не є самоціллю, а стає дороговказом для подальших дій. Мета цього контролю, як зазначає М. Романів, передбачає «виявлення відхилень від прийнятих стандартів і порушень принципів законності, ефективності й економії використання матеріальних ресурсів на найбільш ранній стадії для того,

щоб мати можливість вжити коригуючих заходів, а в окремих випадках – притягнути до відповідальності, отримати компенсацію за заподіяну державі шкоду або вжити заходів для запобігання порушенням у майбутньому» [9, с. 27]. У подібному контексті розглядають контроль І. Дрозд та В. Шевчук, які також вбачають у ньому порівняння різних величин, які характеризують еталон (норму) і рівень її досягнення. Фокусуючи увагу безпосередньо на фінансовому контролі, вчені розглядають його як «невід'ємну складову управління суспільними фінансовими ресурсами, яка забезпечує відповідальність та підзвітність цього управління» [4].

Особливістю контролю у сфері публічних фінансів є те, що еталоном при здійсненні контрольних дій є норми фінансового законодавства. Логічно припустити, що завданням контролю є виявлення випадків недотримання норм фінансового законодавства та оцінювання ступеня шкоди, завданої державним інтересам. Однак, таке тлумачення є надто вузьким і характеризує зміст тільки наступного контролю, який здійснюють після проведення фінансових операцій. Але контроль не повинен розглядатись як пасивний інструмент управління, а навпаки – він має відігравати вагому роль у попередженні (недопущенні) дій, які зумовлюють нераціональне управління фінансовими ресурсами, що завдають шкоди інтересам не тільки держави, але й самого суб'єкта управління. Будучи важливою складовою управління, контроль дає можливість своєчасно виявити та відповідно зреагувати на можливі відхилення перебігу фінансових відносин від бажаного стану, зменшити можливі фінансові втрати.

Митний контролю часто розглядають як складову фінансового контролю, що не повною мірою об'єктивно. Дійсно, здійснення контрольний дій стосовно дотримання суб'єктами господарської діяльності вимог митного і податкового законодавства у частині обсягів нарахованих митних платежів є важливим аспектом митного контролю. Поряд з цим, цей вид контролю також передбачає контрольні дії щодо дотримання правил та процедур митного оформлення перетину митного кордону держави матеріальними цінностями, транспортними засобами тощо з метою недопущення порушень та захисту інтересів держави. Таким чином, митний контроль має міждисциплінарний характер, що об'єднує фінансовий та позафінансовий виміри.

Вагоме місце тлумачення митного контролю посідає у правовій базі. Так, відповідно до положень Кіотської конвенції, митний контроль визначено як «сукупність заходів, що здійснюються митною службою з метою забезпечення дотримання митного законодавства» [8]. Митний кодекс Європейського Союзу містить поняття «контроль митної влади» яке визначено як «спеціальні дії, які проводяться для забезпечення реалізації митних та інших правил щодо товарів, а саме: їхній огляд, перевірка наявності та правильності заповнення документів, перевірка бухгалтерських рахунків та інших записів, огляд транспортних засобів, багажу та особистих речей, надання офіційних запитів тощо» [1]. Така дефініція митного контролю деталізує його зміст з точки визначення інструментарію, який застосовують у процесі здійснення контрольних дій. Таке визначення вигідно вирізняється порівняно зі тлумаченням митного контролю у Митному кодексі України, де його характеризують як «сукупність заходів, що здійснюються для

забезпечення додержання норм Митного кодексу України, законів та інших правових актів з питань державної митної справи, міжнародних договорів. Митному контролю підлягають товари, транспорт комерційного призначення, які переміщуються через митний кордон України» [7]. Таке визначення має суто правовий характер, не розкриваючи сутності й суспільного призначення митного контролю.

Натомість, у наукових джерелах представлені більш ґрунтовні дефініції митного контролю. Для прикладу, В. Мартинюк розглядає митний контроль як сукупність дій із застосування «тарифних і нетарифних інструментів, принципів, форм і методів їх встановлення, зміни чи відміни для …. своєчасної та повної сплати митних платежів, відповідальності за порушення митного законодавства» [5, с. 145]. На думку І. Бережнюк, через митний контроль відбувається реалізація митної справи, а сам він являє собою «сукупність заходів для забезпечення учасниками митних відносин вимог митного законодавства» [2]. Попри те, що у поданих редакціях митного контролю наголошено на його інструментарії та зв'язку з надходженням митних платежів до бюджету, у них недоречно упущено важливий момент, що органи митного контролю здійснюють контрольні дії щодо дотримання не лише митного, але й податкового законодавства, невизначеною залишається також мета цієї діяльності. Найбільш повне визначення митного контролю подають автори навчального посібника «Митне право» за редакцією О. Юлдашева, які визначають його як «систему законодавчо встановлених заходів, здійснюваних митними органами для забезпечення дотримання вимог митного та податкового законодавства, охорони державної й суспільної безпеки, економічних інтересів, а також виявлення і попередження протиправних дій фізичних і юридичних осіб» при перетині митного кордону України [6, с. 136].

Узагальнення наукових підходів до тлумачення митного контролю дає нам підстави характеризувати його як сукупність дій, які вживають спеціалізовані владні органи, уповноважені реалізувати митну політику держави, за допомогою відповідного інструментарію, щодо запобігання порушенням податкового та митного законодавства при переміщенні товарів і транспортних засобів через митний кордон України та захисту економічних інтересів держави. У поданій дефініції відображені ключові ознаки, які розкривають зміст митного контролю, а саме: право на його здійснення закріплене за спеціальними органами влади, які реалізують митну політику держави; застосування спеціального інструментарію для контрольних дій; спрямованість на захист економічних інтересів держави у частині попередження правопорушень при перетині митного кордону.

Основними тенденціями у здійсненні митного контролю, відповідно до міжнародної практики, є:

– реалізація принципу мінімальної достатності контрольних дій. У процесі митного контролю необхідно вживати мінімально необхідну кількість заходів з контролю митного і податкового законодавства, які мають можливість виявити або спростувати факти його порушення. Надмірний розвиток процедур митного контролю пригнічує зовнішньоекономічну діяльність та є мотивом для пошуку способів ухилення від оподаткування, свідчить про проведення недружньої щодо бізнесу регуляторної політики держави;

– ризико-орієнтований підхід у митному контролі. Цей принцип митного контролю продовжує попередній принцип мінімально доцільного втручання та означає розроблення системи ідентифікації митних ризиків для концентрації уваги митних органів на контролі зовнішньоекономічних операцій, що містять ознаки порушення митного чи податкового законодавства;

– діджиталізація митного контролю, що полягає у глибокій імплементації цифрових технологій та засобів електронної комунікації у процедури діяльності митних органів. Важливим позитивним наслідком реалізації цього принципу є зниження впливу суб'єктивного чинника при проходженні процедур митного контролю, що посилює його транспарентність та звужує поле для корупції.

Список використаних джерел:

1. Regulation (EC) № 450/2008 of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 laying down the Community Custom Code (Modernized Customs Code). *Official Journal of European Communities*. 2018. L 145. P. 1-67. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32008R0450
2. Бережнюк І. Г. Митне регулювання України: національні та міжнародні аспекти: монографія. Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2009. 543 с.
3. Бутинець Ф. Ф., Драбаніч А. В. Інтегрований облік як засіб управління підприємством. *Бухгалтерський облік, аналіз та аудит: проблеми теорії, методології, організації*. 2016. № 2. С. 12-24.
4. Дрозд І. К., Шевчук В. О. Державний фінансовий контроль: навч. посіб. Київ: Імекс-ЛТД, 2007. 304 с.
1. Кравчук Н. Я., Горин В. П., Ясеновська Т. Б. Фінанси: Навчально-методичний посібник. Тернопіль: Економічна думка, 2008. 432 с.
5. Мартинюк В. П. Про доцільність використання терміна «митна система держави». *Митна безпека*. Серія: Економіка. 2010. № 2. С. 144-145.
2. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. / В. М. Булавинець, В. П. Горин, О. В. Квасниця [та ін.] ; за ред. В. П. Горина. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2023. 170 с.
6. Митне право України: навч. посіб. / Ю. М. Дьомін та ін.; за заг. ред. О. Х. Юлдашева. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 232 с.
7. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text
8. Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур (Кіотська конвенція) від 18.05.1973 р. № 995_643. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/995_643.
9. Романів М. В. Становлення та розвиток державного фінансового контролю в Україні: дис. канд. екон. наук: 28.02.2000. Київ, 2000. 189 с.
10. Товт В. Сутність та особливості здійснення митного контролю. *Ефективність державного управління*. 2019. Вип. 1 (58). Ч. 1. С. 133-142.

Володимир Валігура
к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Анна-Каріна Смеречанська
студентка гр. ФФАзм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

АНАЛІЗ СПРОЩЕНОЇ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ ЯК МЕТОДУ СТИМУЛЮВАННЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ

Спрощена система оподаткування є важливим інструментом фіскальної політики, спрямованим на стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу. Особливу роль вона відіграє в умовах економічної нестабільності, коли малий та середній бізнес стикається з численними викликами, включно з доступом до фінансування та зростанням витрат. У цьому контексті, аналіз ефективності спрощеної системи оподаткування дозволяє оцінити її вплив на економічне зростання та зайнятість, а також визначити шляхи для подальшого удосконалення фіскальних стимулів.

Як свідчать статистичні дані, кількість малих та середніх підприємств у 2019-2023 роках становила 99% від загальної кількості підприємств в Україні. Ці дані підтверджують їх вплив на розвиток економіки держави та значну кількість податкових надходжень до бюджету [1].

Відповідно до інформації Державної податкової служби України станом на 1 травня 2024 року кількість фізичних осіб-підприємців становила 2 003 000 осіб, у 2023 році цей показник складав 2 008 2000, у 2022 році – 1 975 700, у 2021 році – 1 974 400 і у 2020 році – 1 901 200 осіб. Згідно з даними, 76% фізичних осіб-підприємців перебувають на спрощеній системі оподаткування [2]. Варто також зазначити, що станом на 01.08.2024 року, в розрізі груп спрощеної системи оподаткування, спостерігається така тенденція їх кількості: 1 група – 211 100 осіб, 2 група – 626 100 осіб, 3 група – 789 700 осіб та 4 група – 800 осіб [3]. Тобто, найбільш поширеними серед підприємців є друга та третя групи.

Високий відсоток платників, які перебувають на спрощеній системі оподаткування пояснюється тим, що суб'єкти малого та середнього підприємництва на етапі створення та початкового функціонування не мають в своєму бюджеті достатньої кількості коштів для розвитку та одночасної сплати податків, які передбачені на загальній системі оподаткування. Тому платники не втрачають можливості використання податкових преференцій, наприклад позбавлення обов'язку сплати ПДВ (крім платників єдиного податку, що перебувають на 3 групі спрощеної системи, які добровільно хочуть його сплачувати); позбавлення від обов'язку сплати податку на прибуток підприємств та земельного податку; платники єдиного податку звільнені від сплати податку на доходи фізичних осіб за себе, але повинні сплачувати даний податок за своїх найманих працівників; спрощення системи ведення звітності, в результаті чого

зменшується несвідоме допущення помилок чи порушення правил чинного законодавства.

Для аналізу кореляції кількості платників, які перебувають на спрощеній системі оподаткування з показниками їхньої діяльності доцільно також розглянути динаміку надходжень єдиного податку до бюджету. В 2019 році надходження від даного податку складали 35 270,2 млн грн, 2020 р. – 38 031,0 млн грн, 2021 р. – 46 282,4 млн грн, 2022 р. – 47 226,1 млн грн, 2023 р. – 55 805,4 млн грн і станом на 01.08.2024 р. – 40 660,1 млн грн [3].

З наведених даних видно, що з кожним роком надходження єдиного податку до бюджету зростали, за винятком 2022 року, в якому вони знизились у зв'язку з війною. Також, вище ми згадували про те, що і кількість платників, які перебувають на спрощеній системі оподаткування щороку має тенденцію до збільшення. Варто додати, що згідно з статистичними даними обсяг реалізованої продукції малим та середнім бізнесом відповідав наступним показникам: 2019 р. – 6 008,3 млрд грн, 2020 р. – 6 423,5 млрд грн, 2021 р. – 8 476,4 млрд грн, 2022 р. – 7 008,8 млрд грн, 2023 р. – 8 657,9 млрд грн [4].

Здійснивши порівняння наведених вище показників можна зробити висновок, що зростання кількості зареєстрованих платників єдиного податку, надходження даного податку до бюджету та обсяг реалізованої продукції малих підприємств корелюють між собою, що свідчить про взаємозв'язок та позитивний вплив на підвищення ефективності діяльності малого та середнього підприємництва.

Недоліками даної системи є те, що ставки єдиного податку для платників першої групи встановлюються від розміру прожиткового мінімуму, а для другої групи від розміру мінімальної заробітної плати, тобто ставки не залежать від результатів їх діяльності, в наслідок чого єдиний податок повинен сплачувати навіть той бізнес, який є збитковим. Ми вважаємо це одним з недоліків спрощеної системи оподаткування, тому варто змінити підходи до оподаткування платників 1 та 2 груп.

Зростання розмірів сплати до бюджету єдиного податку також може мати зв'язок з оптимізацією оподаткування окремими підприємствами. Такі компанії оформлюють своїх найманих працівників як ФОП, що зменшує надходження до бюджету, адже їх власники не сплачують податків, які передбачені найманим працівникам, що є одним з недоліків застосування спрощеної системи оподаткування.

Незважаючи на описані нами недоліки цієї системи, її ліквідація недоречна, в зв'язку з важливістю в соціальному аспекті. Спрощена система оподаткування на сьогодні є основним методом підтримки малого бізнесу, її скасування може призвести до тінізації великої кількості суб'єктів господарювання, зменшиться частка офіційної реєстрації бізнесу, оскільки значна кількість суб'єктів господарювання отримує невисокий дохід, в зв'язку з чим їм невигідно сплачувати велику кількість податкових платежів, що передбачені на загальній системі.

Отже, з метою уникнення повної ліквідації даної системи оподаткування та для вдосконалення її подальшого застосування в Україні з метою підтримки бізнесу варто здійснити наступні заходи:

– перегляд механізму оподаткування для платників першої та другої груп, шляхом впровадження гнучкіших підходів, які враховували б фінансові результати суб'єктів господарювання, що може зменшити податковий тягар та стимулювати розвиток;

– звільнення новостворених мікропідприємств від оподаткування, а також застосування податкових канікул для діючих суб'єктів господарювання, які зазнали великих втрат внаслідок кризових ситуацій;

– забезпечення доступних консультацій для платників у зв'язку з частими змінами до податкового законодавства та великою кількістю несвідомих порушень законодавства суб'єктами господарювання;

– формування податкової культури громадян і запровадження публічного обговорення змін в законодавстві та здійснення заходів боротьби з корупцією для підвищення довіри до податкових органів.

Таким чином, наведені заходи сприятимуть формуванню доброчесності як платників так і податкових органів, відновленню справедливості в оподаткуванні та стимулюватимуть суб'єктів господарювання до розширення виробництва.

Список використаних джерел:

1. Показники діяльності великих, середніх, малих та мікропідприємств / Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm
2. З початку 2023 року підприємці сплатили до бюджету 15,2 млрд грн єдиного податку / Державна податкова служба України. URL: https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/685975.html
3. Доходи зведеного бюджету України (2014-2024). URL: https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/income/
4. Показники діяльності суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва / Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/

Герман Вовчук
студент гр. ФМСм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Науковий керівник: к.е.н., доцент Євген Бондаренко

ОЦІНКА ВПЛИВУ НЕТАРИФНИХ МЕТОДІВ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕД В УКРАЇНІ

На сучасному етапі підвищення ефективності розвитку економічної співпраці та міжнародного поділу праці, а також на тлі глобалізації світового господарства ЗЕД виступає рушійним фактором соціально-економічного розвитку для усіх країн світу. На мікрорівні регулювання зовнішньоекономічної діяльності здійснюється шляхом забезпечення контролю над суб'єктами господарювання (юридичних та фізичних осіб), котрі експортують та імпортують товари або послуги.

Розвиток зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання в Україні забезпечує інтеграцію національної економіки на світовому ринку, підвищення її міжнародної конкурентоспроможності, модернізацію виробничих процесів, оптимізацію використання різних видів ресурсів, а також покращення рівня життя населення та розв'язання проблем соціально-економічного та екологічного спектру.

Необхідно зазначити, що «нетарифне регулювання як інструмент зовнішньоторговельної політики держави являє собою певну сукупність засобів, а саме: кількісні обмеження, приховані засоби протекціонізму, фінансові та неекономічні засоби, кожний з яких складається з певних методів державного впливу на зовнішньоторговельні відносини» [1].

В цілому лібералізація торгівлі в більшості випадків асоціюється з подоланням тарифних торговельних бар'єрів, а саме: ввізного мита, та дискримінаційного оподаткування. Проте, теперішня практика регулювання зовнішньої торгівлі передбачає також і активне застосування нетарифних заходів на фоні зниження можливостей тарифного регулювання через зниження тарифів як результат діяльності СОТ та інших міжнародних договорів, а саме Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Відповідно до даних Всесвітньої митної організації станом на кінець 2021 р. Україною було вжито 93 та ініційовано ще 75 санітарних та фітосанітарних заходів, а також в дії технічних бар'єрів – 27, ініційовано 186 заходів. Динаміку зміни кількості розпочатих та діючих заходів нетарифного регулювання, а саме: технічні бар'єри в торгівлі; санітарні та фітосанітарні заходи відображено на рис. 1.

Як бачимо з рис. 1 Україна протягом 2012-2021 рр. використовувала санітарні та фітосанітарні заходи переважно щодо торгівлі з країнами Європейського Союзу «живими тваринами, продуктами тваринного походження, готовими харчовими продуктами, напоями, зокрема спиртними напоями, оцтом, тютюном, овочами, текстильними виробами. Технічні бар'єри у взаємній торгівлі

встановлювалися та застосовувалися протягом року відносно імпорту машин та електротехнічного обладнання, металів та виробів з них та різних виробничих товарів. Захисні заходи запроваджувалися Україною також, відносно групи пластмасових і гумових виробів» [1].

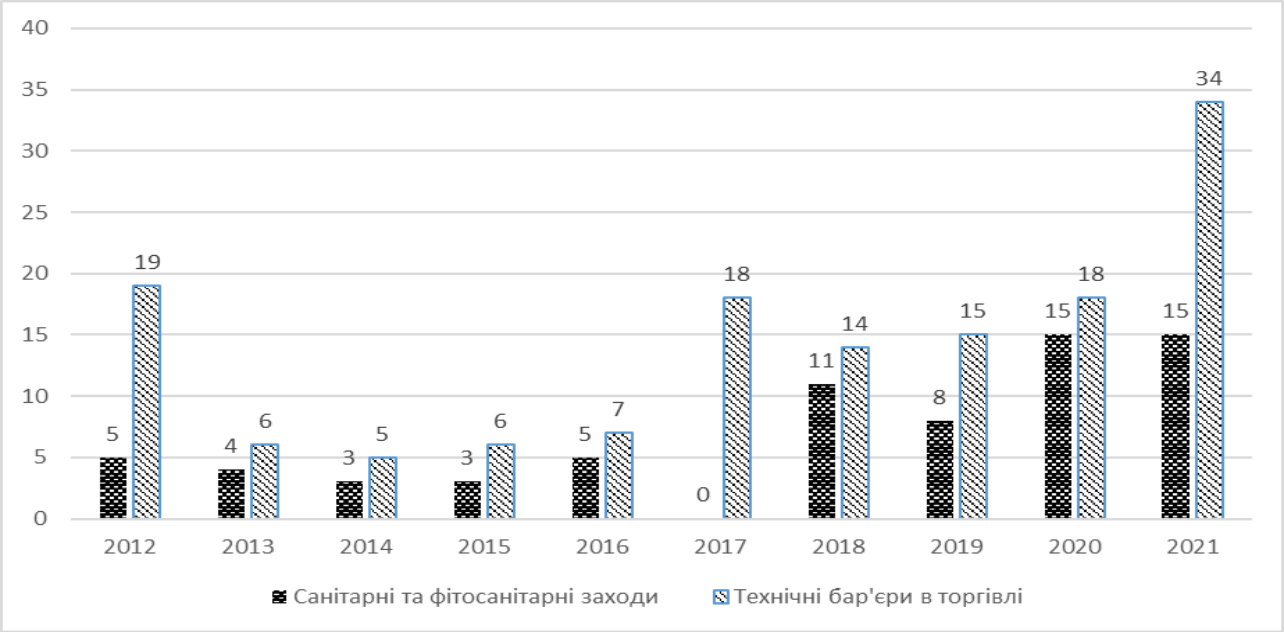

Рис. 1. Нетарифні заходи регулювання зовнішньоекономічної діяльності застосовані Україною в 2012-2021 рр.

Джерело: [2].

Захист українських споживачів та виробників подібних товарів, які конкурують всередині держави, а також забезпечення їхньої стабільності на вітчизняному ринку відбувається за рахунок кількісних обмежень торговельного обігу, тобто шляхом квотування. У список безмитних тарифних квот Європейського Союзу входять яловичина, свинина, баранина, птиця, молоко, вершки, йогурт, крупи, висівки, мед, цукор, крохмаль, гриби, часник, солод, виноград і яблучний сік, масло, тютюн, етанол, яйця і альбумін. Крім того, були визначені інші додаткові тарифні квоти на свинину, курку, гриби, яйця та альбумін.

Всі товари, що ввозяться на митну територію ЄС, повинні обов'язково відповідати всім вимогам ЄС, які націлені на забезпечення захисту споживачів. Дані вимоги сильно відрізняються залежно від певного продукту, але загалом їх можна розділити на 3 сфери: технічні вимоги, екологічні вимоги, вимоги щодо санітарних та фітосанітарних заходів.

До продукції, яку постачають на ринок ЄС ставлять певні вимоги, котрі в свою чергу включають наступні «основні елементи:

- регулювання торгівлі небезпечними хімікатами;
- контроль на наявність стійких органічних забруднювачів;
- реєстрація, оцінка, дозвіл та обмеження хімічних речовин (REACH);
- класифікація, маркування та упаковка речовин і сумішей;
- вимоги до засобів захисту рослин та біоцидів» [3].

Як висновок, потрібно зазначити, що є необхідність поглиблення зовнішньоекономічних зв'язків і диверсифікації заходів з регулювання зовнішньої торгівлі в Україні, що виникає на тлі активних міжнародних торговельних обмінів, котра задовольняється за рахунок впровадження більш ефективного і гнучкого протекціонізму в системі міжнародної торгівлі, заснованої на інструментах нетарифного регулювання. Інтеграція України на внутрішній ринок ЄС цілком можлива, якщо система регулювання країни відповідатиме європейській системі регулювання, оскільки основними перешкодами для торгівлі є не імпортні мита, а технічні бар'єри та санітарні вимоги.

Список використаних джерел:

1. Беззубченко О. А., Бондаренко П. В. Оцінка впливу нетарифних заходів на ефективність регулювання зовнішньої торгівлі в Україні та ЄС. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка*. 2018. № 15. С. 44-51.
2. Measures initiated and in force from 2021 / World Trade Organization. URL: http://itip.wto.org/goods/Forms/GraphView.aspx?period=y&scale=lg
3. Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України. URL: https://mfa.gov.ua/

Володимир Горин
д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Тарас Мудрий
аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Володимир Морман
студент гр. ФФм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

РЕЗЕРВИ НАРОЩУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ БЕЗПЕКОВИХ ТА ЕКОНОМІЧНИХ РИЗИКІВ

Повномасштабна війна стала величезним викликом для нашої держави та системи її публічних фінансів, які змушені функціонувати в умовах безпекових ризиків, невизначеності перспектив та перманентної кризи в економіці. У цих умовах держава зобов'язана забезпечити належне фінансування потреб охорони, а також підтримувати фінансове становище в інших сферах суспільного життя, не допускаючи катастрофічного зниження добробуту населення, доступності для нього найважливіших суспільних благ. Реалізація цих завдань вимагає значних фінансових ресурсів, залучення яких до системи публічних фінансів в умовах гальмування економічної активності, руйнації виробництва та інфраструктури від ракетних обстрілів та інших негативних чинників є складним викликом для органів публічної влади. Додатковим чинником, що ускладнює завдання щодо збалансування фінансових можливостей і потреб держави є зростання корупції і зловживань в час воєнного стану, коли державні контрольні функції послаблені. Це може стати каталізатором втрати довіри суспільства до державних інститутів, зневіри населення у перспективи збереження та поствоєнного відновлення нашої країни.

Перехід війни у затяжний характер означає, що Україна увійде у наступний рік із критичними безпековими ризиками, що матимуть визначальний вплив на усіх аспекти життєдіяльності держави та суспільства. Відповідно до проєкту державного бюджету на 2025 рік, в основу його побудови покладені пріоритети, які зберігаються уже третій рік поспіль – оборона, безпека та соціальний захист.

Власні джерела фінансових ресурсів мають забезпечити покриття 57,1% усіх потреб держави у 2025 році, з яких 2,0 трлн грн складуть надходження від функціонування системи оподаткування [8]. Від реалізації малої податкової реформи 2024 року, що передбачає підвищення ставки військового збору з 1,5% до 5%, впровадження авансових платежів для суб'єктів господарювання, які здійснюють торгівлю нафтопродуктами, введення підвищеної ставки податку на прибуток підприємств для фінансових установ у розмірі 25% та банків у розмірі 50%, додаткові надходження до бюджету прогнозують на рівні 126,7 млрд грн, що недостатньо у порівнянні із потребою у фінансових ресурсах. Навіть з урахуванням остаточного вступу у дію цих податкових новацій розміри дефіциту

бюджету у 2025 році оцінюють на рівні 1,6 трлн грн [8]. Тому подібно до бюджетів попередніх років великої війни, у державному бюджеті України на 2025 рік зберігається критична залежність фінансової ситуації від зовнішньої допомоги та фінансових запозичень, які мають забезпечити сукупно формування до 1,7 трлн грн фінансових ресурсів держави, покрити 42,9% потреб у коштах на виконання її функцій.

Наслідком боргового фінансування є швидке нарощування державного боргу, який за орієнтованими розрахунками, на кінець 2025 року сягне рівня 101,8% від ВВП, навіть з урахуванням часткової реструктуризації та списання у рамках реалізації боргової політики 2024 року. Такий показник майже вдвічі перевищує безпечні межі, визначені Маастрихтськими критеріями, а також значно вище за «безпечний» рівень боргової залежності у 64% від ВВП (такий, що не стримує економічного зростання), визначений для країн, які розвиваються.

В умовах гострого дефіциту власних ресурсів на перший план у фінансовій політиці уряду виходять завдання пошуку резервів збільшення доходів бюджету для збалансування її потреб та фінансових можливостей. Зважаючи на провідну роль податкового методу у формуванні фінансових ресурсів держави очевидно, що основний акцент у нарощуванні фінансової спроможності держави має бути покладений у підвищенні ефективності функціонування системи оподаткування. Завдання реформування вітчизняної податкової системи визначені положеннями Національної стратегії доходів України до 2030 року, схваленої урядом у 2023 році. Ці норми спрямовані на виконання домовленостей між урядом України та МВФ про продовження програми розширеного фінансування.

Передбачено, що реалізація домовленостей забезпечить трансформацію системи оподаткування у двох ключових напрямках: по-перше, приведення у відповідність до сучасних реалій системи оподаткування у частині елементів фіскальних платежів задля посилення їх фіскальної віддачі (варто визнати, що в умовах затяжної війни підвищення загального рівня податкового навантаження є практично неуникним); по-друге, розвиток дієвої системи адміністрування фіскальних платежів, побудованої на атмосфері довіри між платниками податків і податковими органами, ефективної протидії проявам корупції, зловживань та несправедливого ставлення до платників, спрощення процедур контролю за сплатою податкових зобов’язань та ін.

Торкаючись питання обґрунтованості підвищення податкового тиску на економіку як способу акумуляції додаткових ресурсів до бюджету, то в умовах війни таке рішення, хоча й матиме негативні наслідки, не є унікальним. Зокрема, у США «у період Першої світової війни 24% видатків фінансувались за рахунок податків, а частка сеньйоражу та боргового фінансування знизилась до 76%; в умовах Другої світової війни 41% видатків профінансовано за рахунок податків, а 59% – за рахунок емісії та державних позик» [10]. Щодо менш масштабних військових операцій за участі США, таких як військові дії у Кореї, Афганістані чи Іраку, то вони повністю були профінансовані за рахунок податкових доходів бюджету, інші методи мобілізації фінансових ресурсів не були застосовані. На думку І. Чугунова, це дає підстави стверджувати, що «загальний тренд щодо

фінансування країни в умовах війни є зрозумілим: емісія має доволі обмежений спектр дії і є виключно екстраординарним джерелом фінансування державного бюджету в умовах обмеженого доступу країни до фінансових ресурсів на ринку боргового капіталу та недостатньої податкової спроможності держави» [10].

В умовах воєнного часу покриття додаткових потреб уряду у фінансових ресурсах за рахунок підвищення рівня оподаткування є більш прийнятним, ніж нарощування боргової залежності чи друкування грошей. Однак, передумовою ефективності такого методу збалансування фінансових потреб та можливостей держави є досягнення суспільної підтримки підвищення податків. Як зазначає І. Чугунов, саме забезпечення підтримки з боку суспільства дало можливість уряду США фінансувати військову операцію у Кореї за рахунок підвищення податків на прибуток, капітал та предмети розкошів [10]. В іншому випадку дії, спрямовані на посилення податкового тиску на економіку можуть спричинити негативні наслідки у вигляді зростання масштабів тіньового сектору, ухилення від оподаткування, збільшення обсягів контрабанди, а також загальну стагнацію економічної діяльності, що справлятиме додаткових негативний вплив на обсяги надходжень бюджету від оподаткування. Додатковим наслідком таких рішень стане поглиблення дефіциту фінансових ресурсів соціального страхування, які формуються з допомогою податкового методу.

Екстраполюючи ці висновки на сучасні реалії, отримуємо підтвердження, що за розрахунками аналітиків, податкові новації 2024 року дадуть можливість домогтися короткочасного збільшення надходжень до бюджету в обсязі 250-270 млрд грн [2], але через відсутність розуміння з боку суспільства у майбутньому це обернеться зростанням масштабів девіантної податкової поведінки платників податків та стагнацією національної економіки. Слід визнати, що реальних дій з вирівнювання податкового навантаження в економіці, протидії контрабанді та підвищення податкового навантаження на більш заможні верстви суспільства у Національній стратегії доходів до 2030 року, а також у тактичних діях уряду немає. У цьому контексті слушною є наукова позиція І. Луніної, О. Білоусової, Н. Фролової, які визначають резервами збільшення фінансових ресурсів держави «оподаткування високих доходів і майна високої вартості, збільшення податків та зборів на видобуток природних копалин, підвищення акцизного податку на нафтопродукти, алкоголь і тютюн, введення примусових позик до отримувачів високих доходів» [7, с. 26].

На думку О. Куща, в Україні спостерігається зміщення у фіскальному навантаженні між бізнесом і населення, коли власне бізнес сплачує близько 22% від сукупних податкових доходів держави, а населення – понад 69%. У більшості операцій з оподаткування бізнес-структури виступають у ролі транзитера, тільки перераховуючи отримані від населення податкові платежі до бюджету. з огляду на це, раціональним є підвищення рівня податкового навантаження на капітал за одночасного зниження податкового тиску на працю, в тому числі за рахунок впровадження прогресії в оподаткуванні трудових доходів. Однак, ця прогресія має передбачати впровадження нульової ставки для найнижчих доходів на рівні мінімальної заробітної плати, що стане додатковим чинником для збільшення

сукупного попиту як драйвера зростання економіки, а отже, – доходів держави від оподаткування [6]. Зважаючи на непоодинокі докази того, що крупні бізнес-структури завдяки використанню схем з обходу податків забезпечують значно нижче податкове навантаження, ніж дрібний бізнес, такі аргументи вважаємо доволі переконливими. Поряд з посиленням податкового навантаження на майно та власність (нерухомість, елітні транспортні засоби та ін.), значний фіскальний потенціал у збільшенні доходів держави має також оподаткування надприбутків від фінансових операцій, зокрема з криптовалютами та фінансових спекуляцій на валютному ринку. У довгостроковому горизонті перспективними напрямами реформування системи оподаткування, що забезпечать збільшення фінансових ресурсів держави, є уніфікація оподаткування підакцизних товарів з практикою країн ЄС, розвиток екологічного оподаткування, впровадження регуляторної компоненти при оподаткуванні процесів споживання.

Фокусуючи увагу на другому напрямку реформування податкової системи (вдосконалення адміністрування фіскальних платежів, поліпшення взаємин між платниками податків та податковими органами) як передумови для нарощування фінансових ресурсів держави, то вагомі очікування у цьому плані покладені на процес «перезавантаження» податкових та митних органів, який передбачений Національною стратегією доходів до 2030 року. На оцінками А. Длігача, це дасть можливість домогтися приросту бюджетних доходів на рівні 100-160 млрд грн щорічно [5]. Сподіватися на такі результати дають перші підсумки діяльності реформованого Бюро економічної безпеки, завдяки діям якого частка тіньового ринку тютюнових виробів лише з початку 2024 року зменшилась з 25,7% до 14,6%, а щомісячні обсяги реалізації через РРО зросли на понад 3,0 млрд грн. Більш того, із 16 нелегальних ліній з виробництва сигарет третину належала тим виробникам, які мали офіційні ліцензії на продукування тютюнових виробів [4]. Бюджетні втрати від нелегального ринку тютюнових виробів оцінюють на рівні понад 23 млрд грн [9].

Підвищення ефективності роботи органів податкового контролю дозволяє очікувати зрушень у питанні зниження високого рівня тіньової економіки, яка впродовж усього періоду незалежності складає не менше третини від офіційного ВВП України. Бюджетні втрати від тінізації економічних відносин оцінюють на рівні від 0,4 до 0,7 трлн грн щорічно. За розрахунками О. Гетмана, тільки від схем із виплатою заробітних плат у «конвертах» держава щорічно недоотримує 115-230 млрд грн, а від контрабанди та «сірого» імпорту – 120-170 млрд грн [1]. Для протидії таким явищам у 2024 році держава повернула норми щодо кримінальної відповідальності за контрабанду товарів, адже таке явище в умовах війни можна розцінювати як зрадницьку позицію щодо своєї країни та мародерство.

Однак, поряд із вимогою щодо чесного ведення бізнесу та повної сплати податків та зборів, для створення атмосфери довіри між платниками податків та органами податкового контролю мають бути зроблені кроки на користь бізнесу. Зокрема, одним із найбільш проблемних моментів на сьогодні вважають роботу системи СМКОР (яка в автоматичному режимі відслідковує відповідність податкових накладних критеріям оцінки рівня податкового ризику). Недоліки у

ній завдають значних труднощів бізнесу, оскільки «знерухомлюють» до 40 млрд грн обігових коштів, які стримують їхню економічну активність та погіршують ліквідність. Також слід відійти від упередженого сприйняття платника податків як апріорі порушника податкового законодавства, адже «вони в існуючій системі координат взаємодії з органами фіскального контролю мають постійно доводити, що не ухиляються від сплати податків» [2]. Однак, імплементація у правове поле норми щодо презумпції невинуватості може бути розцінена платниками як індульгенція на порушення податкового законодавства, а перспективи впровадження цієї норми вимагають забезпечення реального верховенства права та боротьби з корупцією.

Одним із реальних кроків, спрямованих на зміцнення довіри бізнесу до діяльності податкових органів є глибоке впровадження цифрових технологій на усіх етапах адміністрування фіскальних платежів, що звузить середовище для корупції та зловживань. Значні надії у цьому плані покладають на впровадження норми Національної стратегії доходів щодо знеособлення податкової інформації, тобто позбавлення працівників податкових органів доступу до персональних реєстраційних даних платників податків, що звузить можливості мотивованого втручання у діяльність бізнесу та вимагатиме реагування тільки на податкові ризики. Значні перспективи мають також впровадження системи електронного адміністрування ПДВ, використання цифрових технологій для відстеження обігу підакцизних товарів (алкоголю і тютюну, рідин для електронних сигарет).

Поряд із пошуком резервів нарощування внутрішніх фінансових ресурсів, важливо також продовжувати підтримувати ґрунтовну співпрацю із зовнішніми партнерами, зокрема урядами країн G7 та ЄС, МВФ та іншими міжнародними фінансовими інституціями. Адже зважаючи на обсяги потреби у фінансових ресурсах держави для відсічі російській агресії жодні внутрішні резерви не дадуть можливості акумулювати достатньо коштів, що робить міжнародну підтримку життєво необхідною для фінансового виживання нашої країни. На 2025 рік заплановано мобілізувати від різних каналів зовнішнього фінансування майже 1,7 трлн грн позик, з яких 0,53 трлн грн – від ЄС за програмою Ukraine Facility, 0,12 трлн грн – від МВФ, 0,85 трлн грн – від інших кредиторів. Уряд також планує залучити грантового фінансування від країн-партнерів на суму 87,6 млрд грн. Щодо внутрішніх запозичень, то їхнє сальдо буде незначним (17,2 млрд грн) через вичерпання можливостей щодо розміщення державного боргу на внутрішньому ринку.

Важливо також працювати над реалізацією ідеї щодо використання для потреб України доходів від «заморожених» активів росії у країнах G7. Втілення цього проєкту Extraordinary Revenue Acceleration Loans for Ukraine (ERA) дасть можливість залучити додатково до 50 млрд дол. у вигляді грантової та кредитної підтримки, джерелом обслуговування й погашення за якими будуть доходи від цих «заморожених» активів. Також уваги потребує уже накопичений борг, адже зекономлені кошти – це також додаткові фінансові ресурси для інших потреб. при співпраці із зовнішніми кредиторами слід просувати позицію України щодо часткового списання заборгованості з використанням рівня дисконту у розмірі не

менше 60% від обсягу зобов'язань [3], що відповідає досвіду інших країн, які перебували у складних фінансових обставинах, пов'язаних з воєнними діями. Це дасть можливість не тільки зменшити рівень боргової залежності країни, дати можливість вивільнити додаткові ресурси держави на інші потреби, але й матиме позитивні наслідки для фінансової стійкості нашої країни.

Список використаних джерел:

1. Гетман О. На яких схемах тіньової економіки держава втрачає найбільше? URL: https://www.epravda.com.ua/columns/2024/10/31/721290/
2. Горин В. П., Була П. В., Чорноус В. С. Податкова політика України в умовах воєнного часу: реалії, безпекові виклики та перспективи подолання. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 18. С. 23-31. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/5208
3. Горин В. П., Квасниця О. В., Романків А. А. Тенденції фінансування бюджетного дефіциту та пріоритети боргової політики України в умовах війни. *Ефективна економіка*. 2023. №9. URL: https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/2152/2179
4. Детективи БЕБ вилучили 16 ліній для виготовлення сигарет, з них 5 – у легальних виробників. URL: https://esbu.gov.ua/news/detektyvy-beb-vyluchyly-16-linii-dlia-vyhotovlennia-syharet-z-nykh-5-u-lehalnykh-vyrobnykiv
5. Длігач А. Зростання податків: тактична перемога чи стратегічна поразка? URL: https://www.epravda.com.ua/columns/2024/07/9/716401/
6. Кущ О. В Україні майже 70% податкових надходжень забезпечує населення – експерт. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3842517-v-ukraini-majze-70-podatkovih-nadhodzen-zabezpecue-naselenna-ekspert.html
7. Луніна І. О., Білоусова О. С., Фролова Н. Б. Особливості формування фіскального простору у воєнний та поствоєнний періоди. *Економіка та держава*. 2022. № 4. С. 20–27. URL: http://www.economy.in.ua/?op=1&z=5161&i=3
8. Маркуц Ю., Андрієнко Д., Студеннікова І. Проєкт державного бюджету-2025: основні характеристики та стратегічні пріоритети. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3909293-proekt-derzavnogo-budzetu2025-osnovni-harakteristiki-ta-strategicni-prioriteti.html
9. Придушили гідру. Що відбувається в Україні з торгівлею нелегальними тютюновими виробами. Kantar Україна. URL: https://biz.nv.ua/ukr/consmarket/znachne-znizhennya-rivnya-nelegalnoji-torgivli-tyutyunovimi-virobami-v-ukrajini-doslidzhennya-kantar-ukrajina-50451837.html
10. Чугунов І., Пасічний М., Нікітішин А. Доходи Державного бюджету України в умовах воєнного стану. *Scientia Fructuosa*. 2022. № 5. С. 124-137. URL: https://ir.vtei.edu.ua/g.php?fname=28105.pdf

Сергій Губарев
студент гр. ДСПУАзм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Науковий керівник: д.е.н., професор Володимир Горин

МОЛОДІЖНІ РАДИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ З ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ

Багатовіковим досвідом розвитку європейської цивілізації доведено, що забезпечення стійкого суспільного прогресу, економічного зростання, зміцнення демократичних традицій публічного управління неможливе без активної участі інституцій громадянського суспільства. Розвинене громадянське суспільство у країнах із демократичним устроєм та усталеними традиціями народовладдя є важливим суб'єктом управління усіма аспектами життєдіяльності держави. Невіддільними складовими належного врядування є відкритість, підзвітність і прозорість органів державної влади.

Державна політика в будь-якій сфері більш ефективна, якщо розробляється і реалізується із залученням зацікавлених організацій, громадських інституцій та громадян. Взаємодія громадського суспільства та інституту держави має характер циклічного причинно-наслідкового зв'язку: з одного боку, активна громадськість вимагає від держави в особі органів публічної влади звітування про ключові пріоритети діяльності та її результати; з іншого боку, владні структури потребують співпраці з громадськістю для того, щоб більш чітко розуміти потреби й інтереси суспільства у процесі реалізації владних повноважень, а також для отримання зворотного зв'язку про результати зусиль щодо вирішення суспільно важливих питань.

Управлінською наукою обґрунтовано комплекс форм та інструментів для взаємодії органів влади та громадянського суспільства, які характеризуються відмінностями у стилі взаємин, глибині співпраці, предметній сфері та інше. Також співпраця між владними структурами та громадськістю може передбачати концентрацію дій щодо захисту інтересів конкретної цільової групи суспільства, наприклад молоді, людей похилого віку тощо [1]. Зважаючи на активну позицію молоді як продуктивного чинника розвитку держави, співпраці громадянського суспільства та держави у питанні відображення інтересів молоді у процесі розробки та реалізації державної політики необхідно приділяти особливу увагу.

Низка документів ЄС, які спрямовані на підвищення ефективності та координацію різноманітних програм та проектів, що так чи інакше стосуються молодіжної політики в ЄС, визначають основними цілями молодіжної політики забезпечення рівних та більших можливостей для молоді у сферах освіти та ринку праці, а також мотивація молоді брати активну участь у житті суспільства на різних рівнях. Європейська Хартія щодо участі молоді на місцевому та регіональному рівні детально визначає, які загальні політики мають стосунок до молоді та яким має бути напрям їхнього втілення для сприяння молодим людям.

Також документ дає набір інструментів для реалізації визначених політик та методів оцінювання ефективності їхнього застосування. Окрему увагу Хартія приділяє інституційним структурам, що забезпечують участь молоді у процесі вироблення та прийняття рішень на місцевому рівні – радам, парламентам чи форумам молоді на місцевому та регіональному рівні, що співпрацюють з місцевою владою у всіх питаннях, що становлять інтерес молодих людей.

Європейські стандарти представлення молоді у виробленні пріоритетів державної політики отримують впровадження в Україні на усіх рівнях публічної влади. Зокрема, станом на 1 жовтня 2024 року Молодіжні ради у Тернопільській області утворені у 21 з 55 територіальних громад, або у 38%. Загалом кількість членів молодіжних рад становить 362 особи, з яких 15 лідерів і членів беруть участь у Всеукраїнському форумі молодіжних рад. У територіальному вимірі Молодіжні ради в більшості створені у міських територіальних громадах – майже 50% від усіх створених структур, однак третину Молодіжних рад функціонують у сільських територіальних громадах, що свідчить про високий рівень активності молоді у сільській місцевості. У переважній більшості громад кількість членів Молодіжних рад при органі місцевого самоврядування складає в межах від 10 до 20 осіб, тільки у найбільших міських громадах ця дорадча структура більш чисельна (рис. 1).

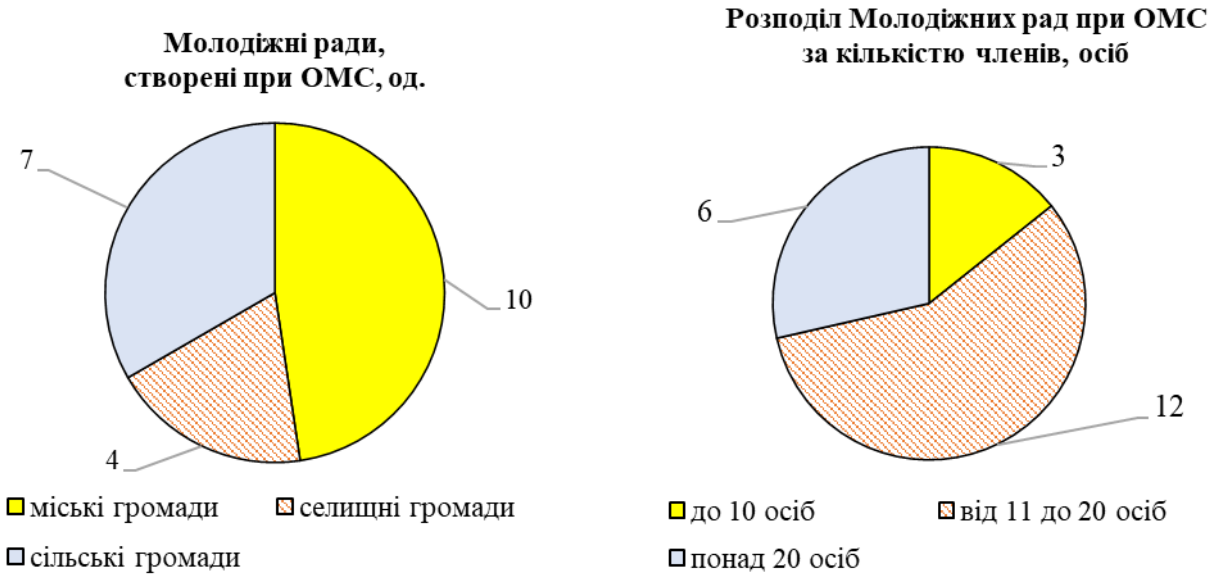

Рис. 1. Структура утворення Молодіжних рад при органах місцевого самоврядування Тернопільської області та диференціація їх за складом, %

Джерело: складено за даними Тернопільської ОВА

24-26 червня 2024 року управлінням молоді, спорту та іміджевих проектів Тернопільської ОВА проведено Всеукраїнський тренінг для представників, які працюють у молодіжних та дитячих громадських організаціях для підвищення їхньої компетентності у роботі з молоддю в умовах війни та післявоєнний період, в якому взяли участь представники молодіжних рад Тернопільщини. Створення молодіжної ради при Тернопільській ОВА заплановано у листопаді-грудні 2024 року.

З погляду розбудови ефективної взаємодії органів публічної влади з інституціями громадянського суспільства заслуговує на увагу досвід співпраці Тернопільської міської ради з молоддю через створення при органі місцевого самоврядування Молодіжної міської ради (далі – ММР). Згідно Положення цієї інституції, «ММР – консультативно-дорадчий орган Тернопільської міської ради та її виконавчого комітету з питань молодіжної політики, покликаний сприяти взаємодії міської ради та її виконавчих органів і молоді міста Тернополя, забезпечувати узгодженість дій у вирішенні питань, які впливають на життя молоді та її участь в усіх сферах життя громади міста. Вона не належить до громадських організацій, релігійних об'єднань і політичних партій чи рухів, а користується принципом надання рівних можливостей щодо співпраці із ними» [4].

«Основною метою діяльності ММР є активізація діяльності молоді міста щодо формування молодіжної політики в м. Тернополі з питань, які впливають на її життя та у реалізації прийнятих рішень. Загалом це колегіальний орган, у якому максимально широко представлені усі групи молоді. Персональний склад ММР затверджується розпорядженням міського голови з урахуванням протоколу загальних зборів молодіжних громадських організацій, студентів, делегованих Студентськими радами вищих навчальних закладів м. Тернополя та учнів, делегованих органом міського учнівського самоврядування терміном на 2 роки, що відповідає загальному баченню молодіжної політики ЄС» [4].

У Тернопільській громаді на високому рівні налагоджено комунікації між молодіжним, громадським сектором, сектором бізнесу та владою, що дозволяє успішно реалізовувати різні проекти та ініціативи. Визнанням успішності цієї співпраці є те, що Тернопіль отримав звання «Молодіжна столиця України 2020». У попередні роки Тернопіль неодноразово був у фіналі цього конкурсу та отримати статус молодіжної столиці вдалося лише у 2020 році. Це підтверджує, що громадський сектор активно працював у цьому напрямку спільно з владою, молодіжним сегментом, сегментом бізнесу. «Молодіжна столиця України» – це «ініціатива Міністерства молоді та спорту України, Українського інституту міжнародної політики та Національної молодіжної ради України, метою якої є:

– активізація співпраці між молоддю та місцевим самоврядуванням, а також сприяння створенню комфортних умов для розвитку молоді у містах України;

– покращення співпраці місцевої влади та представників молодіжного середовища у всіх містах України, поширення кращих практик такої співпраці та успішних кейсів втілення молодіжної політики на місцевому рівні;

– залучення молоді до процесів управління містом, відтак – забезпечення вищого рівня відповідальності молодих людей за якість життя у містах;

– використання європейського досвіду для покращення роботи з молоддю в регіонах України;

– мінімізація негативних тенденцій міграції та сприяння процесам децентралізації на місцевому рівні;

– відзначення найкращого міста для проживання та розвитку молоді» [2].

Звісно, досвід Тернополя у налагодженні співпраці органів влади та молоді більш масштабний, ніж в інших територіальних громадах області. Разом з тим, навіть у дрібних сільських громадах молодіжні структури можуть виявляти високий рівень активності щодо участі у суспільному житті. Ця діяльність не призупинилась навіть з початком масштабної війни з росією, адже молодь відіграє активну роль у допомозі Збройним Силам України, внутрішньо переміщеним особам та іншим категоріям громадян, підтримує проєкти розвитку та місцеві ініціативи.

Участь молоді у розвитку громадянського суспільства та демократичної держави не має обмежуватись лише голосуванням на виборчих дільницях (хоча це також дуже важливо), а передбачати залучення молодих людей до розробки управлінських рішень, що визначають пріоритети державної політики на усіх рівнях публічної влади. адже молодь, яка вирішила пов’язати своє майбутнє з Україною, найбільше зацікавлена в її ефективному функціонуванні й розвитку. Прийшовши у майбутньому до влади, вона продовжить реалізовувати ці ідейні переконання на практиці.

Список використаних джерел:

1. Горин В. П. Сутність соціальної безпеки: фінансові та організаційно-правові аспекти. *Світ фінансів*. 2017. Вип. 4 (13). С. 53-57. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/26277/1/ГОРИН.pdf
2. Конкурс Молодіжна столиця України. URL: http://youthcapital.org.ua/
3. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. / В. М. Булавинець, В. П. Горин, О. В. Квасниця [та ін.]; за ред. В. П. Горина. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2023. 170 с.
4. Положення, регламент та розпорядження щодо діяльності Молодіжної міської ради. Офіційний веб-сайт Тернопільської міської ради. URL: https://ternopilcity.gov.ua/uchast-gromadskosti/konsultativni-ta-doradchi-organi/molodigna-miska-rada/20130.html

Віталій Джердж
студент гр. ФМСм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Ігор Шпак
студент гр. ФМСм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Оксана Орловська
студентка гр. ФФАзм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Науковий керівник: к.е.н., доцент Святослав Герчаківський

ПРОТИДІЯ МИТНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ: СУЧАСНІ ТРЕНДИ ТА ОРІЄНТИРИ УДОСКОНАЛЕННЯ

Потреба вироблення новітніх концептуальних і прикладних підходів запобігання митним деліктам та правопорушенням в митній сфері з урахуванням ризиків та викликів правового режиму воєнного стану, вимогам європейських партнерів до гармонізації української практики боротьби з контрабандою є особливо актуальними сьогодні. Потрібно наголосити і на тому, що в умовах війни особливо загострились ті проблеми, які мали місце в мирний час, а саме відсутність належної кількості технічних засобів, приладів митного контролю, неналежне програмне забезпечення в пунктах пропуску, недостатня кількість кінологічних команд тощо.

Загальні аспекти дослідження теоретичних і практичних засад боротьби з митними деліктами містяться в роботах багатьох науковців, зокрема таких, як: В. Ченцов, І. Бабаєв, І. Бережнюк, Д. Віддоусон, Л. Геллерт, А. Крастиньш, А. Макаренко, П. Пашко, Д. Приймаченко, А. Войцещук, І. Іващук, Р. Зелді та інших науковців. Однак потребує додаткових досліджень проблематика сучасної протидії митним правопорушенням в Україні.

В Україні в умовах правового режиму воєнного стану можуть бути імплементовані деякі правові відхилення від загальних засад притягнення до відповідальності. Аналізуючи сучасні тренди щодо притягнення до відповідальності та протидію митним правопорушенням наголосимо на наступному. На центральному рівні Держмитслужби створено та функціонує профільний Департамент боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил. Його функціонал на сьогодні полягає в організації та координації роботи підпорядкованих територіальних підрозділів митниць в напрямку, що стосується протидії контрабанді та порушенням митних правил, а також з процедурних питань провадження у справах про ПМП.

Аналізуючи особливості цього підрозділу Держмитслужби за 2023 рік, зазначимо основні напрямки його діяльності:

– проведено періодичні заслуховування керівників підрозділів боротьби з контрабандою та ПМП територіальних митниць щодо результатів протидії митним правопорушенням упродовж всього 2023 року;

– взято безпосередню участь у періодичних селекторних нарадах, які були організовані керівництвом Держмитслужби;

– було забезпечено здійснення інструктивно-методичної допомоги з питань протидії митним правопорушенням та здійснення провадження у справах про ПМП, у рамках якої підготовлено та направлено до територіальних митних інституцій статистичний огляд результатів роботи митниць упродовж 2022 року, а також огляд практики розгляду справ про порушення митних правил, заведених за ознаками правопорушення, передбаченого статтею 485 Митного кодексу України; листи-роз'яснення щодо фіксації правопорушень у зв'язку з фактами порушення строків доставки товарів та транспортних засобів.

В рамках звітування було «здійснено перевірку законності та обґрунтованості 37 постанов у справах про порушення митних правил відповідно до статті 530 МК України, за результатами яких: 13 постанов залишено без змін, 16 постанов скасовано, 8 справи про порушення митних правил направлено на новий розгляд. Крім того 15 скарг залишено без розгляду у зв'язку з порушенням строків на оскарження та з інших причин» [3].

Якщо говорити про територіальний рівень протидії митним правопорушенням, то проведемо аналіз на прикладі Тернопільської митниці. Аналіз показників цього напрямку роботи засвідчив зростання кількості справ про порушення митних правил у 2021 – 2023 рр. з 43 до 60. Натомість вартісний показник порушення митних правил не має стабільної тенденції. Якщо у 2022 р. він зріс до 3 344 683 грн, то у 2023 р. знизився до 2 303 644 грн, що свідчить про виявлення порушень у справах з нижчою вартістю.

У 2021 р. накладено штрафів на суму 2 093 326 грн. Сума стягнутих штрафів 68 681 грн. У січні – грудні до суду передано 15 справ про ПМП на суму 415 692 грн. Судом прийнято 1 рішення про конфіскацію транспортного засобу як безпосереднього предмета ПМП. Від реалізації конфіскованих товарів надійшло 41 480 грн. В січні – грудні 2021 року від правоохоронної діяльності митниці до державного бюджету перераховано 110 161 грн. В 3 справах про ПМП провадження припинено шляхом компромісу та сплачено 46 071 грн.

У 2022 р. 46 протоколів про ПМП на суму 3 344 683 грн складено управлінням боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил. По 17 справах реально вилучено предметів на суму 3 344 683 грн. Митницею розглянуто 38 справ про ПМП. Накладено штрафів на суму 951 106 грн. Сума стягнутих штрафів 613 101 грн.

У січні – грудні до суду передано 18 справ про ПМП на суму 3 305 472 грн. Судом прийнято 7 рішень, 6 з яких про конфіскацію безпосередніх предметів ПМП на загальну суму 216 867 грн, та накладено штраф на загальну суму 240 121 грн (стягнуто штрафів на суму 800 грн). В січні – грудні 2022 року від правоохоронної діяльності митниці до державного бюджету перераховано 613 101 грн. У 2023 р. 54 протоколи про ПМП на суму 2 286 924 грн складено управлінням боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил. По 16 справах реально вилучено предметів на суму 2 100 473 грн. Митницею розглянуто 19 справ про

ПМП. Накладено штрафів на суму 276 080 грн. Сума стягнутих штрафів 730 011 грн.

Впродовж січня-червня 2024 р. працівники Тернопільської митниці виявили 38 порушень митних правил на суму 1 324 999 грн. До держскарбниці надійшло понад 817 000 грн за результатами роботи Тернопільської митниці у правоохоронному напрямку. На розгляд до суду митницею направлено 11 справ про порушення митних правил, загальною сумою 768 269 грн. У результаті розгляду судом 9 справ про ПМП конфісковано п’ять транспортних засобів та накладено штрафів на суму 179 038 грн.

Отже, найпоширенішими порушеннями митних правил, які виявляли працівники Тернопільської митниці впродовж І півріччя 2024 р. були: неправомірні операції з товарами, митне оформлення яких не закінчено; недекларування товарів, що переміщуються через митний кордон України; перевищення строку транзитних перевезень (доставки) товарів; перевищення строку тимчасового ввезення товарів; переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів через митний кордон з приховуванням від митного контролю або з поданням митному органу як підстави для переміщення товарів підроблених документів; дії, спрямовані на неправомірне звільнення від сплати митних платежів чи зменшення їх розміру, а також інші протиправні дії, спрямовані на ухилення від сплати митних платежів.

Список використаних джерел:

1. Митний кодекс України (Закон України) №4495 (2023). URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4495-17
2. Огляд діяльності Волинської, Тернопільської та Львівської митниць Держмитслужби України. URL: https://partnerstvo.org.ua/160-ohliad-diialnosti-volynskoi-ternopilskoi-ta-lvivskoi-mytnyts-derzhmytsluzhby-ukrain
3. Звіт про результати роботи Державної митної служби України за 2023 рік. URL: https://customs.gov.ua/publichna-informatsiia
4. Аналітичний звіт щодо достатності законодавчих гарантій, передбачених Митним кодексом України, що забезпечують захист прав осіб від зловживань під час проведення огляду (переогляду) товарів на підставі офіційної інформації, отриманої від правоохоронних органів. URL: https://customs.gov.ua/

Володимир Дмитрів
к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Вікторія Казмірук
студентка гр. ФФАзм-21
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ДО ПИТАННЯ ПРО РІВЕНЬ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

Тіньова економіка в Україні завжди була високого рівня, навіть за офіційними підрахунками досягала 40%, тому в умовах воєнних дій її розмір тільки зростає. З 2014 року, за даними Мінекономіки, в економіці України відбулася просто революційна детінізація: рівень тіньової економіки знизився з 43% ВВП 2014-го до 32% 2021 року, напередодні війни (навіть був нетривалий рекордний мінімум 2019-го склав 28%) [1].

Як бачимо, під час пандемії рівень «тіні» збільшився на 4%. Варто зазначити, що зростання тіньового сектору під час будь-яких криз (економічної, пандемії, війни) є закономірним та певною мірою логічним процесом під час таких подій. Так реагує на зовнішні виклики економіка, суспільство, та бізнес, щоб мінімізувати свої витрати та зберегти діяльність.

Важливо відмітити, що податкова амністія, яка дуже невчасно стартувала 2021 року, також не змогла створити сталі позитивні стимули до «детінізації» економіки: наприклад, за весь період дії воєнного стану в Україні було задекларовано лише 3,92 млрд грн до легалізації, а сума одноразового збору становила до 247 млн грн [2].

На даний момент Міністерство економіки оцінює рівень «тіні», виходячи з таких методик оцінки:

- за методом витрат населення (роздрібна торгівля);
- за електричним методом;
- за монетарним методом.

Жодна із зазначених методик не може бути абсолютно точною, тому в Мінекономіки розраховують агрегований показник (на жаль, публікацію цих показників, як і багатьох інших, призупинено з початком війни).

Якщо брати метод, який оцінює динаміку роздрібної торгівлі та реальних витрат населення на купівлю споживчих товарів, то принцип роботи такий: якщо офіційні торговельні обороти зростають швидше, ніж реальні доходи населення, то частину тіньових доходів і накопичень фізичні особи витрачають через легальний сектор економіки. Таким чином, відбувається детінізація економіки країни.

У 2023 року роздрібний офіційний торговельний оборот фізичних осіб становив 1,8 трлн грн, збільшившись із 1,4 трлн грн 2021 року на 30,5% у номінальному вираженні та на 15,4% з урахуванням інфляції. При цьому реальне зростання (за мінусом інфляції) доходів населення 2023 року в офіційному сегменті становило 3,5%. Враховуючи, що динаміка трансфертів з-за кордону за

зазначений період не збільшувалася, можна суто теоретично вважати, що легалізація через торгівлю зменшила тіньовий сектор більш як на 10% [3].

Електричний метод ґрунтується на припущенні, що реальне зростання ВВП супроводжується адекватним збільшенням споживання електроенергії (крім побутових споживачів). Якщо валовий продукт зростає швидше за споживання електроенергії, то частину приросту ВВП було забезпечено не реальним збільшенням обсягів виробництва, а виведенням із «тіні» певної частки кінцевого продукту при константі рівня енерговитрат двох порівнюваних періодів.

У 2022-го реальний ВВП у гривні скоротився на 28,8%, а 2023-го зріс на 5,3% (відновлювальне зростання на низькій статистичній базі порівняння). Використаємо електричний метод для оцінки темпів зростання валового продукту.

Так, у 2021 році було вироблено 155 млрд кВт-год електроенергії, спожито 120 млрд (або 77%), решта – втрати, витрати в мережах тощо, нетто-експорт становив 2 млрд кВт-год. У 2022 році виробництво впало до 115 млрд кВт-год, споживання – до 90 млрд (78%), нетто-експорт – до 1 млрд. Скорочення виробництва становило 26%, а споживання – 25%. Це приблизно відповідає рівню падіння ВВП у 2022 році (до 29%) [3].

Проте 2023 року спостерігаємо вже зовсім аномальну картину: виробництво електроенергії скоротилося до 105 млрд кВт-год, споживання – до 85 млрд (81%). Було зафіксовано не експорт, а нетто-імпорт електроенергії на 0,4 млрд кВт-год. У відносних величинах виробництво скоротилося на 9%, а споживання – на 6%. При цьому статистика визначила зростання ВВП на 5,3%. Ситуація справді атипова, бо споживання електроенергії скоротилося на 6%, а валовий продукт зріс на 5%.

Практично повна деіндустріалізація та залежність ВВП від сировинного агросектору, банківського та сектору послуг, де немає прямої залежності між зростанням виробництва та споживанням електроенергії. Плюс збільшення внеску у ВВП податкових надходжень. Усі ці сегменти економіки (крім агросектору) безпосередньо залежать від розміру зовнішньої допомоги: податки, фінанси та сектор послуг (включаючи торгівлю) тримаються на плаву завдяки зовнішній фінансовій допомозі.

Із позитивних ефектів такої структурної трансформації можна назвати лише скорочення розриву між виробництвом і споживанням електроенергії: якщо 2021 року споживання становило 77% від виробництва, то 2023-го – 81%.

Тобто до 4% виробництва електроенергії, яка раніше зникала у вигляді втрат у мережах зараз офіційно споживається. Це можна пояснити зниженням ринку «тіньової» електроенергії, до якого було залучено виробництво великих підприємств вітчизняних фінансово-промислових груп, які під час війни зупинилися або були зруйновані.

По суті, наша економіка стає менш енергоозброєною. Не менш енергоємною (що було б цілком позитивним явищем), а саме менш енергоозброєною. Але, знову-таки, суто теоретично електричний метод демонструє вплив на детінізацію на 5%.

Монетарний спосіб виходить із динаміки скорочення готівки в обігу відносно обсягу грошової маси. Якщо взяти це співвідношення за червень за

період 2021–2024 років, то отримаємо таку динаміку у відсотках: 28 – 2021 року, 29 – 2022-го, 24 – 2023-го і 23 – 2024 року. Тобто і з використанням вказаного методу маємо ознаку детінізації на рівні мінімум 5%, що збігається з даними, отриманими електричним і торговельним методами.

Однак 2023 року цей показник злетів до 89% через жорстку монетарну політику НБУ. При цьому обсяг зовнішньої допомоги суттєво зріс, що сприяло нарощенню валютних резервів країни.

Незначне послаблення цього показника 2024-го (до 80%) свідчить про часткове пом'якшення монетарної політики НБУ (зменшення облікової ставки з 25% до 13%). Водночас трохи загальмувався потік зовнішньої допомоги. Фактично НБУ одночасно нарощував показник чистих валютних резервів і стримував внутрішнє кредитування економіки (щоправда, війна сама по собі кредитування теж не стимулює), що пригальмувало адаптацію економіки до воєнних та енергетичних шоків.

Цікавим є те, що війна та похідні від неї (енергокриза, мобілізація, міграція) вперше в нашій історії більше вдарили по тіньовій економіці, ніж по офіційній. Офіційна економіка тримається на бюджетниках, на підприємствах критичної інфраструктури, на секторі оборони та на державних замовленнях, підкріплених фінансуванням із зовнішніх джерел. Усі вони адаптуються до викликів війни краще і швидше.

Отже, тіньовий сектор, натомість, страждає від падіння платоспроможного попиту серед основної маси своїх споживачів – населення з низькими доходами, від логістичних проблем, для розв'язання яких немає достатнього ресурсу, від фінансових обмежень та зростаючих апетитів контролюючих органів, без опіки яких жодна «тінь» не проіснувала б і місяця. Тож, попри те, що зазвичай під час кризи тіньова економіка суттєво зростає, нинішня війни вбиває навіть її. Наразі обсяг тіньової економіки України можна оцінити на рівні 25–30%.

Список використаних джерел:

1. Офіційний сайт Міністерства економіки України. URL: https://me.gov.ua/?lang=uk-UA
2. Офіційний сайт Державної податкової служби України. URL: https://tax.gov.ua/diyalnist-/plani-ta-zviti-roboti-/
3. Кущ О. Якими є розмір тіньової економіки України та її вплив на наш розвиток. URL: https://zn.ua/ukr/macroeconomics/jakimi-je-rozmir-tinovoji-ekonomiki-ukrajini-ta-jiji-vpliv-na-nash-rozvitok.html

Володимир Дмитрів
к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Іван Костюк
студент гр. ФФАм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА В КОНТЕКСТІ ВОЄННОГО ЧАСУ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Податкова політика, як складова державної фінансової політики, забезпечує фінансову основу для виконання державою покладених на неї функцій, а також є механізмом регулювання ринкових відносин через участь влади в управлінні ринковими процесами.

В умовах воєнного стану, що було введено в результаті повномасштабної військової агресії проти нашої країни, з метою стабілізації економічної ситуації в країні та створення умов для повоєнного відновлення країни важливо сформувати послідовну та стимулюючу податкову політику, яка окрім стабільних податкових надходжень забезпечуватиме зростання ділової активності суб'єктів господарювання та створить сприятливий інвестиційний клімат в країні.

Податкова політика є однією із основних напрямів фінансової політики держави. За допомогою її важелів і методів держава регулює економічне зростання, фінансує виконання визначених законодавством функції та покладених на неї обов'язків, забезпечує добробут населення – впливає на рівень розвитку соціально-економічних відносин.

Сутність податкової політики держави полягає у встановленні, правовому регулюванні та організації справляння податків і податкових платежів у централізовані фонди грошових ресурсів держави [1].

Податкова політика повинна бути гнучкою та реагувати на економічні явища у державі. Насамперед для ефективності провадження необхідно: змінювати законодавчу базу відповідно до коливань в економіці та суспільстві, дотримуватися принципів оподаткування, мотивувати платників податків. Адже від злагодженої податкової політики та механізму побудови податкової системи залежить збалансованість бюджету, рівень зайнятості населення, інвестиційний клімат.

Однак, повномасштабне вторгнення російської федерації 24 лютого 2022 року спричинило введення воєнного стану на території всієї країни та змусило Уряд приймати рішення щодо перегляду механізму бюджетної системи, а саме формування дохідної частини бюджету з метою забезпечення ефективного виконання державою своїх функцій в умовах війни. Поступово Верховна Рада України почала вносити зміни до діючого законодавства та приймати нові нормативно-правові акти, які повинні адаптувати функціонування економіки України під час воєнного стану.

Одним із об'єктивних показників податкових змін у законодавстві та реалій сьогодення є аналіз податкових надходжень в структурі бюджету України (рис. 1).

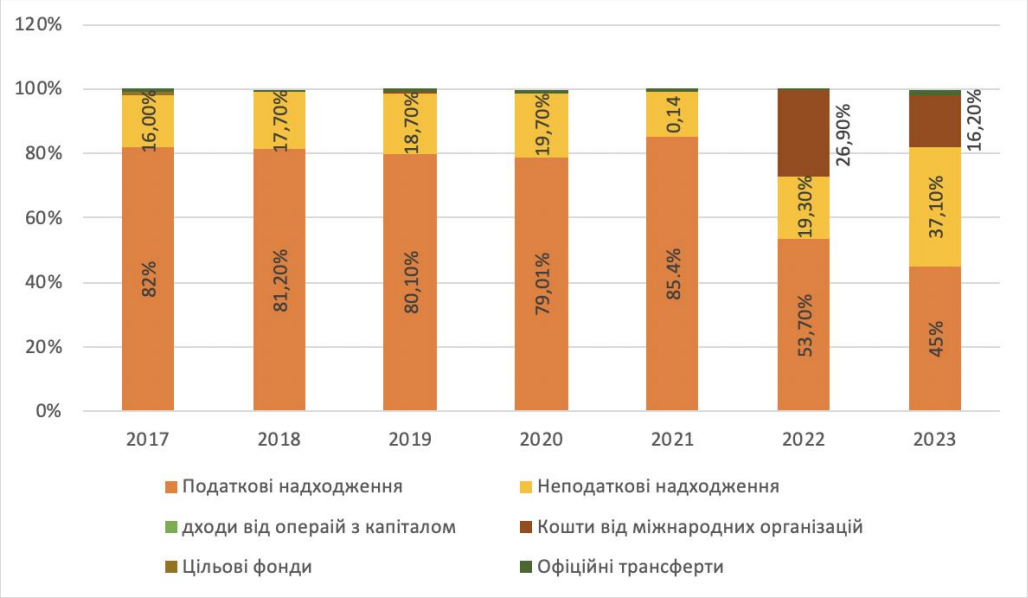

Рис. 1. Структура доходів Державного бюджету України у 2017-2023 рр, % [2].

Згідно статистичних даних, до лютого 2022 року бюджет нашої країни складався на 80% із податкових надходжень. Але враховуючи міжнародні стандарти, неподаткові та інші фінансові надходження мали би складати не більше 5% зі всіх фінансових доходів. Ці дані свідчать про не до кінця раціональну структуру надходжень.

Аналізуючи дані 2017 року можна відмітити, що частка податкових надходжень до бюджету становила 82%. Проте, з рисунку видно, що протягом наступних трьох років вони поступово зменшувались до оптимального стандартного показника.

Через вторгнення росії в Україну можна спостерігати об'єктивне раптове скорочення податкових надходжень, до 54% та 45% у 2022 та 2023 роках, відповідно.

З початком повномасштабного вторгнення міжнародні партнери фінансово активно підтримали Україну, але у населення значно зменшились прибутки, що, власне, і вплинуло на зменшення податкових надходжень до бюджету. У 2023 році сумарні доходи зросли на 884,6 млрд грн порівняно до 2022 року, але знову ж таки значну часку надходжень, близько 16%, становлять кошти від іноземних держав та допомоги урядів.

З метою підтримки функціонування економіки країни в умовах боротьби, а саме виконання дохідної частини Державного бюджету, необхідно враховувати можливі загрози. Податки завжди становили найбільшу частину у структурі доходів бюджету, однак, як видно з проаналізованого рисунку, з початком повномасштабної війни їхній обсяг значно скоротився. Саме тому варто постійно аналізувати ефективність введених раніше податкових пільг, залучення додаткових джерел мобілізації коштів, урегулювання ставок податку на доходи

відповідно до обсягу прибутку платника податків, спрощувати умови ведення бізнесу та мотивувати підприємців до відновлення своєї діяльності, підтримувати харчову та агропромисловість. Налагодження народного господарства, міжнародна фінансова допомога, створення умов для функціонування бізнесу, забезпечення громадян робочими місцями – є основним завданням для підтримки макростабільності, забезпечення доходами Державного бюджету та зменшення рівня дефіциту.

В умовах воєнного стану для функціонування економіки країни важливо швидко реагувати на ризики та приймати виважені рішення щодо їх усунення. Повномасштабна війна, яку розпочала російська федерація, змусила змінити поставлені раніше завдання перед Урядом та переорієнтувати їх на забезпечення обороноздатності держави, розробку і впровадження соціальних програм для підтримки населення.

Список використаних джерел:

1. Податкова політика. Міністерство фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk/tax-policy.
2. Бюджет України. Доходи України. Мінфін. Вебсайт. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income/.

Володимир Дмитрів
к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Олег Пелех
студент гр. ФФАм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ДОМІНАНТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

В рамках України як європейської країни для уникнення соціально-політичних конфліктів та подолання їх негативних наслідків потенційна участь країни залежить від створеної нею правової системи. Тому необхідно сформулювати нову сучасну українську стратегію податкової політики, яка б задовольнила всі сторони, зменшила б невдоволення населення оподаткуванням, витримала будь-які форс-мажорні ситуації, адже податкова політика має стимулювати пріоритет національної економіки та мати Найнижча відсоткова ставка для найбідніших верств населення, а також для наповнення бюджету на видатки соціальних проектів.

Державна податкова служба України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через міністра фінансів. Розподіл відповідальності та повноважень органів виконавчої влади та структурного підрозділу податкових служб – питання, які потребують вирішення першочергово. Наразі немає чіткого визначення центру відповідальності для кожного рішення. Обов'язки між Державною податковою службою України та Міністерством фінансів України неоднозначні.

Фактично, Державна податкова служба України має значний вплив на сферу податкової політики, але правова податкова політика знаходиться в компетенції Міністерства фінансів України, що дозволяє відділу служби перекласти відповідальність за неправильне та помилкове податкове законодавство до уряду та України.

Крім того, важливою умовою забезпечення процесу модернізації податкової політики країни є підготовка висококваліфікованого кадрового забезпечення, адже саме кадровий ресурс є дієвою силою якісних змін. Тому створення ефективної системи підвищення кваліфікації кадрів податкової служби є одним із пріоритетних напрямів її подальшого реформування.

Підсумовуючи, можна сказати, що оподаткування відіграє життєво важливу роль у формуванні як місцевих, так і національних бюджетів. Це свідчить про те, що роль податкової політики у забезпеченні формування фінансових ресурсів, необхідних державі для виконання своїх функцій, ефективно реалізується, адже понад 80% дохідних джерел бюджетів усіх рівнів становлять податкові надходження.

Саме за рахунок оподаткування за ресурси держави формуються фонди: для забезпечення коштів на частину витрат простого і розширеного відтворення в народному господарстві, для фінансування соціальних проектів, таких як пенсійне

забезпечення та соціальне забезпечення, освіта, охорона здоров'я; в контексті забезпечення національної оборони та безпеки; підтримувати державну владу та адміністративні законодавчі, адміністративні та судові установи; надавати позики та безкоштовну допомогу іншим країнам.

Ключовими негативними факторами, які визначають низькі конкурентні позиції української фіскальної політики порівняно з економічно розвиненими країнами є:

– нестабільність, внутрішня суперечливість і неузгодженість податкового законодавства;

– високе податкове навантаження на платників податків;

– нераціональний розподіл податкового тиску між факторами виробництва;

– низька фіскальна ефективність податкової системи.

Крім того, вищезазначені недоліки привели до таких проблем системного характеру в податковій системі, як:

– податкова заборгованість платників перед бюджетом і державними цільовими фондами;

– широкомасштабне ухилення від оподаткування;

– бюджетна заборгованість із відшкодування податку на додану вартість [1].

Таким чином, ситуація, що склалася в країні і світі показала, що посилюватиметься роль держави і зміцнюватиметься націоналізм, країни поступово будуть приходити до економічної самоізоляції. Для обґрунтування кількості і якості суспільних благ в суспільстві повинні пройти широкі дискусії, в ході яких визначиться коло суспільно наданих державою благ в обмін на сплачені громадянами податки.

Список використаних джерел:

1. Дзюблюк О. Теоретичні аспекти координації монетарної і фіскальної політики як необхідної умови забезпечення макрофінансової стабільності. *Світ фінансів*. 2024. Вип. 2 (79). С. 8–27.

Володимир Дмитрів
к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Сніжана Присяжна
студентка гр. ФФАзм-21
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ПОНЯТТЯ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ОБ'ЄКТА ФІСКАЛЬНОГО СТИМУЛЮВАННЯ

У економічній літературі «інновація» інтерпретується як перетворення потенційного науково-технічного прогресу в реальний, що втілюється в нових продуктах і технологіях. Цей термін став активно використовуватися в перехідній економіці України як самостійно, так і для позначення таких понять: «інноваційна діяльність», «інноваційний процес», «інноваційне рішення».

Різні автори, здебільшого зарубіжні, трактують це поняття залежно від об'єкта й предмета свого дослідження. Наприклад, Б. Твіст визначає інновацію як «процес, у якому винахід або ідея набувають економічного змісту»; Ф. Ніксон вважає, що інновація – «сукупність технічних, виробничих і комерційних заходів, що приводять до появи на ринку нових і поліпшених промислових процесів та обладнання». На думку Б. Санто, інновація – «такий суспільний, техніко-економічний процес, який через практичне використання ідей і винаходів приводить до створення кращих за своїми властивостями виробів, технологій, і у випадку, якщо вона (інновація) орієнтується на економічну вигоду, прибуток». Поява інновації на ринку може принести додатковий дохід [1].

У цілій низці джерел інновація розглядається як процес. Ця концепція визнає, що нововведення розвивається в часі й має чітко виражені стадії. Загалом, інновації властиві як динамічний, так і статичний аспекти. В останньому випадку інновацію розглядають як кінцевий результат науково-виробничого циклу.

Термін «інновація» (з англ. innovation – «новітність», «нововведення») означає нове науково-технічне досягнення, нововведення як результат новизни, але в XIX ст. цей термін використовували культурологи й воно означало «впровадження певних елементів однієї культури в іншу».

Інновація – це винятково важлива для сьогодення економічна категорія. Однак з часу її появи минув не один десяток років. Відомий австрійський економіст Й. Шумпетер 1912 р. у книзі «Теорія економічного розвитку» запропонував концепцію інновацій, в основу якої поклав ідею про «нові комбінації». Теорія ринкової економіки й капіталізму, яку подає нам «Теорія економічного розвитку» Й. Шумпетера, багато в чому є надзвичайно сучасною й у багатьох аспектах перегукується з теперішніми науковими дискусіями в галузі економічної політики [2].

На етапі розвитку сучасної економічної політики України актуальність «Теорії економічного розвитку» має дуже вагоме значення. Тому з позицій наукової праці Й. Шумпетера головне питання економічної політики полягає в

тому, чи є прибутки й обсяги капіталу достатніми для того, щоб покривати витрати на «творче руйнування» і забезпечувати робочі місця в майбутньому. Центральне місце в економічному розвитку, на думку Й. Шумпетера, належить нововведенням (інноваціям), які вчений трактує дуже широко. Зокрема, під «інноваціями» він розуміє зміни з метою впровадження і використання нових різновидів споживчих товарів, нових виробничих і транспортних засобів, ринків і форм організації в промисловості. Він розрізняє п'ять типів нововведень:

– виробництво принципово нових товарів і послуг;
– застосування нової техніки та технології;
– завоювання нових ринків збуту продукції;
– поліпшення ресурсної бази;
– впровадження раціональних форм організації виробництва й управління.

Ось чому підприємець постійно перебуває в пошуку нового способу використання ресурсів, завдяки якому він може отримати прибуток, бо нові технології забезпечують йому тимчасову монополію. Згодом конкуренція й наслідування підривають цю монопольну владу та водночас створюють стимул до нових інновацій.

На нашу думку, головною перешкодою на шляху до підвищення економічного розвитку України є орієнтація на розбудову такого стану національної економіки, що його Й. Шумпетер позначив терміном «статика», а правильною економічною політикою має бути орієнтація на формування стану економіки, який Й. Шумпетер назвав «динаміка». Власне його теорія економічного розвитку і є теорією розбудови такої економіки. Саме «динамічна» економіка країни може уникати економічних криз і досягати економічного процвітання.

Аналіз праці Й. Шумпетера показує, що зростання національної (валової) доданої вартості може забезпечити тільки інноваційний розвиток, що власне й обумовлює тип розвитку економіки, який Й. Шумпетер назвав «динаміка». Такий підхід пояснює нинішню ситуацію, у якій опинилась економіка України. У макроекономічному вимірі показник продуктивності може динамічно зростати передусім завдяки створенню нових вартостей новою, інноваційною продукцією. Просте збільшення обсягів випуску традиційних виробництв не дає потужний ресурс для динамічного розвитку країни. Економічні аспекти історії та сучасності надають чимало переконливих прикладів слушності таких висновків.

Більшість країн ЄС фактично реалізують концептуальну парадигму Й. Шумпетера, де центральним рушійним фактором економічного зростання є генерація нового знання для забезпечення ефективного інноваційного розвитку, а саме забезпеченням прискорення переходу до економіки знань, що передбачає суттєве збільшення значущості політики інноваційної структурної перебудови господарства. На сьогодні ця стратегія масштабно й послідовно втілюється в життя в більшості розвинених країнах світу.

Тому справжній економічний розвиток можливий лише тоді, коли з'являються явища, відомі сьогодні як «інновації», а в Й. Шумпетера фігурують переважно під назвою «нові комбінації». У пізніших працях він остаточно став

називати свою категорію «нові комбінації» терміном «інновації», що сьогодні є загальновживаним саме в змістовій редакції запропонованої Й. Шумпетером економічної категорії [3].

Основним фінансовим ресурсом забезпечення інноваційного процесу Й. Шумпетер вважав тільки кредитні гроші, які надаються під майбутні блага. На нашу думку, варто розглядати під фінансовим ресурсом, який забезпечує інноваційний процес, також податки, дотації, капітальні видатки, курс національної валюти тощо. Адже на сьогодні не можна тільки за рахунок кредитних грошей забезпечити ефективні інноваційні процеси в економіці країни через негативний вплив таких факторів, як інфляція, нестабільний розвиток валютно-кредитного ринку тощо.

Ю. Бажал справедливо зазначає, що основоположником інноваційної теорії економічного розвитку був український учений М. Туган-Барановський. Цю теорію підтримували такі відомі економісти, як Дж. Кейнс та У. Ростоу. Економісти заходу інноваційною називали таку економіку, яка динамічно розвивається, у якій освоюють якісно нові види продукції, нові технології, методи виробництва тощо, тобто все те, що забезпечує державі економічне зростання.

М. Туган-Барановський у праці «Промислові кризи в сучасній Англії, їх причини і вплив на народне життя» (1894 р.) дослідив різні підходи до пояснення циклічного характеру економічного розвитку і зробив висновок про те, що не споживання керує виробництвом, а навпаки – виробництво керує споживанням через нагромадження позикового капіталу та його інвестування. Позикові капітали поглинають наукові відкриття і технічні вдосконалення та підштовхують виробництво. Інакше кажучи, величина попиту на капітал залежить від стану технічного прогресу. Теорію М. Туган-Барановського про вплив внутрішніх чинників, які визначені технічними змінами в основному капіталі, на економічний розвиток завершив Й. Шумпетер, що, як уже зазначено вище, увів у науковий обіг категорію «*інновація»* і створив цілісну інноваційну теорію [4].

Отже, термін «інвестиції» походить від англійського «investment» – вкладання коштів, капіталу в «інновації» – нововведення, оновлення. Інновації пов’язують з процесом технологічної модернізації, переоснащення, удосконалення виробництва, унаслідок чого набуваються специфічні характеристики та комбінації, що забезпечують розширення асортименту й урізноманітнення благ для задоволення потреб суспільства. Звідси поняття «інвестиційно-інноваційний процес» розкривається як інноваційний процес, що має бути забезпечений інвестиційними ресурсами, або інвестиційний процес інноваційного спрямування.

Список використаних джерел:

1. Лавріненко Ю. Теоретичні аспекти визначення сутності інновацій. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 2. С. 191-195.
2. Шумпетер А. Теорія економічного розвитку: дослідження прибутків, капіталу, відсотка та економічного циклу. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 242 с.

3. Єрмолаєва В. Теоретичні основи дослідження інновацій. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Проблеми економіки та управління. 2010. № 683. С. 368-273. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/20291/1/54-268-273.pdf.
4. Дмитрів В. Економічна сутність і роль майнових податків в Україні. *Світ фінансів*. 2021. № 1 (66). С. 201–209. URL: https://doi.org/10.35774/sf2021.01.201

Володимир Дмитрів
к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Михайлина Сахарнацька
студентка гр. ФМС-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ДИНАМІКА ТА СТРУКТУРА ПОРУШЕННЯ МИТНИХ ПРАВИЛ В УКРАЇНІ

Як відомо, одним з напрямків удосконалення роботи митних органів України є виявлення та припинення правопорушень, зокрема економічних злочинів, у митній сфері. Зміни в економічній ситуації країни, зокрема збільшення міграційних потоків, розвиток міжнародного туризму, а також економічні фактори, як-от спад виробництва та підвищення цін, впливають на соціально-економічне становище населення [1]. Це може спричиняти ситуації, коли частина громадян вдається до нелегального переміщення товарів через митний кордон України, що зумовлено як економічними труднощами, так і змінами в соціальних умовах життя.

Порушення митного законодавства охоплюють широкий спектр дій, спрямованих на приховування або уникнення дотримання встановлених норм. Серед них відзначають використання спеціалізованих засобів для приховування товарів, маніпуляції з документами, які містять неточну або неправдиву інформацію про характеристики вантажу. До таких характеристик належать, зокрема, найменування товару, його вага, кількість, країна походження, а також дані щодо відправника, отримувача, маркування або ідентифікаційних номерів [2]. Часто трапляються випадки внесення неправдивих відомостей щодо класифікації товарів за УКТ ЗЕД або їх митної вартості [1].

Дослідження змін у динаміці митних правопорушень дозволяють визначати кількісні та якісні зрушення, що спостерігаються протягом певних періодів. Це сприяє виявленню тенденцій і закономірностей їх поширення. Просторові аспекти дозволяють виділити географічні особливості митної деліктності, що зумовлюються як характером порушень, так і специфікою місцевості.

Значна концентрація правопорушень зазвичай відзначається у прикордонних регіонах, однак географічний розподіл таких дій може змінюватися залежно від їх типу. Наприклад, недотримання правил зберігання товарів найчастіше спостерігається на митних складах, тоді як порушення строків або умов продажу у магазинах безмитної торгівлі переважно обмежуються такими об’єктами [1].

Проведемо аналіз динаміки порушень митних правил в Україні у період 2021-2023 рр. (рис. 1).

Як бачимо, у 2022 році кількість порушень Митного кодексу значно зменшилася, сягнувши 60,36% від рівня 2021 року. Таке зменшення можна пояснити впливом економічної кризи на рівень порушень; у 2021 році було зафіксовано більше порушень, що можна пояснити більш стабільною

економічною ситуацією; у 2022 році обсяг конфіскованих товарів зменшився на 25,88% порівняно з 2021 роком, але вже у 2023 році цей показник був на 64,45% меншим у 2023 році порівняно з попереднім роком, що свідчить про зменшення кількості правопорушень, за які були накладені адміністративні стягнення.

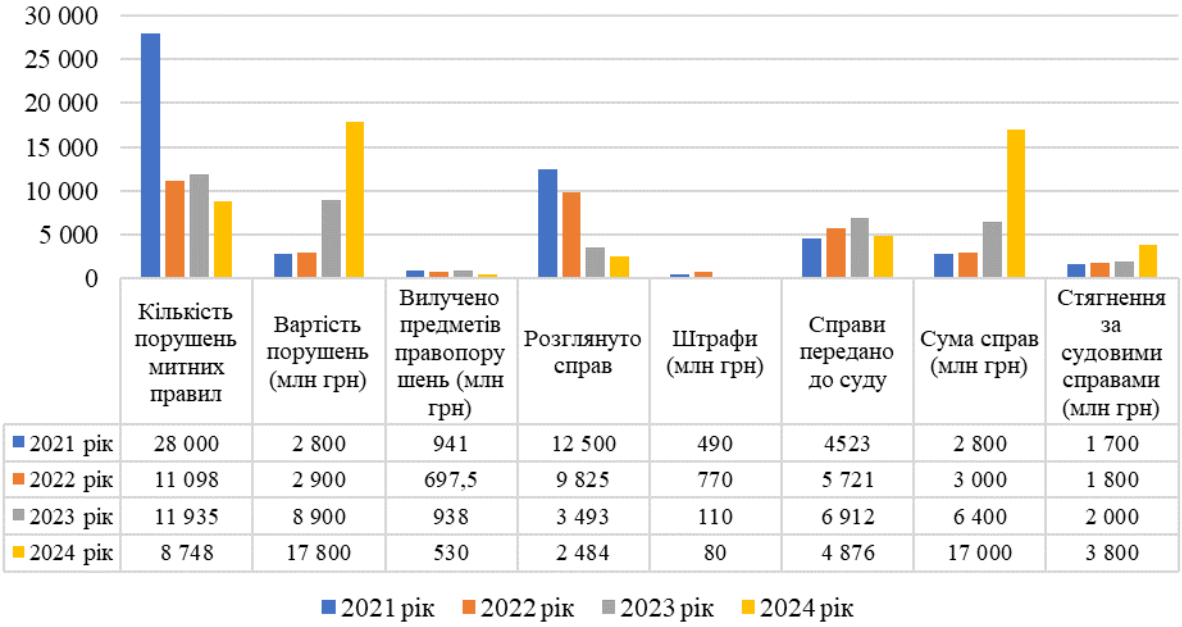

	Кількість порушень митних правил	Вартість порушень (млн грн)	Вилучено предметів правопорушень (млн грн)	Розглянуто справ	Штрафи (млн грн)	Справи передано до суду	Сума справ (млн грн)	Стягнення за судовими справами (млн грн)
2021 рік	28 000	2 800	941	12 500	490	4523	2 800	1 700
2022 рік	11 098	2 900	697,5	9 825	770	5 721	3 000	1 800
2023 рік	11 935	8 900	938	3 493	110	6 912	6 400	2 000
2024 рік	8 748	17 800	530	2 484	80	4 876	17 000	3 800

Рис. 1. Динаміка порушення митних правил в Україні (2021-2024 рр.) [3]

Незважаючи на зменшення кількості адміністративних стягнень, сума накладених штрафів у 2022 році зросла на 57,14% порівняно з 2021 роком, але у 2023 році зменшилася до 110 млн грн, що є найнижчим показником за весь період моніторингу У 2021 році сума штрафів значно зросла, але це може бути пов'язано з тим, що в цей час були вчинені більш тяжкі правопорушення У 2022 році сума штрафів зросла на 26,48%, а у 2023 році – на 20,83%; у 2023 році кількість справ зросла у 2,13 раза порівняно з 2022 роком, але фактично стягнута сума зросла лише на 11,11%, що може свідчити про затримку у виконанні судових рішень.

Кількість зафіксованих порушень у 204 році скоротилася до 8 748 випадків, що становить 73,29% від рівня 2023 року. Це зменшення, ймовірно, відображає посилення заходів контролю з боку митних органів або трансформацію економічних умов, які впливають на масштаби нелегальної діяльності.

Хоча кількість порушень зменшилася, сума порушень стала вдвічі більшою, ніж у 2023 році та становить близько 17,8 млрд грн. Зменшення обсягу вилучених предметів на 43,5% (530 млн грн проти 938 млн грн у 2023 році) може свідчити про те, що значна частина правопорушень пов’язана із складними фінансовими схемами чи валютними операціями, виявлення яких є технічно складнішим.

Кількість справ, розглянутих митними органами, також скоротилася, досягнувши найнижчого за весь період моніторингу показника – 2 484 справи. Це скорочення можна інтерпретувати як результат попереджувальної роботи митних органів або ускладнення процесу доведення порушень у судовому порядку.

Сума накладених штрафів у 2024 році зменшилася до 80 млн грн, що на 27,27% менше порівняно з попереднім роком. При цьому фактично стягнуто 73

млн грн, що вказує на підвищення ефективності виконання судових рішень. Частка справ, переданих до суду, становила 4 876, що на 29,47% менше, ніж у 2023 році. Однак загальна сума цих справ зросла до 17 млрд грн, що свідчить про фінансову масштабність таких правопорушень.

Стягнення за судовими справами у 2024 році склали 3,8 млрд грн, що майже вдвічі перевищує аналогічний показник попереднього року, що є ознакою поступового підвищення контролю Митної Служби та ефективності виконання судових рішень. Таким чином, у 2024 році динаміка правопорушень Митного кодексу демонструє зменшення кількісних показників та водночас зростання фінансового обсягу порушень, що відображає зміни в характері незаконної діяльності.

Таким чином, у досліджуваному періоді кількість задокументованих справ з порушення Митного Кодексу мала тенденцію до збільшення, тоді як кількість адміністративних справ та сума штрафів зменшилася. Збільшення обсягів вилучених вантажів та кількості порушень може свідчити про адаптацію митних процедур до нових економічних умов.

Список використаних джерел:

1. Гончар Г. П., Вербіцька І. І. Зміст та ознаки митних деліктів в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: «Економіка і менеджмент». 2020. №44. URL: http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/vestnik-econom.mgu.od.ua_ukr.pdf.
2. Митний кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17 (дата звернення: 12.12.2024).
3. За 11 місяців 2024 року митниці Держмитслужби виявили порушень митних правил на 17,8 млрд грн. *Державна митна служба України*. URL: https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/za-11-misiatsiv-2024-roku-mitnitsi-derzhmitsluzhbi-viiavili-porushen-mitnikh-pravil-na-178-mlrd-grn-1933 (дата звернення: 12.12.2024).

Володимир Дмитрів
к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Ростислав Свербивус
студент гр. ФФАм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ОСНОВНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПОДАТКОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ТА ПОДАТКОВОЇ КУЛЬТУРИ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Слабкі позиції України в міжнародних рейтингах з ефективності культури оподаткування. Головними чинниками, які суттєво впливають на податкову систему України – є податкове навантаження та розмір податкових ставок. Вони перевантажують систему незначними податками – витратами на облік та контроль, які вищі від надходжень їх сплати.

У сучасному економічному просторі постає питання про те, чи потрібно вдосконалювати податкову систему не лише у фінансовій та політичній сферах, а й з точки зору соціальних питань. У різних соціальних класах існує негативний стереотип оподаткування: низька податкова культура, недовіра до фіскальних органів і, як наслідок, приховування доходів і несплата податків. Усі ці факти можна підтвердити за допомогою даних про злочини та зростання злочинності за приховування чи надання неточної інформації про доходи контролюючими органами. В результаті країна зазнала величезних втрат, особливо величезних. У зв'язку з цим необхідно формувати та розвивати культуру оподаткування мас. Вплив культури оподаткування на розвиток оподаткування є надзвичайно важливим. Виходячи з підходу розвитку (як процесу усунення певних протиріч), швейцарський науковець Б. Торглер зазначає, що проблеми в контексті культури низького оподаткування полягають в:

«…1) соціальному протиріччі, яке склалося між потребою в соціально справедливому розподілі й перерозподілі доходів у суспільстві й широким розповсюдженням девіантних форм податкової поведінки;

2) протиріччі між інтересами держави, спрямованими на регулювання соціально-економічних процесів за допомогою оподаткування, і низьким рівнем життя більшості населення, який різко погіршується в умовах економічних криз і значної питомої ваги тіньової економіки» [1].

Культура оподаткування є складним соціально-економічним явищем, притаманним суспільству з ринковою економікою, і її рівень визначає фіскальний потенціал країни. Культура оподаткування (як одна з основних характеристик громадянського суспільства) є невід'ємною частиною національної культури (права, економіки, політики, фінансів), а отже, включає:

1) розуміння своїх прав та обов'язків в процесі оподаткування (як невід'ємну частину правової культури), покращення знань та розуміння податкових наслідків господарської діяльності (як невід'ємної частини економічної культури), тобто рівень знань;

2) усвідомлення громадянами важливості сплати податків державі (як невід'ємної частини політичної культури), оцінюють соціальну корисність податкового законодавства та формують власне ставлення до податкової політики, діяльності податкових органів як представників держави;

3) уміння користуватися правовими інструментами у практичній діяльності, своєчасне подання податкової звітності (як складник фінансової культури), а також дотримання етичних норм у спілкуванні з працівниками контролюючих органів, тобто поведінковий рівень [2].

Таким чином, основною економічною підставою законослухняної поведінки платників податків є уникнення наслідків несплати податків. Для стимулювання мотивації такої поведінки держава, зазвичай, застосовує такі заходи: зниження ставок за окремими податками, застосування системи податкових вирахувань, збільшення штрафних санкцій за порушення податкового законодавства, зміна частоти планових податкових перевірок залежно від критеріїв ризику діяльності платника податків тощо. Проте варто зазначити, що всі ці заходи даватимуть бажаний ефект за умови підвищення рівня податкової грамотності та податкової культури.

Список використаних джерел:

1. Ткачик Ф. П. Соціально-психологічні аспекти розвитку податкового консультування в Україні. *Світ фінансів*. 2017. Вип. 2. С. 118-127.
2. Формування національної податкової культури в умовах євроінтеграції. *Науково-дослідний інститут фіскальної політики.* URL: https://www.ndifp.com/1191/

Володимир Дмитрів
к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Юлія Флейтута
студентка гр. ФМСзм-21
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ТЕОРЕТИКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ МИТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ

Будь-яка держава здійснює регулювання зовнішньоекономічної діяльності в цілях забезпечення безпеки країни і захисту загальнонаціональних інтересів. Діяльність державних органів по регулюванню ЗЕД здійснюється практично у всіх країнах світу, але її масштаби, форми і методи, конкретні цілі і завдання визначаються кожною країною, виходячи з її масштабів, положення в сучасному світі, зовнішньої і внутрішньої політики держави. Кожна країна має певні особливості в регулюванні ЗЕД.

Митно-тарифне регулювання зовнішньоекономічної діяльності на сучасному етапі займає одне із пріоритетних місць у державному регулюванні економіки країн. Головна мета цього регулювання полягає у ретельному аналізі зовнішньоекономічної діяльності країни і сприянні розвитку торговельних відносин з іншими учасниками міжнародної торгівлі, підтримання власного товаровиробника, стимулювання експорту та захист внутрішнього товарного ринку.

Митно-тарифне регулювання – це комплекс заходів та інструментів впливу на міжнародну торгівлю, що реалізуються через впровадження та використання мит, зафіксованих у вигляді митного тарифу як найважливішого інструменту митно-тарифного регулювання експортно-імпортних операцій. А більш ширше розуміння цього терміну це комплекс заходів щодо встановлення і застосування ставок мита, обкладення митом в межах окремих преференційних режимів, контролю за митною вартістю товарів, класифікацією товарів в цілях повноти стягнення мита».

Згідно зі статтею 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», митне регулювання – це «…регулювання питань, пов’язаних із установленням мит та інших податків, що справляються при переміщенні товарів через митний кордон України, процедурами митного контролю, організацією діяльності органів митного контролю України»[1].

У Митному кодексі України відсутнє чітке визначення поняття «митне регулювання», проте описані принципи митного регулювання(ст. 4), зокрема:

– виключної юрисдикції України на її митній території;

– виключної компетенції митних органів щодо здійснення митної справи;

– законності;

– єдиного порядку переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України;

– системності;

– ефективності;

– додержання прав й охоронюваних законом інтересів фізичних та юридичних осіб;

– гласності та прозорості [2].

Митне регулювання стосується питань, що пов'язані із встановленням мит та митних зборів, процедур митного контролю, організацією діяльності органів митного контролю України.

Всі процедури по переміщенню товарів є областю митного регулювання, і забезпечують інтереси держави та її громадян, визначені законодавством країни.

Основною метою митного регулювання в державі являються економічні інтереси, які в свою чергу забезпечують:

- захист національного ринку, стимулювання розвитку національної економіки;
- сприяння структурній перебудові національного господарства та реалізації завдань економічної політики держави;
- використання інструментів митного контролю як засобу регулювання товарообміну і виконання інших завдань економічної політики на території країни;
- участь у реалізації торгово-політичних завдань із захисту національного ринку.

Таким чином, митно-тарифне регулювання є одним із найпоширеніших та найдієвіших економічних інструментів регулювання зовнішньоекономічних відносин і захисту національної економіки від зовнішнього неконтрольованого впливу. В Україні уже створену необхідну нормативно-правову базу для регулювання зовнішньоекономічної діяльності загалом та митно-тарифного регулювання зокрема. Однак функціонування дієвого та ефективного механізму митно-тарифного регулювання неможливе без удосконалення необхідної законодавчої бази його забезпечення. Крім того для уникнення суперечностей, які можуть виникати при митно-тарифному регулюванні ЗЕД доцільно налагоджувати та поглиблювати економічне співробітництво із зарубіжними партнерами через укладання дво- та багатосторонніх угод у цій сфері та розвивати правову базу для такого співробітництва.

Отже, митно-тарифне регулювання зовнішньої торгівлі є класичним економічним методом регулювання зовнішньоекономічної діяльності, який застосовується в Україні з використанням таких інструментів як митний тариф, класифікація товарів відповідно до товарної номенклатури зовнішньоекономічної діяльності, визначення країни походження та митної вартості товару, а також застосування системи митних пільг та преференцій.

Список використаних джерел:

1. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 р. № 959-XII. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/959-12
2. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17

Алла Долюк
к.е.н., викладач кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Західноукраїнського національного університету, м. Тернопіль
Олександр Грібов
студент гр. Фмвн-11,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Західноукраїнського національного університету, м. Тернопіль

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Фінансові ресурси територіальних громад є основою для забезпечення місцевого самоврядування, розвитку інфраструктури, надання послуг населенню та реалізації місцевих програм. В умовах децентралізації в Україні громади отримали більше повноважень і, відповідно, більше відповідальності за управління фінансами. Однак, забезпечення належного рівня фінансових ресурсів залишається викликом, особливо в контексті війни та економічних труднощів. Військові дії в Україні спричинили значні матеріальні збитки, призвели до зниження доходів місцевих бюджетів та спричинили ряд соціально-економічних проблем, що зумовлює зміну підходів в управлінні фінансовими ресурсами. Основними завданнями за таких складних умов є раціональне використання внутрішніх резервів, оптимізація витрат, відкритість та прозорість використання бюджетних коштів.

В результаті децентралізації в Україні відбулась передача повноважень і ресурсів від центральної влади до територіальних громад. Відтак, громади мають можливість автономно планувати та виконувати місцеві програми розвитку, враховуючи специфіку та пріоритетні потреби своєї території. Перерозподіл фінансових ресурсів сприяв збільшенню можливостей для громад і забезпечує можливість для ефективного управління місцевими бюджетами, збільшення відповідальності місцевих органів влади за якість надання послуг та ефективність і прозорість використання бюджетних коштів.

Повномасштабне вторгнення стало безпрецедентним випробуванням для місцевого самоврядування. Промислово розвинені громади Запорізької та Харківської областей стали дотаційними. Маріупольська та Енергодарська громади, які в довоєнні роки входили до першої десятки фінансово спроможних громад, залишаються окупованими. В умовах війни вдвічі збільшилася кількість громад із критичним рівнем фінансової стійкості. 84% громад отримують базові дотації з центрального бюджету для фінансування дефіциту та подолання наслідків збройної агресії Росії. Водночас 2023 року попри війну чимало місцевих бюджетів були профіцитними [1]. На десять громад припадало понад 45% усіх сплачених реверсних дотацій.

Є три підходи фінансового забезпечення територіальних громад:

1)рівень наповнення місцевих бюджетів як результат фінансово-бюджетної складової децентралізації, що визначає можливість виконання певних повноважень

та вплив на соціально-економічний розвиток окремої території органами місцевого самоврядування;

2) державна підтримка органів місцевого самоврядування, а саме надання дотацій, субвенцій та створення цільових фондів;

3) додатково залучені органами місцевої влади джерела фінансування, отримані шляхом використання потенціалу розвитку на певній території.

Відповідно до даних Міністерства фінансів проаналізувавши, як повномасштабна війна вплинула на фінансову спроможність громад і як законотворці змінили систему міжбюджетних трансфертів 2024 року. Одним із завдань децентралізації було створення моделі фінансового забезпечення місцевих бюджетів, за якої громади отримали б певну автономію. Проте в умовах повномасштабного вторгнення збільшився розрив у фінансовій стійкості громад і посилилася залежність від центрального бюджету.

Для підтримки громад із меншими доходами держава використовує так зване горизонтальне вирівнювання на основі значення індексу податкоспроможності відповідного бюджету (ст. 99 Бюджетного кодексу України).

Якщо індекс податкоспроможності менший за 0,9, відповідні місцеві бюджети отримують базову дотацію (80% від суми, необхідної для досягнення показника 0,9); якщо вищий за 1,1, до державного бюджету передається реверсна дотація (50% суми, що перевищує значення індексу 1,1), яка є джерелом фінансування базової дотації. Якщо ж індекс – від 0,9 до 1,1, то така громада не віддає державі грошей і не отримує нічого з бюджету [1].

Проведений аналіз доступних фінансових ресурсів у громадах та їх ефективного використання зумовив появу рекомендацій, що в перспективі можуть стати фундаментом для розробки фінансових стратегій на місцевому рівні для забезпечення стабільності, відновлення та економічного розвитку країни. Узагальнено джерела та інструменти фінансових ресурсів доступних на місцевому рівні.

Таблиця 1

Джерела та інструменти муніципального фінансування

Внутрішні державні надходження	Державні дотації та субвенції, податки та місцеві збори, неподаткові надходження (штрафи, платежі за ліцензії, плата за землю тощо), повернення коштів з попередніх інвестицій, відсотки від державних депозитів в банках
Внутрішні приватні надходження	Публічно-приватне партнерство, продаж майна муніципалітету приватному сектору, позики від приватних банків або інших фінансових інститутів, випуск муніципальних облігацій для приватних інвесторів, донорські програми від національних благодійних фондів, краудфандинг та краудінвестинг, прямі інвестиції приватних компаній в інфраструктурні проекти, спонсорські внески від місцевого бізнесу
Зовнішні державні надходження	Міжнародна допомога від інших держав або міжнародних урядових організацій, гуманітарна допомога від державних агенцій інших країн, зовнішні позики від державних банків чи міжнародних фінансових інститутів, фінансування від регіональних блоків (наприклад, Європейський Союз), спільні програми фінансування з іншими державами

Продовження табл. 1

Зовнішні приватні надходження	Міжнародні донорські програми від приватних організацій або благодійних фондів, публічно-приватне партнерство з іноземними компаніями, зовнішні позики від міжнародних приватних банків або фінансових інститутів, випуск муніципальних облігацій для іноземних інвесторів, зелені облігації (для проектів, спрямованих на охорону довкілля та сталий розвиток), відсотки та дивіденди від участі муніципалітету в змішаних компаніях з іноземними партнерами

Джерело: узагальнено на основі [1].

Фінансові ресурси територіальних громад є ключовим фактором для забезпечення сталого розвитку та ефективного управління на місцевому рівні. В умовах децентралізації громади отримали більше можливостей для самостійного управління своїми ресурсами, але також зіткнулися з новими викликами. В умовах повномасштабного вторгнення збільшився розрив у фінансовій стійкості громад і посилилася залежність від центрального бюджету. Система міжбюджетних трансфертів не вирішує проблеми повною мірою. Механізм горизонтального вирівнювання бюджетів потребує реформування. Для забезпечення фінансової стабільності та розвитку необхідно шукати нові джерела доходів, залучати інвестиції та підвищувати ефективність управління наявними коштами.

Проведений аналіз доступних фінансових ресурсів ефективного використання зумовив появу рекомендацій, що в перспективі можуть стати фундаментом для розробки фінансових стратегій на місцевому рівні для забезпечення стабільності, відновлення та економічного розвитку країни.

Список використаних джерел:

1. Бюджети розвитку чи війни: як змінилася фінансова спроможність громад URL: https://www.chesno.org/post/5880/
2. Цілі сталого розвитку ООН. Радник: веб-сайт. URL: https://radnyk.org/noviny/czili-stalogo-rozvytku-oon/
3. Цілі сталого розвитку. ДіяБізнес. URL: https://business.diia.gov.ua/handbook/sustainable-development-goals/cili-stalogo-rozvitku
4. Незважаючи на війну, що триває, Україна планує у 2023 році провести добровільний національний огляд прогресу в досягненні цілей сталого розвитку. UNDP: веб-сайт. URL: https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/nezvazhayuchy-na-viynu-shchotryvaye-ukrayina-planuye-u-2023-rotsi-provesty-dobrovilnyy-natsionalnyy-ohlyad-prohresu-v
5. Наталенко Н. Фінанси та бюджет об’єднаної громади. Київ: ІКЦ «Легальний статус», 2016. 72 с.

Алла Долюк
к.е.н., викладач кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Західноукраїнського національного університету, м. Тернопіль
Вікторія Казмірук
студентка гр. Фзмвн-11,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Західноукраїнського національного університету, м. Тернопіль

БЮДЖЕТНЕ ФІНАНСУВАННЯ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ

Сучасний стан бюджетного фінансування охорони здоров'я України характеризується рядом викликів, зумовлених економічною нестабільністю, війною, а також реформами в системі охорони здоров'я. Попри те, що держава виділяє значні кошти на охорону здоров'я, загальний рівень фінансування залишається низьким у порівнянні з потребами сектору. За оцінками, видатки на охорону здоров'я складають приблизно 3-4% від ВВП, що нижче за рекомендації ВООЗ (6-7%). Війна спричинила значне навантаження на систему охорони здоров'я, особливо в прифронтових областях. Витрати на медичну допомогу пораненим, психічне здоров'я, а також пошкодження медичних закладів вимагають додаткових ресурсів.

Реформа фінансування через Національну службу здоров'я України з 2018 року в Україні діє модель фінансування за принципом «гроші ходять за пацієнтом». НСЗУ оплачує медичні послуги за договорами з медичними закладами залежно від кількості наданих послуг, що сприяє більш ефективному використанню коштів.

В умовах війни Україна отримує значну підтримку від міжнародних донорів та організацій (наприклад, ВООЗ, ЄС), що допомагає компенсувати нестачу ресурсів на медикаменти, медичне обладнання, а також підтримку для біженців і переселенців.

Сфера охорони здоров'я ще досі страждає від проблем, пов'язаних із корупцією та неефективним використанням бюджетних коштів. Це проявляється у надмірних витратах на адміністративні послуги, а також закупівлях медичного обладнання та ліків.

Метою діяльності системи охорони здоров'я є покращення показників рівня і якості життя населення та збереження здоров'я громадян України. Відтак держава має забезпечити відповідними фінансовими ресурсами заклади охорони здоров'я. В державному бюджеті України чітко розставлено пріоритети державної політики, де медицина залишається одним з основних, а особливо в умовах повномасштабної війни.

Загальні державні видатки на охорону здоров'я на 2024 р. становлять 201,7 млрд грн **(**табл. 1), що відповідає 6,1% усіх коштів. У відсотках від ВВП обсяги

витрат на охорону здоров'я становлять менше 3%. Порівняно з 2023 р. обсяги фінансування збільшено на 13,1%.

У табл. 1 відображені видатки Державного бюджету України на 2024 р. у порівнянні із 2023 р. для Міністерства охорони здоров'я України.

Таблиця 1

Видатки Державного бюджету України
на охорону здоров'я у 2023-2024 рр., млн грн

Видатки (за програмною класифікацією)	2024 р., млн грн	2023 р., млн грн	Темпи зрост., %
Міністерство охорони здоров'я України	198 959,4	176 325,7	12,8
Апарат Міністерства охорони здоров'я України	*39844,6*	33295,2	19,7
Керівництво та управління у сфері охорони здоров'я	161,5	115,6	39,7
Наукова і науково-технічна діяльність у сфері охорони здоров'я	175,1	173,1	1,2
Громадське здоров'я та заходи боротьби з епідеміями	4925,7	3798,6	29,7
Медична допомога та соціальна реабілітація військовослужбовців у Клінічній лікарні «Феофанія»	200,0	–	–
Підготовка і підвищення кваліфікації кадрів у сфері охорони здоров'я, підготовка наукових та науково-педагогічних кадрів закладами фахової передвищої та вищої освіти, підвищення кваліфікації кадрів науковими установами	6825,1	7601,3	-10,2
Загальнодержавні заклади та заходи у сфері медичної освіти	139,0	138,4	0,5
Спеціалізована медична допомога, що надається загальнодержавними закладами охорони здоров'я	2137,8	2053,8	4,1
Спеціалізована медична допомога, що надається закладами охорони здоров'я наукових установ та закладів вищої освіти	3540,3	2453,7	44,3
Медична допомога, що надається санаторно-курортними закладами	785,4	730,7	7,5
Спеціалізована медична допомога, що надається в амбулаторних умовах закладами охорони здоров'я наукових установ та закладів вищої освіти, а також загальнодержавними закладами охорони здоров'я	373,5	318,5	17,3
Організація і регулювання діяльності установ та окремі заходи в системі охорони здоров'я	1666,9	589,0	183,0
Забезпечення медичних заходів окремих державних програм та комплексних заходів програмного характеру	12406,0	10008,1	21,0
Функціонування Національної наукової медичної бібліотеки, збереження та популяризація історії медицини	58,0	50,0	16,00
Пілотний проєкт щодо зубопротезування окремих категорій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України	749,4	–	–
Поліпшення охорони здоров'я на службі у людей	1714,8	2177,7	-21,3
Відновлення і розвиток стійкої національної моделі медичної галузі України	2828,7	532,0	431,7
Будівництво та модернізація закладів охорони здоров'я	1457,6	1347,0	8,2
Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками	181,6	101,7	78,6
Керівництво та управління у сфері лікарських засобів та контролю за наркотиками	181,6	101,7	78,6
Національна служба здоров'я України	158933,1	142928,8	11,2
Керівництво та управління у сфері державних фінансових гарантій медичного обслуговування населення	181,0	180,6	0,2
Реалізація програми державних гарантій медичного обслуговування населення	158752,2	142748,2	11,2

Продовження табл. 1

Міністерство охорони здоров'я України (загальнодержавні видатки та кредитування)	2771,2	2034,5	36,2
Міністерство охорони здоров'я України (загальнодержавні видатки та кредитування)	2771,2	2034,5	36,2
Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення підтримки окремих закладів та заходів у системі охорони здоров'я	1734,0	1571,1	10,4
Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на облаштування безпечних умов у закладах охорони здоров'я	1000,0	–	–
Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на реформування регіональних систем охорони здоров'я для здійснення заходів з виконання реконструкції та розвитку спільного з Міжнародним банком проєкту «Поліпшення охорони здоров'я на службі у людей»	37,2	463,6	-92,0
Усього	**201730,6**	**178360,2**	**13,1**

Джерело: узагальнено на основі [2; 3].

Однією з найбільших статей витрат для Міністерства охорони здоров'я України є реалізація програми державних гарантій медичного обслуговування населення (ПМГ). У Державному бюджеті України на цей напрямок передбачено на 11,2% більше ніж минулого року та становить 158,8 млрд грн та перебуває у розпорядженні Національної служби здоров'я України (НСЗУ). Програма медичних гарантій враховує нагальні потреби населення у медичній допомозі в умовах повномасштабної війни, зокрема розвиток послуг, пов'язаних з важкими травмами й опіками, реабілітаційних послуг, послуг психологічної підтримки та психіатричної допомоги, або ж, наприклад, послуг трансплантації органів та інших анатомічних матеріалів, розширення програми реімбурсації лікарських засобів та медичних виробів.

У зв'язку із демографічною кризою, низьким рівнем народжуваності та значного погіршення стану здоров'я українців у 2024 році в межах програми медичних гарантій передбачено доступ родин України до безкоштовних послуг із використанням репродуктивних технологій.

Через надмірну травматизацію на війні і нагальною необхідністю надання відновлювальної стоматологічної допомоги з наступного року впроваджено пілотний проект щодо зубопротезування для ветеранів, на який спрямовуємо близько 750 млн грн.

В умовах повномасштабної війни безпечні умови в закладах охорони здоров'я є одним із основних умов надання медичної допомоги, оскільки медична допомога має бути доступною і надаватись незалежно від обставин, а тому передбачили 1 млрд грн профільному Міністерству для облаштування безпечних умов у закладах охорони здоров'я.

Крім того, в бюджеті передбачено розширити напрями централізованої державної закупівлі ліків, медичних засобів та передбачено 9,4 млрд грн, високовартісного медичного обладнання в обсязі 2,8 млрд грн.

Очікується, що в найближчі роки рівень фінансування охорони здоров'я зросте завдяки міжнародним інвестиціям та можливому підвищенню видатків з

державного бюджету. Пріоритет буде надаватися відбудові зруйнованої інфраструктури та реабілітації пацієнтів, постраждалих від війни.

Незважаючи на вкрай важку ситуацію в країні пов’язану із воєнним станом, Уряд України застосовує усі можливі заходи для забезпечення доступу населення до необхідної медичної допомоги, розвитку медичних послуг для потреб населення і військових, а також створення доступних та безпечних умов надання медичних послуг. Загалом, перспективи розвитку системи охорони здоров'я України залежать від стабілізації ситуації в країні, подальшої реформи фінансування та ефективного використання міжнародної допомоги.

Список використаних джерел:

1. Про державний бюджет України на 2024 рік: Закон України від 09.11.2023 р. № 3460-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-20#Text
2. Видатки на медицину у 2024 році зростуть на 25,8 млрд гривень. URL: https://www.epravda.com.ua/columns/2023/11/17/706712/
3. Держбюджет–2024: загальні показники та видатки на охорону здоров’я. URL: https://www.apteka.ua/article/681435

Алла Долюк
к.е.н., викладач кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Західноукраїнського національного університету, м. Тернопіль
Тетяна Левчук (Омельченко)
студентка гр. Фзмвн-11,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Західноукраїнського національного університету, м. Тернопіль

БЮДЖЕТНЕ ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ

Однією із важливих сфер економіки є соціальна сфера, яка являє собою складну і динамічну систему, що постійно змінює напрями розвитку та трансформації. Період військової агресії на території України спричинив кризові явища такі як виїзд закордон молоді та працездатного населення, передчасне старіння населення, зруйновану та пошкоджену інфраструктуру, зменшення трудового та фінансового ресурсів, неможливість достатнього залучення приватних інвестицій тощо. Тому для компенсації цих негативних явищ важливою є якісна соціальна політика держави, враховуючи збільшення кількості вразливих категорій суспільства.

Фінансування соціальних послуг закріплено законодавством відповідно до забезпечення коштів державного та місцевого бюджетів, коштів спеціального фондів підприємств, установ та організацій. Зокрема, фінансування може здійснюватися за рахунок коштів отримувача послуг, благодійної допомоги, спонсорської допомоги, грантів та ін. В результаті впровадження реформи децентралізації, повноваження та ресурси з метою виконання заходів соціальної політики та надання соціальних послуг були передані з державного на місцевий рівень, територіальним громадам. Основною метою такого кроку є необхідність максимально наблизити надання соціальних послуг до їх користувачів та можливість забезпечити субсидіарність системи надання соціальних послуг, в межах ресурсів для задоволення всіх потреб мешканців громад.

В Україні функціонує розгалужена система соціальних виплат, яка включає пенсії, допомогу малозабезпеченим сім'ям, підтримку безробітних, виплати багатодітним сім'ям, ветеранам, особам з інвалідністю та інші категорії населення. Під час війни значно зросли витрати на соціальну допомогу для переселенців, біженців, учасників бойових дій та їхніх сімей.

Пенсійний фонд України є одним із найбільших отримувачів бюджетних коштів, але через демографічні проблеми і старіння населення виникає проблема дефіциту фонду.

Субсидії на оплату житлово-комунальних послуг є важливою складовою підтримки громадян з низьким доходом. В умовах зростання цін на енергоносії кількість отримувачів субсидій значно зросла. Проте система субсидій також є тягарем для державного бюджету, і зберігається проблема забезпечення справедливого та прозорого розподілу цих коштів.

Війна змусила уряд перерозподілити значну частину бюджету на військові потреби, що створило додатковий тиск на фінансування соціальних програм. Утримання значної кількості переселенців та надання соціальних виплат військовослужбовцям та їхнім родинам вимагає суттєвих бюджетних видатків.

Водночас зростає потреба у фінансуванні програм реабілітації та психологічної підтримки для постраждалих від війни.

У Державному бюджеті України другий рік поспіль видатки на соціальний бюджет є другою за величиною статтею після оборони України. У 2024 році фінансування всіх бюджетних статей, де головним розпорядником бюджетних коштів є Міністерство соціальної політики, становить понад 470 млрд грн, що на 25 млрд грн більше, ніж у 2023 році.

Фінансування соціального бюджету в основному здійснюється за рахунок зовнішніх запозичень та становлять 1,7 трлн грн. Так як це є запозичення, то і погасити у цьому ж році необхідно 182 млрд грн.

До пріоритетних напрямків у 2024 році є:

1) 271,9 млрд грн – видатки на виплату пенсій, надбавок, підвищень до пенсій;
2) 88,7 млрд грн – видатки передбачені на соціальний захист громадян, що перебувають у складних життєвих обставинах;
3) 49,9 млрд грн – видатки на виплату житлових субсидій та пільг громадянам на оплату житлово-комунальних послуг, придбання твердого та рідкого пічного побутового палива і скрапленого газу;
4) 27,6 млрд грн – видатки на соціальний захист дітей та сім'ї ;
5) 20,2 млрд грн – видатки на підтримку малозабезпечених сімей;
6) 6,4 млрд грн – видатки на соціальний захист осіб з інвалідністю.

Кабінет Міністрів України вніс проект Закону «Про Державний бюджет України на 2025 рік» до Верховної Ради. Пріоритетним напрямком фінансування у 2025 році є видатки на безпеку і оборону.

Відповідно до проекту бюджету, поданого до Верховною Радою України до першого читання, сукупні видатки на програми соціальної підтримки у 2025 р. складуть 419,2 млрд грн, що значно менше, ніж заплановано державним бюджетом на 2024 р. Державою передбачено надати фінансову підтримку, соціальні виплати і послуги усім громадянам, що її потребують та профінансувати всі необхідні соціальні виплати і допомоги. Міністерством соціальної політики, в свою чергу, продовжить працювати над пошуком ресурсів за рахунок міжнародних партнерів, для підтримки українців з найбільш вразливих категорій. У Державному бюджеті на 2025 рік передбачено продовження реформ системи соціальної підтримки, які були розпочаті у попередні роки.

Серед пріоритетних напрямків фінансування соціальних видатків у 2025 році передбачено:

– захист українців від ризику бідності;
– підтримка осіб з інвалідністю;
– створення умов, щоб кожна дитина виховувалась в сімейному середовищі;

- забезпечення гідної старості для людей похилого віку;
- розвиток системи соціальних послуг.

Важливу роль у фінансуванні соціальної сфери відіграє міжнародна допомога, що надходить у вигляді грантів, кредитів та гуманітарної підтримки. ЄС, ООН, Червоний Хрест та інші організації активно допомагають у вирішенні соціальних проблем, спричинених війною.

Отже, формуючи соціальний бюджет на 2025 рік серед умов обмежених ресурсів та Міністерство соціальної політики планує забезпечити підтримку українців у складних життєвих обставинах, дати можливість їм мати самостійне економічне життя та спрямувати кошти тим громадянам, які найбільше цього потребують.

Список використаних джерел:

1. Соціальний бюджет–2025: збільшення фінансування на виховання дітей в сімейному середовищі, адресна підтримка тим, хто її потребує, збереження виплат для ВПО.URL:https://www.kmu.gov.ua/news/sotsialnyi-biudzhet2025-zbilshennia-finansuvannia-na-vykhovannia-ditei-v-simeinomu-seredovyshchi-adresna-pidtrymka-tym-khto-ii-potrebuie-zberezhennia-vyplat-dlia-vpo
2. Як у 2024 році використають 470 мільярдів на соціальну сферу URL: https://www.epravda.com.ua/columns/2024/02/20/710150/

Любов Дочинець
студентка гр. ДСПУАзм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Науковий керівник: д.е.н., професор Володимир Горин

БЕЗПЕКОВІ ДЕТЕРМІНАНТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВИДАТКІВ БЮДЖЕТІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Формування місцевих бюджетів в умовах воєнного стану стало надзвичайно складним завданням для територіальних громад. Війна впливає на всі аспекти фінансового планування, викликаючи нові проблеми та водночас відкриваючи певні можливості для оптимізації ресурсів. Зокрема, початок повномасштабної війни змінив пріоритетність видатків органів місцевого самоврядування. У 2022 році в Постанову Кабінетів Міністрів України від 9 червня 2021 р. № 590 «Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану» [4] внесено ряд змін, якими регулювалося черговість видатків по статтях. В першу чергу Казначейством фінансувалися видатки оборонного комплексу та заходи з безпеки, в другу чергу – так звані видатки по захищених статтях (оплата заробітної плати з нарахуваннями, оплата комунальних послуг та енергоносіїв тощо), придбання матеріалів та оплата послуг регулювалися в ручному режимі, здійснення видатків капітальних видатків було обмежено, дозволено тільки на забезпечення комфортних умов перебування ВПО.

Безпекові ризики суттєво впливають на функціонування бюджетів територіальних громад, оскільки вони спричиняють як фінансові труднощі, так і структурні зміни в розподілі ресурсів [6].

Коли громада стикається з безпековими ризиками (наприклад, воєнними діями, терористичними загрозами, надзвичайними ситуаціями), це вимагає додаткових бюджетних витрат. В першу чергу, серед таких додаткових витрат на безпеку можна виділити витрати на посилення захисних заходів. Це передбачає збільшення видатків місцевого бюджету на охорону важливих об’єктів, які розташовані на території громади. В умовах війни і враховуючи обмежені ресурси державного бюджету, громади де розташовані важливі об’єкти взяли на себе часткове фінансування з їх охорони. Це здійснюється шляхом прийняття відповідних бюджетних програм і перерахування коштів до державного бюджету, якщо об’єкт знаходиться в державній власності. Якщо об’єкт відноситься до комунальної власності громади, то виділяються додаткові кошти на його відновлення та охорону [5].

З початком повномасштабної війни навчальний процес у закладах освіти був переведений на дистанційну форму навчання. Це в першу чергу було пов’язано з неможливістю забезпечити безпечне перебування учасників навчального процесу в закладах. Більшість закладів освіти, інших закладів громадського призначення та житлових будинків взагалі не мають укриттів чи бомбосховищ. В такій ситуації громадам довелося здійснити перерозподіл пріоритетних видатків і значну

частину коштів спрямувати на будівництво, поточний та капітальний ремонти укриттів чи бомбосховищ, придбання мобільних укриттів, придбання спеціального обладнання для них.

Початок війни призвів до виникнення нового напряму видатків бюджетів територіальних громад, а саме фінансування заходів, пов'язаних із допомогою внутрішньо переміщеним особам. Громади, які знаходяться у районах бойових дій потребували спрямування коштів на забезпечення евакуації мирного населення. Це передбачає видатки на закупівлю продуктів харчування, паливно-мастильних матеріалів, санітарно-гігієнічних засобів тощо. Водночас громади, які розташовані у відносно безпечній відстані від лінії фронту, спрямували значні кошти на забезпечення облаштування місць тимчасового перебування та всебічну підтримку внутрішньо переміщених осіб. Для забезпечення правопорядку та організації територіального захисту у багатьох громадах було організовано підрозділи територіальної оборони, які потребували фінансування для купівлі оснащення, проведення тренувань та базового забезпечення.

Згідно з статистичним збірником Міністерства фінансів «Місцеві бюджети – 2021» [1] видатки місцевих бюджетів на порядок та безпеку у 2021 році склали 1,7 млрд грн, за даними сайту Децентралізація у рамках проекту «Підтримка децентралізації в Україні» (SALAR International) «Аналіз місцевих бюджетів за 2022 рік» та «Аналіз місцевих бюджетів за 2023 рік» у 2022 році – 11,1 млрд грн, у 2023 році – 16,8 млрд грн [2; 3]. Отож, початок повномасштабної війни в Україні спричинив суттєве збільшення видатків місцевих бюджетів на порядок та безпеку, яке тільки за 2022 рік склало у вартісному вираженні 9,4 млрд грн, у відсотковому майже 653%. У 2023 році порівняно з 2022 роком видатки збільшилися додатково на 5,7 млрд грн або 151%. Варто зауважити, що до війни на сектор безпеки спрямовувалися кошти на фінансування пожежних частин в тих громадах, де вони розташовані. З початком повномасштабного вторгнення по даному сектору збільшилися видатки на фінансування військових частин, підрозділів територіальної оборони, створення матеріальних резервів тощо.

Згідно з статистичним збірником Міністерства фінансів «Місцеві бюджети – 2021» видатки місцевих бюджетів на соціальний захист склали 28,07 млрд грн, за даними сайту Децентралізація у рамках проекту «Підтримка децентралізації в Україні» (SALAR International) «Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2022 рік» та «Аналіз місцевих бюджетів за 2023 рік» [2; 3] у 2022 році – 29,2 млрд грн, у 2023 році – 44,9 млрд грн. Отже, як показують дані значний ріст на соціальний захист відбувся у 2023 році порівняно з 2022 рік на 15,7 млрд грн або близько 154%.

Як видно з проаналізованих даних у 2022 році значно зросли видатки місцевих бюджетів на сектор порядок та безпеку, у 2023 році спостерігається також пріоритетність видатків на даний сектор. У 2023 році бачимо, що видатки на соціальний захист також значно збільшилися і стають пріоритетними в порівнянні з 2022 роком.

Безпекові ризики змушують громади змінювати пріоритети своїх бюджетів, зменшувати інфраструктурні витрати, збільшувати витрати на захист населення та

сектор безпеки. Це потребує комплексного підходу до управління бюджетом, співпраці з державою та пошуку альтернативних джерел фінансування.

Список використаних джерел:

1. Бюджет України 2021. Статистичний збірник. К.: Міністерство фінансів України, 2022. 279 с. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_2021.pdf
2. Онищук І. Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2022 рік. *Проект «Підтримка децентралізації в Україні», SALAR International*. URL: https://decentralization.ua/news/16105
3. Онищук І. Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2023 рік. *Проект «Підтримка децентралізації в Україні», SALAR International*. URL: https://hromady.org/analiz-miscevix-byudzhetiv-za-2023-rik/
4. Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану: Постанова КМУ від 9.06.2021 р. № 590. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/590-2021-%D0%BF#Text
5. Управління фінансами територіальних громад: теорія і практика: монографія / В. М. Булавинець, В. П. Горин, А. В. Дем'янюк [та ін.]; за ред. О. П. Кириленко. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 280 с.
6. Фінанси: підруч. / В. П. Горин, В. Г. Дем'янишин, О. П. Кириленко [та ін.]; за ред. А. І. Крисоватого. Тернопіль: ЗУНУ, 2024. 632 с.

Владислав Задорожний
студент гр. ПОФГм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Науковий керівник: д.е.н., професор Андрій Крисоватий

ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ ЯК СПОСІБ ПРОТИДІЇ ФІНАНСОВОМУ ШАХРАЙСТВУ НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

Фінансова грамотність населення є запорукою протидії фінансовому шахрайству. Фінансове шахрайство – це комплекс взаємопов'язаних технологій корисливих посягань на фінансові ресурси громадян, в основі яких лежать різноманітні прийоми обману [1, с. 355]. Переважно фінансове шахрайство класифікують за такими категоріями: інтернет шахрайство, інвестиційне шахрайство, мобільне шахрайство, шахрайство із фінансовими картками (рис. 1).

Класифікація фінансового шахрайства (щодо фізичних осіб)			
Інтернет шахрайство	**Інвестиційне шахрайство**	**Мобільне шахрайство**	**Шахрайство із картками**
Фальшиві інтернет-магазини, ігри із миттєвою фінансовою вигодою (лотереї, казино), шахрайство із оплатою послуг, інтернет-жебрацтво та ін.	Залучення фінансування під неправдиво задекларовану (а часто і взагалі неіснуючу) економічну діяльність. Можливий також випадок махінацій (завищена оцінка, очікування тощо).	Дзвінки та повідомлення про перемогу у конкурсі, лотереї, вимагання інформації, паролів. Вимагання грошей через введення в оману.	Отримання інформації про платіжні картки, банківські реквізити та іншої конфіденційної інформації, необхідної для оперування зловмисниками.

Рис. 1. Класифікація фінансового шахрайства (щодо фізичних осіб) [2, с. 132]

Серед причин, чому люди стають жертвами шахрайства, є: адміністративна (шахраї не є виявленими та покараними вчасно), економічна (матеріальна скрута, фінансова неграмотність жертви) та психологічна (бажання жертви до збагачення «легким» шляхом).

Фінансова грамотність – це сукупність практик, методів і правил, які дозволяють ефективно управляти капіталом, примножувати заощадження та досягати фінансових цілей. Саме тому можемо стверджувати, що фінансова грамотність є основним інструментом, який може запобігти поширенню фінансового шахрайства в Україні [3, с. 44]. Фінансово грамотна людина може зрозуміти:

– необхідність верифікації контрагентів (для того, щоб не надсилати кошти сумнівним отримувачам);

– ризики передоплати товарів та послуг, перевагу оплати по факту отримання;

– найбільш поширені шахрайські схеми в мережі Інтернет та матиме можливість їх розпізнавати.

Описані вище знання та навики допоможуть розпізнати та протидіяти інтернет-шахрайству. Для запобігання поширенню інвестиційного шахрайства фінансова грамотність надає знання про:

– інфляцію;

– зв'язок дохідності та ризикованості інвестиції;

– необхідність дослідження економічної діяльності підприємства (і право на отримання відповідної інформації) з метою уникнення шахрайських дій: завищеної оцінки дохідності, завищених цін при укладенні угод тощо;

– моніторинг та можливості дослідження інформаційних ресурсів щодо компаній, що пропонують ведення інвестиційної діяльності (важливим джерелом інформації є Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку);

– приватних фінансових консультантів, що розробляють стратегії управління особистими фінансами та можуть допомогти уникнути шахраїв.

Щодо шахрайства із банківськими картками та мобільного шахрайства, фінансова грамотність забезпечить:

– усвідомлення принципів функціонування платіжних систем та банківських карток;

– виділення та пояснення найбільш важливої та конфіденційної інформації щодо платіжних засобів.

Підсумовуючи зауважимо, що фінансова грамотність є невід'ємною частиною сучасного життя, оскільки в умовах стрімкого розвитку технологій та розширення спектру фінансових послуг, здатність розуміти та керувати особистими фінансами стає все більш важливою. Ця здатність виступає потужним інструментом протидії фінансовому шахрайству, яке набуває все більш витончених форм.

Список використаних джерел:

1. Чернявський С. С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування: монографія. Київ. нац. ун-т внутр. справ. Київ: Хай-Тек Прес, 2010. 623 с.
2. Хамига Ю. Я. Фінансове шахрайство: критерії ідентифікації та напрями мінімізації: дис. ... д-ра філос.: 072 – Фінанси, банківська справа та страхування. Тернопіль: ЗУНУ, 2020. 284 с.
3. Коваль С. Л., Мельничук Ю. Д. Фінансова грамотність домогосподарств України: сучасний стан та перспективи підвищення. *Світ фінансів.* 2024. № 3. С. 40–52.

Степан Зазуляк
студент гр. ФФм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Тетяна Буряк
студентка гр. ФМПС-31,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Науковий керівник: д.е.н., професор Володимир Горин

ПОДАТКОВІ РЕЗЕРВИ НАРОЩУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УКРАЇНІ

Сучасний період державотворення відзначений винятковими ризиками, які спостерігаються у всіх сферах суспільного життя, зокрема при формуванні й використанні бюджетних ресурсів у різних ланках бюджетної системи. Місцеві бюджети впродовж останніх років функціонують в умовах невизначеності та необхідності органів публічної влади швидко реагувати на нові потрясіння та виклики, зумовлені продовженням масштабної війни з росією та її переходу у затяжний конфлікт. Руйнація економічної бази формування доходів бюджетів супроводжується збільшенням потреби у ресурсах через виникнення нових проблем суспільного характеру, пов'язаних з необхідністю соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, реабілітацією учасників новітньої війни й інших категорій громадян, які постраждали від бойових дій, урахуванням величезних обсягів внутрішньої та зовнішньої міграції при здійсненні видатків на надання освітніх, медичних та інших послуг тощо. Не меншими викликами для місцевої влади є постійна загроза руйнації енергетичної, житлової, комунальної та іншої інфраструктури, що негативно впливає на різні аспекти життя у громадах та зазвичай супроводжується збільшенням витрат місцевих бюджетів. Ці чинники зумовлюють поглиблення дефіциту бюджетних ресурсів як у державному, так і в місцевих бюджетах, посилення залежності фінансової спроможності публічної влади від фінансової допомоги з-за кордону.

В складних умовах сьогодення залишається актуальним завданням пошук та залучення резервів збільшення доходів місцевих бюджетів задля повноцінного виконання органами місцевого самоврядування їхніх функцій. Як зазначають Т. Буй та О. Прімєрова, це завдання буде актуальним не тільки в умовах війни, але й післявоєнний період, коли потреби у бюджетних ресурсах на відновлення зруйнованої інфраструктури, повернення до мирного життя будуть зростати [1, с. 18].

Якщо розглянути джерела нарощування доходів місцевих бюджетів, то їх можна розмежувати на стратегічні й тактичні. Стратегічні джерела збільшення доходів місцевих бюджетів доцільно передусім пов'язувати з розвитком місцевої економіки, що створить позитивний ефект не тільки для бюджетної системи, але й для добробуту територіальної громади. Зростання економічної активності дає можливість досягти збільшення доходів бізнес-структур, працюючих громадян, збільшення сукупного попиту, що є базою для формування бюджетних ресурсів.

Збільшення обсягів сплачених податків і зборів до бюджетів усіх рівнів, а також інших платежів, пов'язаних із ведення господарської діяльності (адміністративні збори, платежі за різні ліцензії, погодження та ін.) розширюватиме фінансові можливості органів місцевого самоврядування у реалізації фінансової політики.

В умовах воєнного часу домогтися підвищення економічної активності складно, що воно вимагає від органів місцевого самоврядування зусиль щодо поліпшення ділового клімату на території громади, отримання конкурентних переваг порівняно з іншими громадами регіону. Конкурентні переваги можуть мати організаційне, фінансове та інше походження. Зокрема, для приваблення в місцеву економіку бізнес-структур та інвестицій з інших регіонів і навіть країн органи місцевого самоврядування мають продемонструвати у співпраці з ними режим найбільшого сприяння, що виявляється у всебічній допомозі інвестору в пошуку локації для розташування виробництва, залученні трудових ресурсів, організації підключення до комунікацій, проходженні дозвільних процедур. Ці моменти нерідко є більш важливими для інвестора, ніж отримання податкових пільг з фіскальних платежів, які контролюються органом місцевої влади (плата за землю чи податок на нерухоме майно).

Фінансові переваги для активізації економічної діяльності й залучення в місцеву економіку інвестицій можуть передбачати не тільки податкові пільги, але й також започаткування у громаді програм фінансової підтримки розвитку малого бізнесу на кшталт загальнодержавної програми кредитування «5-7-9». Це дасть можливість не тільки розширити базу оподаткування за рахунок росту кількості платників податків та обороту господарської діяльності, але й матиме соціальний ефект у формі скорочення кількості людей, що потребують виплат чи інших форм допомоги від держави. Однак, перспективи впровадження таких програм напряму пов'язані з уже наявними фінансовими можливостями громад. Слід також визнати, що попри зусилля місцевої влади, головними чинниками, які визначають параметри ділового клімату в Україні, є владні рішення на рівні центральних органів державної влади [3].

Нарощування доходів місцевих бюджетів у короткочасному періоді перш за все пов'язане із підвищенням фіскальної віддачі від податків та зборів, які надходять до них. Зокрема, аналітичні розробки свідчать, що найбільші втрати бюджетних ресурсів спостерігаються від тіньової зайнятості та виплати зарплат у «конвертах» (тобто утримання офіційної заробітної плати працівника на рівні мінімальної та доплата йому решти у готівковій формі без оподаткування). За оцінками О. Гетмана, від таких дій державний бюджет втрачає орієнтовно від 230 до 460 млрд грн щорічно [2]. Якщо зауважити, що внаслідок міжбюджетних відносин у місцевих бюджетах залишається понад половину сукупного обсягу сплаченого податку на доходи фізичних осіб, то втрати місцевих бюджетів слід оцінювати на рівні не меншому, ніж недоотримані доходи державного бюджету.

Вирішення проблеми приховування фонду оплати праці для виведення з-під оподаткування передбачає два варіанти дій: по-перше, посилення контролю за процесами формування фонду оплати праці з метою оцінки їх відповідності державним стандартам доходів, боротьба з неофіційною зайнятістю, оплатою

праці з використанням цивільно-правових угод тощо. Втім, якщо після введення підвищених штрафних санкцій за використання неофіційної праці підприємців в більшості легалізували трудові відносини з власними працівниками, вирішити проблему часткового приховування фонду оплати праці непросто. Незважаючи на те, що судовою практикою аргументовано, що працівники без кваліфікації та фахівці не можуть отримувати однакову заробітну плату [6], встановлення усім працівникам зарплати на рівні, близькому до мінімального стандарту доходів є загальною практикою у підприємницькій сфері. Вирішення цієї проблеми не може бути досягнуте діями органів місцевого самоврядування, воно вимагає рішень на рівні центральних органів державної влади. На наш погляд, у правовий спосіб має бути визначено індикативну тарифну сітку мінімального рівня оплати праці для фахівців з різним рівнем кваліфікації та виду професії. В оподаткуванні цих доходів можливо впровадити підхід, подібний до механізму трансфертного ціноутворення (коли зарплата керівнику чи фахівцю визначена на рівні, нижчому за індикативний, то для оподаткування беруть до уваги саме індикативний рівень оплати праці). Введення цього принципу при визначенні податкових зобов'язань з ПДФО чи єдиного соціального внеску зменшить мотивацію до приховування фонду оплати праці та наблизить декларовані платниками податків міжпосадові співвідношення в оплаті праці до реальних.

Другим варіантом дій для виведення фонду оплати праці з тіньового обігу є зменшення загального рівня податкового навантаження на нього. На сьогодні цей показник складає 41,5% від витрат на оплату праці, а з урахуванням змін у розмірах військового збору, прийнятих наприкінці 2024 року [4] – 45%, що на думку підприємницького сектору надто багато. Однак, зниження цього рівня, яке в умовах сучасного дефіциту бюджетних ресурсів малоймовірне, але може бути розглянуте у післявоєнний період, потребує попереднього ґрунтовного аналізу щодо співвідношення бюджетних втрат та ймовірних додаткових доходів від детінізації фонду оплати праці. Для того, щоб взамін за зниження податкового тиску на фонд оплати праці держава не отримала виключно збитки, ці рішення мають супроводжуватись посиленням відповідальності за приховування витрат на оплату праці з метою зменшення податкових зобов'язань.

Зміцнення фінансового потенціалу місцевих бюджетів також потребує перегляду пропорцій зарахування фіскальних платежів, які наповнюють відразу кілька рівнів бюджетної системи. Зокрема, вважаємо недостатнім зарахування частини податку на прибуток підприємств у розмірі 10% від його суми тільки до обласних бюджетів. Такий механізм розщеплення надходжень від цього податку фактично позбавляє органи місцевого самоврядування сприяти розвитку бізнесу на підпорядкованій території, підвищенню його рентабельності, оскільки це не матиме впливу на доходи місцевих бюджетів у частині фіскального ефекту від оподаткування прибутку. Закріплення за бюджетами місцевого самоврядування певної частини надходжень від цього податку (орієнтовно на рівні 15-20%) дасть органам місцевого самоврядування стимул сприяти розвитку підприємництва у громаді, залучати інвестиції у місцеву економіку. Однак, зважаючи на сучасну ситуацію з наповненням бюджетів різного рівня, ці дії є перспективою періоду

після завершення війни, коли державний бюджет не потребуватиме так гостро ресурсів на забезпечення оборони країни від зовнішнього ворога.

Список використаних джерел:

1. Буй Т. Г., Прімєрова О. К. Бюджетна система України: вплив війни та виклики повоєнної відбудови. *Наукові записки НаУКМА. Економічні науки*. 2023. № 8 (1). С. 17–24. URL: https://doi.org/10.18523/2519-4739.2023.8.1.17-24
2. Гетманцев Д., Гетман О., Боярчук Д. Як змінились схеми ухилення від податків? Ціна держави. URL: https://cost.ua/yak-zminylys-shemy-uhylennya-vid-podatkiv/
3. Горин В. П., Була П. В., Чорноус В. С. Податкова політика України в умовах воєнного часу: реалії, безпекові виклики та перспективи подолання. *Інвестиції: практика та досвід.* 2024. № 18. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/52087
4. Закон про підвищення податків днями буде підписано: ВЗ для ФОПів хочуть запровадити з 1 січня. URL: https://7eminar.ua/news/2492-do-zakonu-pro-pidvishhennya-podatkiv-vnesut-zmini
5. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. / В. М. Булавинець, В. П. Горин, О. В. Квасниця [та ін.]; за ред. В. П. Горина. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2023. 170 с. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/49323
6. Фахівець та робітник не можуть отримувати однакову зарплату на рівні мінімалки – Верховний Суд. URL: https://buh.ligazakon.net/news/206846_fakhvets-ta-robtnik-ne-mozhut-otrimuvati-odnakovu-zarplatu-na-rvn-mnmalki--verkhovniy-sud

Василь Зозуля
студент гр. ДСПУАзм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Науковий керівник: к.е.н., доцент Віктор Русін

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНТРОЛЬНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ОРГАНІВ КАЗНАЧЕЙСТВА В ПРОЦЕСІ ОБСЛУГОВУВАННЯ БЮДЖЕТІВ ЗА ВИДАТКАМИ

Органи Казначейства здійснюють контроль за цільовим та ефективним використанням бюджетних коштів через багаторівневу систему контрольних заходів:

1) попередній контроль;
2) поточний контроль;
3) наступний контроль.

Попередній контроль, який здійснюють органи Державної казначейської служби України за видатками, має важливе значення у процесі виконання бюджетів. Сутність попереднього контролю полягає в його здійсненні до проведення операцій з публічними коштами. Його головною метою є запобігання можливим фінансовим порушенням шляхом оцінювання обґрунтованості та доцільності бюджетних видатків. Цей вид контролю реалізується на етапі реєстрації бюджетних зобов'язань розпорядників і одержувачів бюджетних коштів. Контрольні дії структурних підрозділів органів казначейства спрямовані на перевірку процесів, які ще не відбулися, і приведення їх у відповідність до встановлених параметрів.

Ефективність попереднього контролю полягає в можливості попередження порушень норм бюджетного законодавства та запобігання нецільовому використанню публічних коштів. У разі виявлення порушень органи казначейства мають змогу вжити заходів, що дозволяють уникнути неефективного чи неправомірного використання бюджетних ресурсів. Таким чином, попередній контроль казначейства за видатками є важливим інструментом забезпечення цільового та ефективного використання бюджетних коштів, який дозволяє запобігти фінансовим порушенням ще до їх виникнення.

Поточний контроль казначейства за видатками є важливою складовою системи управління публічними фінансами. Цей вид контролю здійснюється органами Казначейства безпосередньо під час проведення операцій. Поточний контроль казначейства за видатками є комплексом заходів, які проводяться під час виконання бюджету з метою забезпечення цільового та ефективного використання бюджетних коштів. Цей контроль здійснюється безпосередньо на стадії платежу, тобто під час проведення фінансових операцій. Основною метою поточного контролю є перевірка операцій з бюджетними коштами, які виконуються розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів, на відповідність затвердженим асигнуванням та вимогам законодавства. Контроль включає перевірку платіжних інструкцій і супровідних документів, наданих до органів

Казначейства, зокрема підтверджуючих документів для здійснення платежів. Особлива увага приділяється відповідності платежів затвердженим кошторисам і планам асигнувань, а також перевірці наявності залишків бюджетних коштів. Такий підхід забезпечує прозорість і законність фінансових операцій у процесі виконання бюджету.

Наступний контроль казначейства за видатками бюджетів здійснюється органами Казначейства після проведення операцій з бюджетними коштами. Сутність наступного контролю полягає у перевірці законності та ефективності уже використаних бюджетних коштів. Головною метою наступного контролю є виявлення можливих порушень бюджетного законодавства, вжиття заходів для їх усунення та запобігання у майбутньому. Цей контроль спрямований на оцінку результативності використання бюджетних коштів і відповідності проведених операцій встановленим нормам та правилам.

Статтею 112 «Бюджетного кодексу України» [1] визначено бюджетні повноваження Казначейства щодо здійсненням контролю за дотриманням норм бюджетного законодавства, у тому числі і ті які реалізовуються в процесі казначейського обслуговування бюджетів за видатками, а саме: «веденням бухгалтерського обліку всіх витрат державного бюджету та місцевих бюджетів, складанням та поданням фінансової і бюджетної звітності; відповідністю кошторисів розпорядників бюджетних коштів показникам розпису бюджету; відповідністю взятих бюджетних зобов'язань розпорядниками бюджетних коштів відповідним бюджетним асигнуванням, паспорту бюджетної програми; відповідністю платежів взятим бюджетним зобов'язанням та відповідним бюджетним асигнуванням» [1].

Також, у Бюджетному кодексі України, зокрема статті 117 визначено перелік заходів впливу, які можуть застосовуватися за виявлені порушення бюджетного законодавства (рис. 1).

У разі виявлення порушення законодавства з боку розпорядників (одержувачів) бюджетних коштів працівники органів Казначейства повинні скласти попередження про неналежне виконання бюджетного законодавства. Такий захід має бути застосований у всіх випадках виявлення порушень. Виявлені порушення повинні бути усунуті протягом 30 календарних днів.

Далі розглянемо та проаналізуємо інформацію про факти порушень бюджетного законодавства, виявлені органами Казначейства під час казначейського обслуговування бюджетів за видатками. Динаміка оформлених попереджень за порушення бюджетного законодавства органами Казначейства за 2021-2023 роки демонструє коливання в кількості та сумі попереджень, що може бути пов'язано з різними факторами, такими як зміни в законодавстві, підвищенням контролю або змінами в економічній ситуації (табл. 1). Зростання у 2023 році може вказувати на нові виклики або недоліки в управлінні бюджетними коштами.

Рис. 1. Заходи впливу за порушення бюджетного законодавства
Джерело: складено автором за даними [1].

Таблиця 1

Оформлені органами Казначейства попередження за порушення бюджетного законодавства за 2021-2023 роки

Показники	Роки					
	2021		2022		2023	
	кіль-кість	сума, млрд грн	кіль-кість	сума, млрд грн	кіль-кість	сума, млрд грн
Попередження	**41**	**45,1**	**32**	**16,6**	**34,9**	**26,8**

Джерело: складено автором за даними [2].

Як звітує Голова Казначейства, серед основних причин складених попереджень виявлених в процесі реєстрації бюджетних зобов'язань є: «відсутність у розпорядників та одержувачів бюджетних коштів бюджетних асигнувань, встановлених кошторисом, відсутність документів, які підтверджують факт узяття бюджетного зобов'язання, відсутність затвердженого в установленому порядку паспорта бюджетної програми, невідповідність напрямів витрачання бюджетних коштів бюджетному асигнуванню, паспорту бюджетної програми, відсутність документів щодо закупівлі товарів, робіт і послуг відповідно до законодавства у сфері закупівель, недотримання розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів обмежень, які вводяться законодавством та іншими

нормативно-правовими актами, недотримання вимог щодо оформлення поданих документів» [2].

Також Головою Казначейства відзначено основні причин складених попереджень в процесі реєстрації бюджетних фінансових зобов'язань, а саме: «відсутність відповідного бюджетного зобов'язання, відображеного у бухгалтерському обліку виконання державного бюджету, відсутність у розпорядників та одержувачів бюджетних коштів фактичних надходжень спеціального фонду, відсутність документів, які підтверджують факт узяття бюджетного фінансового зобов'язання, недотримання вимог щодо оформлення поданих документів, невідповідність фінансового зобов'язання відповідному бюджетному зобов'язанню, недотримання розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів обмежень, які вводяться законодавством та іншими нормативно-правовими актами, порушення термінів реєстрації фінансових зобов'язань, встановлених законодавством, наявності простроченої кредиторської заборгованості із заробітної плати (грошового забезпечення), стипендій, а також за спожиті комунальні послуги та енергоносії, інші причини» [2].

Під час прийняття до виконання платіжних інструкцій можуть бути такі основні причин оформлень попереджень, що відображені на рисунку 2.

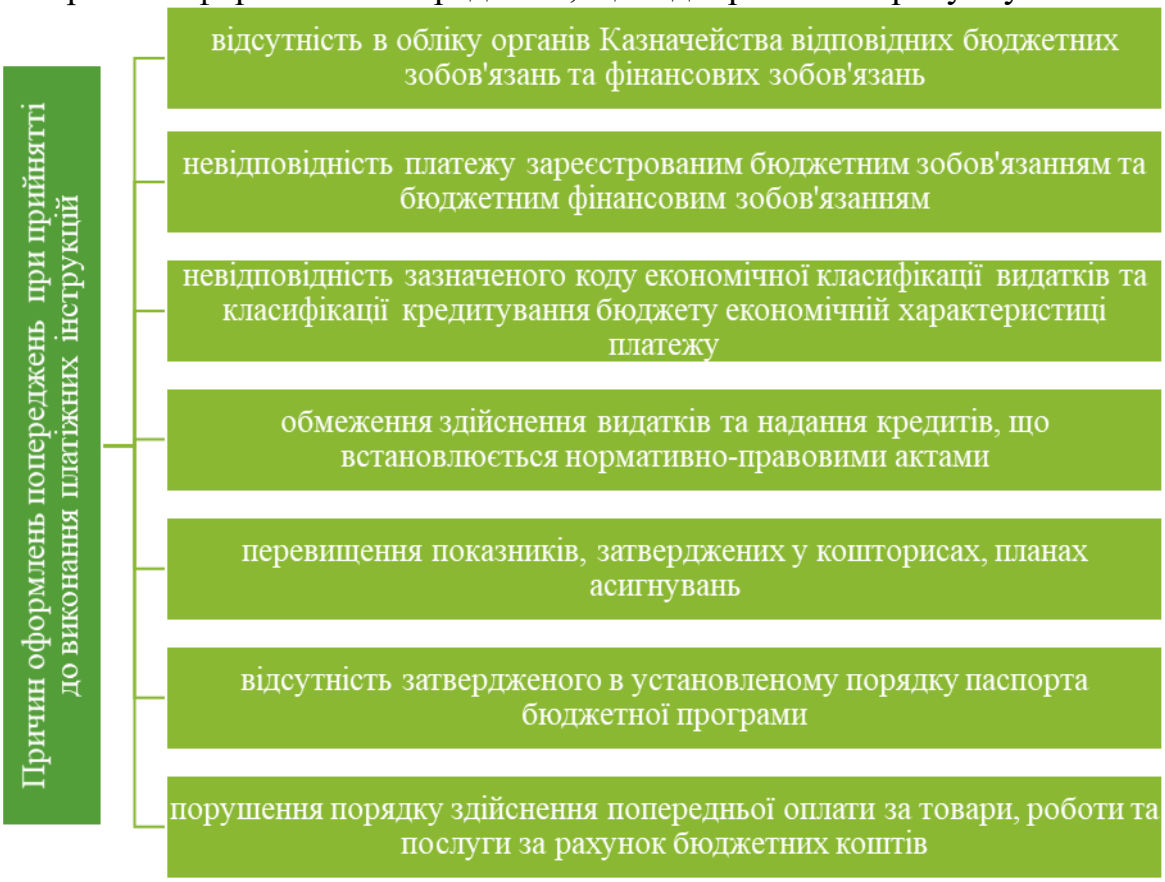

Рис. 2. Причин оформлень попереджень при прийнятті до виконання платіжних інструкцій

Інформація щодо оформлених органами Казначейства попередження за порушення бюджетного законодавства у розрізі територіальних органів за період 2022-2023 рр. відображена у таблиці 2.

Таблиця 2

Оформлені органами Казначейства попередження за порушення бюджетного законодавства у розрізі територіальних органів за 2022-2023 рр. [2]

№ п/п	Органи ДКСУ	2022 р.		2023 р.	
		Кількість	Сума, млрд грн	Кількість	Сума, млрд грн
1	Вінницька	1 964	0,9	2 274	4,5
2	Волинська	874	0,2	589	0,1
3	Дніпропетровська	4 726	3,0	3 839	2,8
4	Донецька	580	0,2	953	0,3
5	Житомирська	1 571	0,2	1 459	1,1
6	Закарпатська	1 528	0,3	1 144	0,3
7	Запорізька	526	0,4	343	0,2
8	Івано-Франківська	1 083	0,4	1 169	0,4
9	Київська	1 974	0,7	2 005	1,9
10	Кіровоградська	790	0,1	723	0,2
11	Луганська	71	0,1	64	0,2
12	Львівська	793	0,4	911	0,9
13	Миколаївська	191	0,1	628	1,2
14	Одеська	2 996	0,6	3 117	1,5
15	Полтавська	1 461	0,4	2 646	0,4
16	Рівненська	2 462	0,3	1 662	0,2
17	Сумська	477	0,3	664	1,6
18	Тернопільська	1 926	0,9	1 605	1,4
19	Харківська	290	1,0	454	0,9
20	Херсонська	51	0,8	286	0,4
21	Хмельницька	3 116	0,7	3 019	0,5
22	Черкаська	1 568	1,0	2 552	1,2
23	Чернівецька	187	7,0	103	0,2
24	Чернігівська	799	0,5	1 609	1,3
25	м. Київ	606	3,5	1 069	3,1
26	ДКСУ	32 619	16,6	34 911	26,8

Аналіз даних щодо попереджень за порушення бюджетного законодавства, оформлених органами Казначейства у 2022-2023 роках, виявив що найбільше збільшилась кількість попереджень у Вінницькій (+310), Донецькій (+373), Миколаївській (+437), Черкаській (+984), Чернігівській (+810) областях. Відзначимо і області у яких найбільше зменшилась кількість оформлених попереджень –це Волинська (-285), Дніпропетровська (-887), Рівненська (-800) та Чернівецька (-84) області.

Отже, контроль органів Казначейства є дієвим та ефективним та сприяє цільовому та ефективному використанню бюджетних коштів.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17.

2. Публічні звіти голови Казначейства Тетяни Слюз про підсумки діяльності Державної казначейської служби України за 2021-2023 роки. URL: https://www.treasury.gov.ua/dlya-gromadskosti/publichna-informaciya/publichni-zviti
3. Русін В., Жадан О. Удосконалення казначейського контролю за здійсненням бюджетних видатків. *Світ фінансів*. 2022. Вип. 4. С. 56-67.
4. Русін В. Особливості функціонування органів державної казначейської служби України в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2023. №47. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-68

Анна Іванова
к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Іван Петровці
студент гр. ФМСзм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

МИТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Митне регулювання є важливим інструментом зовнішньоекономічної діяльності, оскільки ефективна його реалізація сприяє зниженню витрат, спрощенню процедур, залученню інвестицій та розвитку зовнішньої торгівлі.

У Європейському Союзі та США, вже реалізовано систему електронного декларування та автоматизованих митних процедур, що значно спрощує митне оформлення, знижує витрати та зменшує час, необхідний для пропуску товарів через митницю. ЄС є одним із лідерів у впровадженні цифрових рішень у митному регулюванні. Усі митні операції у країнах-членах виконуються через єдину інтегровану систему EU Customs Union. Ця система передбачає уніфіковані стандарти для всіх держав-членів, що забезпечує спрощення процедур у межах ЄС, онлайн-формат подачі декларацій через національні митні портали скорочує час оформлення та усуває потребу в паперовій документації, а інтеграція з іншими цифровими системами, такими як системи перевірки митних тарифів та сертифікації, дозволяє бізнесу працювати в прозорих умовах.

У США використовують Automated Commercial Environment (ACE), систему, яка стала ефективним інструментом для управління імпортом, експортом та транзитними операціями . Ця система автоматизує процеси імпорту і експорту товарів, скорочуючи час і зменшуючи необхідність фізичного присутності товару на митниці [1]. Впровадження ACE дозволило значно скоротити час обробки митних декларацій, зменшити кількість затримок на кордоні та оптимізувати роботу митних органів.

Досвід ЄС та США показує, що цифровізація митних процедур є ефективним шляхом до поліпшення бізнес-клімату та підвищення конкурентоспроможності. Використання автоматизованих систем дозволяє митним органам краще справлятися з потоками товарів, а бізнесу – зосереджуватись на розвитку, а не на бюрократичних формальностях. Україні важливо враховувати цей досвід для модернізації власної митної системи та гармонізації з міжнародними стандартами.

Важливим кроком до покращення митних процедур є використання принципу Single Window (Єдине вікно), що дозволяє підприємствам подавати всю необхідну документацію через єдину точку доступу. Такий принцип широко використовує Сінгапур. Так, Сінгапур став світовим лідером у впровадженні принципу «Єдине вікно». Його система TradeNet, запущена ще у 1989 р., є однією з перших повністю автоматизованих платформ для управління митними

процедурами. Система об'єднує митні органи, екологічні та санітарні служби, дозволяючи учасникам подати заявки на експорт, імпорт або транзит через один електронний інтерфейс. Завдяки TradeNet, середній час обробки митних документів знизився до кількох хвилин, що значно підвищило конкурентоспроможність сінгапурських підприємств на світовому ринку.

У багатьох країнах розроблені спеціальні програми та пільги для малих і середніх підприємств (МСП), що дозволяють їм ефективніше працювати з митними органами. Це дозволяє знизити бар'єри для нових учасників зовнішньої торгівлі та стимулювати розвиток експорту. Так, у Японії для малих і середніх підприємств розроблено спеціальну спрощену процедуру митного оформлення, яка враховує специфіку їхнього бізнесу. Зокрема, митні органи надають допомогу в підготовці необхідної документації та зменшують кількість вимог до наданих сертифікатів та декларацій. Крім того, для МСП існують пільгові ставки митних зборів, що полегшує їх вихід на міжнародні ринки. Всі ці фактори допомагають малому бізнесу зменшити фінансові витрати і знизити адміністративне навантаження.

Німеччина також реалізувала ряд програм для малих та середніх підприємств, які знижують митні витрати та допомагають їм у процесі митного оформлення. Однією з таких програм є «Zollabwicklung», яка пропонує спрощену процедуру для малих підприємств, що займаються імпортом та експортом. В рамках цієї програми підприємці можуть отримати безкоштовну консультацію та допомогу у заповненні митних декларацій і в обробці документації. Це дозволяє МСП зменшити помилки, скоротити час на підготовку документів і уникнути зайвих витрат. Крім того, Німеччина пропонує низку фінансових стимулів для підтримки малих бізнесів у сфері експорту.

В Україні важливо запровадити такі пільгові програми для МСП, що стимулюватимуть розвиток експорту і дозволять долати існуючі бар’єри.

Важливим кроком до удосконалення митного регулювання є інтеграція в міжнародні торговельні угоди та гармонізація митних процедур з міжнародними стандартами дозволяє знизити бар’єри для торгівлі та створити прозорі умови для бізнесу. Так, Єдина митна політика в рамках Митного союзу дозволяє спрощувати процеси імпорту та експорту між країнами Європейського Союзу.

Митна інфраструктура і застосування новітніх технологій для перевірки товарів відіграють важливу роль у спрощенні митних процедур, забезпечуючи безпеку вантажів і зменшуючи час проходження митниці. Нідерланди є одним з передових прикладів використання автоматичних систем контролю на митних пунктах. Завдяки системам автоматизованого контролю вантажів, таких як NCTS (New Computerised Transit System), країна значно прискорила процес митного оформлення, одночасно підвищивши точність перевірок.

Корупція в митних органах також є одним із серйозних викликів для розвитку зовнішньої торгівлі. Урядові ініціативи, спрямовані на боротьбу з корупцією, можуть покращити бізнес-клімат і забезпечити прозорість митних процедур. Зокрема, в Чилі використовується система «Transparent Customs», яка дозволяє забезпечити прозорість митних процедур і знижує ризик корупції.

Сінгапур використовує інтернет-платформи для моніторингу всіх митних операцій у реальному часі, що знижує ризики корупційних практик.

Для України, вдосконалення митного регулювання та інтеграція до міжнародних стандартів є критично важливими для спрощення зовнішньої торгівлі, залучення інвестицій та розвитку національного бізнесу. На основі світового досвіду можна сформувати такі пропозиції для удосконалення митного регулювання зовнішньої торгівлі:

1. Автоматизація процесів митного декларування, які дозволять бізнесу подавати митні декларації онлайн без необхідності фізичного відвідування митниці. Це зменшить адміністративні витрати, скоротить час митного оформлення і дозволить зменшити людський фактор, що знижує ризик корупційних практик. Україна може взяти приклад з системи *EU Customs Union*, що забезпечує єдину платформу для декларування товарів у країнах ЄС, або *ACE* у США, яка автоматизує всі аспекти митного регулювання.

2. Впровадження єдиної електронної платформи для митного оформлення та всіх митних операцій, що дозволить значно спростити процеси імпорту та експорту. Україна може адаптувати досвід Сінгапуру, де система *TradeNet* дозволяє бізнесу подавати всі необхідні документи через єдину точку доступу. Інтеграція з іншими державними реєстрами (екологічними, санітарними, фітосанітарними) дозволить забезпечити оперативний обмін даними між різними органами, що полегшить процес митного оформлення.

3. Розширення застосування принципу «Єдиного вікна» (Single Window), який дозволяє підприємствам подавати всю необхідну документацію через єдину точку доступу. Система повинна об’єднувати митні органи та всі інші відповідальні установи для ефективної обробки митних декларацій і сертифікаційних документів. Це значно скоротить кількість бюрократичних процедур і документів, спростить процеси та зменшить адміністративне навантаження на підприємців.

4. Створення спрощених митних процедур для малих та середніх підприємств (МСП), що стимулюватиме їх розвиток, як це зроблено в Японії та Німеччині. Такі програми можуть включати спрощену процедуру подачі митних декларацій, знижені ставки митних зборів для МСП, а також надання консультаційних послуг з митного оформлення. Це зменшує бар’єри для нових учасників зовнішньої торгівлі та сприяє розвитку експорту.

5. Модернізація митної інфраструктури та використання новітніх технологій для перевірки товарів, що дозволить зменшити час митного оформлення та підвищити безпеку вантажів. Україні варто інвестувати в модернізацію митних пунктів пропуску та впровадження новітніх технологій для перевірки товарів. Зокрема, слід збільшити використання автоматизованих систем контролю, таких як радіоактивні сканери чи рентгенівські системи для швидкої і безпечної перевірки вантажів без фізичного розвантаження, як у Нідерландах, які використовують систему *NCTS* для автоматизованого контролю вантажів.

6. Підвищення прозорості та боротьба з корупцією, оскільки важливо розвивати відкриті платформи для моніторингу митних операцій в режимі

реального часу. Така ініціатива, як у Сінгапурі, де всі митні операції можна відслідковувати через інтернет-платформи, знижує можливості для корупційних практик.

7. Інтеграція з міжнародними митними системами, зокрема з ЄС через завершення процесу гармонізації українського митного законодавства з європейськими стандартами та впровадження спрощених процедур для торгівлі з іншими країнами, що допоможе значно зменшити бар'єри для транскордонної торгівлі та стимулювати економічне зростання.

Такі кроки, на нашу думку, сприятимуть зростанню ефективності митного регулювання зовнішньої торгівлі, оскільки запровадження сучасних митних технологій і автоматизованих процедур, розвиток єдиної електронної платформи, створення сприятливих умов для малих та середніх підприємств, а також боротьба з корупцією та інтеграція з міжнародними стандартами є основними напрямками для вдосконалення митного регулювання в Україні. Враховуючи успішний досвід інших країн, Україна може значно спростити митні процедури, знизити витрати для бізнесу і підвищити свою конкурентоспроможність на міжнародних ринках.

Отже, удосконалення митного регулювання в Україні потребує інтеграції з міжнародними стандартами, подальшого розвитку цифрових технологій для автоматизації митних процедур, покращення інфраструктури митних пунктів, а також боротьби з корупцією. Враховуючи позитивний зарубіжний досвід, Україна може значно спростити митні процедури, знизити витрати для бізнесу і підвищити конкурентоспроможність на міжнародних ринках.

Список використаних джерел:

1. Крисовата К., Косташенко А. Зарубіжний досвід регулювання митних режимів та перспективи його впровадження в національне законодавство. *Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму*: матер. VII Міжнар. наук.-практ. конф. Кам'янець-Подільський: НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут», 2023. С. 62–65.

Дарія Каптурова
студентка гр. ФФм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Науковий керівник: к.е.н., доцент Оксана Квасниця

ПІДВИЩЕННЯ ФІСКАЛЬНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ПДФО ЯК РЕЗЕРВ ЗБІЛЬШЕННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

Провідну роль у формуванні бюджетних ресурсів на рівні місцевого самоврядування мають прямі податки, найперше ПДФО та військовий збір. Тому найбільші резерви для збільшення надходжень від оподаткування до місцевих бюджетів потрібно вишукувати саме у підвищенні фіскальної ефективності цих податкових платежів. Збільшення фіскальної віддачі від ПДФО та військового збору в умовах воєнного часу може бути досягнуте в екстенсивний та інтенсивний спосіб. Екстенсивний спосіб передбачає розширення податкової бази за рахунок підвищення економічної конкурентоспроможності територіальної громади як місця ведення господарської діяльності та особистого життя. Внаслідок втілення заходів, спрямованих на підтримку розвитку підприємництва, створення «точок росту» місцевої економіки, стимулювання зайнятості й залучення інвестицій можна забезпечити довгострокову стабільну основу для нарощування податкової бази формування надходжень від ПДФО та військового збору. Звісно, значною мірою економічна динаміка залежить від загальної ситуації в країні, зокрема щодо завершення війни й переходу до відбудови країни, однак відмінності у соціально-економічній ситуації у розрізі окремих громад, які є непоодинокими в Україні свідчать про те, що саме активність місцевої влади визначальним чином впливає на перспективи зростання місцевої економіки.

Інтенсивний спосіб збільшення надходжень бюджету від ПДФО полягає у підвищенні його фіскальної ефективності за рахунок протидії ухиленням від його сплати та іншим заходам з вдосконалення адміністрування цього податку. Однак це вимагає реалізації багатьох кроків на рівні центральних органів влади та мало залежить від органів місцевого самоврядування. Найперше потребує вирішення проблема високої тінізації вітчизняної економіки, що є наслідком неефективної боротьби з ухиленням від сплати податків та зборів, використанням різних схем заниження результатів господарської діяльності, приховуванням фонду оплати праці, використанням неформальних трудових відносин тощо. Оскільки понад 6/10 сукупних обсягів сплаченого ПДФО має надходити до бюджетів громад, це зумовлює значні бюджетні втрати місцевого самоврядування.

Рівень тіньової економіки в Україні впродовж усього періоду незалежності залишається високим. Оцінки цього показника суттєво різняться відповідно до даних офіційної статистики та за аналітичними оглядами експертів з економіки. Якщо оцінки Міністерства економіки України вказують, що в сучасних умовах у тіньовому секторі перебуває такий обсяг економічної діяльності, що дорівнює 33-35% від розміру офіційного ВВП [6], то за даними незалежних аналітиків, він може перевищувати 40% і більше відсотків [4]. Однак, заслуговує на увагу думка

О. Куща, який робить висновок про парадоксальний вплив воєнного часу на тіньовий сектор економіки. Він зазначає, що труднощі воєнного періоду руйнують економічну основу існування тіньової економіки, внаслідок чого вона скоротилась до 25-30% від рівня офіційного ВВП [3]. Втім, навіть ці показники значно перевищують європейські параметри тіньового сектору, що свідчить про значні резерви нарощування бюджетних ресурсів бюджетів усіх рівнів від боротьби з цим негативним явищем.

Повністю подолати явище тіньової економіки неможливо, оскільки навіть у найбільш передових країнах вона складає близько 10% від розміру офіційного ВВП. Серед причин стійкості цього явища в Україні, крім корисливих мотивів, є також негативні явища у взаємовідносинах від владою і суспільством, а саме: репресивний характер державного регулювання економіки; високий рівень бюрократії; відсутність довіри між органами публічної влади і платниками податків; високий рівень бюджетного марнотратства; фактична недієвість судової та правоохоронної системи, низький рівень захисту прав власності, відсутність верховенства права та ін. Ці та інші чинники формують негативну оцінку суспільством держави як суспільного інституту, знижують мотивацію платників податків належно платити податки, а навпаки, спонукають їх захищати передусім власні інтереси через ухилення й уникнення оподаткування на противагу корисливим діям представників владних кіл. У зв'язку з такими обставинами для підвищення фіскальної ефективності ОДФО зусилля мають бути зосереджені на усуненні самих причин, які породжують тіньовий сектор економіки, а саме [5]:

– забезпечити поступове зниження сукупного рівня податкового тиску на бізнес і населення, а також вирівнювання умов оподаткування для усіх платників за рахунок мінімізації винятків із загальних податкових правил, толерування пільгових норм для окремих платників. Поряд із зниження податкового тиску дієва боротьба органів податкового контролю за тіньовими схемами контрабанди та іншими методами ухилення від сплати податків дасть сумлінним платникам податків відчуття того, що держава реально має намір забезпечити рівність усіх перед податковим законодавством. Це стимулюватиме підприємницький сектор працювати офіційно, виводити обороти господарської діяльності з тіні, належно платити податки;

– забезпечити максимальний перехід на цифрові технології у взаєминах між платниками податків та податковими органами. На думку окремих вчених, враховуючи міцні традиції звичаєвого права в Україні, які передбачають значний вплив неформальних інституцій на усі аспекти життя суспільства, тільки перехід до формалізованих відносин у податковій сфері, деперсоніфікація усіх процесів визначення податкових зобов'язань та їхньої сплати, контролю за дотриманням податкового законодавства може зменшити масштаби корупції та зловживань у цій сфері. Також потребують розвитку механізми виявлення ухилення від сплати податків, в тому числі із застосуванням новітніх технологій. Ефективність такої роботи значною мірою залежить від забезпеченості податкових органів сучасною технікою та програмним забезпеченням [1];

– розвивати механізми підтримки малого і середнього бізнесу, в тому числі за рахунок розширення цільових програм пільгового кредитування, надання консалтингових послуг з бізнес-планування, масштабування діяльності, участі у проєктах, пошуку зовнішнього фінансування та ін. Зростання ваги малого та середнього бізнесу в місцевій економіці забезпечує підвищення рівня її стійкості, а також стійкості податкової бази формування доходів місцевих бюджетів. Такі платники податків виконують більшою мірою соціальну функцію, забезпечуючи зайнятість місцевого населення та формуючи економічну основу його життя. Але не менш важливим є те, що малий бізнес сплачує до місцевих бюджетів не тільки ПДФО, а також єдиний податок, тобто ті платежі, які в умовах війни показали найвищий рівень «нечутливості» до безпекових загроз [2].

Поряд із цими пропозиціями, підвищення фіскальної віддачі ПДФО також потребує підвищення податкової культури суспільства, зокрема за рахунок проведення активної інформаційно-пропагандистської кампанії з роз'яснення того, наскільки важливо добровільно та сумлінно сплачувати податки. В рамках цього важливо вести просвітницьку роботу щодо консультування платників податків з основних аспектів декларування доходів, заповнення податкової звітності та інших питань податкової грамотності.

Список використаних джерел:

1. Горин В. П., Була П. В., Чорноус В. С. Податкова політика України в умовах воєнного часу: реалії, безпекові виклики та перспективи подолання. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 18. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/52087
2. Горин В. П., Савчук С. В. Резерви нарощування фінансових ресурсів територіальних громад в умовах воєнного стану. *Агросвіт.* 2023. № 13-14. С. 11-20. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/48273
3. Кущ О. Якими є розмір тіньової економіки України та її вплив на наш розвиток. Дзеркало тижня. URL: https://zn.ua/ukr/macroeconomics/jakimi-je-rozmir-tinovoji-ekonomiki-ukrajini-ta-jiji-vpliv-na-nash-rozvitok.html
4. Пищуліна О., Юрочко Т. Інституційне середовище неформальних трудових відносин в Україні: масштаби, динаміка, наслідки. Аналітична доповідь. К.: Центр Разумкова; В-во «Заповіт», 2019. С. 71-110.
5. Тарасенко О., Перетятько В. Детінізація економіки як спосіб збільшення податкових надходжень до бюджету. *Економіка та суспільство*. 2021. № 25. URL: http://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/284/272
6. Чому в Україні такий високий рівень тіньової економіки – Гетманцев. URL: https://businessua.com/finance/99755chomu-v-ukraini-takii-visokii-riven-tinovoi-ekonomiki-getmancev.html

Оксана Квасниця
к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Дарія Андросюк
студентка гр. ФФм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Тарас Мудрий
аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ПЕРСПЕКТИВИ ЗМІЦНЕННЯ ФІНАНСОВОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Однією із найуспішніших реформ останнього десятиліття в Україні стала реформа місцевого самоврядування, покликана зміцнити роль органів місцевої влади у забезпеченні соціально-економічного розвитку територіальних громад, вирішенні важливих проблем місцевого значення, сприяння підвищенню якості життя громадян. Розширення повноважень органів місцевого самоврядування, що стало визначальним моментом цієї реформи, супроводжувалось зміцненням їхніх доходів за рахунок вдосконалення міжбюджетних відносин, перерозподілу тих фіскальних платежів, які наповнюють бюджети відразу кількох рівнів бюджетної системи, а також внесення коректив у склад місцевих податків і зборів. Завдяки цьому органи місцевого самоврядування розширили свою фінансову незалежність від уряду, формуючи значний обсяг бюджетних ресурсів за рахунок власних дохідних джерел.

Зміцнення фінансової незалежності місцевого самоврядування має не тільки економічний ефект, що полягає у розширенні фінансових можливостей місцевої влади реалізовувати важливі для громади проєкти та вирішувати проблеми, але й управлінські та суспільні наслідки. Як зазначає К. Павлюк, це дає можливість «суттєво посилити відповідальність органів місцевої влади за вирішення завдань життєзабезпечення та розвитку територій, …впливати на стратегію розвитку місцевої економіки» [9, с. 114-117]. За висновками П. Свяневіча, зміцнення фінансової незалежності місцевого самоврядування «неминуче спричиняє до урізноманітнення варіантів рішень, що ухвалюються органами місцевої влади, сприяє застосуванню новаторських підходів й розповсюдженню передового досвіду» [1, с. 1-2]. Незважаючи на можливі застереження, що посилення рівня фінансової незалежності місцевого самоврядування поглиблює міжрегіональні відмінності та диспропорції територіального розвитку, «органи місцевої влади мають володіти правом самостійно визначати обсяг і структуру всіх доходів та витрат, які за своєю сутністю підходять для місцевого рівня влади» [8, с. 42]. Таким чином, зміцнення фінансової незалежності місцевого самоврядування веде до утвердження демократичних засад урядування, розширення залученості громади до реалізації завдань публічної влади, вирішення проблем місцевого розвитку.

Важливою умовою реальності фінансової незалежності місцевої влади є те, щоб збільшення її фінансових можливостей відбувалось передусім за рахунок нарощування власних доходів, а не шляхом збільшення фінансової підтримки з боку центрального уряду. Для стимулювання громад до об'єднання, на початку реформи децентралізації уряд надавав об'єднаним громадам трансферти для їх розвитку, реалізації проєктів місцевого значення. Однак, в сучасних умовах воєнного часу програми інвестиційних трансфертів в більшості були згорнуті, а перед місцевим самоврядуванням постало питання залучення альтернативних джерел коштів для збереження видатків розвитку. Відтак, важливим є задіяння внутрішніх резервів для нарощування власної ресурсної бази місцевих бюджетів, що найбільше відповідає ідеї про фінансову незалежність самоврядування на рівні громад.

Зважаючи на провідну роль податкових надходжень у визначенні рівня фінансової незалежності місцевого самоврядування, у вдосконаленні податкової складової формування бюджетних ресурсів, на наш погляд, закладені головні можливості збільшення власних доходів місцевих бюджетів. Найперше, слід звернути увагу на вирішення проблемних моментів функціонування місцевих податків та зборів, які найбільше формують параметри фінансової незалежності місцевого самоврядування. Ці проблеми з погляду можливостей місцевої влади впливати на їхнє вирішення доцільно розмежовувати на тактичні й стратегічні. Тактичними є проблеми, що виникають внаслідок недоліків або недопрацювань місцевої влади, зокрема щодо належного обліку податкової бази формування місцевих податків і зборів, визначення інших елементів. Стратегічні проблеми неможливо вирішити рішеннями місцевих рад, вони потребують втручання з боку державних органів представницької та виконавчої влади.

Хоча найважливішим серед місцевих податків за фіскальним значенням є єдиний податок, завдяки податковим новаціям останніх років резерви зростання обсягів його сплати до місцевих бюджетів в експертному середовищі пов'язують не із вдосконаленням його законодавчого забезпечення, а з розвитком бізнесу та збільшенням кількості платників. Введення з початку 2022 року норми щодо обов'язкового використання РРО та ПРРО усіма платниками єдиного податку II та III груп практично нейтралізувало можливості використання схеми дрібнення господарського обороту підприємств, щоб не перевищити поріг застосування спрощеної системи оподаткування, звузило до мінімуму обсяги приховування доходів. За оцінками фахівців Інституту соціально-економічної трансформації, на теперішній час обсяги бюджетних втрат від тих, хто все ще використовує схеми дрібнення господарського обороту для зменшення податкових зобов'язань не перевищують 2,5-3,0 млрд грн у рік [7]. Зважаючи на це, рекомендації вчених більшою мірою спрямовані на покращення умов функціонування платників єдиного податку, зручності ведення обліку і визначення податкових зобов'язань, ніж на пошук способів мінімізувати випадки ухилення від його сплати.

Серед пропозицій, які можуть сприяти збільшенню надходжень єдиного податку до місцевих бюджетів доцільно визначити: стимулювання громадян сумлінно слідкувати, чи проведена покупка через РРО та брати фіскальний чек,

який фіксує дохід платника єдиного податку; сконцентрувати увагу податкових органів на ретельному аналіз діяльності лише ризикових категорій платників єдиного податку, визначених на підставі прискіпливого оцінювання масштабів діяльності та виробничого потенціалу; жорстка протидія нелегальному обігу товарів і послуг без оформлення документів та сплати податків, що викривляє підприємницьке середовище та ставить офіційних підприємців у неконкурентне становище.

Потребує вирішення проблема зловживань податкових органів при проведенні податкових перевірок, що особливо актуально для платників єдиного податку, які окремо сплачують податок на додану вартість. Дослідження Ради бізнес-омбудсмена показують, що понад 2/3 підприємців відзначають проблеми із втручанням податкових органів у бізнес, найчастіше із блокуванням накладних з податку на додану вартість, що завдає їм значних збитків. «Податкові перевірки ділова спільнота сприймає як фіскально-каральний інструмент держави» [3], а в практиці взаємодії податкових органів та бізнесу тотально домінує упереджене ставлення до платників податків як до потенційних порушників закону. Як свідчать дані бізнес-омбудсмена, виявлення порушень є ідеєю-фікс податкових органів, які намагаються їх знайти за будь-яку ціну. «У 2020 році складанням актів закінчувалися 53,2% позапланових документальних перевірок, у 2023 році – 75,1%; для фактичних та планових перевірок цей показник сягав 90%» [2]. Але обсяги донарахувань за результатами податкових перевірок складають всього 0,25% доходів зведеного бюджету, понад 1/2 актів платники податків успішно оскаржують у судах, але витрачають при цьому значні кошти на судові розгляди. Відмова від такої репресивної практики взаємин між податковими органами та бізнесом дасть можливість не тільки зекономити значні бюджетні кошти, але й покращить бізнес-середовище, що в підсумку обернеться додатковими доходами бюджетів усіх рівнів.

Більш вагомі резерви збільшення власних доходів місцевих бюджетів закладені у податку на майно. Найбільші дискусії на сьогодні серед науковців та практиків викликає застосування кількісного підходу при визначенні податкової бази для розрахунку сум податкових зобов'язань з податку на нерухомість. Як слушно зазначають В. Дем'янишин та В. Горин, «якщо базою оподаткування виступає площа нерухомості, а не її вартість, тоді місце розташування об'єкта нерухомості та його ціна ніяк не впливають на суму податку, що суперечить економічній логіці та порушує принцип справедливості оподаткування. Очевидно, що перспективи господарського використання об'єкта нерухомого майна у центрі крупного населеного пункту та на його околиці, або у невеликому центрі територіальної громади абсолютно різні, як відрізняються і потенційні доходи від такого використання» [6]. Зважаючи на це, податок на нерухомість в його формі, що існує на даний час, має чітко виражену дискримінаційну та регресивну дію стосовно громадян з низькими доходами та є лояльним до заможних прошарків суспільства. Саме перехід до вартісного методу визначення бази оподаткування дасть можливість усунути ці негативні моменти податку на нерухоме майно та, водночас, матиме значний ефект у розумінні збільшення надходжень від його

сплати. Можливим ризиком від такого кроку можуть стати маніпуляції з вартістю об'єктів нерухомого майна для заниження податкових зобов'язань, але вони можуть бути вирішені шляхом впровадження індикативних цін та принципів, які закладені у механізм трансфертного ціноутворення.

Вагомим бар'єром для переходу до вартісного методу при оподаткуванні нерухомості є те, що відповідні зміни не можуть бути ухвалені на рівні органів місцевого самоврядування і потребують внесення змін до законодавства. Однак, до компетенції місцевого самоврядування належить вжиття заходів для того, щоб належним чином обліковувати базу оподаткування шляхом проведення інвентаризації нерухомого майна у громаді, ведення реєстрів платників податку на нерухомість та ін. Зокрема, інвентаризація нерухомого майна у громаді може мати наслідком виявлення майнових об'єктів, які не мають власників, що дає право органу місцевого самоврядування розпочати процедуру переведення цього майна у статус комунального із подальшим використанням на благо громади.

Проблемним моментом функціонування цього податку є також можливість ухилення від його сплати шляхом неоформлення документів на право володіння нерухомістю або відстрочення введення в експлуатацію будівлі. Непоодинокими є випадки, коли громадяни не мають належно оформлених правоустановчих документів на житлову нерухомість, особливо це стосується сільських громад. Це виключає їх з числа платників податку на нерухомість. Поряд з цим, все більшого поширення в Україні набуває інша схема уникнення від податку, яка передбачає збереження нерухомості у статусі довгобуду. Об'єкти незавершеного будівництва не можуть виступати об'єктом оподаткування, що веде до втрати бюджетних доходів. Ситуацію погіршує те, що зазвичай схему використовують заможні громадяни або компанії, які таким чином виводять з-під оподаткування елітну житлову нерухомість, роками не сплачуючи податок. Якщо уникнення від сплати податку на нерухомість з боку власників сільських хат, що не мають належної документації є результатом недостатньої поінформованості, що можна вирішити шляхом проведення роз'яснювальної роботи про можливі ризики збереження житла у такому статусі (втрата права на житло через його незаконне переоформлення та ін.), то такі дії з боку власників елітної нерухомості є свідомими та вимагають іншої форми реагування. На наш погляд, це потребує внесення змін до законодавства щодо обмеження строків перебування майнових об'єктів у статусі недобудов (з визначеним рівнем готовності об'єкта, наприклад, більше 90%), після закінчення яких об'єкт з погляду норм оподаткування буде розглядатись як завершений із поширенням на нього усіх правил розрахунку сум податкового зобов'язання.

У пошуку резервів збільшення власних доходів місцевих бюджетів не слід ігнорувати також можливості нарощування неподаткових надходжень. Зокрема, значні перспективи щодо цього має розвиток практики застосування штрафних санкцій за різного роду порушення, такі як недотримання правил благоустрою, прояви девіантної антисоціальної поведінки у громадських місцях та ін. Проте, можливості органів місцевого самоврядування у цій сфері доволі обмежені, адже розміри штрафних санкцій визначаються на рівні законодавства. Для більшості

випадків порушення суспільних норм поведінки, протиправних дій передбачені доволі «поблажливі» розміри штрафних санкцій, що з одного боку, не спонукає громадян дотримуватись правил правопорядку, а з іншого боку, місцеві бюджети недоотримують власні доходи. Причиною цього є прив'язування розміру санкцій до неоподатковуваного мінімуму, який не змінювався з часу його введення у 1996 році. У цьому році неоподатковуваний мінімум становив 17 грн, або 113% від рівня мінімальної заробітної плати. З того часу мінімальний стандарт оплати праці зріс до 8 тис. грн, а розміри неоподатковуваного мінімуму не змінились. Відповідно, розміри штрафних санкцій за порушення правил благоустрою у населених пунктах складають від 340 до 1360 грн для громадян, від 850 до 1700 грн – для посадових осіб та підприємців. Очевидно, що такі розміри штрафних санкцій не можуть суттєво вплинути на бажання дотримуватись норм поведінки у суспільстві. Підвищення розмірів штрафних санкцій до параметрів, які були на час введення неоподатковуваного мінімуму доходів не тільки дисциплінуватиме мешканців громад, але й дасть можливість суттєво поповнити місцевий бюджет.

Список використаних джерел:

1. Swianiewicz P. Foundations of Fiscal Decentralization: Benchmarking Guide for Countries in Transition / Local Government and Public Service Reform Initiative, Open Society Institute. Budapest: Arktisz Studio, 2003. 58 p.
2. Винокуров Я. Ручний контроль та презумпція вини. Що з Податковою і чому влада не хоче її реформувати? Економічна правда. URL: https://www.epravda.com.ua/publications/2024/05/15/713673/
3. Гордієць І. Підходи до податкових перевірок потребують оновлення. URL: https://lifebuh.com.ua/organizatsijni-pytannya/2024/06/06/20116/
4. Горин В. П., Була П. В., Чорноус В. С. Податкова політика України в умовах воєнного часу: реалії, безпекові виклики та перспективи подолання. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 18. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/52087
5. Горин В. П., Савчук С. В. Резерви нарощування фінансових ресурсів територіальних громад в умовах воєнного стану. *Агросвіт*. 2023. № 13-14. С. 11-20. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/48273
6. Дем'янишин В., Горин В. Податок на майно як інструмент фінансового регулювання суспільного добробуту. *Світ фінансів*. 2020. Вип. 3. С. 40-50. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/jspui/handle/316497/40891
7. Дубровський В., Черкашин В., Гетман О. Порівняльний аналіз фіскального ефекту від застосування інструментів ухилення/уникнення оподаткування в Україні. Аналітична доповідь. К.: Економічна експертна платформа; Інститут соціально-економічної трансформації, 2023. 53 с. URL: https://iset-ua.org/images/Shemi-2023-final5.pdf
8. Лучка А. Оптимальні межі фінансової незалежності місцевого самоврядування: в пошуках компромісу. *Світ фінансів*. 2006. Вип. 4. С. 38-44.
9. Павлюк К. В. Фінансові ресурси держави: Монографія. К.: НІОС, 1997. 176 с.

Оксана Квасниця
к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Анна Михалік
студентка гр. ФФзм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРІОРИТЕТИ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ВІЙНИ

В умовах ринкової економіки держава поряд із інструментарієм фіскальної політики, для регулювання економічних пропорцій, забезпечення стабільності валютно-курсової ситуації, стимулювання зайнятості та економічного зростання використовує інструменти монетарної політики. Провідними цілями монетарної політики виступають зміцнення купівельної спроможності національної валюти, утримання в безпечних межах інфляційних тенденцій, стабільність валютного курсу. Завдяки реалізації цих цілей формуються передумови для стабільного економічного розвитку та досягнення інших цілей державної політики.

Головну роль у реалізації монетарної політики відіграє Національний банк України, особливість діяльності якого в тому, що він поєднує повноваження щодо стратегічного та оперативного управління грошово-кредитною політикою. В основу монетарної політики має бути покладена довгострокова монетарна стратегія, на підставі якої розробляють та реалізовують конкретні заходи щодо впливу на грошово-кредитні відносини відповідно до визначених пріоритетів розвитку. Для реалізації покладених на нього цілей Національний банк України використовує комплекс монетарних інструментів: облікову ставку, операції з рефінансування банківських установ, норми резервування (резервні вимоги), операції на відкритому ринку, а також валютні інтервенції.

Відповідно до того, які цілі монетарної політики постають на конкретному етапі трансформації економічної системи, розрізняють такі її типи, як експансію та рестрикцію. Монетарна експансія передбачає застосування комплексу заходів для збільшення пропозиції грошей в економіці, сприяння зниженню вартості кредитних ресурсів для стимулювання економічному зростанню. Водночас, у випадку, коли темпи економічного зростання є надто високими і загрожують втратою стійкості економічної системи, центральний банк проводить політику монетарної рестрикції, намагаючись за рахунок зменшення попиту на гроші та здорожчання кредитних ресурсів «охолодити» економіку. Найбільш дієвими заходами для цього є збільшення розміру облікової ставки, підвищення норм резервування для банківських установ та інші заходи щодо виведення «зайвих» ресурсів з економіки.

Параметри монетарної політики, специфіка застосування її інструментів для регулювання економічних процесів визначаються умовами, у яких перебуває країна на конкретному етапі свого розвитку. Як доводить практика, в умовах війни апробовані у мирний час методики впливу на економіку за допомогою

інструментів монетарної політики не завжди виявляються дієвими, що вимагає ґрунтовного аналізу та адаптації монетарної стратегії до умов невизначеності та безпекових ризиків. Валютні коливання, нестабільність інфляційної ситуації та негативні тенденції у ліквідності банківського сектору можуть бути спричинені не тільки диспропорціями в розвитку економіки, але й бути прямим наслідком бойових дій у країні. За цих обставин монетарна політика має бути адаптована до вимог складного конфліктного середовища, щоб підтримувати стабільність економічної ситуації й створити умови для пожвавлення економічної активності.

Оцінюючи монетарну політику у розрізі її складових, найперше звернемо увагу на реалії й результати цінової політики, завдання якої полягає у досягненні цінової стабільності, стримуванні інфляції, що в умовах воєнного періоду дає можливість захистити від знецінення доходи та накопичення громадян, а також стимулювати процеси довгострокового кредитування економіки. Для досягнення цілей цінової політики найчастіше застосовують такі інструменти, як інфляційне таргетування та встановлення гнучкого (плаваючого) курсу національної валюти. Суть інфляційного таргетування полягає у визначенні цільового річного орієнтиру інфляції (так званого таргету), якого Національний банк намагається досягти за підсумками року. Щодо гнучкого валютного курсу, то він передбачає визначення ціни національної валюти на підставі співвідношення між попитом і пропозицією валюти на валютному ринку, однак в межах певного «коридору». У випадку, якщо курсові коливання виходять за його межі, Національний банк здійснює валютні інтервенції, скуповуючи або продаючи валюту з власних резервів для утримання валютного курсу у визначених безпечних параметрах.

Слід визнати, що інфляційна крива залежить не тільки від дій Національного банку, але й від рішень економічної політики уряду, впливу інших чинників, в тому числі неекономічного походження. Зокрема, з початком повномасштабної війни в Україні спостерігалось різке підвищення інфляції, яка впродовж першого півріччя становила щомісячно від 2% до 4,5%, і навіть після різкого сповільнення інфляції у середині року, наступні місяці позначені поступальним підвищенням темпів зростання споживчих цін. За підсумками 2022 року рівень інфляції сягнув 126,6%, що стало найвищим значенням з 2015 року. У 2023 році спостерігалось падіння темпів інфляції до 5,1% у річному вимірі, а в літні місяці цього року навіть спостерігались дефляційні процеси. Поточний 2024 рік позначений невизначеною траєкторією зміни споживчих цін, період цінової стабільності січня-травня був змінений різким «стрибком» інфляції у червні. Головним чинником цього стало підвищення тарифів на електроенергію та інші послуги для акумулювання коштів на відновлення зруйнованої російськими обстрілами енергосистеми і підготовки її до осінньо-зимового періоду. Відповідно, уже на підсумками трьох кварталів 2024 року показник інфляції сягнув 6,5%, що перевищує річні значення 2023 року і свідчить про посилення інфляційних тенденцій (рис. 1).

Однак, рівень інфляції не свідчить об’єктивно про ефективність цінової політики центрального банку. Одним із його важливих завдань є прогнозування інфляційних тенденцій, що стає підґрунтям для макроекономічного планування в інших сферах, зокрема доходів бюджету, потреби у зовнішньому фінансуванні та

ін. На думку Б. Данилишина, інфляційне прогнозування НБУ за останні роки є вкрай незадовільним, що має деструктивний вплив на економіку та публічні фінанси [2]. Рівень інфляції є головним параметром для встановлення облікової ставки НБУ – мірила для визначення вартості кредитних ресурсів. Відповідно до прогнозів НБУ, рівень інфляції в Україні у 2023 році мав перевищити 20%, що було покладене в основу збереження високого рівня облікової ставки. Між тим, відмінність між прогнозованим і фактичним рівень інфляції перевищила 15 в.п., тобто НБУ допустив неточність прогнозу на рівні понад 300%. Подібна ситуація, за словами Б. Данилишина, продовжилась і в 2024 році. Високі показники відхилення фактичних параметрів інфляції від передбачень НБУ змушують його багаторазово переглядати свої прогнози, що свідчить про системі прогалини у цій сфері відповідальності центрального банку.

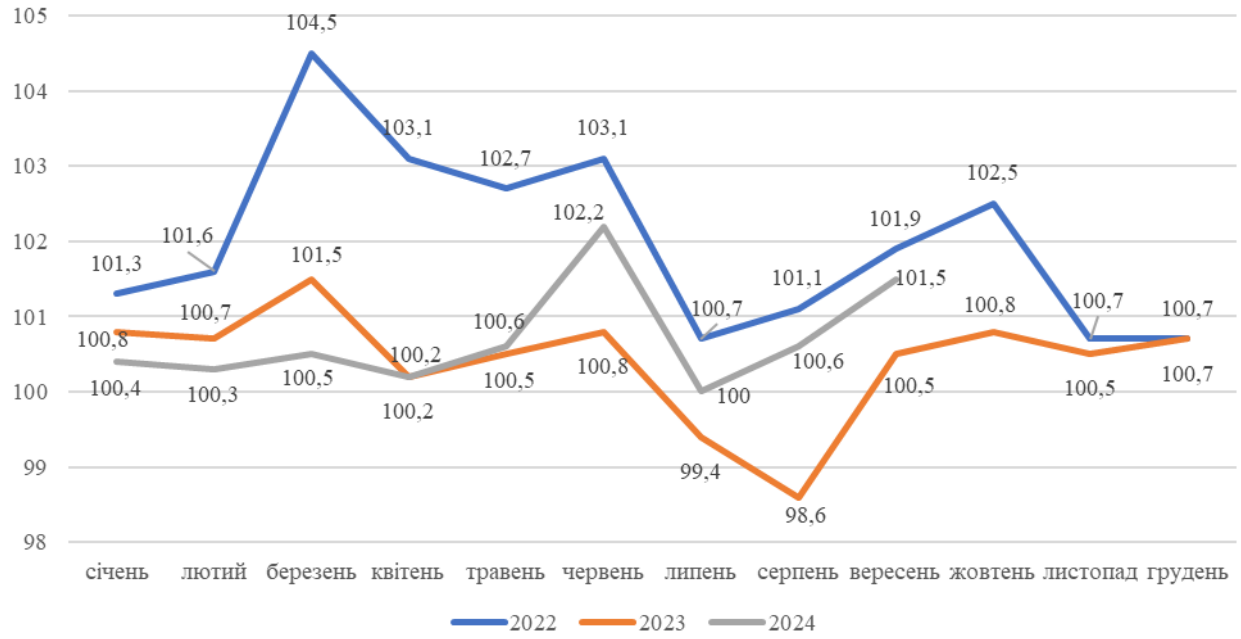

Рис. 1. Показники інфляції в Україні у 2022-2024 рр. у розрізі місяців, %
Джерело: побудовано за [3]

Низька якість прогнозування інфляційних тенденцій має дуже негативний вплив на макроекономічні процеси в Україні, стримує економічну активність і поглиблює кризові явища у сфері публічних фінансів. Наслідком прорахунків у складанні інфляційних прогнозів є утримання на високому рівні облікової ставки НБУ як орієнтира для доходності за державними цінними паперами, мірила вартості кредитних ресурсів у банківській системі. Завищення прогнозів інфляції спричиняє утримання занадто високих процентних ставок за позиками, збільшує дефіцит бюджету й потребу в зовнішніх запозиченнях та міжнародній фінансовій допомозі.

Зокрема, важливе місце у політиці формування бюджетних доходів має дія інфляційного податку, коли зростання цін збільшує надходження бюджетів від податків на споживання. У випадку, якщо фактичні показники інфляції надто відхиляються від прогнозів (як у 2023 році, коли при прогнозі інфляції на рівні 20% фактичний показник став всього 5,1%), уряд не може отримати очікуваних

доходів до бюджету, що поглиблює його дефіцит. Низькі темпи інфляції при збереженні високої облікової ставки також означають, що суб'єкти економіки не отримуючи «інфляційного» приросту доходів мають виконувати зобов'язання за дорогими позиками, ставка за якими визначена за орієнтиром – обліковою ставкою НБУ. Це поглиблює фінансові проблеми бізнесу.

Від облікової ставки НБУ як похідної від прогнозу інфляції в країні, прямо залежать витрат центрального банку за депозитивними сертифікатами, а також еластично – витрати на обслуговування позикових цінних паперів ОВДП. Нижчі за прогнозовані темпи інфляції означають, що уряд отримує менші доходи, але водночас має обслуговувати процентні витрати відповідно до високих ставок за державними борговими зобов'язаннями, визначених на основі облікової ставки НБУ. Отож, спостерігається подвійний негативний вплив неточних прогнозів інфляції на фінансове становище системи публічних фінансів. Якщо врахувати, що у воєнний час майже усі внутрішні невоєнні витрати бюджету покриваються за рахунок зовнішньої допомоги та залучених кредитних ресурсів, це вимагає збільшення їхніх обсягів. Через високий рівень доходності ОВДП (як наслідок високої облікової ставки НБУ) залучені до бюджету кошти перерозподіляються на виплату процентів за борговими зобов'язаннями уряду, а також «перетікати» через механізм депозитних сертифікатів до банківських установ. Рекордні обсяги прибутку банків у 2024 році через ці недоліки монетарної політики спонукали до впровадження новацій у системі оподаткування, а саме введення ставки податку на прибуток банківських установ на рівні 50%, що у 2,8 рази вище стандартної ставки податку.

Валютна політика як складова монетарної політики держави спрямована на забезпечення валютно-курсової стабільності, упередження значних коливань валютного курсу гривні, захист від знецінення грошових заощаджень населення та бізнесу. Головним джерелом ресурсів для проведення валютної політики є золотовалютні резерви НБУ, а провідним інструментом – валютні інтервенції на ринку при надмірних відхиленнях курсу гривні від меж валютного «коридору».

Золотовалютні резерви за період війни показують нестабільну траєкторію їхньої зміни: після різкого скорочення обсягу до 22,8 млрд дол. у червні 2022 року, активізація міжнародної фінансової допомоги з боку країн-партнерів дала можливість розвернути низхідний тренд валютних резервів, які до лютого 2023 року зросли до 28,9 млрд дол. США [1]. Укладення меморандуму про відновлення співпраці з МФВ та початок програми EFF дало можливість наростити валютні резерви країни до кінця 2023 року до рівня 40,5 млрд дол. США та продовжити їхнє накопичення у перші місяці 2024 року. Однак, перехід до більш гнучкої політики курсоутворення (політики керованої гнучкості валютного ринку) мав негативний вплив на золотовалютні резерви, які почали швидко зменшуватись і на кінець жовтня 2024 року становили 36,6 млрд дол (рис. 2). Це перевищує вимоги до фінансової безпеки, які передбачають покриття резервами 3-місячного обсягу імпорту, але тенденція до швидкого скорочення резервів є загрозливою.

На думку Б. Данилишина, політику НБУ у сфері курсоутворення можна визначити як незадовільну. За період війни Україна отримала від міжнародних

партнерів 82,5 млрд дол. США зовнішньої допомоги, з яких більше 60 млрд дол було спрямовано на підтримку стабільності валютного курсу [2]. Передчасне введення гнучкого режиму керованої гнучкості валюти спричинило зростання обсягів втрати валютних резервів НБУ від 1-2 до 2-3 млрд дол. на місяць через зростання показників валютних інтервенцій. Водночас, збільшились обсяги обігу готівкової валюти за межами банківської системи, на початок 2024 року вони оцінювались на рівні 120 млрд дол. США. Однак, як зазначає Б. Данилишин, «якщо НБУ припинить продавати на ринку валюту, отриману від зовнішніх донорів, відбудеться швидка та глибока девальвація гривні навіть за аномально високих процентних ставок» [2], оскільки відсутні фундаментальні чинники забезпечення валютної стабільності. В умовах, коли основну роль у надходженні валюти в країну відіграє фінансова допомога від країн партнерів, а зовнішньоторговельне сальдо глибоко від'ємне (понад 29 млрд дол. США у 2023 році), зняття валютних обмежень та лібералізація формування валютного курсу є неприйнятними.

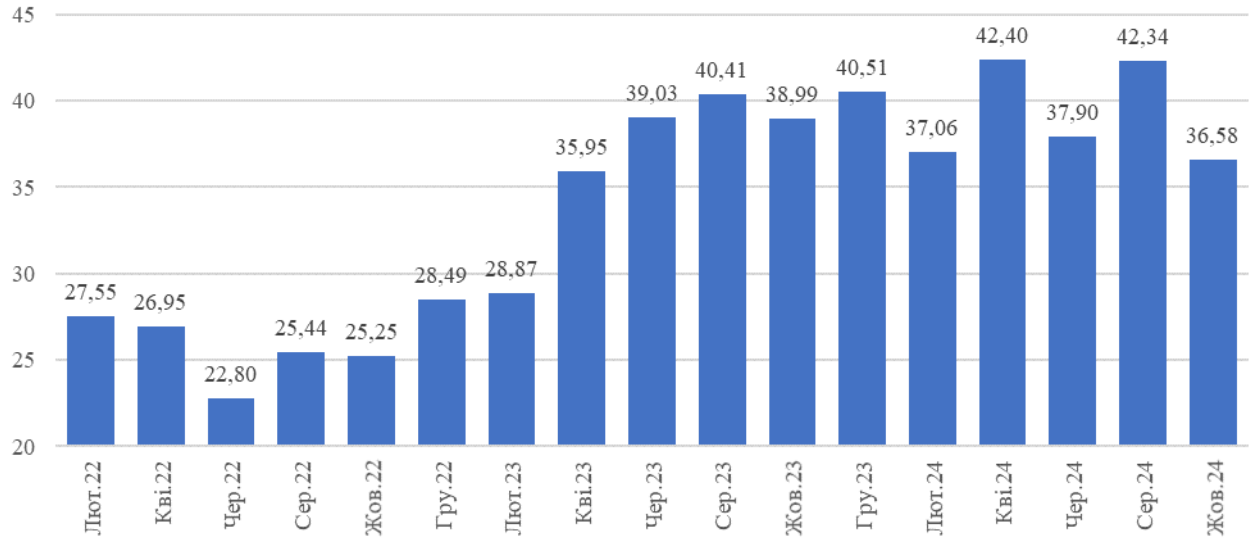

Рис. 2. Динаміка золотовалютних резервів Національного банку України у 2022-2024 рр., млрд дол. США

Джерело: побудовано за [6]

Важливим аспектом монетарної політики є також забезпечення стійкості банківської системи та стабільності її роботи в умовах зовнішніх шоків. У перші дні повномасштабної війни НБУ було прийнято ряд рішень, що дали можливість забезпечити роботу банківської системи щодо обслуговування клієнтів у нових умовах, гарантувати функціонування мережі банкоматів. Однак, курс гривні по відношенні до іноземних валют було зафіксовано, припинено роботу валютного ринку [7]. Гарантування стабільної роботи банківської системи в умовах війни зняло панічні настрої населення та підвищило довіру до НБУ. Уже з середини 2022 року НБУ почав поступово скасовувати жорсткі обмеження на валютному ринку та щодо діяльності банківських установ.

Водночас, в рамках гармонізації законодавчої бази регулювання діяльності банківської системи з вимогами країн ЄС у 2024 році передбачено новації в

організації корпоративного управління у банківських установ, а саме введення трирівневої структури капіталу банку [5]. Поряд з цим, у середині 2023 року НБУ повернув практику моніторингу стійкості банків та банківської системи. Вона засвідчила загалом ефективне управління банківськими активами, адекватність оцінювання банками кредитних ризиків, виконання вимог щодо достатності та адекватності капіталу.

Одним з головних викликів монетарної політики в Україні в умовах війни є активізація кредитування економіки для підтримання економічного зростання. Однак, збереження високого рівня облікової ставки НБУ нібито для утримання валютно-курсової стабільності зумовлює зростання реальної вартості кредитних ресурсів для бізнесу до 14% у річному вимірі. Наслідком цього є скорочення масштабів кредитування економіки, яке за 2023 рік знизилось з 20% до 15% від ВВП. Банківські установи більш зацікавлені бути учасниками ринку державних запозичень, що забезпечує високий рівень доходу при низьких ризиках. Через відсутність альтернативних механізмів залучення ресурсів (фондовий ринок та ін.) бізнес змушений обмежувати програми розвитку, що стримує відновлення вітчизняної економіки у складний період державотворення.

Список використаних джерел:

1. Горин В. П., Квасниця О. В., Романків А. А. Тенденції фінансування бюджетного дефіциту та пріоритети боргової політики України в умовах війни. *Ефективна економіка.* 2023. №9. URL: https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/2152/2179
2. Данилишин Б. Монетарна політика НБУ: наслідки для економіки і країни. Економічна правда. URL: https://www.epravda.com.ua/columns/2024/05/10/713511/
3. Індекси інфляції в Україні. Інформаційно-аналітичний портал Minfin.com.ua. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/
4. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. / В. М. Булавинець, В. П. Горин, О. В. Квасниця [та ін.]; за ред. В. П. Горина. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2023. 170 с. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/49323
5. Оновлено вимоги до структури капіталу банків. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/onovleno-vimogi-do-strukturi-kapitalu-bankiv
6. Офіційні міжнародні резерви України. Інформаційно-аналітичний сайт Minfin.com.ua. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/finance/assets/2024/
7. Про роботу банківської системи та валютного ринку з 24 лютого 2022 року в умовах воєнного стану по всій території України. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/pro-robotu-bankivskoyi-sistemi-ta-valyutnogo-rinku-z-24-lyutogo-2022-roku-za-umovi-voyennogo-stanu-po-vsiy-teritoriyi-ukrayini

Ігор Кекіш
викладач кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Назар Котоній
студент гр. ПОФГм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ ЯК ОСНОВА ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ОСОБИСТИМИ ФІНАНСАМИ

У сучасному світі громадяни, керуючи своїми особистими фінансами, стають активними учасниками соціально-економічних, включаючи фінансові, відносин. Кожна людина здійснює вибір щодо використання своїх коштів, бере участь у кредитних, довгострокових страхових, іпотечних та пенсійних програмах, що підвищує особисту відповідальність за фінансові рішення. У зв'язку з цим зростає важливість питання фінансової грамотності населення. Компетентний інвестор, який обирає дійсно необхідний для себе фінансовий продукт і ефективно застосовує знання та навички управління власними фінансовими ресурсами, сприяє не лише забезпеченню власного добробуту та фінансової безпеки, але й зміцненню стабільності фінансової системи країни.

За останні роки питання підвищення фінансової грамотності в Україні досліджували такі науковці, як Т. Кизима, О. Квасниця, С. Коваль, Т. Смовженко, Б. Приходько, О. Ковтун, А. Климчук, О. Блискавка, Д. Радзішевська, Л. Захаркіна, І. Ломачинська та ін.

В умовах ринкової економіки особисті фінанси відіграють роль не лише основи добробуту населення, але й слугують значним ресурсним потенціалом для розвитку економіки країни. Особисті фінанси, як система формування і використання грошових доходів кожної окремої людини, є первинною ланкою фінансової системи та визначають рівень платоспроможного попиту в економіці. Проте цей фінансовий ресурс може бути ефективним як для окремої людини, так і для суспільства лише за умови грамотного управління ним.

Зокрема, якщо особа не є фахівцем у фінансовій сфері або не має базових знань з фінансів, то, зіштовхуючись із великою кількістю доступних фінансових послуг, вона змушена приймати рішення щодо їх використання, часто піддаючись певним ризикам, або спиратися на поради фахівців, до яких звертається. Тому ефективність вирішення будь-яких фінансових питань залежить від того, наскільки швидко людина може отримати кваліфіковану інформацію щодо свого фінансового питання, а також від її повноти та достовірності для ухвалення обґрунтованого рішення.

Існує широкий вибір банківських послуг, зокрема, різні види депозитів із варіативними умовами щодо процентних ставок, можливості поповнення чи часткового зняття коштів, виплати відсотків тощо. Крім того, сьогодні доступні численні способи накопичення заощаджень та інвестування: брокерські послуги для приватних інвесторів, пайові інвестиційні фонди, послуги довірчого

управління тощо. Також зростає кількість установ і організацій, що надають нові фінансові послуги з різноманітними функціями та цілями.

Цифрова трансформація економіки додатково ускладнила доступ до фінансових послуг для певної частини громадян. Без базових знань і навичок, належного рівня фінансової грамотності неможливо впевнено управляти особистими доходами, якісно використовувати різноманітні фінансові продукти та послуги. Громадяни з високим рівнем фінансової грамотності активно беруть участь у фінансовому ринку, інвестують у нерухомість, вчасно виконують зобов'язання перед банками, мають схильність до започаткування власної справи, а також планують свій спосіб життя, доходи, витрати та забезпечення у пенсійному віці.

Підвищення рівня фінансової грамотності принесе численні позитивні результати у сфері управління особистими фінансами. По-перше, зросте доступність фінансових продуктів, оскільки громадяни отримають більше інформації та, відповідно, підвищиться попит на фінансові послуги. По-друге, це призведе до покращення фінансового добробуту, оскільки сімейні бюджети стануть більш раціональними та збалансованими. Зросте ймовірність недопущення надмірного боргового тягаря та накопичення заощаджень.

Крім того, зросте здатність розробляти особисті фінансові плани та ефективно управляти фінансами протягом життєвого циклу сім'ї. Це забезпечить достатній рівень добробуту після виходу на пенсію, а також допоможе захистити себе від шахрайства та зловживань, підвищуючи фінансову безпеку. Останнє, у свою чергу, зміцнить захист прав споживачів фінансових послуг, що стане важливим кроком у напрямку забезпечення стабільного та безпечного фінансового середовища для всіх громадян.

Отже, підвищення фінансової грамотності є комплексом освітніх та просвітницьких заходів, метою яких є формування навичок ефективного управління особистими фінансами у повсякденному житті для різних груп населення. Ця діяльність повинна враховувати такі фактори, як вік слухачів (молодь, працездатні громадяни, пенсіонери), рівень освіти, а також місце проживання (сільська місцевість чи міста).

Можливі формати підвищення рівня фінансової грамотності можуть включати короткі курси для конкретних категорій громадян або ж спеціалізовані програми економічної освіти в закладах освіти різних рівнів акредитації (I–IV). Важливим аспектом є вирішення організаційно-методичних питань, пов'язаних з підготовкою консультантів-методистів та проведенням курсів фінансової грамотності, що має бути покладено на регіональні консультаційно-методичні центри, які займаються підвищенням фінансової грамотності дорослого населення.

Перспективним напрямком реалізації фінансової грамотності є створення кластерних форм співпраці, що об'єднують бізнес, банки та освітні установи різних рівнів, які будуть використовувати програмно-цільові методи навчання. Таким чином, реалізація державної стратегії підвищення фінансової грамотності населення може ґрунтуватися на партнерських відносинах між державним та приватним секторами.

Список використаних джерел:

1. Кізима Т., Шаманська О. Фінансова грамотність населення і фінансова поведінка домогосподарств: аспекти взаємовпливу. *Світ фінансів*. 2014. № 1. С. 16-26
2. Климчук А. Фінансова грамотність населення України залишає бажати кращого. URL: http://business-territory.com.
3. Блискавка О., Зеленцова А. Фінансова грамотність населення та розвиток національної економіки. URL: http://ufin.com.ua/analit_mat/strah_rynok/159
4. Радзішевська Д. Підвищення фінансової грамотності населення України як один із пріоритетів державної політики на сучасному етапі. URL: http://academy.gov.ua

Ольга Кириленко
д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Ірина Кравчун
студентка гр. ФФАзм-22,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ І ФІСКАЛЬНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Фіскальна децентралізація представляє собою новітній тренд у розвитку фінансових систем розвинутих країн світу. Важливо, що фіскальна децентралізація зумовлена проведенням децентралізації державного управління. Основна мета, яка була поставлена перед процесом децентралізації управління, полягає у підвищенні ефективності функціонування державного апарату, органів місцевого самоврядування, а також суттєвого покращення якості життя громадян всієї країни. З позиції населення децентралізація розглядається як найбільш надійний шлях розвитку країни, який спрямований на покращення життя усіх громадян, незалежно від місця їхнього проживання.

За визначенням енциклопедичних джерел, яке підтримують такі науковці, як Лопушняк Г. С., Лободіна З. М. та Ливдар М. В. «децентрація – це система управління, за якої частина функції центральної влади переходить до місцевих органів самоуправління, скасування або послаблення централізації» [1, с. 81].

Децентралізація супроводжується низкою позитивних ефектів, зокрема вона сприяє кращій роботі органів державної влади, органів місцевого самоврядування. Це досягається завдяки чіткому розподілу завдань і функцій між цими рівнями влади, справедливим перерозподілом ресурсів, які знаходяться у їх розпорядженні, а також за допомогою принципово нових підходів, які лежать в основі діяльності владних структур. Ці нові підходи, перш за все, полягають в встановленні гласності і прозорості діяльності органів влади, яка сприяє зменшенню корупційних проявів, підвищенню довіри з боку громадян до органів влади, кращому розумінню населення тих проблем, з якими стикаються державні органи і посадовці.

Ще одним важливим підходом в процесі децентралізації є практичне втілення принципу субсидіарності, згідно з яким надання суспільних послуг передається на базовий рівень. Справа в тому, що на місцевому рівні державні посадовці, а також працівники органів місцевого самоврядування найбільш наближені до жителів тієї чи іншої територіальної громади, краще розуміються на потребах і запитах населення.

В Бюджетному кодексі України принцип субсидіарності трактується як «розподіл видів видатків між державним бюджетом та місцевими бюджетами, а також між місцевими бюджетами ґрунтується на необхідності максимально можливого наближення надання публічних послуг до їх безпосереднього споживача» [2].

Важливим позитивним ефектом децентралізації державного управління є більше залучення громадян до самого процесу управління розвитком як окремих територій, населених пунктів, так і держави загалом. В процесі проведення децентралізації відбувається розвиток форм участі громадян у суспільному житті, що сприяє їх безпосередньому залученню у процес прийняття управлінських рішень. Даний позитивний ефект децентралізації найбільш яскраво проявляється саме на рівні територіальних громад. Народні обранці, висунуті членами територіальної громади глибоко проникнуті розумінням завдань і потреб, які стоять перед територіальною громадою на сучасному етапі її розвитку.

Достатньо вагомою причиною проведення децентралізації державного управління є економічний ефект, який досягається в процесі проведення децентралізації, а саме здешевлення вартості суспільних послуг.

Окрім того, децентралізація державного управління в окремих випадках проводиться з метою зміцнення демократичних засад суспільного життя, також шляхом наближення місця прийняття управлінських рішень до безпосередньо громадян територіальних громад. Важливо, що децентралізація проходить як центральна теза в Європейській хартії місцевого самоврядування, яка була ухвалена Радою Європи у 1985 році. В цьому важливому концептуальному документі присутні чотири основних компоненти, які, власне, і складають зміст явища децентралізації.

Перш за все, саме трактування місцевого самоуправління як права і здатності органів місцевого самоврядування вирішувати свої справи вже є суттю процесу децентралізації.

По-друге, робиться акцент також на тому, що публічна влада уособлена органами влади, які найбільш наближені до громадян. Центральним аспектом трактування місцевого самоврядування в Хартії є теза про те що органи місцевого самоврядування, для того щоб виконувати свої завдання, повинні володіти достатніми фінансовими ресурсами, якими вони здатні розпоряджатися самостійно.

Ще одна важлива теза трактування децентралізації державного управління в Хартії полягає в тому, що частина коштів, які є в розпорядженні органів місцевого самоврядування, формується за рахунок власних джерел надходжень. Вагома частина таких власних ресурсів надходить за рахунок місцевих податків і зборів. Органи місцевого самоврядування повинні володіти правами щодо запровадження місцевих податків і зборів. На нашу думку, вони також повинні бути залучені в процес їх адміністрування.

Процес проведення децентралізації державного управління, попри велику кількість позитивних ефектів, супроводжується також і низкою системних проблем, які уряди країн намагаються вирішити. До таких проблем слід віднести нерівномірність розвитку території кожної країни, в межах якої є значна диференціація бюджетів місцевого рівня за рівнем доходів, а також в контексті використання коштів. У зв'язку з цим суспільні послуги як державні, так і локального рівня є надзвичайно диференційованими, тобто надаються на різних рівнях їх якості, а також і переліку самих послуг, які одержують місцеві жителі.

Наступна проблема, яка виникає в процесі децентралізації, полягає у тому що необхідно визначити рівень децентралізації. Як з теоретичної, так і з практичної точки зору розподіл функцій і завдань між державною владою і місцевим самоврядуванням є надзвичайно складним процесом. Яка повинна бути межа децентралізації – на це питання однозначної відповіді немає і тому в окремих країнах процес повної децентралізації не здійснюється, а частіше відбувається поєднання деконцентрації і деволюції функцій і завдань державної влади.

Системною проблемою процесу децентралізації є фінансове забезпечення. Поряд з тим, як складно розмежувати функції і завдання владних рівнів, так і достатньо складно визначити адекватні джерела фінансових ресурсів, які становлять основу здійснення повноважень державних і місцевих органів. Розмежування функцій і завдань, поділ доходів і витрат має вирішальне значення для того, щоби визначити рівні і ступінь відповідальності органів державної влади і органів місцевого самоврядування за якість наданих громадянам послуг.

В складі проблемних аспектів ефективного проведення децентралізації державного управління і зокрема, фінансової складової цього процесу, є встановлення відповідності між доходами, що поступають в розпорядження владних органів, і видатками, які необхідно фінансувати для надання визначеного переліку суспільних послуг. Ця проблема значно ускладнюється внаслідок того, що існують різноманітні дисбаланси на рівні місцевого самоврядування, які проявляються у незбалансованості доходів і видатків більшості бюджетів базового рівня.

Важливим питанням децентралізації державного управління є необхідність встановлення фінансової незалежності органів місцевого самоврядування. Фінансову незалежність їх слід розуміти як незалежність у прийнятті рішень, що стосується виконання місцевих функцій, а також адекватного фінансового забезпечення для виконання цих функцій. Таким чином децентралізація державного управління є сучасним позитивним трендом розвитку економічних систем країн; це досить складне явище, яке в своєму складі вміщує фіскальну децентралізацію.

Вчені Лопушняк Г. С., Лободіна З. М. і Ливдар М. В. вважають, що фіскальна децентралізація – це «процес передачі повноважень, фінансових ресурсів та відповідальності від центральної влади до місцевих органів влади» [1, с. 81]. Справедливо підкреслюють, що фіскальна децентралізація є важливою умовою забезпечення стабільності у сенсі фінансів на рівні територіальних громад. Пишуть: «фіскальна децентралізація вважатиметься успішною, якщо її результатами буде: підвищення якості і доступності надання публічних послуг, активізація інвестиційної та підприємницької діяльності, укріплення фінансової бази місцевого самоврядування, покращення соціально-економічного становища міст та селищ, розвиток депресивних регіонів, зростання кількості робочих місць та уповільнення міграційних процесів» [1, с. 45].

Автори також підкреслюють важливість адекватної передачі фінансових ресурсів від держави на рівень місцевого самоврядування, наголошують також і на

тому, що кінцевий ефект, який може бути досягнутий в процесі фіскальної децентралізації, – це підвищення якості усіх видів послуг і зручностей, які одержує місцеве населення, забезпечення динамічного соціально-економічного розвитку населених пунктів, окремих територій і держави загалом.

Булеца Н. В., узагальнюючи погляди вчених підсумовує напрями фіскальної децентралізації:

«1) децентралізація видатків: надання органам місцевого самоврядування фінансових ресурсів на виконання завдань і функцій щодо соціально-економічного розвитку регіону;

2) децентралізація доходів: закріплення за органами місцевого самоврядування доходів, достатніх для належного і якісного виконання відповідних завдань і функцій, а також надання прав самостійно встановлювати їх розміри;

3) процесуальна та організаційна самостійність: надання прав самостійно, під відповідальність органів, посадових осіб місцевого самоврядування формувати, затверджувати, виконувати фінансові плани, кошториси, бюджети, забезпечувати звітність і контроль тощо» [3].

Заслуговує на увагу проведене Булецею Н. В. узагальнення поглядів вчених щодо недоліків фіскальної децентралізації, зокрема це:

«1. зниження рівня контролю над формуванням та ефективністю розподілу бюджетних коштів;

2. зростання міжрегіональної диференціації чистих фіскальних вигід – різниці між обсягом одержуваних вигід від надання суспільних благ і рівнем здійснюваних податкових платежів, що призводить до порушення принципу територіальної справедливості, який передбачає наявність рівного доступу до суспільних благ незалежно від їх географічного розташування;

3. зниження пріоритетів державних органів влади та управління в наданні інфраструктурних інвестицій, зниження ефективності реалізації бюджетної політики на місцевому рівні;

4. обмеження державних органів влади та управління в вирівнюванні дохідних та видаткових частин бюджетів місцевого самоуправління, регулюванні соціально-економічних диспропорцій розвитку регіонів» [3].

Але, незважаючи на зазначені проблеми, фіскальна децентралізація необхідна, вона характеризує сучасний етап розвитку демократичних країн

Список використаних джерел:

1. Лопушняк Г. С., Лободіна З. М., Ливдар М. В. Фіскальна децентралізація Україні: декларації та практична реалізація. *Economic Annals-XXI.* 2016. No 161 (9-10). pp. 79-84.
2. Бюджетний кодекс України: кодекс України від 08.07.2020 р. № 456-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text
3. Булеца Н. В. Фіскальна децентралізація та соціально-економічний розвиток регіонів. *Ефективна економіка.* 2015. № 12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4657

Оксана Кобильняк
студентка гр. ФФзм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Науковий керівник: д.е.н., професор Ольга Кириленко

ОЦІНКА ОБСЯГІВ ДОХОДІВ ТА ВИДАТКІВ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Показники доходів місцевих бюджетів свідчать про їх наповнюваність та спроможність органів місцевого самоврядування (далі – ОМС) вирішувати питання місцевого значення, а обсяги та напрями видатків – про витрачання фінансових ресурсів задля вирішення цих питань.

Дослідженню структури доходів та видатків місцевих бюджетів приділяли увагу М. Шендригоренко та В. Янковський [1, с. 335], Г. Скрипник та В. Якименко [2] та інші вчені, розглядаючи динаміку їх обсягу та основні складові елементи структури цих показників.

Процес формування фінансових ресурсів місцевих бюджетів передбачає складання та затвердження рішення про місцевий бюджет, постійний моніторинг бюджетних надходжень, пошук додаткових потенційних джерел доходів, а процес виконання бюджетів за видатками – визначення найбільш нагальних потреб та пріоритетних напрямків витрачання коштів, забезпечення ефективного та раціонального використання коштів в умовах нестабільності та воєнних загроз.

Проте проведена ще до початку війни реформа децентралізації, показала позитивні результати та відносну фінансову стійкість місцевого самоврядування. Варто проаналізувати структуру доходів місцевих бюджетів України (табл. 1).

Таблиця 1

Показники та структура доходів місцевих бюджетів України протягом 2020–2023 років

Найменування показника	**Рік**							
	2020		**2021**		**2022**		**2023**	
	Сума, млн грн	**Структура, %**	**Сума, млн грн**	**Структура, %**	**Сума, млн грн**	**Структура, %**	**Сума, млн грн**	**Структура, %**
Податкові надходження	285571,6	60,6	346713,2	59,7	393460,7	70,9	434540,9	66,6
Неподаткові надходження	21462,6	4,6	27183,0	4,7	22041,2	4,0	36511,4	5,6
Доходи від операцій з капіталом	3473,1	0,7	3462,2	0,6	2276,0	0,4	3621,9	0,6
Цільові фонди	649,4	0,1	571,4	0,1	342,3	0,1	351,8	0,1
Офіційні трансферти	160323,5	34,0	202769,3	34,9	136977,1	24,7	177583,2	27,2
Всього:	**471480,2**	100	**580699,1**	**100**	**555097,3**	**100**	**652609,2**	**100**

Джерело: складено автором на підставі даних [3].

Дані таблиці свідчать, що у структурі доходів місцевих бюджетів найбільша частина належить податковим надходження – більше 60%. Протягом періоду, який аналізується, на рівень податкових надходжень найбільше вплинули два фактори: пандемія коронавірусу COVID-19 та повномасштабне вторгнення росії, що спричинило зниження ділової активності та податкових надходжень від податку з доходів фізичний осіб (далі – ПДФО) та податку на прибуток. У 2023 році динаміка податкових надходжень дещо покращилася, однак їх рівень у загальному обсязі доходів знизився на 4,3 відсоткових пункти (далі – в.п.). У 2022 році загальний обсяг доходів місцевих бюджетів знизився порівняно з попереднім роком на 5%, проте у наступному 2023 році порівняно з 2022 роком зріс на 17,5% [3].

Загалом офіційні трансферти у доходах місцевих бюджетів займають вагому частину (майже 30%), що свідчить про недостатній рівень власних надходжень місцевої влади.

Основним бюджетоутворюючим податком є ПДФО, частка якого складає 65,7–73% від загальної суми податкових надходжень. У 2023 році у порівнянні з попереднім показник цього податку зріс у зв'язку з підвищенням заробітної плати військовослужбовцям. Однак його частка у податкових надходженнях до місцевих бюджетв зменшилася на 2,4 в. п., що пояснюється перерозподілом надходжень ПДФО з військових частин на користь державного бюджету [4].

У 2023 році порівняно з попереднім помітно зросла плата за землю (на 16,8%), надходження акцизу на пальне (на 192,4%), місцевих податків та зборів зріс на 18,6% [3].

Вагому частину у податкових надходженнях також займають місцеві податки і збори (21%–26%) [3]. Цей вид надходжень складає третину ПДФО та значно впливає на рівень фінансової незалежності громад, адже від наявних повноважень ОМС та ефективності адміністрування податків залежить рівень наповнення місцевими податками і зборами.

Принципи фінансової децентралізації реалізуються не лише у розподілі повноважень ОМС в частині надходжень до місцевих бюджетів, а й у частині розподілу та здійснення видатків. Місцева влада повинна мати також автономію у витратах коштів за різними напрямками для виконання своїх функції. Найбільшу частину у структурі видатків займають видатки на: освіту (38%–48% протягом 2020–2023 років), економічну діяльність (12%–20%), житлово-комунальне господарство (7%–10%) [3].

До 2022 року найбільша частка у структурі видатків належала видаткам на освіту (41,7%) та економічну діяльність (18,8%), однак з початком повномасштабного вторгнення пріоритети змінилися, виводячи на перше місце видатки на оборону, безпеку, соціальний захист і забезпечення та загальнодержавні функції. Так, видатки на загальнодержавні функції зросли на 23%, на громадський порядок та безпеку – у 9 разів, на соціальний захист та соціальне забезпечення – на 46%. При цьому значну тенденцію мали видатки на охорону здоров'я, які знизилися на 25% та охорону навколишнього середовища, що зменшилися 2 рази [5].

Отже, воєнні дії в Україні спричинили негативний вплив на формування та виконання місцевих бюджетів, що призвело зокрема до зменшення податкових надходжень та зростання видатків оборонного і соціального характеру. Зменшення надходження ПДФО спричинило зниження ділової активності, особливо в регіонах, що знаходяться близько до лінії фронту. Проте багато підприємств перенесли свою діяльність у центральні та західні області країни. Це призвело до зростання різниці у забезпеченні та розвитку регіонів. Проте місцева влада демонструє значну підтримку населення в період воєнного стану незалежно від місця розташування регіону. Водночас, фінансова незалежність місцевої влади потребує зміцнення щоб мати достатньо фінансових ресурсів на здійснення таких видатків як освіта, охорона здоров'я та інші, важливі послуги для населення. З цією метою важливими заходами є:

1) посилення контролю за ефективністю витрачання бюджетних коштів;
2) удосконалення механізму міжбюджетних відносин з метою збалансування підтримки територій, що найбільше страждають від бойових дій;
3) розвиток міжнародного партнерства, залучення інвестицій для відновлення економіки та соціальної інфраструктури у постраждалих регіонах.

Це покращить фінансову стійкість місцевого самоврядування та стимулює економічну активність регіонів.

Список використаних джерел:

1. Янковський В. А., Шендригоренко М. Т. Доходи місцевих бюджетів в Україні: сутнісна складова та сучасний стан у рамках реформи бюджетної децентралізації. *Бізнес-інформ.* 2020. № 11. С. 331–337.
2. Скрипник Г., Якименко В. Місцеві бюджети: сучасний стан та особливості формування. *Економіка та суспільство*. 2024. № 61. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-155.
3. Інформація про виконання місцевих бюджетів за доходами та видатками за 2020–2023 роки. URL: https://openbudget.gov.ua/.
4. Показники виконання місцевих бюджетів за доходами за 2020–2023 роки. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/vykonannia-dokhodiv-mistsevykh-biudzhetiv.
5. Онищук І. Аналіз місцевих бюджетів за 2023 рік. URL: https://hromady.org/analiz-miscevix-byudzhetiv-za-2023-rik/.

Вікторія Кобільник
студентка гр. ФФзм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Науковий керівник: д.е.н., професор Ольга Кириленко

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОПТИМІЗАЦІЇ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ГРОМАД

Вибір ефективного фінансового забезпечення територіальних громад є ключовим фактором їхнього успішного функціонування та розвитку. Фінансові ресурси виступають основою стабільного функціонування будь-якої соціально-економічної системи, і для територіальних громад це особливо актуально. У сучасних умовах територіальні громади стикаються з численними викликами, серед яких нестача досвіду управління бюджетами, обмежені фінансові ресурси та складна взаємодія з державним бюджетом. Розуміння можливостей та обмежень у фінансовому забезпеченні дозволяє громадам більш ефективно розподіляти ресурси й реагувати на потреби населення. Реформи в системі державного управління в Україні передбачають активне залучення громадян до процесів управління, що сприятиме розвитку місцевих територіальних громад.

Повоєнне відновлення України, яке передбачає не лише відновлення зруйнованих територій, а й трансформацію всієї системи місцевого управління, потребує не тільки фінансових вливань, але й виваженого підходу до їх розподілу. Одним із ключових аспектів є стратегічне планування використання фінансових ресурсів, яке повинно бути максимально адаптованим до нових реалій. Тому важливою складовою є вибір фінансових інструментів, які можуть ефективно підтримати відбудову, зокрема, такі механізми як муніципальні облігації, залучення інвестицій через державно-приватне партнерство, а також використання механізмів соціально відповідальних інвестицій. Це дозволить не лише зберегти стабільність на місцевому рівні, а й активно залучати ресурси для розвитку стратегічних проектів.

Одним із найбільш важливих напрямків є розвиток інфраструктури. Відновлення доріг, мостів, енергетичних та водопостачальних мереж – ці аспекти не лише створюють нові робочі місця, але й сприяють стабільному економічному розвитку територій. Водночас, необхідно звернути увагу на покращення соціальних послуг для населення, зокрема, в галузях охорони здоров'я, освіти та житлово-комунального господарства.

Не менш важливим є ефективний контроль за використанням фінансових ресурсів, що забезпечить прозорість та зменшить ризик корупційних проявів. Важливо, щоб громади мали чіткі механізми підзвітності, які дозволяють їм не лише ефективно використовувати надані кошти, але й залучати громадян до процесу прийняття рішень. Така система сприяє зміцненню довіри до органів місцевого самоврядування, що є важливою умовою для стійкого розвитку.

Після воєнних руйнувань територіальні громади повинні стати ключовими гравцями на шляху до відновлення, проявляючи гнучкість і відповідальність при

плануванні та використанні фінансів. Необхідно не тільки пристосуватися до нових умов, але й враховувати прогнози на майбутнє, спрямовуючи ресурси на розвиток інноваційних технологій, цифрових платформ для управління та моніторингу витрат. Цифровізація процесів дозволить значно підвищити ефективність управлінських практик, полегшуючи доступ до інформації та знижуючи можливі фінансові ризики.

Серед важливих завдань на майбутнє варто також виділити посилення співпраці з міжнародними фінансовими установами та урядами інших держав. Залучення міжнародних грантів і кредитів для підтримки відновлення може стати не лише важливим фінансовим інструментом, а й шляхом до інтеграції України в глобальну економіку. Програми допомоги мають враховувати специфіку місцевих потреб, що забезпечить ефективне використання отриманих ресурсів.

Враховуючи цей контекст, важливим є також вивчення впливу новітніх фінансових технологій на відновлення територіальних громад, зокрема, використання блокчейн-технологій для управління бюджетами та прозорого відстеження витрат. Це не лише збільшить ефективність фінансових операцій, але й зміцнить взаємодію між громадянами та органами влади.

Зважаючи на всі вищезазначені фактори, можна зробити висновок, що тільки комплексний підхід до управління фінансовими ресурсами, включаючи інтеграцію інноваційних інструментів, дозволить Україні ефективно відновлюватися та забезпечити стабільний розвиток на місцевому рівні. Тому, надалі важливо продовжити дослідження в цій галузі, враховуючи нові виклики, та використовувати наукові рекомендації для оптимізації процесів управління фінансами на рівні територіальних громад.

Повоєнне відновлення України – це не просто відновлення зруйнованих територій, а й фундаментальна зміна системи місцевого управління. Для цього потрібно не тільки залучати фінансові ресурси, а й підходити до їх розподілу з розумінням нових умов. Одним із найбільш перспективних інструментів для відновлення можуть стати муніципальні облігації, державно-приватне партнерство та соціально відповідальні інвестиції. Вони допоможуть не лише зберегти стабільність на місцевому рівні, а й стимулювати розвиток важливих проєктів, які матимуть довгостроковий вплив на економіку.

Важливим є і відновлення інфраструктури: дороги, мости, енергетичні та водопостачальні мережі. Ці аспекти не лише нададуть нові можливості для роботи та розвитку, але й створять більш комфортне середовище для місцевих жителів. Крім того, варто звернути увагу на соціальні послуги – охорону здоров'я, освіту та житлово-комунальне господарство, адже саме ці сфери визначають якість життя.

Зокрема, потрібно чітко контролювати витрачання фінансів, щоб уникнути зловживань і забезпечити прозорість. Механізми підзвітності та участь громади в ухваленні рішень мають стати основою для зміцнення довіри до місцевого управління та забезпечення стабільного розвитку.

Для успішного відновлення громадам необхідно бути гнучкими і зібраними. Врахування майбутніх тенденцій, інвестиції в інновації, особливо в цифровізацію управлінських процесів, дозволять значно підвищити ефективність. Цифрові

платформи для контролю витрат і управління фінансами знизять можливі ризики й забезпечать більш швидкий доступ до необхідної інформації.

Не менш важливим є залучення міжнародної допомоги. Співпраця з міжнародними фінансовими установами дозволить не лише отримати необхідні ресурси, але й інтегрувати Україну в глобальний економічний процес. Програми допомоги повинні бути адаптовані до потреб місцевих громад, що допоможе краще використати отримані кошти.

Враховуючи останні тенденції, можна також звернути увагу на новітні фінансові технології, такі як блокчейн. Вони допоможуть забезпечити прозорість управління бюджетами і покращити взаємодію між громадянами і органами влади.

Враховуючи всі ці фактори, важливо рухатися комплексно, інтегруючи інноваційні фінансові інструменти. Тільки так можна буде ефективно відновлювати територіальні громади і забезпечити сталий розвиток, орієнтуючись на потреби людей та майбутні виклики.

Оптимізація фінансових ресурсів дозволяє громадам більш ефективно реагувати на виклики, стимулювати розвиток інфраструктури та підвищувати добробут населення. Для забезпечення сталого розвитку важливо враховувати як фінансові, так і кадрові та інформаційні ресурси.

Світлана Коваль
к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Віталій Костик
студент гр. ФФм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ДОХІДНА ПОВЕДІНКА ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Фінансова поведінка домогосподарств дохідна полягає у діяльності членів домогосподарств у процесі формування та оптимізації потенційних джерел доходів. На практиці, формою прояву такої поведінки є вхідні та вихідні фінансові потоки. «Вхідні фінансові потоки домогосподарств є відображенням дохідної фінансової поведінки та важливим показником добробуту населення та соціальної ситуації в країні» [1, с. 30]. Динаміка показників доходів домогосподарств України представлена у табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка доходів домогосподарств України у 2018–2022 рр.

Показники	2018 р.	2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	млрд грн	млрд грн	темп зростання, %	млрд грн	темп зростання, %	млрд грн	темп зростання, %	млрд грн	темп зростання, %
Доходи населення	3248,7	3744,0	115,3	4045,2	108,0	4863,5	120,2	5257,1	108,1

Джерело: складено та розраховано за даними [2].
Примітка. Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території

Показники табл. 1 свідчать про стабільне зростання доходів населення упродовж 2018–2022 рр. За результатами 2019 р. темп зростання досліджуваного показника у порівнянні із попереднім роком становив 115,3%, за результатами 2020 р. – 108,0%, за результатами 2021 р. – 120,2%, за результатами 2022 р. – 108,1%. Зростання доходів вітчизняних домогосподарств у 2018–2021 рр. зумовлено підвищенням заробітних плат, соціальних виплат, збільшенням доходів трудових мігрантів та уповільненням інфляції.

У 2022 р. повномасштабна війна зумовила масові звільнення працівників, еміграцію населення, зниження заробітної плати відповідно скоротився обсяг доходів працівників суб'єктів господарювання. Однак, зниження обсягу доходів домогосподарств супроводжувалися зростанням доходів військовослужбовців. Таким чином можемо зробити висновок, що зростання показника доходів домогосподарств у 2022 р. до рівня 5257,1 млрд грн досягнуто переважно за рахунок зростання фінансового забезпечення військовослужбовців. Крім того, слід зауважити, що зростання доходів домогосподарств відбувалося на фоні зниження курсу гривні та зростання цін, що спричинило зниження купівельної спроможності громадян та вказує на зниження реальних доходів.

Дохідну поведінку домогосподарств більш повно характеризує структура доходів домогосподарств (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка та структура доходів домогосподарств України за 2018–2022 рр.

Показники	2018 р.		2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	млрд грн	питома вага, %	млрд грн	питома вага, %	млрд грн	питома вага, %	млрд грн	питома вага, %	млрд грн	питома вага, %
Доходи всього	3248,7	100	3744,0	100	4045,2	100	4863,5	100	5257,1	100
Заробітна плата	1529,4	47,1	1758,6	47,0	1832,2	45,3	2211,7	45,5	2750,8	52,3
Прибуток та змішаний дохід	572,1	17,6	678,2	18,1	740,3	18,3	964,9	19,8	692,9	13,2
Доходи від власності	91,2	2,8	117,0	3,1	105	2,6	107,2	2,2	58,9	1,1
Соціальні допомоги, ін. трансферти	1056,1	32,5	1190,3	31,8	1367,6	33,8	1579,7	32,5	1754,5	33,4

Джерело: складено та розраховано за даними [2]

Наявність різних джерел доходів домогосподарств є одним із факторів, що впливають на формування певної дохідної поведінки домогосподарств та є потужним мотиваційним чинником активізації економічної діяльності членів домогосподарств, оскільки зменшує залежність бюджету домогосподарства від одного джерела доходів [3, с. 138]. Показники представлені у табл. 2, свідчать про домінування у структурі доходів заробітної плати та соціальних допомог (понад 80%). Як бачимо, упродовж 2018–2022 рр. питома вага заробітної плати коливалась в межах 45,3–52,3% від сумарних доходів домогосподарств. Підвищення обсягу та питомої ваги заробітної плати у 2022 р. пояснюється підвищення рівня грошового забезпечення військовослужбовців.

Значними за обсягом та питомою вагою є соціальні допомоги та трансферти, які отримують члени домогосподарств: у 2018 р. – 32,5% від загального обсягу доходів домогосподарств; у 2019 р. – 31,8% у 2020 р. – 33,8%; у 2021 р. – 32,5%; у 2022 р. – 33,4% (див. табл. 2). Соціальні допомоги та трансферти мають грошову форму і їх отримують домогосподарства, що знаходяться у певному статусі або обставинах (хвороба, безробіття, досягнення пенсійного віку, низький рівень доходів). Грошовими формами трансфертів є пенсія, різноманітні види грошової допомоги, стипендія. Кошти, які отримують члени домогосподарств у формі соціальних допомог виділяються бюджету.

Війна внесла зміни у механізм фінансування таких видатків. Так, у 2024 р. для надання соціальної допомоги громадянам виділено 183 млрд грн, що на 12,2 млрд грн більше, аніж у попередньому році [4].

Під час дії воєнного стану внесено корективи у перелік осіб, які мають право на отримання соціальних трансфертів: військовослужбовці та члени їх сімей, внутрішньо переміщені особи. Так, у 2024 р. вперше виділено кошти для соціальної підтримки військовослужбовців у цивільному житті, на реалізацію програми

«Інститут ветеранів». Держава виділяє кошти на виготовлення протезів військовослужбовцям, на забезпечення житлом військовослужбовців та родин загиблих. Разом з тим, залишились виплати, які існували і до війни: на виплату субсидій та пільг (50 млрд грн передбачено у 2024 р. Державним бюджетом України), для підтримання сімей із дітьми, виплати сім'ям, які взяли на виховання дітей-сиріт, виплати для дітей без батьківського піклування, виплати при народженні дитини, для дітей-інвалідів (27 млрд грн) [4].

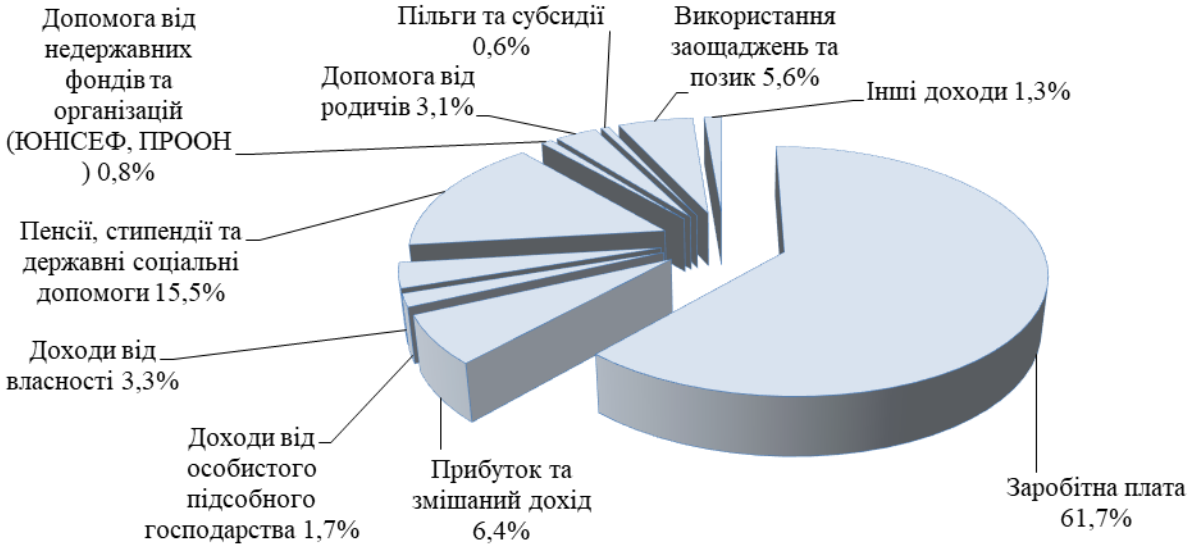

Рис. 1. Структура доходів домогосподарств України у 2023 р.

Джерело: побудовано за даними [24]

Як бачимо із показників діаграми (рис. 1) у 2023 р. заробітна плата у залишалась основним джерелом доходів домогосподарств – 61,7%. Важливим дохідним джерелом є також пенсії, стипендії, соціальні допомоги – 15,5%. Доходи від само зайнятості (у статистичній звітності – прибуток та змішаний дохід) склав 6,4%, доходи від підсобного господарства – 1,7%, доходи від власності –3,3%.

Підсумовуючи вищевикладене, можемо стверджувати, що дохідна поведінка українців вказує на переважання доходів, отриманих у вигляді заробітної плати та соціальних допомог (понад 80%). Порівняння дохідних джерел домогосподарств України у довоєнний період та період війни вказує, що структура доходів змінилась несуттєво.

Список використаних джерел

1. Коваль С. Л. Особливості фінансової поведінки вітчизняних домогосподарств. *Економіка. Фінанси. Право.* 2017. № 7/2. С. 28–34.
2. Доходи та витрати населення України. URL: https://ukrstat.gov.ua/
3. Коваль С. Л., Грицишина Л. І. Особливості формування фінансових ресурсів домогосподарств у сучасних умовах. *Світ фінансів.* 2020. № 4 (65). С. 131–143. DOI: 10.35774/sf2020.04.131. URL: http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1373
4. Як зміниться фінансування соцзахисту у 2024 році. Бухгалтерія. Платформа Бюджет та ОМС. URL: https://oblikbudget.com.ua/news/71386-yak-zminitsya-finansuvannya-sotszakhistu-u-2024-rotsi

Максим Коруна
студент гр. ФМСм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Науковий керівник: к.е.н., доцент Вікторія Сідляр

РИЗИК-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД ФУНКЦІОНУВАННЯ МИТНОЇ СИСТЕМИ В КРАЇНАХ ЄС

До недавнього часу роль митниці полягала в основному в зборі митних платежів при імпорті. Численні події, включаючи розширення ЄС, глобалізацію торгівлі та ланцюгів постачання, розвиток електронної комерції, загрозу терористичних атак та інтернаціоналізацію організованої злочинності, змінили середовище, в якому працює митниця.

Сьогодні митні органи не тільки справляють митні платежі на імпортовані товари, де це необхідно, але вони також перевіряють ці товари з багатьма нефінансовими цілями, наприклад, щоб забезпечити безпеку у суспільстві та безпеку товарів і переконатися, що вони відповідають вимогам щодо відповідності продукції, стандартам та правилам харчових продуктів, підходам щодо охорони здоров'я та навколишнього середовища, правам інтелектуальної власності тощо. Вони співпрацюють у боротьбі з шахрайством, тероризмом та організованою злочинністю разом з правоохоронними органами, адміністраціями та відомствами, відповідальними за прикордонну та внутрішню безпеку. Крім того, вони відповідають за управління та забезпечення виконання все більшої кількості преференційних торгових угод між ЄС та іншими країнами.

Відповідно до цих підвищених обов'язків правові норми, які застосовуються митними адміністраціями країн ЄС, охоплюють набагато більше, ніж ті, що стосуються митниці як такої. Тепер митниця також застосовує правила щодо торговельної політики, такі як преференційна торгівля, контроль охорони здоров'я та навколишнього середовища, спільна політика у сфері сільського господарства та рибальства, захист наших економічних інтересів за допомогою нетарифних інструментів, безпека продукції та відповідність вимогам, спільна політика безпеки та заходи зовнішньої політики тощо.

Нефіскальна або захисна роль митниці в ЄС зросла під час пандемії COVID-19 коли митні органи активізувалися, щоб забезпечити безперебійну транскордонну торгівлю в складних умовах, головним чином щодо життєво важливого медичного обладнання та пізніше вакцин.

Таким чином можна стверджувати, що нині митна система будь-якої держави ЄС має базуватися на застосуванні ризик-орієнтованого підходу з урахуванням глобалізаційних ризиків та застосовуючи систему управління ризиками при здійсненні митних формальностей (рис. 1).

Глобалізаційні ризики впливають на митну систему кардинально, починаючи від необхідності перебудови механізмів функціонування до зміни структури, скорочення кадрового складу тощо. Натомість застосування системи управління ризиками при здійсненні митних формальностей покликане підвищити

ефективність роботи митниці й митної системи загалом.

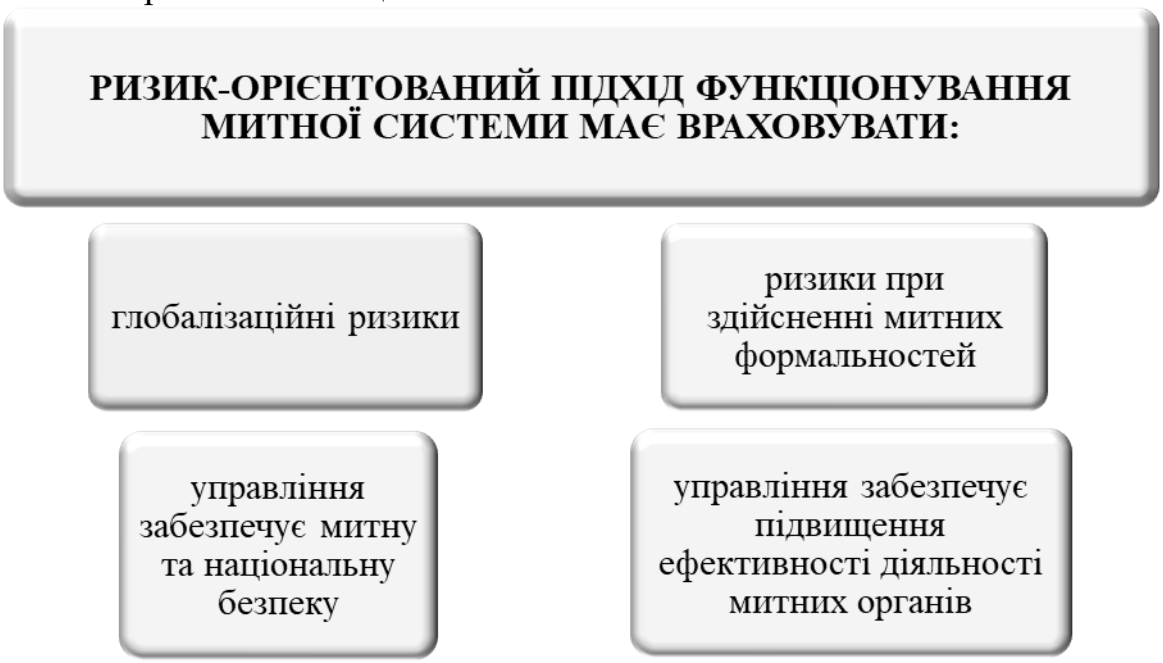

Рис. 1. Ризик-орієнтований підхід функціонування митної системи
Джерело: складено автором.

На сучасному етапі функціонування глобальної митної системи і митних систем окремих держав ЄС найбільшими глобалізаційними ризиками є пандемія COVID-19 (та інші можливі пандемії) і воєнні загрози та війни в гарячій фазі.

Найбільш розвиненою система управління ризиками при здійсненні митних формальностей є в ЄС. За останнє десятиліття кількість товарів, які переміщуються в ЄС і вивозяться з нього, різко зросла. Тому надзвичайно важливо здійснювати цілеспрямований контроль на основі управління ризиками. Європейська Комісія та держави-члени співпрацюють, щоб встановити перелік критеріїв, які поширюються у всіх країнах ЄС, та які митниця може використовувати для контролю вантажів, що становлять загрозу безпеці ЄС і його громадянам, інтересам суб'єктів ЗЕД та/або фінансовим інтересам ЄС.

Безпека є головним пріоритетом для європейської митниці. Нещодавні терористичні атаки в державах-членах ЄС та інших країнах підтвердили вирішальну роль, яку відіграє митниця в безпеці кордонів. Митні органи контролюють товари та осіб, які їх перевозять, усіма транспортними засобами на зовнішньому кордоні ЄС.

У період між 2004 і 2014 роками, незважаючи на вплив фінансової кризи, вартість зовнішньої торгівлі ЄС зросла більш ніж на 72%. Понад 90% річної світової торгівлі (8,4 мільярда тонн товарів) транспортується морем по більш ніж 25800 глобальних торгових шляхах. Понад 20% цієї морської торгівлі розвантажується в Європі. У всьому світі існує 25400 транспортних вузлів для перевезення вантажів і пасажирів повітряним транспортом, значна частина яких пов'язана з більш ніж 250 міжнародними аеропортами в ЄС. Довжина східного сухопутного кордону становить 9890 км, на ньому пролягають 133 комерційні автомобільні та залізничні пункти в'їзду. Уздовж усього зовнішнього кордону ЄС

є понад 1000 митних пунктів в'їзду [1].

Це свідчить про те, що навантаження на митні органи постійно змінюється. Контролювати 100% трафіку – нереалістичний варіант для ЄС. Ось чому управління ризиками має важливе значення, щоб націлити ризикові поставки на контроль і, в той же час, забезпечити безперебійний потік законної торгівлі.

Список використаних джерел:

1. Управління митними ризиками в деталях / Європейська Комісія. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/customs-4/customs-risk-management/customs-risk-management-details_en

Марія Мартинів
здобувачка ОПП «Публічне управління та адміністрування»,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Науковий керівник: д.е.н., професор Ольга Кириленко

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ПУБЛІЧНОГО СЛУЖБОВЦЯ, ЯК ОСНОВА ЙОГО ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ

В своєму історичному розвитку суспільство диктує та видозмінює вимоги до публічних (державних) службовців відповідно до потреб сьогодення. Тому, необхідно розглянути специфіку змін у професійній культурі публічного службовця. А. В. Білюк акцентує на тому, що праця публічного службовця є особливим видом людської діяльності, та як наслідок напряму впливає на його професійну культуру, норми якої формуються на ґрунті певної держави. Варто зауважити, що автор описує основні складники професійної культури: структурні (цінності, мотивація, досвід, знання, вміння тощо) та функціональні (морально-етичний, інформаційно-комунікативний, творчий, управлінський тощо) [2, с. 151-155].

Загалом вчені дійшли згоди, що публічного службовця оцінюють за двома критеріями – людські якості (чесність, пунктуальність, відповідальність, працелюбність, стриманість та ін.) та професійні (професіоналізм, досвід в роботі, відповідна професійна підготовка, постійне професійне вдосконалення тощо). Саме ці дві категорії об’єднують громадяни, аналізують та дають оцінку професіоналізму публічних службовців. Отже, професіоналізм – сукупність характеристик людини як особистісних, так набутих в ході професійної діяльності, навчання тощо.

Проблема дослідження полягає в тому, щоб розібратися із змінами щодо критеріїв оцінювання професіоналізму сучасного публічного службовця. Проте, першочерговим завданням є розгляд основних категорій. Тому увагу привертає, що таке «культура публічного службовця». Культура – це сукупність людських матеріальних та духовних цінностей, створених протягом певного періоду. Якщо ж перенести це в площину державного управління, то виходить «культура публічного службовця» – результат діяльності посадовця який відображений в результаті його діяльності (матеріальне діяння: надання послуги у формі документа, тощо), що включає в себе цінності громади. Наприклад, Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [8] – це нормативно-правовий документ, що є результатом державницької діяльності в сфері національної політики. Він ілюструє захист української мови в цілях національних інтересів та цінностей українського народу. Окрім його правового характеру він несе в собі людські цінності (цінності збереження української мови). Тобто, результат праці кожного публічного службовця є надання якісних послуг на відповідному професійному рівні з врахуванням особистісних цінностей (його особистих, національних, тощо). Культура публічного службовця – це

відображення традицій, норм моралі, світоглядних переконань, професійних навиків та ін.

Осердя професійної культури публічних службовців формує система їх професійних цінностей як якостей суспільних предметів (моральні, ідеологічні, національні, політичні, релігійні та інші), які відображуються у свідомості публічних службовців у ході їхньої професійної діяльності, стають стимулами та регуляторами поведінки, направляючи почати дії, які не суперечать внутрішнім переконанням [6, с. 84-91].

Ґрунтовно підкреслюють у своєму дослідженні Л. В. Антонова і Л. В. Козлова, що «професіоналізація безпосередньо ґрунтується на зв'язку працівника з його професійною діяльністю і пов'язана з набуттям сучасних спеціальних знань, професійним навчанням, соціалізацією, формуванням комунікативної компетенції, набуттям аналітичних здібностей тощо» [1].

Варто підкресли той факт, що найважливішою передумовою формування професійної культури публічного службовця є його профпридатність: воля, самосвідомість і національна позиція. Відправною точкою формування культури публічного службовця є його зацікавленість, продовжується оволодіванням відповідного фаху, знань та подальшим входженням у професійну площину діяльності [7, с. 37-43]. Зауважимо, що питання професійної культури публічного службовця лягає в систему суспільно-державних відносин. Тому, рекомендовано для ознайомлення та використання в роботі публічним службовцям «Посібник з формування організаційної культури на публічній службі» [9]. Від рівня культури та професіоналізму залежить імідж публічного службовця та держави яку він представляє.

Найбільше всезагальну оцінку громадяни дають органу державної влади під час особистого контакту з посадовими особами [4, с. 66-70] та ознайомлення інформації про нього, його керівництво через ЗМІ і власні соціальні мережі. Спільнота ЗМІ, користуючись даними останніх досліджень, говорять, що велика кількість людей використовують соціальні мережі, як основне та на їх думку, достовірне джерело інформації [5]. За допомогою соціальних мереж, фейкових сторінок та псевдожурналістських видань створюються неправдиві новини. З цим часто стикаються органи влади різних рівнів. Що в свою чергу, формує негативний імідж публічного службовця, ставить його професіоналізм під сумніви. Принагідно зауважити, що така проблема існує не тільки в Україні. Не варто опускати і позитивні компоненти соціальних мереж на формування ставлення до публічних службовців. По-перше це можливість напряму комунікувати з представником влади, домовитися про зустріч, інтерв'ю тощо. По-друге, особиста сторінка публічного службовця вміщує особисту його інформацію та біографію: де навчався, відпочивав, з ким спілкується, особисті вподобання, заклики тощо. По-третє, особисто перевіряти інформацію про людину. По-четверте, для публічного службовця - це поле для реклами своєї діяльності, безкоштовний ресурс для формування позитивного іміджу як його так органу.

Потрібно розуміти, що імідж публічного службовця залежить від його професіоналізму, особистих якостей, вміння себе репрезентувати у соціальних

мережах. Можемо припустити, що імідж напряму формує довіру громадян. Відкритість, ділова компетентність, комунікабельність, креативні підходи до проблеми, інноваційність у службовій діяльності є запорукою успіху на професійній ниві.

Такий акцент уваги на особистісних рисах службовця пов'язаний із змінами у законодавстві. Місцеві вибори у 2020 році проілюстрували зміну вектору з лідера партії на місцевому рівні до кожного його кандидата. Списки формувалися з врахуванням гендерного підходу. Кожний кандидат до місцевої ради був окремо в списках і тільки за одного із однієї представленої політсили можна було проголосувати. Останні вибори підсумували, що головами громад у більшості стали самовисуванці. Що дає змогу констатувати про зростання ролі лідера, особистості, який володіє певними якостями. Така особистість стає публічним службовцем вже з позитивним іміджем, головне завдання якого полягає у використанні свого потенціалу, набутті нових знань і навиків публічного управління, вдосконалення культури публічного службовця та здобуття авторитету професіонала своєї справи.

Складність досліджуваного питання полягає в тому, що в соціальних мережах відсутній живий контакт з особистістю. Це є онлайн спілкування, коли між учасниками є допоміжний пристрій (комп'ютер, програмка на телефоні тощо). Спілкування на відстані проходить у форматі «людина – техніка – людина». Втрата живої візуалізації, пояснює несерйозне сприйняття доповідача [3, с. 133]. Акцент полягає в тому, що надання публічних послуг відбувається останнім часом без живої участі учасників процесу. Громадянин може написати лист на електронну адресу із запитом надати інформацію при цьому не бути фізично присутнім навіть у будівлі. Левову частку публічних послуг надають різноманітні додатки на телефонах, що спрощує процес надання публічних послуг, роблячи його прозорим.

Висновком є те, що вивчаючи деякі аспекти професійної культури публічного службовця, як основа його професіоналізму, вимогою сьогодення є адаптація його особистісних та професійних якостей під соціальні мережі. Завданням залишається вироблення механізму подолання негативного та деструктивного впливу соціальних мереж та ЗМІ на публічного службовця. На сьогоднішній день все більше зростає роль соціальних мереж, які заміняють друковані джерела інформації (що показали останні місцеві вибори) у формі купованої реклами в соцмережах. Станом на сьогодні теоретичний розбір питання професійної культури публічного службовця, як основи його професіоналізму викликає дискусії. Проте, нагальною проблемою є соціалізація публічних службовців у новій площині діяльності: соціальні мережі та адаптація їх до більшої публічності. Сьогодні в Україні здійснюються реформи, що спрямовані на покращення та модернізацію праці публічного службовця підвищення його іміджу.

Список використаних джерел:

1. Антонова Л. В., Козлова Л. В. Професіоналізація державних службовців та службовців органів місцевого самоврядування як напрям реалізації теорії лідерства в публічному управлінні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 1. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/1_2020/6.pdf (дата звернення: 15.11.2024).
2. Білюк А. В. Управлінські засади формування професійної культури державних службовців. *Актуальні проблеми у сфері публічного управління*. 2023. Вип. 33. С. 151–155.
3. Мартинів М. А. Нетикет як основа віртуального спілкування в контексті дистанційного навчання. *Четверті Геретівські читання*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 12 червня 2020 р.). Тернопіль: ТОКІППО, 2020. С. 131-134.
4. Покатаєв П. С., Білюк А. В. Імідж державного службовця у контексті іміджу державної влади: теоретичний аспект. *Актуальні проблеми у сфері публічного управління.* 2022. Вип. 32. С. 65–70.
5. Соціальні мережі та демократія: тисячі ботів і тролів поширюють «фейкові новини». URL: https://www.radiosvoboda.org/a/29166101.html (дата звернення: 01.11.2024).
6. Сидоренко Н. С. Структурні компоненти професійної культури державних службовців. *Аспекти публічного управління.* 2013. № 1. С. 84-91.
7. Суший О. Культура державного управління: сутність, складові та тенденції розвитку культури державного управління. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України.* 2012. № 4. С. 38-47.
8. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.05.2019 р. № 2704-VIII Дата звернення 11.11.2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text
9. Посібник з формування організаційної культури на публічній службі. URL: https://nads.gov.ua/storage/app/sites/5/human%20resourses/Посібник_з_формування_організаційної_культури_1.pdf (дата звернення: 10.11.2024).

Наталія Надеіна
студентка гр. ФФм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Ростислав Терлецький
студент гр. ФФм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Науковий керівник: к.е.н., доцент Світлана Савчук

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВИКОНАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ ЗА ВИДАТКАМИ

Реалізація та розвиток реформи децентралізації та поступовий перехід до фінансової автономності органів місцевого самоврядування значною мірою зумовило трансформацію та посилення ролі місцевих бюджетів України.

Місцеві бюджети є важливим елементом бюджетної системи України. Їх ефективне виконання забезпечує функціонування органів місцевого самоврядування та виконання ними усіх функцій, які були покладені на них державою в частині надання послуг освіти, охорони здоров'я, забезпечення соціально-економічного розвитку відповідних територій, громадської безпеки, правопорядку, соціального захисту громадян тощо. Внаслідок впровадження реформи децентралізації функції органів місцевого самоврядування розширюються, зросла їх фінансова автономність та надано більше можливостей для використання ними коштів, акумульованих в місцевих бюджетах України.

У 2022 р., після початку повномасштабного вторгнення, перед органами державної влади та місцевого самоврядування постали нові несподівані виклики. Так, зокрема, першочергово зросла необхідність у збільшенні обсягів видатків з бюджетів різних рівнів, що обумовлено потребою підтримувати обороноздатність країни, надавати соціально-економічну підтримку населенню та бізнесу. Розв'язання питань ефективного виконання місцевих бюджетів за видатками під час воєнного стану набуло нових загроз, оскільки наслідки воєнних дій та інші проблеми, які виникли в результаті них потребують швидкого реагування.

Тому, як свідчить вітчизняний досвід, для забезпечення вирішення наявних проблем під час воєнного стану було прийнято відповідні зміни до бюджетного законодавства України.

Варто зазначити, що важливим аспектом стало прийняття постанови Кабінету Міністрів України від 11 березня 2022 р. №252 «Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період військового стану». Також іншим прийнятим нормативним документом, яким регламентовано виконання місцевих бюджетів України, а саме видаткової його частини, став Наказ Міністерства фінансів України «Про внесення змін до Типової програмної класифікації видатків та кредитування місцевого бюджету», який доповнює Типову програмну класифікацію видатків та кредитування місцевого бюджету в контексті врахування потреб, які виникли в період воєнного стану. Так, в тому числі, було виокремлено видатки, пов'язані з наданням підтримки внутрішньо переміщеним та/або евакуйованим особам у зв'язку із введенням воєнного стану

та допомога внутрішньо переміщеному та/або евакуйованому населенню у зв'язку із введенням воєнного стану на території України за рахунок коштів резервного фонду місцевого бюджету [5].

Завдяки швидким та ефективним змінам в законодавстві, органи місцевого самоврядування змогли пристосуватися до нових реалій та продовжувати своє функціонування, забезпечувати сталий розвиток територій і спрямовувати відповідні кошти на фінансування потреб важливих сфер, надання допомоги як внутрішньо переміщеним особам, релокованому бізнесу, так і облаштування укриттів, усунення наслідків воєнних дій, підтримку оборонної здатності держави.

Так, в 2022 р. з місцевих бюджетів було виділено 484, 3 млрд грн, тоді як в попередньому році сума усіх видатків становила 569,4 млрд грн. Але завдяки прийнятим змінам до законодавства та швидкому пристосуванні місцевого самоврядування, в 2023 р. з місцевих бюджетів було здійснено найбільше видатків – 646,8 млрд грн, при запланованій в уточненому річному плані сумі 668,9 млрд грн.

Варто також зазначити, що під час воєнного стану пріоритети надання видатків з місцевих бюджетів України дещо змінилися. Так в порівнянні з 2020-2021 рр., більше коштів спрямовувалось на забезпечення громадського порядку, безпеки та судової влади, соціального захисту та соціального забезпечення, хоча все ще пріоритетними напрямками видатків залишаються освіта та економічна діяльність (табл. 1).

Таблиця 1

Виконання місцевих бюджетів України за видатками у 2020-2023 рр.

Показники	2020		2021		2022		2023	
	Уточн. річний план, млрд грн	Виконано, млрд грн	Уточн. річний план, млрд грн	Виконано, млрд грн	Уточн. річний план, млрд грн	Виконано, млрд грн	Уточн. річний план, млрд грн	Виконано, млрд грн
Загальнодержавні функції	43	41	48,5	46	59,9	46,5	63	53
Громадський порядок, безпека та судова влада	2	1,8	1,8	1,7	14,4	11,1	20,7	16,8
Економічна діяльність	111	93,9	136,3	112,4	105,6	61	165	113
Охорона навколишнього природнього середовища	3,7	2,4	3,4	2,4	2,1	0,5	1,8	1,1
Житлово-комунальне господарство	34,9	32,1	62,9	56,7	61,3	40,6	69,6	62
Охорона здоров'я	53,6	50,9	34,9	33,1	36,9	31	42,2	38,2
Духовний та фізичний розвиток	23,8	21,9	28,9	27,4	27,1	22,6	29	26,7
Освіта	213,1	199,4	260,9	249	261,5	232,3	267,2	248,2
Соціальний захист та соціальне забезпечення	25,4	24	29,2	28	35,1	29,2	49,3	44,87
Міжбюджетні трансферти	10,7	10,7	12,6	12,6	19,3	9,5	47,5	42,9
Усього	**522,5**	**478,1**	**619,9**	**569,4**	**623,5**	**484,3**	**668,9**	**646,8**

Джерело: побудовано авторами на основі [2].

Аналізуючи видатки у 2022 р. помітили, що показники були меншими по усіх сферах відносно попередніх років, за виключенням розглянутих вище

видатків на громадський порядок, безпеку та судову владу, соціальний захист та соціальне забезпечення, а також ще загальнодержавні функції.

У 2023 р. на соціальний захист та соціальне забезпечення було виділено на 15,67 млрд грн більше ніж в 2022 р., а видатки на громадський порядок, безпеку та судову владу в 2023 р. збільшилися на 5,7 млрд грн відносно попереднього року. Видатки ж на загальнодержавні функції в 2022 р. зросли на 0,5 млрд грн, а в 2023 р. досягнули 53 млрд грн.

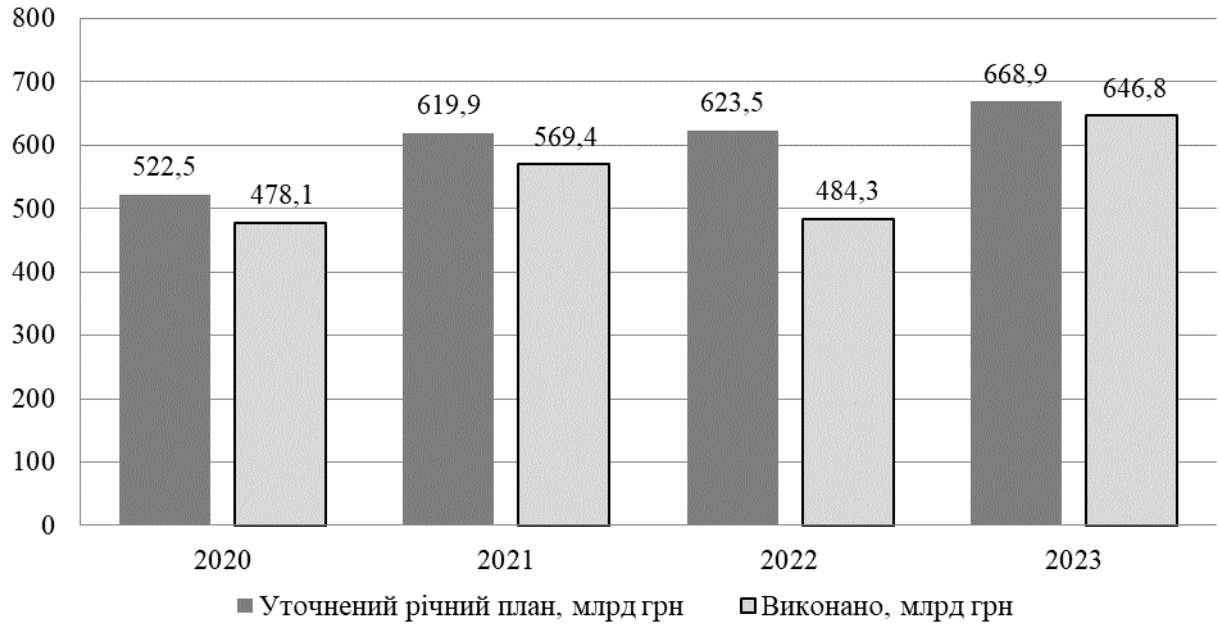

Рис. 1. Виконання місцевих бюджетів України за видатками протягом 2020-2023 рр., млрд грн.

Джерело: побудовано авторами на основі [2].

Якщо розглядати виконання місцевих бюджетів за видатками у 2020-2023 рр., то найменший відсоток виконання був у 2022 р. – 77,7%. Проте незважаючи на військовий стан, в 2023 р. показники виконання місцевих бюджетів за видатками в порівнянні з 2022 р. вже зросли. У 2023 р. виконання місцевих бюджетів за видатками досягнуло 85,6%. (табл. 2)

Таблиця 2

Виконання місцевих бюджетів України за видатками упродовж 2020-2023 рр.

Рік	Уточнений річний план, млрд грн	Виконано, млрд грн	Рівень виконання, %
2020	522,5	478,1	91,5
2021	619,9	569,4	91,8
2022	623,5	484,3	77,7
2023	668,9	646,8	85,6

Джерело: побудовано авторами на основі [2].

Таким чином, завдяки вдало проведеній реформі самоврядування держава та місцеве самоврядування змогли швидко пристосуватися та знайти ефективні рішення проблем, які постали перед ними вже з початку повномасштабного

вторгнення. Так, рівень виконання місцевих бюджетів України за видатками в 2023 р. зріс на 7,9%. Це відповідно стало позитивним показником, оскільки свідчить про те, що органи місцевого самоврядування можуть забезпечувати своє функціонування, а також на належному рівні виконувати покладені на них державою обов'язки та забезпечувати належний рівень суспільного добробуту населення у період воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України: Кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI: станом на 23 жовт. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text.
2. Виконання місцевих бюджетів України за 2020-2023 рр.: URL: https://openbudget.gov.ua
3. Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2022 р. №252. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252-2022-%D0%BF#Text
4. Муніципальні фінанси: навч. посіб. / За ред. д.е.н., проф. О. П. Кириленко. Тернопіль: Астон, 2015. 360 с. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/12250/1/Муніципальні%20фінанси%20(2015).pdf
5. Про внесення змін до Типової програмної класифікації видатків та кредитування місцевого бюджету: Наказ Міністерства фінансів України від 03.08.2023 р. № 427.
6. Савчук С., Дем'янюк А., Гупаловська М. Роль видатків місцевих бюджетів України у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіонів. *Вісник Економіки.* 2020. Вип. 4. С. 52–64. URL: https://visnykj.wunu.edu.ua/index.php/visnykj/article/view/1185.

Роман Нітефор
студент гр. ФМСм-22,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Назарій Машталер
студент гр. ФМСм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Віталій Яцик
студент гр. ФМСм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Науковий керівник: к.е.н., доцент Святослав Герчаківський

АДМІНІСТРУВАННЯ МИТНИХ ПЛАТЕЖІВ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Однією з основних складових доходів державного бюджету є митні платежі. На них припадає значна частина доходів державного бюджету України. Досвід країн з розвиненим бюджетним механізмом показує, що для підвищення ефективності адміністрування митних платежів необхідна ефективна система взаємодії митних і податкових органів країни для протидії ухиленням від сплати митних платежів.

Проблематика адміністрування митних платежів, дослідження теоретичних та прикладних аспектів використання інструментів митно-тарифного регулювання в сфері ЗЕД досліджена багатьма вітчизняними науковцями, серед яких варто відзначити І. Бережнюка, А. Войцещука, В. Горина, А. Кізиму, В. Кміть, А. Крисоватого, Л. Марущак, В. Сідляр, А. Шуневич, Л. Юрчишин, Ю. Шевчук та ін. Разом з тим, дослідження митного адміністрування в умовах повномасштабної війни України і росії потребує більш поглибленого наукового пізнання і вивчення.

Податкові надходження державного бюджету відповідно до Митного кодексу в розрізі митних платежів включають: мито, податок на додану вартість, акцизи з ввезених на митну територію України товарів [2]. Можемо простежити, що в останні роки відбулося зниження обсягів надходжень до державного бюджету від митних платежів, що обумовлено ускладненням економічної та політичної ситуації як в Україні, так і на міжнародній арені.

Проаналізуємо особливості адміністрування митних платежів на прикладі Волинської митниці Держмитслужби. Особливістю 2022 року – початку воєнного стану стало те, що навіть в таких важких для країни умовах по Волинській митниці спостерігалось перевиконання індикативного показника по митних платежах на 6,8% (+1129,7 млн грн), а загалом було перераховано до державного бюджету податків в загальній сумі 17724,2 млн грн.

Водночас в 2023 році індикативний показник для Волинської митниці суттєво зріс і навіть при «рекордних» 30785,9 млн грн надходжень митних платежів, по факту плановий показник було виконано лише на 95,2%. Основною причиною невиконання стало блокування кордону з польської сторони, що спричинило до виконання плану в листопаді 2023 року на рівні 62,2% (-1228,6

млн грн), грудні – 84,45% (-425,8 млн грн до доведеного індикативу на цей місяць). По інших місяцях 2023 року суттєво просідання виконання плану по митних платежах не спостерігалось, а в січня 2023 року відсоток виконання індикативу складав 130%.

Середньоденний показник надходжень по Волинській митниці складав в 2021 році – 58,0 млн грн, в 2022 році – 68,4 млн грн, в 2023 році – 118,4 млн грн. В 2024 році виконання індикативу по митних платежах спостерігається як загалом по Волинській митниці, так і в розрізі митних постів.

Приблизно п'ята частина усіх митних платежів в зоні діяльності Волинської митниці адмініструється через розмитнення легкових автомобілів та інших транспортних засобів. В 2022 році суттєвий вплив на динаміку надходжень митних платежів мав Закон "Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану", який був прийнятий Верховною Радою 24 березня 2022 року № 2142-IX. Така законодавча ініціатива дозволяла без сплати деяких податків ввозити в Україну транспортні засоби від час дії воєнного стану.

Як наслідок, тільки по Волинській митниці за період дії зазначеного закону №2142-IX було надано пільг в оподаткуванні на суму 7,7 млрд грн, з них по преференції «311» Автомобілі легкові, кузови до них, причепи та напівпричепи, мотоцикли, транспортні засоби, призначені для перевезення 10 осіб і більше, транспортні засоби для перевезення вантажів, що ввозяться на митну територію України громадянами оформлено – 56634 транспортних засобів.

Для порівняння за січень-грудень 2023 року здійснено митне оформлення 3709 од., легкових автомобілів (8703) на загальну суму митних платежів 5 971,0 млн грн, що відповідно складає 19,5% до загальних надходжень до бюджету від Волинської митниці Держмитслужби. Якщо ж аналізувати товари, які були найбільш фіскально значимими в частині надходжень митних платежів до Держбюджету, то традиційно найбільш бюджетоформуючими впродовж досліджуваного періоду були легкові автомобілі (8703).

Таким чином, тенденція щодо найбільшої фіскальної значимості деяких товарних позицій, що розмитнюються в зоні діяльності Волинської митниці зберігається і в січні-травні 2024 року. Загалом, для підвищення рівня надходжень митних платежів до Державного бюджету необхідно реформувати митне законодавство та забезпечити комплексний контроль за дотриманням митних правил суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та громадянами, вдосконалити контрольні процедури за нарахуванням і сплатою митних платежів і, взагалі, впровадити спрощені та модернізовані митні процедури на кордоні й всередині держави, що, в свою чергу, має вплинути на конкурентоспроможність національної економіки та її стратегічне майбутнє, а відтак і на добробут населення та рівень життя суспільства.

Список використаних джерел:

1. Прокіпчук Л. І. Система адміністрування митних платежів: теоретичні основи та інституційні засади розвитку. *Соціально-економічні проблеми сучасного*

періоду України. 2016. № 121. С. 116-120.
2. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4495-17
3. Огляд діяльності Волинської, Тернопільської та Львівської митниць Держмитслужби України. URL: https://partnerstvo.org.ua/160-ohliad-diialnosti-volynskoi-ternopilskoi-ta-lvivskoi-mytnyts-derzhmytsluzhby-ukrain
4. Офіційний сайт Держмитслужби. URL: https://customs.gov.ua/
5. Батанова Л. Поняття, сутність та особливості адміністрування митних платежів. *Lex Portus.* 2016. № 2. С. 114–123.

Юрій Ординат
студент гр. ФФАм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Науковий керівник: к.е.н., доцент Володимир Валігура

АНАЛІЗ СУВЕРЕННИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ В КРАЇНАХ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ТА РОЗВИТКУ

Валові запозичення в країнах Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) зросли в 2023 році (при зниженні за попередні два роки) і, за прогнозами, досягнуть рекордного рівня в 2024 році, перевищивши попередній пік під час розпалу пандемії COVID-19. Це підштовхнуло непогашений суверенний борг до безпрецедентного рівня, але співвідношення боргу до ВВП залишилося відносно стабільним, оскільки збільшення запозичень було значною мірою компенсовано впливом інфляції на номінальний ВВП.

Незважаючи на те, що вартість запозичень зростає третій рік поспіль, державні фінанси країн ОЕСР частково ізольовані від вищих ставок через подовження профілів погашення з 2008 року. У той же час, оскільки центральні банки починають скорочувати свої авуари суверенних облігацій, чиста пропозиція для поглинання ринком досягла рекордного рівня.

Валові потреби в запозиченнях складаються з потреб у чистих запозиченнях і рефінансуванні, причому перші зумовили збільшення валового показника в 2023 році. Чисті запозичення досягли піку в 2020 році в 7,3 трлн дол. США, але знизилися приблизно до 2,1 трлн дол. США в 2022 році, близько до рівня, який передував пандемії. Однак зростання витрат, зокрема на соціальне забезпечення та заходи, пов'язані з вартістю життя, змінило цю дворічну тенденцію до зниження з чистими запозиченнями, які зросли приблизно до 3,6 трлн дол. США у 2023 році, а потім, за прогнозом, можуть зменшитися до 3,2 трлн дол. США у 2024 році [1]. Ці чисті рівні запозичень зараз вирівнюються з фіскальним дефіцитом, а це свідчить про те, що залишки готівки дещо нормалізувалися після різкого зростання під час пандемії.

Очікується, що вимоги до рефінансування стануть основною рушійною силою зростання валових запозичень у 2024 році. До пандемії вони становили приблизно 7 трлн дол. США, але з 2021 року перевищували 10 трлн дол. США з прогнозованим піком у 12,6 трлн дол. США у 2024 році. Цей прогнозований рекордно високий рівень пояснюється збільшенням короткострокових запозичень, які необхідно рефінансувати протягом 2023 – 2024 рр.

Через зростання чистих запозичень сума боргу ОЕСР досягла 54 трлн дол. США у 2023 році та, за прогнозами, зросте до 56 трлн дол. США у 2024 році. Щодо емітентів, то частка боргу Сполучених Штатів в ОЕСР помітно зросла за останні роки, склавши майже половину загального обсягу в 2023 році. Частка ЄС становить 20%, Японії – 16%, Великобританії – 6%, а інші країни ОЕСР разом складають 9%. З часом відбулися значні зміни: частка Сполучених Штатів зросла на 7% з 2019 року та подвоїлася з 2008 року. Це збільшення пояснюється не лише зростанням боргу США, але й підвищенням курсу долара США [2].

Зростання валових запозичень в ОЕСР в основному було зумовлене декількома великими емітентами, причому зниження співвідношення валових запозичень до ВВП спостерігається в більшій кількості країн, ніж зростання. Лише в 10 країнах ОЕСР до 2023 року спостерігається зростання понад 1%, це включає великих емітентів, таких як Італія, Великобританія та США. Водночас для 12 країн, включаючи Францію, Німеччину та Японію, оцінюється падіння, що перевищує 1%. Порівняно з їхніми середніми значеннями за 2015 – 2019 рр., зростання цього співвідношення перевищує 5% для Австрії, Фінляндії, Німеччини та США.

Рівень чистих запозичень значно відрізнявся в різних країнах, причому середній показник по ОЕСР залишався стабільним на рівні близько 2,5% ВВП у 2023 році, приблизно на 1% вище, ніж середні показники за 2015 – 2019 роки. У 2023 році очікується помітне збільшення співвідношення чистих запозичень до ВВП у Великобританії, де збільшення на 5% здебільшого пов'язане з фінансуванням заходів, зумовлених зростанням вартості життя. В Ізраїлі приріст на 4% частково спричинений конфліктом на Близькому Сході. В Італії зростання склало 3% головним чином завдяки зниженню податків і новим витратам. Фіскальна консолідація призвела до різкого падіння в Колумбії та Угорщині [1].

У той час як стійке зростання чистих запозичень створює фіскальні проблеми, низькі та стійкі профіцити бюджету можуть викликати певні занепокоєння, такі як доступ уряду до боргового фінансування та довгострокова життєздатність ринку державних цінних паперів. Останніми роками такі країни, як Данія, Ірландія, Норвегія та Швеція, мають постійний профіцит бюджету, що може створити проблеми для розробки безризикових кривих дохідності та підтримки ліквідності на ринках державних облігацій. Коли пропозиція державних облігацій обмежена через зменшення державного боргу, вони можуть стати менш ліквідними та дорожчими. Погіршення ліквідності та ефективності державних цінних паперів означає менш корисний орієнтир для безризикової відсоткової ставки та для ціноутворення і позицій хеджування на інших ринках. Крім того, потреби уряду у фінансуванні, які можуть тимчасово зникнути, можуть знову виникнути, що призведе до проблем з доступом до ринку в періоди підвищених потреб у запозиченнях [3]. І нарешті, менші обсяги ринку можуть вплинути на життєздатність бізнес-моделей первинних дилерів, що може мати вирішальне значення для доступу до ринку.

Список використаних джерел:

1. OECD Economic Outlook, Volume 2023 Issue 2, OECD Publishing, Paris. URL: https://doi.org/10.1787/7a5f73ce-en.
2. Global Debt Report 2024. Bond Markets in a High-Debt Environment / OECD. URL: https://www.oecd.org/en/publications/2024/03/global-debt-report-2024_84b4c408/full-report/component-7.html#Bje23_50c8aca875
3. Bjellerup M., Rådahl J. Debt Office Commentary: Long-term conditions for debt management. 2023. *Swedish National Debt Office.* Number 3. URL: https://www.riksgalden.se/contentassets/ea257dc12453430186b47e2bcfe20376/debt-office-commentary-long-term-conditions-for-debt-management.pdf

Анастасія Орищин
студентка гр. ФФм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Науковий керівник: к.е.н., доцент Віктор Русін

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ

Основні акценти в управлінні державним боргом у більшості країн спрямовані на зниження витрат на обслуговування боргу, а також на підтримку прийнятного рівня ризиків. Ключовим завданням фінансової політики будь-якої держави є створення ефективної системи управління боргом. Розміри боргу та способи його погашення мають прямий або опосередкований вплив на всі сфери економічного життя країни, що робить їх важливою частиною сучасної економічної структури [1].

Існує поширене, але хибне уявлення, що велика кількість боргових зобов'язань країни обов'язково призведе до економічної кризи. Насправді, це не зовсім так. З правильним та ефективним управлінням боргом можна значно зменшити його негативний вплив на рівень життя в країні, а в деяких випадках це може навіть стати фактором, що сприятиме економічному відновленню держави [2]. Дослідження особливостей боргової політики на сучасному етапі, а також визначення тенденцій і показників боргового навантаження дали змогу обґрунтувати ряд напрямів щодо підвищення ефективності системи управління державним боргом України

В першу чергу, необхідно впроваджувати в діючу в Україні систему контролю за державним боргом світову практику контролю за ефективністю з метою вдосконалення роботи. Наприклад, для оцінки методів управління державним боргом пропонується звертати увагу на наступні факти:

– Уряд зобов'язаний розробити стратегію управління боргом до того, як виникне необхідність у його залученні.

– Структура боргових зобов'язань, включаючи валюти, терміни та фінансові інструменти, повинна бути узгоджена з розробленою стратегією.

– Процес управління боргом має включати оцінку ризиків, щоб забезпечити відповідність і підтримку визначеної стратегії.

– Управління боргом повинно здійснюватися з застосуванням ефективних методів.

– Необхідно вести детальний облік і підтримувати систему моніторингу та контролю для підготовки точних та якісних звітів.

Систему управління державним боргом розглядають як взаємозв'язок бюджетних, фінансових, облікових, організаційних та інших процедур, спрямованих на ефективне регулювання державного боргу та зниження впливу боргового навантаження на економіку країни. Система управління державним боргом включає в себе стратегічне та поточне (оперативне) управління. Основними цілями поточного управління державним боргом України у сучасних

умовах мають стати: підтримка обсягу боргу на економічно безпечному рівні; забезпечення своєчасного виконання боргових зобов'язань в повному обсязі; мінімізація вартості боргу [3].

Державним органам, що відповідають за управління боргом, важливо забезпечити узгодженість усіх дій та операцій для зниження витрат і ризиків у середньо- і довгостроковій перспективі. Вони повинні активно сприяти формуванню широкої бази інвесторів як для внутрішніх, так і для зовнішніх зобов'язань, приділяючи увагу контролю за витратами та ризиками, а також забезпечуючи рівне ставлення до всіх інвесторів. Операції з управління боргом повинні бути прозорими та передбачуваними. Для розміщення боргових зобов'язань доцільно максимально використовувати ринкові механізми, такі як конкурсні аукціони та емісійні синдикати.

В умовах воєнного стану доцільно вжити заходів з управління державним боргом для зменшення його ризиків, а саме:

1. Ризик рефінансування – виникає через збільшення обсягу роловеру (продовження строку кредиту через погашення старого і надання нового) облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП), що передбачає випуск ОВДП з довшими термінами погашення та обмеження на випуск короткострокових облігацій, які мають погашення в поточному році. Також передбачається залучення довгострокового пільгового фінансування, що сприятиме збільшенню середнього терміну до погашення державного зовнішнього боргу [4].
2. Ризику змін відсоткових ставок – через поступове зниження процентних ставок за ОВДП на фоні зменшення рівня інфляції та облікової ставки Національного банку України [4].
3. Ризику ліквідності – у спосіб оптимізації графіка погашення державного боргу [4].
4. Ризику коливань валютних курсів – завдяки пріоритетності залучення позик у національній валюті на внутрішньому ринку капіталу для забезпечення роловеру гривневих ОВДП. Розміщення ОВДП в іноземній валюті має здійснюватися в обсягах, достатніх для погашення таких облігацій, з метою зниження валютного ризику [4].

У середньостроковій перспективі необхідно зосередитися на залученні фінансування з найнижчою можливою вартістю і одночасним обмеженням ризиків. У зв’язку з цим основними цілями управління державним боргом є:

1. Залучення довгострокового пільгового фінансування з зовнішніх джерел, збільшення частки грантів від офіційних міжнародних організацій завдяки подальшому розвитку співпраці з багатосторонніми фінансовими інститутами та укладенню двосторонніх партнерських угод, подібних до тих, що вже існують з Японією, Канадою, Німеччиною та США.
2. Активізація співпраці з інвесторами шляхом розширення географії та різноманіття їхніх типів; взаємодія з рейтинговими агентствами для покращення суверенних кредитних рейтингів, що сприятиме підвищенню інвестиційної привабливості суверенних боргових інструментів; подальший розвиток стабільних відносин з інвесторами та сприяння розвитку внутрішнього ринку капіталу.

Доля найбільшої частки державного боргу перед офіційними кредиторами вирішуватиметься після війни і за наслідками завершення війни. Росія має понести за розпочату війну фінансове покарання. Весь зовнішній борг України, котрий виник через російську агресію, або принаймні його левову частку, потрібно конвертувати у фінансові інструменти, які мають використовуватися й покриватися російськими активами [5].

Список використаних джерел:

1. Стащук О. В., Боричевська І. Г. Зовнішній державний борг України: сучасні тенденції та особливості обслуговування. *Ефективна економіка*. 2021. № 2. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8679
2. Єрохіна С. А., Богдан Т. П. Боргова стійкість державних фінансів: монографія / за ред. Т. І. Єфименко. Київ: ДННУ «Акад. фін. Управління», 2014. 712 с.
3. Чиж І. Л. Державний борг України: механізм управління та обслуговування: кваліфікаційна робота на здобуття освітнього рівня «бакалавр». Київ: НУ «КМА», 2021. 74 с.
4. Шамаєва Л. Трансформація структури держборгу України в умовах війни: ризики та шляхи їх зниження, 2024. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2024-10/az_derzhborg_oglyad-2024_08102024.pdf
5. Гетманцев Д. Що буде із держборгом України? Економічна правда. 2024. 18 черв. URL: https://epravda.com.ua/columns/2024/06/18/715386/

Юлія Рижик
студентка гр. ФФзм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Науковий керівник: к.е.н., доцент Анатолій Сидорчук

СУТЬ, ФУНКЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНА РОЛЬ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ

Державне пенсійне страхування є важливою складовою соціального захисту населення в будь-якій країні. Система пенсійного забезпечення покликана забезпечити гідний рівень життя громадян після досягнення пенсійного віку, компенсуючи втрату доходу внаслідок припинення трудової діяльності. У сучасних умовах державне пенсійне страхування має не тільки соціальне, але й економічне значення, оскільки стабільність пенсійної системи безпосередньо впливає на рівень соціального забезпечення та економічний розвиток країни.

Актуальність теми дослідження функціонування системи державного пенсійного страхування зумовлена її критично важливою роллю у забезпеченні соціальних прав громадян, особливо в умовах демографічних змін, зростання тривалості життя та підвищення рівня безробіття. Водночас існують численні проблеми та виклики, зокрема недостатнє фінансування, старіння населення та необхідність реформування пенсійної системи. Тому вивчення суті, функцій та соціальної ролі державного пенсійного страхування є надзвичайно важливим для забезпечення ефективної політики соціального захисту.

Метою державного пенсійного страхування полягає в забезпеченні соціального захисту громадян через гарантовані пенсійні виплати для осіб, які досягли пенсійного віку або втратили працездатність, а також у підтримці соціальної справедливості та економічної стабільності через перерозподіл національного доходу.

Державне пенсійне страхування є основою соціальної політики, виконуючи важливу роль у забезпеченні соціально-економічної стабільності країни та гарантуванні гідного рівня життя громадян у разі втрати працездатності. Ця система сприяє підтримці соціальної справедливості, виступаючи ключовим елементом соціального захисту населення [3, с. 113].

Система пенсійного страхування здійснює перерозподіл національного доходу через механізм обов'язкових страхових внесків. Це дозволяє забезпечити фінансовий захист для громадян, які досягли пенсійного віку або втратили працездатність, гарантуючи їм стабільне джерело доходу.

Відповідно до Конституції України, держава зобов'язана забезпечити право громадян на соціальний захист, зокрема на пенсійне забезпечення, що підкреслює соціальну значущість цієї сфери в розвитку держави [1].

В умовах демографічних та економічних викликів, таких як старіння населення та економічна нестабільність, система пенсійного страхування потребує постійних реформ для забезпечення своєї стійкості та відповідності новим соціально-економічним умовам [4].

Основними функціями державного пенсійного страхування є соціальний захист громадян, перерозподіл доходів та забезпечення стабільності фінансової системи. Вони сприяють збереженню соціальної рівноваги і стабільності в країні, забезпечуючи соціальну справедливість у період змін.

Пенсійне забезпечення виконує важливу функцію не лише у підтримці добробуту осіб похилого віку, але й у зменшенні рівня економічної нерівності, стимулюючи офіційне працевлаштування і знижуючи рівень тіньової економіки. Це допомагає створювати більш справедливе і збалансоване суспільство [4, с. 16].

Оскільки пенсійні фонди є великими інституційними інвесторами, накопичені кошти використовуються для інвестицій у національну економіку, що підтримує її сталий розвиток. Таким чином, система пенсійного страхування має вагомий економічний вплив, сприяючи загальній економічній стабільності та розвитку держави.

Державне пенсійне страхування є ключовим елементом соціально-економічної стабільності України, забезпечуючи соціальний захист громадян, зниження рівня бідності серед пенсіонерів та сприяння економічному розвитку через інвестиції пенсійних фондів. Завдяки механізму перерозподілу доходів, система сприяє соціальній рівновазі та зменшенню економічної нерівності. Однак, з огляду на демографічні та економічні виклики, важливо продовжувати реформування пенсійної системи для збереження її ефективності та адаптації до нових умов. Удосконалення пенсійного страхування сприятиме зміцненню довіри громадян до держави та підтримці соціального контракту, що забезпечить стабільність та добробут суспільства.

Список використаних джерел:

1. Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15 (дата звернення: 19.08.2024).
2. Розвиток державного пенсійного страхування в умовах пенсійної реформи: монографія / О. П. Кириленко та ін.; за ред. О. П. Кириленко, Б. С. Малиняка. Тернопіль: ТНЕУ. 2013.
3. Про пенсійне забезпечення: Закон України від 05.11.1991 р. № 1788-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12#Text (дата звернення: 19.08.2024).
4. Стозок Л. Напрями вдосконалення системи державного пенсійного страхування в Україні. *Україна: аспекти праці*. 2006. № 1. С. 13–18.

Вікторія Руденко
д.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Західноукраїнського національного університету, м. Вінниця
Тарас Бадрак
студент гр. Фмвн-11,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Західноукраїнського національного університету, м. Вінниця

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ МОНІТОРИНГУ ПОДАТКОВИХ РИЗИКІВ

Наразі податкові ризики можуть мати серйозні наслідки для фінансового стану платників податків і держави, відтак їх своєчасне виявлення та управління є надзвичайно важливими. Вивчення сучасних технологій моніторингу податкових ризиків дозволяє адаптуватися до нових умов, знижувати ймовірність фінансових втрат і забезпечувати стабільність економічного середовища. Тому актуальність цього дослідження стає беззаперечною у світлі новітніх викликів та можливостей у податковій сфері.

Сучасні технології моніторингу податкових ризиків − це інноваційні інструменти та методи, які використовуються для виявлення, оцінки та управління ризиками, пов’язаними з податковими зобов’язаннями платників податків. Дані технології дозволяють податковим органам та платникам податків ефективніше контролювати дотримання податкового законодавства, запобігати шахрайству й ухиленню від сплати податків, а також забезпечувати прозорість податкових операцій.

Серед сучасних технологій моніторингу податкових ризиків варто виокремити аналітику великих даних (Big Data), що базується на аналізі великих обсягів даних, які надходять з різних джерел, таких як фінансові звіти, транзакції, інформація з податкових декларацій, а також дані з соціальних мереж та інших платформ. Ця технологія дозволяє не лише ідентифікувати потенційні ризики, а й прогнозувати їх на основі наявних даних [1, с. 85].

Основними можливостями використання аналітики великих даних для моніторингу податкових ризиків, на наш погляд, є:

1) виявлення аномалій: аналітика великих даних дозволяє виявляти аномалії в податкових даних, такі як незвичайні транзакції або відхилення у фінансових звітах, що може сигналізувати про можливі випадки ухилення від сплати податків або податкового шахрайства;

2) прогнозування ризиків: використання алгоритмів машинного навчання на основі історичних даних дозволяє прогнозувати потенційні податкові ризики, зокрема можна аналізувати минулі випадки ухилення від сплати податків для виявлення патернів, які вказують на можливість повторення таких ситуацій;

3) сегментація ризиків: аналітика великих даних дає змогу класифікувати платників податків на основі ризикових показників, що дозволяє податковим органам зосередити зусилля на найбільш ризикових групах і здійснювати більш

цілеспрямовані перевірки;

4) інтеграція даних з різних джерел: аналітика великих даних дозволяє об'єднувати дані з різних систем, що підвищує точність моніторингу, зокрема інформація з податкових декларацій може бути проаналізована у поєднанні з даними з банківських транзакцій, що дозволяє виявити невідповідності;

5) візуалізація даних: аналітика великих даних включає інструменти для візуалізації, що дозволяє податковим органам краще зрозуміти та інтерпретувати результати аналізу.

У цілому аналітика великих даних є важливим інструментом для покращення моніторингу податкових ризиків, оскільки вона дозволяє податковим органам більш ефективно і точно виявляти, аналізувати і реагувати на ризики в умовах сучасних викликів.

В останній час особливої популярності набувають такі сучасні технології моніторингу податкових ризиків як штучний інтелект (AI) та машинне навчання (ML), оскільки вони здатні обробляти великі обсяги даних, виявляти закономірності та робити прогнози на основі наявних даних. Використання цих технологій у податкових органах дозволяє знижувати ризики шахрайства, оптимізувати процеси перевірки та підвищувати загальну ефективність фіскальної політики [2, с. 99].

До ключових можливостей використання штучного інтелекту та машинного навчання для моніторингу податкових ризиків ми відносимо:

1) аналіз даних: штучний інтелект здатний аналізувати величезні масиви даних з різних джерел, таких як податкові декларації, фінансові звіти, банківські транзакції та інформація з зовнішніх баз даних, що дозволяє ідентифікувати аномалії та потенційні випадки ухилення від сплати податків;

2) виявлення шахрайства: алгоритми машинного навчання можуть навчатися на історичних даних для виявлення закономірностей, характерних для податкового шахрайства, що дає змогу податковим органам прогнозувати та виявляти схеми шахрайства, які могли б залишитися непоміченими без застосування таких технологій;

3) сегментація ризиків: штучний інтелект може допомогти у класифікації платників податків за ризиковими категоріями, відтак податкові органи можуть зосередити свої зусилля на платниках, які мають найбільшу ймовірність ухилення від сплати податків, що підвищує ефективність моніторингу;

4) прогнозування ризикових ситуацій: завдяки можливостям машинного навчання, податкові органи можуть робити прогнози щодо можливих ризиків на основі аналізу трендів, що уможливлює виявлення проблем ще до того, як вони стануть серйозними;

5) оптимізація податкових перевірок: штучний інтелект може автоматизувати процеси податкової перевірки, зменшуючи час, необхідний для збору та аналізу даних, що дозволяє податковим органам проводити більш детальні перевірки з меншими витратами часу та ресурсів;

6) покращення взаємодії з платниками податків: штучний інтелект може використовуватися для створення персоналізованих рекомендацій для платників

податків, допомагаючи їм краще розуміти свої податкові зобов'язання та уникати помилок у звітності.

Загалом штучний інтелект і машинне навчання представляють собою революційні технології для моніторингу податкових ризиків, що забезпечує підвищення ефективності, точності та проактивності податкових органів у їхній боротьбі зі шахрайством та ухиленням від сплати податків. Впровадження цих технологій допомагає не лише у виявленні ризиків, а й у формуванні більш прозорої та ефективної системи оподаткування.

Потужною сучасною технологією моніторингу податкових ризиків є блокчейн, що актуалізувалася завдяки своїй здатності забезпечувати прозорість, безпеку та незмінність даних. Ця дистрибутивна система зберігання інформації дозволяє фіксувати транзакції у вигляді блоків, які зв'язуються між собою у ланцюг, що робить неможливим внесення змін у вже зафіксовані дані без консенсусу всіх учасників мережі [3]. Впровадження технології блокчейн у моніторингу податкових ризиків відкриває нові можливості для підвищення ефективності, зниження ризиковості та покращення співпраці між податковими органами і платниками податків.

Головні можливості використання блокчейн-технології для моніторингу податкових ризиків, з нашої точки зору, такі:

1)прозорість і доступність даних: завдяки відкритій природі блокчейну, всі учасники мережі можуть отримувати доступ до інформації про транзакції, що забезпечує високий рівень прозорості та допомагає податковим органам контролювати потоки коштів і виявляти можливі аномалії або шахрайство;

2) мінімізація шахрайства: блокчейн ускладнює можливість маніпуляцій з даними, адже кожна транзакція фіксується в мережі і перевіряється всіма учасниками, що робить більш складним ухилення від сплати податків або фальсифікацію податкової звітності;

3) автоматизація податкових процесів: технологія смарт-контрактів, яка базується на блокчейні, дозволяє автоматизувати процеси виконання податкових зобов'язань, зокрема смарт-контракти можуть автоматично обчислювати податки на основі фактичних даних про транзакції та стягувати їх у реальному часі, знижуючи адміністративні витрати та помилки;

4) підвищення ефективності податкових перевірок: завдяки доступу до точних та незмінних даних, податкові органи можуть швидше і ефективніше проводити перевірки, що дає змогу зменшити час на перевірку та знизити навантаження на платників податків;

5) зміцнення довіри: використання блокчейн-технології може підвищити рівень довіри між платниками податків і податковими органами, оскільки обидві сторони мають доступ до одних і тих же даних, що може призвести до зменшення конфліктів і спрощення процесів вирішення податкових спорів.

Отже блокчейн є перспективною технологією моніторингу податкових ризиків, що може підвищити прозорість, ефективність та безпеку податкових процесів. Використання блокчейну у податковій сфері може не тільки знизити ризики шахрайства, а й покращити відносини між платниками податків і

державою, сприяючи більшій довірі та спрощенню податкових процедур.

До сучасних технологій моніторингу податкових ризиків відносять системи управління даними (Data Management Systems, DMS), позаяк вони надають можливість організувати, зберігати та аналізувати великі обсяги податкових даних, зокрема фінансові операції, звітність і транзакції платників податків. Ці системи інтегрують дані з різних джерел і забезпечують їхню структуровану організацію, що дозволяє податковим органам більш ефективно аналізувати податкові потоки та виявляти ризики [4]. Завдяки системам управління даними, податкові органи мають змогу здійснювати комплексний моніторинг операцій у реальному часі, що сприяє своєчасному виявленню порушень і зловживань у податковій сфері.

Вважаємо, що визначальними можливостями використання систем управління даними для моніторингу податкових ризиків є:

1) централізований доступ до даних: системи управління даними дозволяють зберігати всі необхідні дані в одному місці, забезпечуючи зручний доступ до інформації для співробітників податкових органів, що оптимізує процес обробки даних;

2) інтеграція з різними джерелами: системи управління даними можуть інтегрувати дані з різних джерел, таких як фінансові звіти, транзакційні бази, реєстри підприємств, що забезпечує комплексний аналіз усієї інформації, необхідної для моніторингу;

3) покращений аналіз ризиків: завдяки структуруванню даних і можливостям аналізу, системи управління даними дозволяють виявляти потенційні ризики, такі як нетипові фінансові операції або невідповідності у звітності, що знижує ймовірність податкових порушень;

4) автоматизація процесів: системи управління даними забезпечують автоматизовану обробку великих масивів інформації, що дозволяє податковим органам більш оперативно реагувати на підозрілі операції та зменшує навантаження на персонал;

5) забезпечення точності та прозорості: системи управління даними знижують ризик помилок, пов’язаних із ручною обробкою інформації, та підвищують прозорість процесу моніторингу, що є ключовим для підвищення довіри до податкової системи.

Взагалі системи управління даними є важливим компонентом сучасного моніторингу податкових ризиків, забезпечуючи ефективний доступ до структурованої інформації та покращуючи якість аналізу ризиків. Це підвищує ефективність податкового контролю та сприяє зниженню кількості зловживань у податковій сфері, допомагаючи будувати надійну та прозору систему оподаткування.

Мобільні додатки стають важливою технологією моніторингу податкових ризиків, адже вони забезпечують швидкий, зручний доступ до податкової інформації та спрощують взаємодію між платниками податків і податковими органами. Завдяки мобільним додаткам платники податків можуть отримувати актуальні дані про свої податкові зобов’язання, відстежувати фінансові операції в режимі реального часу та завчасно повідомляти про потенційні ризики, що знижує

ймовірність порушень. Податкові органи, у свою чергу, можуть використовувати аналітичні функції мобільних додатків для збору і обробки даних, що дає змогу своєчасно виявляти ризикові операції та оперативно реагувати на потенційні порушення.

Основні можливості мобільних додатків для моніторингу податкових ризиків, на нашу думку, охоплюють:

1) інформування в реальному часі: через сповіщення та оновлення користувачі отримують актуальну інформацію про зміни в податковому законодавстві, нові ставки податків або інші значущі дані, які можуть вплинути на податкову звітність;

2) автоматизація звітності: мобільні додатки спрощують подання звітності, що зменшує ризики людських помилок і дозволяє дотримуватись усіх вимог податкових органів;

3) моніторинг транзакцій: мобільні додатки можуть здійснювати моніторинг фінансових операцій, що дає змогу платникам податків завчасно виявляти ризикові моменти, наприклад, нестандартні витрати чи доходи;

4) спрощення комунікації: завдяки мобільним додаткам податкові органи та платники податків можуть швидше комунікувати, що полегшує обмін інформацією та забезпечує швидке вирішення проблем;

5) доступ до аналітичних даних: мобільні додатки можуть надавати користувачам детальну аналітику щодо податкових ризиків, допомагаючи знижувати ризики та поліпшувати управління податками.

У цілому мобільні додатки значно підвищують ефективність моніторингу податкових ризиків, полегшуючи процес взаємодії між податковими органами і платниками податків та забезпечуючи миттєвий доступ до важливої інформації. Це робить мобільні додатки перспективним інструментом для оптимізації податкових процесів, підвищення прозорості та зменшення кількості порушень у сфері оподаткування.

Таким чином, сучасні технології моніторингу податкових ризиків відіграють критично важливу роль у забезпеченні ефективності та прозорості податкових систем. Інноваційні рішення, такі як аналітика великих даних (Big Data), штучний інтелект (AI), машинне навчання (ML), блокчейн, мобільні додатки та системи управління даними (DMS), дозволяють податковим органам оптимізувати процеси збору, аналізу та обробки інформації про податкові транзакції. Ці технології сприяють своєчасному виявленню ризиків, зловживань і порушень, що підвищує рівень довіри до податкової системи.

Список використаних джерел:

1. Верес О. М., Оливко Р. М. Класифікація методів аналізу великих даних. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Інформаційні системи та мережі*. 2017. № 872. С. 84-92.
2. Осаволюк О. О. Застосування ІТ-систем при управлінні комплаєнс-ризиками. *Молодий вчений*. 2024. №5 (129). С. 97-101.
3. Сторожук Т. М., Моргуненко А. С. Інтеграція блокчейн-технології в систему

обліку та аналізу контрольованих операцій. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: Економіка та управління*. 2024. №12. URL: https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2024-12-09-03/2024-12-09-03 (дата звернення: 04.11.2024).

4. Вирішальні переваги електронного управління даними. URL: https://start.paperoffice.com/uk/perevagi-dokumentoob-gu-cifrovogo-dokumentoob-gu-dms (дата звернення: 04.11.2024).

Вікторія Руденко
д.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Західноукраїнського національного університету, м. Вінниця
Андрій Гурський
студент гр. Фмвн-11
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Західноукраїнського національного університету, м. Вінниця

ЯКІСНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Якісні методи дослідження фіскальної політики є актуальними через їх здатність глибше аналізувати складні соціально-економічні процеси, що впливають на ефективність фіскальних заходів. На відміну від кількісних, якісні методи дозволяють дослідити мотивацію та поведінку учасників, оцінити вплив фіскальної політики на різні групи населення, а також врахувати політичні та соціальні контексти. Це забезпечує більш комплексне розуміння фіскальної політики, що особливо важливо в умовах нестабільності та економічних реформ, коли виникає потреба в адаптації фіскальних реформ до нових викликів.

Якісні методи дослідження фіскальної політики – це методи, спрямовані на глибоке вивчення та розуміння складних аспектів фіскальної політики через аналіз людського досвіду, соціальних взаємодій і контекстуальних факторів [1, с.195]. Такі методи зазвичай використовують для дослідження суб'єктивних елементів, таких як ставлення громадян до фіскальної політики, реакції на урядові фіскальні рішення, мотивації в поведінці платників податків і вплив фіскальних заходів на різні соціальні групи.

До основних видів якісних методів у фіскальній політиці належать: інтерв'ю, фокус-групи, кейс-стаді, контент-аналіз і спостереження. Такі методи підходять для розкриття прихованих процесів і чинників, що впливають на формування й реалізацію фіскальної політики, і дозволяють комплексно оцінити вплив фіскальних рішень на соціально-економічне середовище.

Інтерв'ю є одним з найбільш поширених якісних методів дослідження у вивченні фіскальної політики. Цей метод передбачає проведення ґрунтовних розмов з представниками різних груп, включаючи державних службовців, експертів, громадських діячів, підприємців і пересічних громадян, щоб отримати їхнє бачення, досвід і ставлення до фіскальних змін. Інтерв'ю дозволяє узагальнити особистісні й професійні думки про фіскальні заходи та їх вплив на економіку, суспільство чи конкретні групи населення.

Завдяки відкритому формату інтерв'ю дослідники можуть виявити нюанси, які зазвичай важко дослідити кількісними методами, зокрема емоційне сприйняття фіскальних змін, бачення проблем і можливих рішень з боку різних стейкхолдерів. Інтерв'ю також дозволяє адаптувати питання під час розмови, що дає змогу отримати детальнішу інформацію і глибше зрозуміти мотивації, сподівання і занепокоєння учасників стосовно фіскальної політики. Цей метод є цінним для формування цілісного уявлення про сприйняття й очікування від фіскальної

політики з боку громадськості та бізнесу, а також для оцінки ефективності реалізованих заходів.

Фокус-групи є ефективним якісним методом дослідження фіскальної політики, що передбачає проведення обговорення в невеликій групі людей, зазвичай 6-10 учасників, під керівництвом модератора. Учасники фокус-груп можуть бути представниками різних соціальних, економічних або професійних груп, що дозволяє отримати різнобічні погляди на фіскальну політику та її вплив. Цей метод надає можливість глибоко дослідити думки, переживання і ставлення учасників до змін у фіскальній сфері, як-от до впровадження нових податків, залучення нових державних позик чи перерозподілу бюджету.

Фокус-групи дозволяють дослідникам не лише почути індивідуальні думки, а й побачити, як формуються колективні уявлення та відбувається обмін аргументами серед учасників. Останні можуть доповнювати думки один одного, пропонувати альтернативні погляди або піднімати питання, які могли б залишитися непоміченими в особистих інтерв'ю. Модератор керує дискусією, спрямовуючи її до конкретних аспектів фіскальної політики, та допомагає отримати додаткову інформацію, що дозволяє глибше зрозуміти вплив фіскальної політики на суспільство.

Застосування фокус-груп у дослідженні фіскальної політики сприяє отриманню ширшої та різноманітнішої інформації, що може бути корисною для державних органів у прийнятті рішень, що враховують потреби різних верств населення.

Кейс-стаді або метод випадку є потужним якісним методом дослідження фіскальної політики, що передбачає детальне вивчення конкретної ситуації чи події, яка відображає вплив фіскальних заходів на певні аспекти економічного або соціального життя [2, с.13]. Зазвичай кейс-стаді зосереджується на вивченні одного чи декількох випадків у глибокому контексті, що дозволяє дослідникам дослідити причинно-наслідкові зв'язки та отримати розгорнуте уявлення про ефекти фіскальної політики в реальних умовах.

Так, для вивчення впливу певної фіскальної реформи можна вибрати окремий регіон або галузь економіки, які зазнали значних змін після впровадження цієї політики. Аналіз такого випадку може розкрити як можливості, так і проблеми, з якими стикаються підприємства чи громадяни внаслідок змін. В кейс-стаді можуть застосовуватися різні методи збору даних: інтерв'ю, аналіз документів, спостереження та статистичний аналіз.

Метод кейс-стаді є особливо корисним для вивчення фіскальної політики, адже дозволяє виявити й розглянути унікальні аспекти політичних рішень, які часто неможливо оцінити через широкомасштабні статистичні дослідження. Такий підхід сприяє глибшому розумінню практичних наслідків і ризиків фіскальних заходів та дає можливість запропонувати конкретні рекомендації для вдосконалення фіскальної політики.

Контент-аналіз є дієвим якісним методом дослідження фіскальної політики, що полягає в систематичному вивченні текстових або інших комунікаційних джерел, таких як офіційні документи, звіти, виступи посадовців, медійні публікації та експертні огляди [3, с.12]. Цей метод дозволяє дослідникам виявляти

тенденції, теми, ключові повідомлення та акценти в матеріалах, пов'язаних з фіскальною політикою, та розкривати, яким чином певні аспекти політики оцінюються і презентуються в суспільстві.

У контексті дослідження фіскальної політики контент-аналіз застосовують для вивчення риторики, що супроводжує запровадження податкових змін, бюджетних реформ, а також для виявлення позицій стейкхолдерів. Зокрема аналіз публічних заяв та інтерв'ю урядовців дозволяє зрозуміти як вони обґрунтовують певні фіскальні реформи, тоді як вивчення медіа-публікацій відображає реакцію суспільства на ці заходи.

Контент-аналіз дає можливість структурувати інформацію та виявляти неявні повідомлення та упередження, а також вивчати, які аспекти фіскальної політики отримують найбільше уваги та підтримки, а які − критику. Це дозволяє отримати глибше уявлення про ефективність і сприйняття фіскальних заходів, а також дає змогу формулювати рекомендації щодо вдосконалення інформаційної політики у фіскальній сфері.

Спостереження є одним із ключових якісних методів дослідження фіскальної політики, який передбачає безпосереднє вивчення поведінки, реакцій та взаємодії учасників, залучених у процес розробки, реалізації та оцінки фіскальних заходів [4, с.9]. Завдяки цьому методу дослідники можуть спостерігати реальні дії представників органів влади, платників податків, громадських організацій або експертів у контексті їхньої участі в обговоренні або виконанні певних аспектів фіскальної політики.

Щодо фіскальної політики спостереження часто відбувається на таких майданчиках як публічні слухання, парламентські засідання, робочі зустрічі у державних установах, де обговорюються ключові питання фіскальних реформ. Це дозволяє не лише зібрати інформацію про аргументи та позиції різних сторін, а й дослідити неформальні аспекти прийняття рішень, зокрема взаємний вплив зацікавлених груп, роль експертних комісій або лобістських об'єднань у формуванні фіскальної політики.

Спостереження надає можливість оцінити реальне сприйняття та практики, пов'язані з реалізацією фіскальної політики, і виявити як саме формуються певні управлінські рішення та які чинники найбільше впливають на їхнє прийняття. Це допомагає розширити уявлення про ефективність фіскальної політики та її відповідність потребам суспільства, а також виявити бар'єри та недоліки у взаємодії між учасниками фіскальних відносин.

Якісні методи дослідження фіскальної політики мають свої позитивні та негативні сторони. Так, перевагами даних методів є:

1. Глибоке розуміння соціального контексту, адже якісні методи дозволяють дослідникам отримати глибоке розуміння думок, мотивів і очікувань різних учасників фіскальної політики, таких як представники бізнесу, державні службовці та громадські активісти.

2. Гнучкість та адаптивність, які полягають у тому, що якісні методи дають змогу коригувати дослідження під час збору даних, враховуючи нові аспекти, що можуть з'явитися в процесі аналізу фіскальної політики.

3. Емпіричний погляд на політичні рішення, оскільки якісні методи

розкривають емоційні та особисті реакції людей на політичні рішення, що дозволяє більш точно оцінити реальний вплив цих рішень на суспільство.

4. Інсайти щодо впливу, позаяк якісні методи виявляють важливі, але приховані фактори, які можуть впливати на прийняття рішень у фіскальній політиці, зокрема неформальні взаємини, лобістські впливи та переконання ключових учасників.

Серед недоліків якісних методів дослідження фіскальної політики можна виокремити:

1. Суб'єктивність даних, оскільки результати якісних методів можуть залежати від особистого сприйняття дослідника або опитаних осіб, що може вплинути на об'єктивність результатів.

2. Обмежена можливість узагальнення, адже на відміну від кількісних, якісні методи зазвичай охоплюють меншу кількість респондентів, тому результати не завжди можна поширити на все суспільство.

3. Затрати часу та ресурсів, позаяк якісні методи вимагають багато часу на збір, обробку та аналіз даних, особливо якщо дослідження включає детальні інтерв'ю, спостереження або аналіз великих текстових матеріалів.

4. Складність у порівнянні даних, тому що через різноманітність інформації, отриманої з різних джерел і від різних учасників, ускладнюється стандартизація та порівняння даних, що може бути важливим для проведення фіскальної політики.

Окреслені особливості якісних методів роблять їх ефективними для глибокого розуміння фіскальної політики, але водночас потребують обережного підходу до аналізу і висновків.

Таким чином, якісні методи дослідження фіскальної політики є важливими інструментами для розуміння соціальних і економічних впливів, що виникають внаслідок запровадження фіскальних заходів. Вони дозволяють глибше вивчити не лише числові показники, а й контекст, мотиви й поведінку суб'єктів, на яких спрямована фіскальна політика. Такі методи забезпечують комплексний аналіз впливу фіскальної політики на економіку, дозволяючи зібрати дані для адаптації політики до конкретних соціальних умов і потреб.

Список використаних джерел:

1. Руденко В. В. Фіскальний механізм регулювання інвестиційних процесів : дис. ... д-ра. екон. наук: 08.00.08. Київ, 2023. 502 с.
2. Яковлєв М. В. Застосування кейс-стаді як методу політичних досліджень: спроба типологізації. Н*аукові записки НаУКМА. Серія: Політичні науки*. 2011. Т. 121. С. 13-16.
3. Коцан Н. Н., Коцан Р. І. Методологія досліджень міжнародних відносин: теорія та практика : навч. посіб. Луцьк : «Вежа-Друк», ФОП Гадяк Жанна Володимирівна, друкарня «Волиньполіграф»ТМ, 2022. 120 с.
4. Бутинець Т. А. Спостереження як основний метод наукового дослідження в контролі. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу.* Серія: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. 2009. Вип. 2 (14). С. 5-20.

Віктор Русін
к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Анна Треса
студентка гр. ДСПУАзм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЦНАП У ГРОМАДАХ

ЦНАП продовжують відігравати ключову роль у забезпеченні взаємодії держави з громадянами. Це проявляється в інтеграції нових послуг, розширенні мережі ЦНАП та регулярних навчаннях персоналу. Крім того, вони демонструють швидку адаптацію до зовнішніх викликів, таких як курс країни на діджиталізацію, пандемія COVID-19 і виклики, пов'язані з повномасштабним вторгненням. Основною метою залишається створення умов, за яких громадяни та юридичні особи можуть отримувати якісні та доступні адміністративні послуги за зручними і зрозумілими процедурами. ЦНАП мають стати доступнішими для громадян. Це передбачає не лише територіальну близькість, щоб забезпечити обслуговування навіть найвіддаленіших сіл, але й створення комфортних умов для всіх груп населення. Для вдосконалення діяльності ЦНАП необхідно впроваджувати комплексні заходи, спрямовані на підвищення якості обслуговування, доступності та ефективності їх роботи у контексті вирішення проблем, які виникають у процесі їхньої діяльності.

Розглянемо проблемні аспекти з якими стикаються працівники ЦНАП та отримувачі адміністративних послуг та запропонуємо шляхи їх вирішення в контексті вдосконалення організації діяльності ЦНАП у громадах.

Фінансування діяльності ЦНАП здійснюється за рахунок кількох основних джерел, які забезпечують функціонування, модернізацію та розвиток цих установ: державний бюджет; місцеві бюджети; міжнародна допомога. Із державного бюджету фінансуються окремі програми фінансування адміністративних послуг. Також надаються гранти та субвенції, спрямовані на підтримку створення нових ЦНАП або модернізацію існуючих. Забезпечення видатків на утримання приміщень, оплату праці працівників і розвиток інфраструктури забезпечується місцевими органами влади. В окремих випадках фінансування діяльності ЦНАП може відбуватися за рахунок грантів від міжнародних організацій, таких як ПРООН, USAID, GIZ, які підтримують модернізацію ЦНАП, зокрема в напрямку цифровізації та покращення доступності. Однак такі джерела фінансування діяльності ЦНАП не є постійними.

Тому, від ефективного фінансування залежить доступність, якість та сучасність послуг, які надаються ЦНАП, сприяючи підвищенню довіри громадян до державних інституцій. Однак враховуючи різну спроможність ОМС щодо фінансування діяльності ЦНАП неможливо забезпечити рівний доступ до публічних послуг по усій території країни. У великих містах є більші можливості

виділяти необхідне фінансування для забезпечення належного функціонування ЦНАП, ніж у селах, де персонал ЦНАП складає 3–4 особи.

ЦНАП функціонує передусім як публічна установа, орієнтована на надання послуг, а не на отримання прибутку. В територіальних громадах ЦНАП відіграє особливо важливу соціальну роль, забезпечуючи доступність адміністративних послуг для населення. Однак, фінансовий аспект діяльності ЦНАП не можна ігнорувати. Баланс між надходженнями від адміністративних зборів та витратами на функціонування центру може суттєво впливати на стабільність роботи ЦНАП, можливості для розвитку та вдосконалення, якість послуг, що надаються.

ЦНАП можуть надавати більше ніж 400 адміністративних послуг, їх кількість постійно зростає. Проте, понад 90% адміністративних послуг надаються безкоштовно. Сучасні тарифи на деякі адміністративні послуги є економічно необґрунтованими та не відповідають реальним витратам. Наприклад, «державне мито за реєстрацію шлюбу становить лише 85 копійок, а повторна видача свідоцтва коштує 51 копійку». Ці суми є абсурдно низькими. Однак банківська комісія за оплату таких мізерних сум може сягати 30-50 грн. [1]. Така ситуація виникла через відсутність належного законодавчого регулювання адміністративних зборів. Розміри багатьох платежів не переглядалися протягом щонайменше двох десятиліть, що призвело до їх повної невідповідності сучасним економічним реаліям.

Питання врегулювання адміністративних зборів не стосується отримання прибутку, а спрямоване на забезпечення справедливої компенсації за надані послуги. Це дозволить залучати висококваліфікованих фахівців до роботи в ЦНАПах та розширювати мережу ЦНАП, створювати та підтримувати віддалені робочі місця. Таким чином, адекватні адміністративні збори сприятимуть підвищенню якості послуг та їх доступності для громадян, особливо у віддалених районах. Хоча ЦНАП не є комерційною структурою, ефективне управління його фінансовими ресурсами відіграє важливу роль у забезпеченні високого рівня обслуговування громадян та сталого розвитку центру.

Проєкт Закону «Про адміністративний збір» (№4380) був зареєстрований у Верховній Раді України ще 16 листопада 2020 року. Проте, лише у липні 2023 року він був рекомендований профільним комітетом до прийняття. Але він сьогодні залишається так і не прийнятим. Прийняття цього законопроекту могло б якщо не повністю, то частково вирішити ряд проблемних питань в сфері надання адміністративних послуг. Законопроект може значно покращити ресурсне забезпечення ЦНАП. Введення чітко визначених норм щодо адміністративного збору дозволить забезпечити стабільність фінансування ЦНАП, що сприятиме поліпшенню якості послуг та розширенню мережі цих центрів, зокрема в віддалених регіонах. Законопроєкт також може допомогти у створенні умов для ефективної роботи з урахуванням потреб громадян та адміністративних вимог, що виникають у процесі надання послуг. Крім цього, Європейська Комісія також рекомендує Україні обґрунтувати адміністративні збори за надання послуг на місцевому рівні [2]. Вважаємо, що проєкт Закону «Про адміністративний збір»

(№4380) можливо й необхідно доопрацьовувати, щоб можна було обґрунтувати ціноутворення в сучасних умовах, однак його беззаперечно потрібно прийняти.

Також відзначимо, що особливо в умовах війни, держава делегує все більше повноважень на ЦНАП щодо надання адміністративних послуг, не забезпечуючи їх фінансово. У невеликих громадах, де значно обмеженіші можливості щодо фінансового забезпечення ЦНАП, досить складно забезпечити надання усіх адміністративних послуг мешканцям громади на належному рівні. ЦНАП є невід'ємною частиною структури органу місцевого самоврядування, тому відповідальність за визначення обсягу та переліку послуг, що надаються через ЦНАП, лежить саме на ньому. Це дозволяє враховувати специфічні потреби та можливості кожної конкретної громади. Водночас, якщо на ЦНАП покладаються додаткові завдання, делеговані вищими органами влади, ці завдання повинні супроводжуватися відповідним ресурсним забезпеченням. Це необхідно для гарантування якісного виконання як основних, так і делегованих функцій держави.

Ключовим фактором ефективності функціонування ЦНАП у громадах є його персонал. Лише кваліфіковані, мотивовані та задоволені роботою працівники здатні забезпечити високу якість послуг на постійній основі. Однак, багато ЦНАП стикаються з проблемою нестачі персоналу та відтоку досвідчених фахівців. Згідно з опитуванням працівників ЦНАП «найбільшими викликами для сталості та якості роботи ЦНАП є: недостатність фінансового забезпечення (54% опитаних); нестача персоналу (47%); нестабільне енергозабезпечення (46%); великий перелік обов’язкових послуг, який перевантажує ЦНАП (42%)» [3]. Для вирішення цієї проблеми необхідно вжити комплекс заходів щодо забезпечення адекватної оплати праці та належних умов праці. Такий підхід дозволить створити комфортні умови праці, зберегти кваліфікованих фахівців та забезпечити стабільно високу якість послуг у ЦНАП.

Незважаючи на виклики сучасності, розширення мережі ЦНАП залишається важливим напрямком розвитку системи надання адміністративних послуг в Україні, що може сприяти підвищенню якості обслуговування мешканців громад та ефективності роботи органів влади.

Можливості інтеграції платформи «Дія» з ЦНАП відкриває широкі перспективи для підвищення ефективності, доступності та зручності надання державних послуг громадянам України. Платформа «Дія» постійно розширює перелік доступних електронних послуг, що дозволяє ЦНАП надавати більш широкий спектр адміністративних послуг онлайн. Це включає реєстрацію бізнесу, оформлення документів на нерухомість, отримання соціальних виплат тощо. Впровадження автоматизованих систем обробки заявок дозволяє скоротити час на надання послуг та зменшити людський фактор у процесі обробки документів.

Розвиток мобільних додатків «Дія» дозволяє громадянам отримувати послуги з будь-якого місця, а також використовувати пересувні ЦНАП для обслуговування віддалених регіонів. Уніфікація інтерфейсу «Дія» та ЦНАП дозволить громадянам легко орієнтуватися у послугах, отримувати необхідну інформацію та подавати заявки без зайвих зусиль.

Впровадження систем постійного моніторингу та аналітики дозволить оцінювати ефективність роботи ЦНАП, виявляти вузькі місця та оперативно реагувати на проблеми.

Співпраця ЦНАП з іншими державними та приватними організаціями, зокрема податковими, соціальними, освітніми та іншими державними установами сприятиме забезпеченню комплексного підходу до надання адміністративних послуг. Взаємодія з ІТ-компаніями та іншими приватними організаціями сприятиме впровадженню інноваційних рішень та покращенню технологічної бази ЦНАП.

Безпека та захист даних у ЦНАП є важливими аспектами їх діяльності, адже вони працюють із конфіденційною інформацією громадян. Посилення заходів з кібербезпеки для захисту особистих даних громадян та забезпечення безперебійної роботи електронних сервісів повинно бути постійним пріоритетом розвитку ЦНАП та забезпечувати високі стандарти конфіденційності інформації, що обробляється через платформу «Дія» та ЦНАП.

Отже, підсумовуючи визначимо основні напрями вдосконалення діяльності ЦНАП, а саме:

- розширення доступності надання адміністративних послуг;
- покращення матеріально-технічної бази ЦНАП;
- професійний розвиток персоналу;
- оптимізація процесів надання адміністративних послуг;
- співпраця ЦНАП з іншими державними та приватними організаціями.

Реалізація цих напрямків сприятиме створенню сучасної, ефективної та орієнтованої на громадянина системи надання адміністративних послуг через ЦНАПи у громадах в Україні.

Список використаних джерел:

1. В Україні досі є адмінпослуги за 37 копійок: чому вартість послуг у ЦНАПах необхідно врегулювати на рівні законодавства. URL: https://decentralization.ua/news/17349
2. Ukraine 2024. Report communication from the commission to the european parliament, the council, the european economic and social committee and the committee of regions. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2024_en
3. Виклики, що впливають на ефективність ЦНАП. Потреби в методичній і консультаційній підтримці ЦНАП. Звіт за результатами опитування. URL: https://polaris.org.ua/images/documents/zvit_kyiv.pdf

Інна Сабін
студентка гр. ДСПУАзм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Ігор Юзюк
аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Науковий керівник: д.е.н., професор Володимир Горин

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ СПІЛЬНИМ МАЙНОМ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Об’єкти комунальної власності територіальних громад в Україні покликані забезпечити задоволення інтересів їхніх мешканців, задіяні у наданні населенню важливих суспільних благ. Однак, зважаючи на відмінності між територіальними громадами за розміром, чисельністю населення, фінансовою спроможністю та іншими ознаками, не усі громади мають можливість самостійно забезпечити надання мешканцям усього спектру суспільних благ, а тому змушені об’єднувати свої ресурси та можливості з іншими громадами для задоволення спільних інтересів. Крім цього, відповідно до принципу субсидіарності при побудові бюджетної системи, окремі види суспільних благ, які держава надає населенню, мають доволі обмежений контингент реципієнтів, а тому їх надання на рівні громади є економічно нераціональним [5]. Зважаючи на це, на рівні області діють бюджетні установи та некомерційні суб’єкти господарювання, які утворені за участі представницького органу влади обласного рівня й надають послуги такого плану. Вони забезпечують обслуговування інтересів мешканців усіх громад області, а тому належать до об’єктів спільної власності територіальних громад.

Відповідно до «Положення про порядок управління об’єктами спільної власності територіальних громад сіл, селищ, міст Волинської області» [4], яке затверджене рішенням Волинської обласної ради, «об’єктами спільної власності територіальних громад є:

– рухоме і нерухоме майно підприємств, організацій і установ, закріплене за ними на праві повного господарського відання або оперативного управління;

– житловий фонд, нежитлові приміщення, заклади освіти, культури, спорту, охорони здоров’я, науки, соціального обслуговування та інше майно і об’єкти, визначені відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», як об’єкти права комунальної власності, що задовольняють спільні потреби територіальних громад області;

– акції (паї, частки), що належать обласній раді у майні господарських товариств;

– майно підприємств, установ і організацій, яке перебуває у процесі приватизації» [4].

Відповідно до Положення, основні повноваження з управління майном спільної власності територіальних громад покладені на обласну раду, яка делегує їх відповідному відділу, створеному при виконавчому апараті обласної ради.

Однак, серед суб'єктів управління також визначені голова обласної ради, члени постійної комісії Волинської обласної ради з питань управління об'єктами спільної власності та суб'єкти господарювання, які здійснюють оперативне управління ними. Однак, фактично повноваження голови обласної ради та членів постійної профільної комісії передбачають здійснення контрольних та погоджувальних функцій (погодження договорів про передачу об'єктів майна в оренду, погодження контрактів на призначення керівників об'єктів спільної власності, контроль ефективності їхньої роботи та ін.). Усі ці повноваження вони здійснюють за дорученням обласної ради (рис. 1).

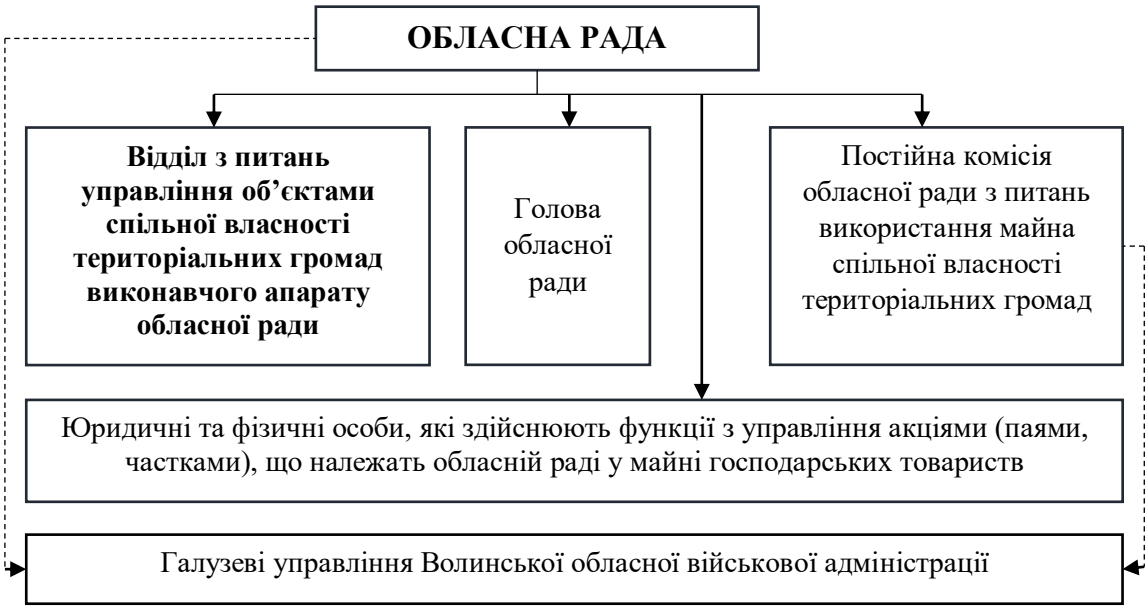

Рис. 1. Склад органів управління об'єктами спільної власності територіальних громад у Волинській області

Джерело: побудовано за [1].

На сьогодні управління об'єктами майна спільної власності територіальної громад Волинської області здійснюють 12 структурних підрозділів Волинської ОВА, у підпорядкуванні яких перебуває 105 об'єктів (комунальних підприємств, установ, які засновані за участі обласної ради та ін.). В управлінні спеціального підрозділу обласної ради, створеного для управління спільним майном громад – Відділу з питань управління об'єктами власності територіальних громад сіл, селищ, міст області та землями комунальної власності виконавчого апарату Волинської обласної ради – перебуває всього 14 майнових об'єктів, або 13,3% від їхньої кількості.

Серед структурних підрозділів Волинської ОВА, які задіяні в управлінні об'єктами спільної власності територіальних громад області, найбільше об'єктів перебуває у підпорядкуванні Управління охорони здоров'я ОВА – 30 об'єктів (28,6% від загальної кількості), Управління освіти, науки і молоді – 26 об'єктів (24,8%, відповідно), ще по 9-10% від загальної кількості об'єктів спільного майна громад перебувають у відомчому підпорядкуванні Управління культури та Управління соціального захисту населення Волинської ОВА (рис. 2).

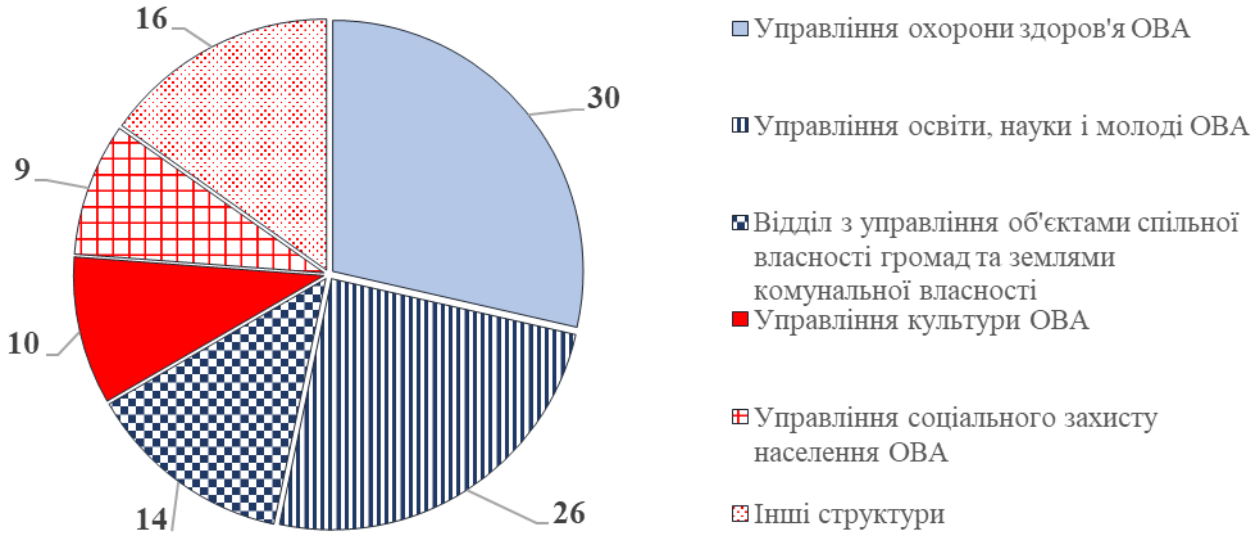

Рис. 2. Розподіл об’єктів спільної власності територіальних громад Волинської області за органами управління, од.

Джерело: побудовано за даними Волинської обласної ради

Отож, понад 3/4 усіх об’єктів спільної власності громад, які перебувають в управлінні структурними підрозділами Волинської ОВА належать до суб’єктів надання послуг соціальної сфери. Примітно також, що спеціалізований підрозділ Волинської обласної ради, який має відігравати провідну роль в управлінні цими об’єктами, має у своєму підпорядкуванні доволі незначну частину майна.

Якщо оцінити структуру об’єктів спільної власності територіальних громад Волинської області за функціональним призначенням, тобто за профілем їхньої діяльності, це підтверджує чітко виражену соціальну спрямованість роботи цих установ та підприємств. Однак якщо звернути увагу на показники структури на рис. 2.4, можна помітити відхилення від розподілу майна спільної власності за відомчим критерієм. Зокрема, 33 установи спільної власності громад Волинської області забезпечують надання освітніх послуг, однак в управлінні профільного підрозділу Волинської ОВА перебуває тільки 26 із них, решту перебувають у віданні інших підрозділів адміністрації. Водночас, Управління охорони здоров’я Волинської ОВА здійснює управління 25 майновими об’єктами, які надають медичні послуги, а також ще 5 структурами іншого профілю діяльності. Подібні відхилення спостерігаємо також щодо інших підрозділів виконавчої влади, які можуть здійснювати управління непрофільними для них об’єктами майна, яке належить до спільної власності територіальних громад області (рис. 3).

Причини зазначених відмінностей у розподілі об’єктів спільної власності відповідно до критеріїв відомчого підпорядкування та профілю діяльності – у відсутності науково-обґрунтованого розуміння принципів закріплення об’єктів за підрозділами органів виконавчої влади. Подібно до загальнодержавного рівня, на рівні регіонів повторюється практика, коли заклади освіти можуть перебувати у підпорядкуванні не тільки Управління освіти, науки і молоді ОВА, але й також

структурних підрозділів, які реалізують політику у сфері охорони здоров'я, культури і мистецтва, розвитку фізичної культури і спорту. Подібно до цього, заклади обласного рівня, які надають медичні послуги, перебувають у відомчому підпорядкуванні не тільки структурного підрозділу Волинської ОВА, який реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, але також в управлінні соціального захисту населення та інших.

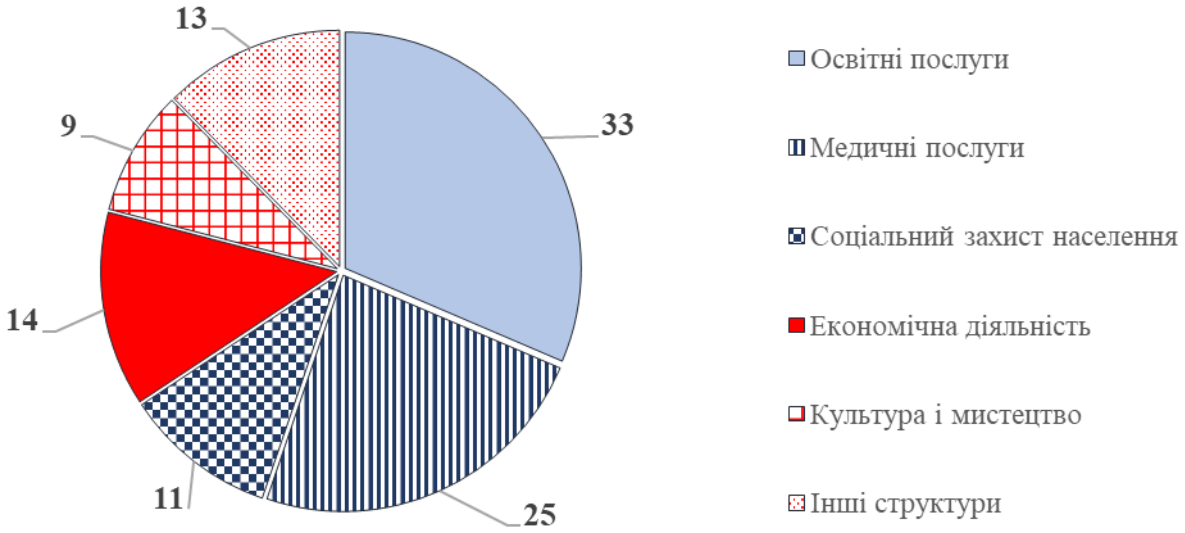

Рис. 3. Розподіл об'єктів спільної власності територіальних громад Волинської області за профілем використання, од.

Джерело: побудовано за даними Волинської обласної ради

Подібну управлінську невизначеність простежуємо при оцінюванні складу об'єктів майна спільної власності територіальних громад, яке перебуває у підпорядкуванні профільного відділу Волинської обласної ради. За цим підрозділом закріплені повноваження щодо управління: аптечними закладами (Державні аптеки № 50, № 133 у м. Луцьку) та підприємствами з постачання медикаментів; санаторно-курортними закладами (обласний санаторій «Лісова пісня», обласний санаторій матері і дитини «Турія»); підприємствами, які надають економічні послуги і здійснюють виробничу діяльність (зокрема, «Волиньенергософт», «Волиньприродресурс», аеропорт «Луцьк» та ін.); закладами сфери туризму та рекреації та ін. Тобто, зрозумілих підходів до формування складу об'єктів спільної власності та їхнього передання у віддання й управління структурними підрозділами виконавчих та представницьких органів влади не вироблено, що ставить під сумнів можливості ефективного розпорядження цими майновими об'єктами.

Іншим питанням є раціональність збереження у спільній власності громад області об'єктів окремих видів діяльності. Зокрема, якщо звернути увагу на дані про фінансові результати діяльності КП ІАЦ «Волиньенергософт», то для них характерний високий рівень нестабільності у розрізі років. Зокрема, у 2022 році це підприємство отримало чистий прибуток у розмірі 0,7 млн грн, однак уже в 2023 році збитки від діяльності становили понад 0,5 млн грн [2]. У 2021 році, коли

підприємство залучило за Програмою розвитку муніципальної інфраструктури України понад 13,4 млн євро фінансування [1], його фінансові результати за рік діяльності склали всього 5,9 тис. грн. Однак питання доцільності збереження цього підприємства у спільній власності територіальних громад Волинської області полягає не тільки у незначних фінансових результатах його роботи, але й тому, що воно не надає якісь унікальні послуги, які б не могли бути забезпечені суб'єктами ринку. Профілем діяльності цієї структури є реалізація проєктів у сфері енергозбереження, постачання теплової та інших енергії. На наш погляд, ці послуги можуть успішно надавати як приватні структури, так і підприємства, які перебувають у безпосередній власності територіальних громад.

Подібні міркування виникають при запитанні про доцільність збереження у спільній власності територіальних громад об'єктів, які займаються роздрібною реалізацією медикаментів і медичних препаратів. Зокрема, відповідно до оцінки відгуків у сервісі Google-пошук на роботу Державної аптеки № 50 у м. Луцьку, це типовий об'єкт аптечної мережі, який не відзначається унікальністю послуг та пільговими цінами на медичні препарати. Позитивним моментом діяльності цього підприємства є участь у державній цільовій програмі «Доступні ліки», однак її учасниками можуть бути будь-які аптечні заклади, які мають договір з НСЗУ, в тому числі й приватної форми власності.

Список використаних джерел:

1. «Волиньенергософт» візьме участь у проєкті на суму 13 мільйонів євро. URL: https://volynua.com/posts/volinenergosoft-vizme-uchast-u-proekti-na-sumu-13-milyoniv-evro
2. КП ІАЦ «ВОЛИНЬЕНЕРГОСОФТ». URL: https://www.ukraine.com.ua/uk/egrpou/05433614/
3. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. / В. М. Булавинець, В. П. Горин, О. В. Квасниця [та ін.]; за ред. В. П. Горина. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2023. 170 с. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/49323
4. Про затвердження Положення про порядок управління об'єктами спільної власності територіальних громад сіл, селищ, міст Волинської області: рішення Волинської обласної ради від 13.05.2011 р. № 4/46. URL: https://volynrada.gov.ua/communal
5. Кравчук Н. Я., Горин В. П., Ясеновська Т. Б. Фінанси: Навчально-методичний посібник. Тернопіль: Економічна думка, 2008. 432 с.

Ольга Сало
студентка гр. ФФзм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Науковий керівник: д.е.н., професор Андрій Крисоватий

ДО ПИТАННЯ ПРО СУТНІСТЬ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

В умовах реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади питання фінансової децентралізації набувають особливої актуальності оскільки вони покликані забезпечити перерозподіл джерел формування їх доходів, максимальне фінансове забезпечення як соціальних потреб, так і розвитку конкретних територій.

Бюджетна децентралізація сприяє вирішенню ряду завдань, зокрема зменшенню негативного впливу від втручання держави в регіональний розвиток; створенню відповідних умов для розвитку та фінансового забезпечення регіонів України з метою підвищення їх конкурентоспроможності; забезпеченню самостійності органів місцевого самоврядування у контексті стимулювання регіонального розвитку шляхом підвищення ефективності використання їх фінансового потенціалу; посиленню взаємодії інституціональних і мотиваційних чинників соціального та економічного розвитку регіонів; використанню фінансових інструментів стимулювання регіонального розвитку для посилення фінансової забезпеченості регіонів шляхом підвищення ролі органів місцевого самоврядування в соціально-економічному розвитку регіонів.

Децентралізація (від латинського de – «заперечення», centralize – «середній, центральний») означає «знищення, скасування або ослаблення централізації і розширення прав низових органів управління» [1, с. 164].

Трактування вченими сутності бюджетна децентралізація різне і не зводиться до єдиної загальновизнаної точки зору. В таблиці 1 наведено погляди різних учених щодо трактування цього поняття.

На основі аналізу погляду науковців щодо поняття «бюджетна децентралізація» стверджувати що під бюджетною децентралізацією варто розуміти економічні відносини, що виникають з приводу передачі центральними органами влади частини повноважень та відповідальності органам місцевого самоврядування з метою розширення їхніх прав та обов’язків щодо мобілізації та використання фінансових ресурсів для результативного виконання покладених на них завдань з ефективного розвитку відповідних територій.

В економічній літературі наявні декілька підходів до класифікації фінансової децентралізації.

Наприклад, за сферами впливу розрізняють такі види децентралізації:

– територіальна – відбувається створення адміністративних органів у територіальних громадах, які здійснюють управління самостійно, незалежно від органів державної влади, оскільки не перебувають у їхній ієрархічній системі;

– функціональна – здійснюється делегування повноважень і права здійснювати управління та виконання певних функцій органами в окремих сферах згідно з установленим законодавством порядком;

– предметна – існування виборного органу, який здійснює представництво відповідно до законодавства та перебуває під наглядом вищих державних органів, оскільки відповідає загальнодержавній ієрархії [10].

Таблиця 1

Трактування поняття «бюджетна децентралізація»

Автор та літературне джерело	Визначення
С. Дяченко [2, с. 47].	децентралізації полягає в суттєвому розширенні можливостей органів місцевого самоврядування самостійного управління всіма без винятку соціально-економічними процесами на рівні територіальних громад, налагодженні зв'язків між регіонами, симбіоз яких, у свою чергу, здатен принести бажаний ефект для економіки всієї країни. І зрозуміло, що такі зміни мають бути синхронізовані зі змінами, передбаченими планом набуття Україною статусу країни-члена ЄС
О. Харитонюк [3, с. 43].	в історичному дискурсі децентралізація – це не разова чи одномоментна політична чи адміністративна акція держави, а тривалий, розтягнутий у часі та просторі процес, який складається із сукупності етапів, які змінюють один одного.
І. Легкоступ, А. Андрюк [4, с. 341].	сприяння нарощуванню фінансового потенціалу територіальних громад та регіонів, залученню додаткових інвестицій та активізації підприємництва, що, нарешті, забезпечить соціально-економічне зростання певних територій.
О. Золотоноша [5, с. 341].	реформа децентралізації передбачає закріплення функцій контролю державних щодо спроможності передачі повноважень.
І. Магновський [6, с. 32-33].	децентралізація як противага централізації являє відповідний спосіб, у процесі якого відбувається зміщення / перехід владних повноважень із центру до місцевих органів самоуправління, із правом прийняття рішень у межах своєї компетенції визначеного кола питань власного розвитку певної території, що є необхідною умовою динамічного розвитку суспільства та ефективного функціонування держави задля забезпечення балансу між загальнодержавними інтересами та життєвими потребами населення регіонів і їх територіальних громад.
О. Хомик [7, с. 71].	децентралізація в бюджетній сфері є вагомим інструментом забезпечення фінансової стійкості регіональних соціально-економічних систем та активізації економічного розвитку регіональних господарських комплексів.
С. Савчук [8, с. 83]	розподіл повноважень щодо дохідних джерел та видатків за відповідними рівнями бюджетної системи, а також встановлення повноважень, у межах яких місцевих органів влади можуть визначити свої власні доходи і видатки
О. Василик, К. Павлюк [9, с. 56]	перерозподіл функцій і повноважень єдиної державної влади між відповідними органами державної влади, з одного боку, й органами регіонального (місцевого) самоврядування – з іншого

При цьому за способами побудови вирізняють лише два види децентралізації:

– вертикальну – визначається порядок прийняття рішень органами різних рівнів і здійснюється нагляд та контроль за їхньою діяльністю;

– горизонтальну – відбувається розподіл і визначення функцій між органами влади одного рівня для різних галузей.

Поділ фінансової децентралізації за об'єктом виокремлює Ю. Шпак [11] на такі види:

– децентралізація доходів – закріплення власних доходів, достатніх для виконання покладених завдань і функцій, та встановлення права самостійно визначати їхні розміри;

– децентралізація видатків – надання видаткових повноважень і достатнього обсягу ресурсів для їхнього здійснення;

– децентралізація правової та організаційної самостійності – право складання, затвердження та виконання бюджету, а також здійснення контролю та звітності.

Практично всі дослідники стоять на позиції, що ці типи децентралізації охоплюють багаторівневі фінансові відносини, передбачають розширення та зміцнення прав і повноважень адміністративно-територіальних одиниць, фінансову самостійність органів місцевого самоврядування, розширення їх компетенції, підвищення ефективності вирішення завдань локального масштабу. Всі вони одностайні в думці, що основна «місія» політики децентралізації – це чітке розмежування функціональних та видаткових повноважень центральних і місцевих органів влади, а також у системі органів місцевого самоврядування, яке повинно визначити сфери виключних повноважень органів місцевого самоврядування та усунути дублювання функцій центральних і місцевих органів влади.

При цьому у процесі реалізації на практиці питань, що стосуються бюджетної децентралізації, планується досягнення декількох завдань, основними із яких є «...наблизити владу до мешканців, а мешканців – до влади для підвищення доступності та якості освітніх, медичних, культурних, адміністративних, комунальних і соціальних послуг, які отримують ті самі мешканці громад» [12, с. 68].

Основою фінансової децентралізації, а отже, і надійною базою для забезпечення фінансової самостійності органів місцевого самоврядування, є бюджетна децентралізація, яка передбачає, з одного боку, розподіл видаткових повноважень між рівнями бюджетної системи та визначає особливості міжбюджетних відносин, а з іншого – самостійність органів місцевого самоврядування щодо формування місцевих бюджетів.

Для подальшого розвитку реформи децентралізації на сучасному етапі, потрібно, на нашу думку, приділити більше увагу окремим її аспектам, основними із яких будуть: розвиток нормативно-законодавчої бази децентралізації, особливо із врахуванням європейського досвіду; розмежуванню та врегулювання повноважень місцевих та державних органів виконавчої влади на всіх рівнях, і, особливо – на рівні окремої ОТГ; обґрунтування, розробка та ефективна реалізації на основі цільових програм раціональної регіональної політики, основною метою якої повинен бути соціально-економічний розвиток конкретного регіону.

Список використаних джерел:

1. Словник іншомовних слів / уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарлупа. К.: Наук. думка, 2000. 680 с.
2. Дяченко С. Децентралізація державного управління та інституційні трансформації системи місцевих фінансів України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Державне управління. 2023. Вип. 2. С. 43-48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vknud_2023_2_9
3. Харитонюк О. Л. Фінансова децентралізація як психологічний стимул розвитку громад. *Регіональні студії*. 2019. № 19. С. 60-63. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regst_2019_19_12
4. Легкоступ І. І., Андрюк А. М. Бюджетна децентралізація в Україні: необхідність, результати та перспективи. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 39. С. 339-345. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ifrctr_2020_39_58
5. Золотоноша О. В. Децентралізація у процесі економічного розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2019. Вип. 54 (2). С. 90-92. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2019_54(2)__19
6. Магновський І. Й. Теоретико-правові аспекти сучасного розуміння категорії «децентралізація». *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2021. Вип. 3. С. 27-38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2021_3_4
7. Хомик О. Фінансова децентралізація та місцевий економічний розвиток. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2020. № 3. С. 65-72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppeu_2020_3_10
8. Савчук С. Теоретичні аспекти бюджетної децентралізації. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: Економіка. 2004. № 16. С. 81-85.
9. Василик О. Д., Павлюк К. В. Бюджетна система України: підручник. Київ: Центр навч. л-ри, 2009. 544 с.
10. Форкун І. В., Футорний П. В. Фінансово-бюджетна децентралізація – європейський вибір України. *Інноваційні рішення у сучасній науці*. 2016. № 8. URL: http://naukajournal.org/index.php/ISMSD/article/view/987.
11. Шпак Ю. В. Роль процесу децентралізації у зміцненні фінансового забезпечення сталого економічного розвитку об'єднаних територіальних громад. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 11. URL: http://dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1160.
12. Мостовенко О. О., Зінченко М. М. Децентралізація та місцеве самоврядування. *Шляхи підвищення ефективності будівництва в умовах формування ринкових відносин*. 2021. Вип. 47(2). С. 64-71. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/shpebfrv_2021_47(2)__9

Людмила Свергун
студентка гр. ФФзм-11,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Науковий керівник: д.е.н., професор Богдана Шулюк

БЮДЖЕТНЕ ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ТРАНСФЕРТІВ: АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД

Бюджетне фінансування соціальних трансфертів є важливим елементом соціальної політики, яке сприяє забезпеченню добробуту найбільш вразливих верств населення. Воно включає широкий спектр виплат, від пенсій до допомоги по безробіттю та субсидій на оплату комунальних послуг. Ефективність цієї системи залежить від наявності стабільних джерел фінансування, чіткого правового регулювання, а також від належного контролю за розподілом коштів [2].

Бюджетне фінансування соціальних трансфертів здійснюється за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів і спрямовується на соціальний захист і соціальне забезпечення населення. Незважаючи на величезні збитки України за усіма напрямками її функціонування в результаті повномасштабної російської військової агресії з допомогою міжнародних партнерів вдалося профінансувати усі пріоритетні сфери: оборону, соціальний захист та відновлення діяльності критичної інфраструктури країни, при цьому здійснюючи управління економікою і підтримку макроекономічної та фінансової стабільності.

Аналітичний огляд динаміки, складу і структури видатків зведеного бюджету України на соціальний захист і соціальне забезпечення за період 2021-2023 років дозволив зробити висновок про те, що частка видатків зведеного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення становила 11,6%. Динаміка абсолютних показників видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення населення за аналізований період зросла на 190 млрд грн (з 324,2 млрд грн у 2021 році до 514,2 млрд грн у 2023 році). Слід відмітити, що в розрізі бюджетів різних рівнів (державного і місцевих) видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення більше як на 91% фінансуються за рахунок коштів державного бюджету Динаміка видатків державного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення за останні три роки демонструє їх зростання на 173,2 млрд грн (з 296,1 млрд грн у 2021 році до 469,3 млрд грн у 2023 році). Серед видатків державного бюджету, спрямованих на соціальний захист і соціальне забезпечення громадян найбільшу питому вагу займають видатки на соціальний захист пенсіонерів – 58,3% усіх видатків даного напряму. Динаміка абсолютних значень цього показника характеризується зростанням на 91,4 млрд грн (з 182,3 млрд грн до 272,7 млрд грн).

У 2023 році касові видатки державного бюджету, спрямовані на фінансове забезпечення виплати пенсій, підвищень до них, надбавок та на покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду становили 100% їх планових показників, або 273,7 млрд грн, в тому числі зі спеціального фонду державного бюджету у розмірі 1,8

млрд грн. У цьому році, відповідно як і в попередніх роках, було проведено індексацію пенсій усім категоріям пенсіонерів, а також вперше здійснено індексацію пенсій 19,4 тисячам колишніх державних службовців, працівників органів місцевого самоврядування та науковцям. Обсяг виплати разової грошової допомоги учасникам та ветеранам війни, жертвам нацистських переслідувань з нагоди святкування Дня Незалежності України було спрямовано кошти загальним обсягом більше 1,0 млрд грн.

Значні обсяги коштів державного бюджету було спрямовано на фінансову підтримку осіб, які потрапили у складні життєві обставини в результаті війни, втратили джерело доходів та місце роботи. Зокрема, «в умовах воєнного стану було профінансовано виплату соціальних допомог з урахуванням таких розмірів прожиткового мінімуму на одну особу в розрахунку на місяць – 2589 грн, а для основних соціальних і демографічних груп населення:

– дітей віком до 6 років – 2272 грн;

– дітей віком від 6 до 18 років – 2833 грн;

– працездатних осіб – 2684 грн;

– осіб, які втратили працездатність – 2093 грн» [1].

Соціальні виплати отримали понад 5 млн осіб, яким було спрямовано 138,9 млрд грн, зокрема за такими напрямами:

– на виплату допомоги ВПО – 73,4 млрд грн. Порядок нарахування, механізм виплати, умови здійснення, критерії призначення виплат допомоги на проживання ВПО визначено положеннями постанов Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 року № 332 «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам» та від 11.07.2023 року № 709 «Деякі питання підтримки внутрішньо переміщених осіб». Допомога на проживання ВПО виплачувалася щомісяця на кожну особу у наступних розмірах: для інвалідів та дітей – 3000 грн; для інших ВПО – 2000 грн;

– на проведення виплат соціальних допомог і компенсацій, а саме: «дітям з інвалідністю та особам з інвалідністю з дитинства, особам, які не мають права на пенсію та особам з інвалідністю, громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи у розмірі 29,3 млрд грн;

– на соціальний захист дітей та сім'ї – 24,2 млрд грн;

– на підтримку малозабезпечених сімей – 12 млрд грн» [1].

Як зазначено у Звіті МФУ про виконання Державного бюджету у 2023 році, «Урядом було забезпечено стабільне фінансування грошових виплат пільг і житлових субсидій на оплату ЖКП, придбання твердого та рідкого пічного побутового палива і скрапленого газу у грошовій формі. Крім цього, запроваджено експериментальний проект щодо надання протягом опалювального періоду 2023–2024 років додаткової підтримки отримувачам пільг та субсидій на придбання твердого палива. На цю мету з Державного бюджету України спрямовано кошти в сумі 35,5 млрд грн» [1].

В частині реформування цілісної системи надання соціальних послуг населенню шляхом найбільшого їх наближення до уразливих груп громадян, які їх потребують та не можуть самостійно подолати, у 2023 році запроваджено пілотні

проекти, фінансове забезпечення яких проходило в межах реалізації бюджетної програми за назвою «Соціальний захист громадян, які потрапили у складні життєві обставини» [1], яка включала послуги з:

– надання в закладах сфери охорони здоров'я, які належать до сфери управління Міністерства соціальної політики, певних соціальних послуг громадянам похилого віку, особам, які мають статус інваліда з числа ВПО, які знаходяться у складних життєвих обставинах у сумі 28,9 млн грн;

– запровадження договірних форм надання соціальних послуг із спеціального супроводу військовослужбовців, а також членів їх сімей у військових формуваннях ЗСУ у розмірі 0,6 млн грн;

– запровадження комплексної спеціальної послуги щодо формування життєстійкості громадян.

За період 2021-2023 років динаміка видатків місцевих бюджетів, спрямованих на соціальний захист і соціальне забезпечення громадян зросла на 16,8 млрд грн (з 28,1 млрд грн до 44,9 млрд грн). особливо цей ріст став примітним у 2023 році, на другому році ведення військових дій, що пов'язано із зростанням чисельності населення, які потребують соціальної допомоги від держави (інваліди війни, ВПО, діти-сироти, малозабезпечена категорія громадян та інші). Найбільшу частку у структурі таких видатків складають видатки на соціальний захист пенсіонерів – 27,8%, іншу діяльність у сфері соціального захисту – 32,7%. До іншої діяльності у сфері соціального захисту громадян відносять допомоги особам, які знаходяться в складних життєвих обставинах внаслідок війни за різними соціальними програмами. Динаміка видатків даної групи за рахунок коштів місцевих бюджетів за останні три роки зросла найбільше серед усіх видатків за даною статтею – на 7,5 млрд грн (з 7,2 млрд грн у 2021 році до 14,7 млрд грн у 2023 році). Отримувачами таких соціальних послуг є особи чи окремі сім'ї, які відносяться до уразливих груп населення, вони перебувають у складних життєвих обставинах, їм надано ряд соціальних послуг відповідно до потреб. Вразливими групами населення є особи чи сім'ї, у яких визначено найвищий ризик потрапляння до складних життєвих обставин через вплив несприятливих ряду зовнішніх або внутрішніх факторів [3]. Водночас, складними життєвими обставинами визначено обставини, які негативно можуть вплинути на життя людини, стан її здоров'я та розвиток, життєдіяльність сім'ї, які така особа чи сім'я самостійно не здатна подолати.

Динаміка видатків місцевих бюджетів на соціальний захист пенсіонерів за даний період зросла на 1,6 млрд грн (з 10,8 млрд грн у 2021 році до 12,5 млрд грн у 2023 році). Зауважимо, що дана група видатків є однією з найбільших за обсягом фінансування як за рахунок коштів державного, так і місцевих бюджетів. Слід відмітити, що при зростанні обсягів видатків державного і місцевих бюджетів на соціальні виплати і соціальні послуги для громадян, їх реальна вартість у цінах поточного року є нижчою ніж у 2021 році.

Таким чином, бюджетне фінансування соціальних трансфертів попри війну в Україні здійснюється в повному обсязі. У 2023 році було започатковано реалізацію нових державних програм із соціального захисту громадян відповідно

до викликів часу, що пов'язано із необхідністю фінансової підтримки домогосподарств, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Список використаних джерел:

1. Інформація Міністерства фінансів України про виконання Державного бюджету України за 2023 рік. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/budget_2023-582
2. Сидор І. П. Домінанти впливу макроекономічних показників на добробут нації. *Економіка та суспільство*. 2018. Випуск 16. С. 795-802. URL: http://economyandsociety.in.ua/index.php/journal-16.
3. Коваль С. Л. Система державного соціального страхування: досвід України та Німеччини. *Світ фінансів*. 2018. № 2 (55). С. 67–77.

Ірина Сидор
к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Віра Брандіс
студентка гр. ДСПУАзм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ МЕШКАНЦЯМ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Продовження російсько-української війни спричинило кризові явища в державі загалом, обумовлені виїздом молоді за межі території країни, старінням населення, рядом зруйнованої та пошкодженої інфраструктури, гострою нестачею трудових та фінансових ресурсів, неможливістю залучення приватних інвестиційних ресурсів. В частині компенсації зазначених негативних явищ важливим аспектом державної підтримки громадян є якісно побудована соціальна політика держави, зважаючи на постійно зростаючу чисельність вразливих категорій населення.

Активний регрес позиції України у спектрі глобального Індексу соціального розвитку країн спостерігається протягом 2022-2023 років. Зокрема, у даному рейтингу «у 2021 році Україна посіла 48 місце, у 2022 році – 52 місце, а у 2023 році – 59 місце» [5].

Враховуючи наявні проблеми у сфері надання соціальних послуг, а також сучасні виклики, пов’язані із веденням війни, системі соціальних послуг населення потрібна термінова модернізація, що передбачає: залучення недержавних гравців до системи соціального захисту громадян; зміну моделі фінансового забезпечення соціального захисту; створення рівноправних умов для надання соціальних послуг державними та недержавними інституціями і загалом – активне формування ринку соціальних послуг. Проте, створенню конкурентоздатного ринку соціальних послуг в Україні сьогодні перешкоджають проблеми, пов’язані із фінансуванням різних соціальних програм.

В громадах послуги соціального призначення надаються, здебільшого, надавачами державного та комунального секторів економіки, адже за даними Реєстру надавачів та отримувачів соціальних послуг саме близько 80% надавачів соціальних послуг належать саме до цих секторів. Сюди відносять: «територіальні центри соціального обслуговування, центри надання соціальних послуг, центри комплексної реабілітації для дітей з інвалідністю» [3]. Ці установи є, як правило, неприбутковими, бюджетними та визначаються розпорядниками бюджетних коштів в межах їх повноважень. Питома вага недержавних надавачів соціальних послуг становить не більше 20%. Ці дані вказують на низьку конкуренцію серед надавачів соціальних послуг в межах територіальних громад, що є негативним фактором на ринку соціальних послуг, адже вказує на невідповідність їх надання за принципами своєчасності, доступності, ефективності та якості. Зважаючи на те, що комунальні надавачі соціальних послуг фінансуються за рахунок коштів

місцевих бюджетів, що ставить їх в більш привілейоване становище відносно інших надавачів аналогічних послуг та фактично дозволяє монополізувати цю діяльність.

Підтримуємо думку про необхідність запровадження фінансових механізмів надання соціальних послуг в громадах з метою залучення недержавних надавачів послуг, шляхом використання таких інструментів як: державно-приватне партнерство, соціальне замовлення, соціальні програми, конкурси соціальних проектів, що спонукатиме до розвитку ринку соціальних послуг в адміністративно-територіальних одиницях.

Відповідно до чинного законодавства «джерелами фінансування соціальних послуг можуть бути кошти державного та місцевого бюджетів, а також кошти спеціально створених фондів, підприємств, установ та організацій» [1]. Разом з тим, фінансування соціальних послуг може здійснюватися самими отримувачами таких послуг та можуть додатково залучатися кошти у вигляді благодійної допомоги чи пожертвувань, різноманітних грантів. Однак, фінансове забезпечення надання соціальних послуг в громадах, як правило, відбувається за рахунок коштів місцевих бюджетів. Такий підхід обумовлено процесами бюджетної децентралізації в Україні, при якій повноваження та фінансові ресурси під них у сфері соціального захисту населення було передано з державного на місцевий рівень, а саме – територіальним громадам. Зазначене дозволило максимізувати надання соціальних послуг безпосередньому споживачу та забезпечити дотримання принципу субсидіарності бюджетної системи та в системі надання соціальних послуг зокрема. Однак, на рівні територіальних громад але не завжди є достатній обсяг фінансових ресурсів для задоволення сучасних потреб жителів територіальних громад.

Фінансове забезпечення надання соціальних послуг сьогодні двовимірні проблеми:

1. Інституційний, що передбачає відсутність автономії у надавачів соціальних послуг, які є комунальними установами, що значно обмежує їх у процесі планування видаткової складової та прийнятті управлінських рішень щодо надання того чи іншого виду соціальних послуг населенню.
2. Нормативний. У законодавчому полі присутні суттєві неузгодженості та протиріччя, що чинить перешкоди для ефективного розвитку ринку соціальних послуг та ставить в нерівні умови надавачів таких послуг.

З позиції інституційного виміру проблем необхідно відмітити наступні моменти. Одним із джерел фінансового забезпечення надання соціальних послуг є оплата за ці послуги їх отримувачами. Це фактично є додатковими джерелами доходів бюджетних установ і організацій, які зараховуються до спеціального фонду кошторису бюджетної установи та спрямовуються на фінансування основної діяльності такої установи та надання соціальних послуг громадянам. За такого підходу принцип «гроші ходять за отримувачем соціальних послуг» є знівельованим, адже за рахунок коштів місцевих бюджетів фінансується не саме надання соціальних послуг мешканцям громади, а утримання бюджетних установ, які організовують та надають зазначені послуги.

Ще однією проблемою у сфері надання соціальних послуг є відсутність проведення належної оцінки з визначення потреб у соціальних послугах серед мешканців громади, що зводить нанівець якісне планування видатків місцевих бюджетів на соціальну сферу. За представленими даними Міністерства фінансів України у 2023 році видатки місцевих бюджетів на реалізацію соціальної політики суттєво зросли, що у порівнянні з 2021 роком склало майже на 60%.

У 2022 році виконання місцевих бюджетів за видатками соціального призначення склало 83,17% рівня уточненого річного плану, відтак не використаними залишилися майже 5,9 млрд грн. За результатами 2023 року виконання місцевих бюджетів за видатками на соціальний захист та соціальне забезпечення становило 90,97% уточненого річного показника плану. Таким чином, у 2023 році не використаними залишилися майже 4,45 млрд грн. Зазначене може вказувати на недоотримання планованого обсягу доходів місцевими бюджетами, низьку якість бюджетного планування видатків соціального призначення, прийняття несвоєчасних та неефективних управлінських рішень, неврахування у процесі планування потреб населення територіальних громад у соціальних послугах.

З позиції нормативного виміру проблем у сфері надання соціальних послуг існує цілий ряд причин, неможливості спрямування коштів саме на надання соціальних послуг, а не утримання комунальних установ і організацій. Вартість надання соціальної послуги визначається виходячи з тарифу відповідно до державних стандартів отримання соціальної послуги. Зокрема, при її розрахунку беруться до уваги планові економічно обґрунтовані витрати, а також плановий обсяг надання соціальної послуги виходячи з її змістового наповнення. У травні 2024 року набрала чинності нова редакція Постанови КМУ № 486, у якій викладено порядок врегулювання цін і тарифів на соціальні послуги. Проте, зазначене не вирішило проблем щодо державних стандартів надання соціальних послуг, а місцями і поглибило їх. Насамперед, не для усіх соціальних послуг визначено державні стандарти, адже значну частину з них було затверджено ще до 2019 року, тобто до прийняття нової редакції ЗУ «Про соціальні послуги» [2], а також слід враховувати, що державні стандарти у сфері надання соціальних послуг потребують їх приведення у відповідність до положень нового Порядку.

Таким чином, практично неможливим видається встановлення тарифів та розрахунку вартості надання соціальної послуги при відсутності державних стандартів, що веде за собою не можливість якісно планувати видатки місцевих бюджетів соціального призначення.

У законодавчому полі України є різні можливості залучення недержавних надавачів соціальних послуг, проте вони мають окремі недоліки в частині фінансового забезпечення та проведення конкурсів. А саме, за процедурами соціального замовлення недержавні надавачі послуг повинні укладати договір з місцевим самоврядуванням територіальної громади на надання даного виду послуг. Однак, у зв’язку з обмеженістю бюджетних коштів громад реалізація укладеного договору може не відбутися через здійснення несвоєчасних виплат з бюджету. Відповідно до затвердженого механізму закупівлі соціальних послуг,

очікуваний граничний термін отримання компенсаційних виплат за надання соціальних послуг може тривати більше двох місяців при умові, що інше не зазначено у договорі. Це обумовлює випадки, коли недержавні надавачі соціальних послуг покривають витрати за рахунок власних фінансових ресурсів, в тому числі видатки на заробітну плату, надання соціальних послуг без отримання на те відповідних авансових платежів. У даному випадку слід враховувати те, що установа, організація чи фонд не завжди володіють вільними коштами для покриття таких витрат. Разом з тим, існує значний ризик штучного заниження ціни чи вартості надання соціальної послуги, адже бюджетне фінансування здійснюється з урахуванням фінансових можливостей місцевих бюджетів.

Усі вище зазначені фінансові та закупівельні процедури можуть справляти негативний вплив на розвиток ринку надання соціальних послуг, адже недержавним надавачам цих послуг зручніше залучати фінансові ресурси на власну операційну діяльність через участь у грантових програмах, благодійну допомогу та інші можливі джерела фінансування. Для вирішення означених проблем необхідно прийняти ефективні управлінські рішення, в іншому випадку до нагромаджених проблем додаватимуться ще більш вагомі, що у майбутньому матиме негативні наслідки для системи надання соціальних послуг в громаді та сприяти небажаному соціальному вибуху [4].

З метою інституційного підсилення діяльності державних чи комунальних надавачів соціальних послуг необхідно, насамперед, забезпечити їх автономію з метою надання їм можливості можливість самостійно планувати та використовувати фінансові ресурси для забезпечення надання соціальних послуг різного виду, приймати рішення про їх надання та здійснювати фінансове забезпечення діяльності такої інституції. Найбільш ймовірним варіантом у даному випадку може стати реорганізація юридичного та фінансового статусу таких інституцій шляхом їх переведення у статус комунальних некомерційних підприємств.

Нормативна складова сфери надання соціальних послуг мешканцям територіальної громади потребує дієвого вдосконалення із умовою обов’язкового забезпечення рівних умов для діяльності державних і недержавних надавачів соціальних послуг. В першу чергу це стосується перегляду державних стандартів надання соціальних послуг, які повинні бути уніфікованими для усіх надавачів соціальних послуг мешканцям громад. Для недержавних надавачів соціальних послуг механізм їх закупівлі потребує суттєвого спрощення та пристосування до реальності, тобто процес компенсації фінансових ресурсів за надані соціальні послуги повинен передбачати проведення своєчасної виплати та покриття видатків недержавним надавачам таких послуг.

Список використаних джерел:

1. Концепція реалізації державної політики щодо соціального захисту населення та захисту прав дітей. Розпорядження КМУ від 26.08.2020 р. № 1057-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-2020-%D1%80#Text

2. Про соціальні послуги: Закон України. Редакція від 20.09.2024 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text
3. Сидор І. П. Бюджетна політика у функціонуванні соціальної сфери: проблеми визначення ефективності. *Світ фінансів*. 2016. Випуск 3. С. 7-17.
4. Сидор І. П. Моніторинг планування видатків місцевих бюджетів: ключові аспекти удосконалення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. № 21. С. 85-89.
5. Фінансування соціальної сфери: хто фінансує та які процедури? URL: https://parlament.org.ua/analytics/finansuvannya-soczialnoyi-sfery-hto-finansuye-ta-yaki-proczedury/

Ірина Сидор
к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Назарій Паньків
студент гр. ФПФм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ ПОСЛУГИ СОЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Сучасні підходи і тенденції в розвитку споживання, які супроводжуються зростанням добробуту громадян та зміною структури їх споживчих пріоритетів, характеризуються різким зростанням ролі і значення послуг в системі задоволення потреб людини, адже «послуга – це одна із форм задоволення потреб людини» [6]. Зазначений стан обумовлений, по-перше, високим рівнем розвитку матеріального виробництва, за допомогою чого вдається досягти повного товарного забезпечення населення при зменшенні чисельності зайнятих в даній сфері. По-друге, «значним розширенням сфери послуг виступає нове усвідомлення змісту складових якості і рівня життя (здоров'я, харчування, житло, домашнє майно, включаючи одяг і взуття, послуги, культурне забезпечення, умови праці, умови відпочинку, соціальне забезпечення, соціально-побутові умови тощо)» [10].

Активна діяльність вітчизняної економічних наукових шкіл над проблематикою сфери послуг з початку 80-х років дещо змінилась і увага до цих досліджень знизилась до кінця 90-х років. Водночас, сучасний розвиток економіки має тенденцією швидкого і успішного розширення сфери послуг. Практичне функціонування соціально-економічних моделей господарюючих суб'єктів у розвинутих країнах світу показало, що сфера послуг є надзвичайно вагомою як з позиції формування культурного, освітнього рівня людського потенціалу, так і з позиції задоволення потреб усіх членів суспільства, а також впливу на сферу виробництва в частині підвищення рівня задоволення і якості суспільних потреб. Разом з тим, радикальні перетворення в економіці країни все більше загострюють проблеми недооцінювання громіздкої ролі сфери послуг, що обумовлює необхідність дослідження її економічної сутності в сучасних умовах господарювання.

Виникнення послуги як окремої економічної категорії та різновиду людської діяльності пов'язано з періодом обміну результатами праці, а саме при формуванні виробничих відносин. Незважаючи на те, що економічна наука та ряд її досліджень вже давно оперують поняттям послуги, ще й досі не вироблено загальноприйняте її визначення. Така думка має своєрідне підґрунтя, зважаючи на різносторонність прояву категорії «послуга», адже її розглядають з різних точок зору: «як економічну категорію; вид діяльності; певну сферу; грошовий потік» [9].

Найбільш поширеним є формулювання послуги як економічної категорії. Поняття «послуга» було вперше введено Ж.Б. Сеєм у його праці «Graite d'Economic Politique», датованій 1803 роком [1].

На початку XIX століття Фредерік Бастіа – французький економіст дійшов висновку, що суспільний розвиток формується із послуг, які люди можуть надавати один одному. Ним було розглянуто послуги як певна діяльність людей, що надається і споживається людьми. Як і будь-яка інша діяльність, послуга матеріалізується у своїй споживчій вартості, а відтак вона виступає у якості товару.

М. Росинський вважає, що послугами можна називати: «будь-які функції, які пов'язані... із задоволенням людських потреб, але які безпосередньо направлені на виробництво будь-яких предметів» [8].

І. Калачова відмічає, що «під послугою необхідно розуміти корисний ефект, який виникає в процесі продуктивної праці як цілеспрямованої діяльності. Корисний ефект є не що інше як сукупність корисних властивостей, які направлені на задоволення певної потреби людини» [3]. Послуга є специфічною формою економічних відносин з приводу конкретної трудової діяльності» [11].

Визначаючи зміст послуг, Ф. Котлер, зазначив, що «послуги – це об'єкти продажу у вигляді дій, вигод або задоволення» [5]. Відтак, з даного визначення випливає, що послуги не є сталими і клієнту пропонується послуга, яка не має матеріальної форми.

Е. Решетнікова вказує на те, що послуга є «формою економічних відносин з приводу конкретної трудової діяльності, в процесі якої створюється спеціальна споживча вартість» [7]. Схожим є визначення М. Росинского, який зазначив, що «Послуга – це специфічна політико-економічна категорія, яка виражає відносини праці, яка реалізується безпосередньо як корисний ефект діяльності і яка функціонує в базі споживання» [8]. В. Комаров тлумачив послугу «як самостійний об'єкт застосування праці і додаткових джерел споживаючих населенням благ» [4].

Наступне визначення послуги подає Н. Трусова, нею відмічено, що «послуга – це діяльність, яка виконана для задоволення чиїхось потреб, господарчих або інших зручностей, що надаються будь-кому» [11]. Вона також погоджується, що «послуга є товаром, специфіка якого проявляється у неможливості фізичного охоплення, невіддільності від свого джерела, у неможливості накопичення та зберігання, в індивідуальності та плинності якісних характеристик, у відсутності речового змісту (це лише діяльність, а не продукт)» [11].

А. Кочергою запропоноване наступне визначення, «послуги – це результат корисної діяльності, яка змінює стан обличчя або товару, які представляють економічні суб'єкти один одному за попередньою згодою» [5]. Схожим за змістом є визначення послуги подане В. Улановською, вона зазначає, що послугою є «економічна діяльність яка безпосередньо задовольняє потреби членів суспільства, домашніх господарств, потреби різного роду підприємств різних форм власності, об'єднань., організацій і суспільні потреби або потреби суспільства в цілому, не втілені в матеріально-речовій формі» [3].

Доречним є погодитися з визначенням «послуги» як певної економічної категорії, адже її теоретичне обґрунтування набуває сьогодні все більшого

значення, що пов'язано із розвитком економічних взаємозв'язків, які включають усі сфери господарської діяльності у ринкові відносини.

Про економічний зміст послуг, як окремого виду діяльності людини, писали у своїх наукових працях В. Крижановський, Л. Глязер, О. Ланге. Вони наголошували на тому, що «послуги – це діяльність, спрямована на задоволення людських потреб, але не має матеріальної форми. Результат діяльності у сфері послуг може мати більш тривалий характер, ніж деякі матеріальні цінності. Прикладом можуть бути послуги у сфері науки, освіти, культури» [2, с. 36].

Таким чином, аналіз теоретичних підходів до визначення поняття «послуга», дозволяє зробити висновок про те, що вона розглядаються як окремий вид діяльності чи праця, в результаті виконання якої, як правило, не створюється новий продукт, однак, змінюється стан чи якість уже існуючого продукту. Відтак, до послуг відносять блага, які можна пропонувати не у вигляді матеріальних речей, а у формі відповідної діяльності. Ми підтримуємо зазначену позицію.

Дуже часто в науковій літературі послуги в соціальній сфері та соціальні послуги розглядають як синоніми, проте між ними є певні відмінності.

1. *Соціальні послуги* – це конкретні дії або програми, які надаються для підтримки благополуччя окремих осіб або груп. Приклад: допомога безпритульним, реабілітаційні програми, підтримка людей з інвалідністю, програми для літніх людей. Соціальні послуги зазвичай мають чітко визначені цілі та завдання, такі як зменшення бідності, покращення здоров'я або забезпечення соціальної інтеграції.

2. *Послуги в соціальній сфері* – це більш широкий термін, що включає не лише соціальні послуги, але й інші види послуг, пов'язані з соціальним життям суспільства. До послуг в соціальній сфері можуть входити освітні послуги, культурні заходи, соціально-культурна діяльність, підтримка громадських організацій тощо. Цей термін підкреслює ширший контекст, у якому відбуваються соціальні взаємодії та обслуговування населення.

Таким чином, основна відмінність полягає в тому, що соціальні послуги є специфічним видом послуг в соціальній сфері, яке фокусується на підтримці та покращенні добробуту окремих осіб і груп, тоді як послуги в соціальній сфері охоплюють більш широкий спектр діяльності та програми соціального розвитку для громадян.

Список використаних джерел:

1. Болт Гордон Дж. Практичний посібник по управлінню збутом. К.: МТ-Прес, 2011. 268 с.
2. Гаркавенко С. С. Маркетинг. К.: Лібра, 2002. 708 с.
3. Калачова І. В. Статистика послуг: концептуальні основи реформування. *Статистика України*. 2010. № 4. С. 24-28.
4. Комаров В. Е., Улановська В. Д. Соціально-економічна ефективність сфери послуг. К.: Наука, 2012. 126 с.
5. Котлер Ф., Армстронг Г., Сондерс Д. Основи маркетингу; [пер. с англ.]. К.: Вид. дім «Вільямс», 2006. 942 с.

6. Кочерга А. І. Сфера обслуговування населення: регіональні проблеми. К.: Наук. думка, 1980. 424 с.
7. Решетникова Е. Г. Сфера послуг: планування, проблеми, перспективи. Київ: В-во Знання, 2008. 256 с.
8. Росинский М. Б. Сфера послуг в економіці. К.: Наук. думка, 2006. 152 с.
9. Сидор І., Денисюк Т. Державне пенсійне страхування в Україні: виклики сучасності та напрями реформування. *Світ фінансів*. 2022. № 1. С. 22-35.
10. Сидор І. П. Організація діяльності та фінансове забезпечення закладів професійно-технічної освіти в Україні. *Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції*. 2011. № 3. С. 156-168.
11. Трусова Н. В., Сидор І. П. Освітня субвенція в контексті регулювання міжбюджетних відносин в Україні. *Соціальні, економіко-правові та фінансові виклики в умовах глобальних трансформацій*: Монографія / За ред. Л. Гур'янової, В. Цибакової; Братислава – Харків: ВШЕМ – ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2019. С. 86-96.

Ірина Сидор
к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Світлана Шанта
студентка гр. ФФзм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ БЮДЖЕТНОГО ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Бюджетне фінансування соціальної сфери здійснюється шляхом формування видатків соціального призначення за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів відповідно до функціональної класифікації видатків, а також за рахунок реалізації державних чи місцевих програм розвитку соціальної сфери. До видатків бюджетів різних рівнів соціального призначення чи соціальної сфери відносять видатки на освіту, охорону здоров'я, соціальний захисті і соціальне забезпечення, а також видатки на духовний і фізичний розвиток. Ці видатки здійснюються за напрями, які відповідають Стратегії соціально-економічного розвитку країни, Бюджетної резолюції та відповідають спрямуванню державної соціальної політики розвитку країни [2].

Динаміка видатків зведеного бюджету України соціального призначення за період 2020-2023 років вказує на зростання показників з 806,5 млрд грн у 2020 році до 1078,6 млрд грн у 2023 році, або на 272,1 млрд грн. Частка соціальних видатків знаходилася в межах 24,3% – 50,3% і у наступних роках мала тенденцію до скорочення (у 2020 році – 50,6%, у 2023 – 24,3%) [1]. Таку ситуацію можна пояснити значним зростанням обсягу видатків на фінансування першочергових потреб у період війни: ЗСУ, загальнодержавних функцій органів влади, забезпечення безпеки, громадського порядку. Відтак, якщо до початку війни вагому частку видатків зведеного бюджету займала соціальна сфера, то в умовах воєнного стану вони займають 24,3% – 32,7%.

Бюджетне забезпечення соціальної сфери здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів. Співвідношення цих джерел фінансування вказує на значну перевагу коштів державного бюджету, частка яких складала від 63,3% до 68,3% у період 2020 – 2023 роки.

У сфері послуг соціального призначення за рахунок бюджетного фінансування послуги соціального захисту та соціального забезпечення було більше як на 91% профінансовано за рахунок коштів державного бюджету, а медична сфера – більш як на 82%. Освіта, духовний та фізичний розвиток фінансуються за рахунок коштів місцевих бюджетів. Загальний обсяг бюджетного фінансування освіти у 2023 році за рахунок місцевих бюджетів склав 248,2 млрд грн, а за рахунок коштів державного бюджету освітню галузь було профінансовано у сумі 60,5 млрд грн.

Щорічно більше 20% коштів державного бюджету спрямовується на фінансування програми «Соціальний захист та соціальне забезпечення в Україні».

Однак, нині чинна система соціального захисту, особливо в частині надання пільг і субсидій, не дозволяє забезпечити належного рівня державної підтримки найбільш вразливих категорій громадян, навіть при постійно зростаючому обсягу бюджетних видатків на дані цілі. Хронічний дефіцит бюджетного забезпечення соціальних програм можна пояснити неефективністю і не дієвістю системи пільг, яка не перешкоджає бідності населення. Проблеми з фінансуванням та суттєві недоліки методології розробки показників щодо ефективності призводять до частого невиконання державних соціальних програм. При цьому бюджетне фінансування соціальної сфери має споживчий характер і супроводжується рядом випадків щодо порушення бюджетного законодавства та неефективного використанням коштів.

При визначенні пріоритетів у сфері соціальних витрат держави, слід відмітити першочергову необхідність проведення реформ у сфері державної соціальної політики щодо надання послуг у соціальній сфері з урахуванням необхідності удосконалення усієї системи їх бюджетного забезпечення. Для цього доцільно наростити бюджетні ресурси, які спрямовуються на зазначені послуги, та підвищити їх ефективність з допомогою нових підходів до розподілу бюджетних коштів [3]. На нашу думку, доцільним є:

– проведення комплексного аналізу результатів щодо підвищення розміру соціальних виплат та їх впливу на добробут громадян. Скорочення бюджетного фінансування послуг у соціальній сфері, яка є вагомим чинником розвитку людського потенціалу, може сприяти загальному зниженню рівня соціальних стандартів;

– продовжити процеси переформатування механізму надання соціальних послуг, який передбачає перехід від простого нарощування соціальних виплат до формування передумов для сприяння зайнятості населення та забезпечення гідних умов праці. Такий підхід дозволить сприяти зростанню рівня життя громадян і скороченню його майнового розшарування, формуючи при цьому середній клас;

– зосередження уваги та діяльності органів управління бюджетними коштами на досягненні результатів своєї діяльності шляхом підвищення відповідальності за прийняття управлінських рішень і самостійності усіх причетних учасників бюджетного процесу, зокрема головних розпорядників бюджетних коштів. Актуальними сьогодні є завдання щодо удосконалення ПЦМ виконання бюджетів різних рівнів, їх бюджетного планування і прогнозування. Мету та результативні показники виконання цільових програм доцільно формулювати зважаючи на критерії та індикатори їх оцінки.

– доцільно переглянути рівень соціальних стандартів та гарантій для населення на їх відповідність сучасним економічним реаліям та купівельній спроможності громадян, враховуючи рівень їх зайнятості;

– реформування діючої системи пільг із соціального захисту населення, забезпечення адресності таких пільг цільового надання державних соціальних допомог.

Бюджетне фінансування соціальних потреб потрібно розглядати як інвестиції в розвиток людського капіталу [4]. Спрямування бюджетних коштів на

підтримку соціально-економічного розвитку країни передбачає: справедливий розподіл суспільних благ, забезпечення гідного рівня життя населення, гарантований доступ до освіти та медичних послуг, соціальний захист та розвиток ринку праці, а також досягнення сталого розвитку нашої країни.

Список використаних джерел:

12. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: https://openbudget.gov.ua/local-budget?id=2600000000
13. Сидор І. П. Бюджетна політика у функціонуванні соціальної сфери: проблеми визначення ефективності. *Світ фінансів*. 2016. Випуск 3. С. 7-17.
14. Сидор І. П. Моніторинг планування видатків місцевих бюджетів: ключові аспекти удосконалення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. № 21. С. 85-89.
15. Сидор І. П., Віятик І. В. Фінансове консультування та його вплив на зростання суспільного добробуту населення. *Світ фінансів*. 2021. № 4. С. 88-103. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/49102

Олена Сидорович
д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ СУТНОСТІ ПОДАТКОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Ефективне функціонування податкової системи будь якої країни як на державному рівні, на рівні суб'єктів господарювання чи домогосподарств забезпечується відповідними механізмами управління фінансами, важливою складовою яких є податковий менеджмент.

Стрімкий перебіг глобалізаційних економічних перетворень, що зумовлюються посиленням процесів міждержавних економічних взаємодій, необхідністю забезпечення належного рівня фіскальної стабільності держави та її суб'єктів, адаптацією національного податкового законодавства до міжнародних угод про уникнення подвійного оподаткування, конвенцій та податкових директив, процеси цифровізації та масштабні наслідки впливу на фінансову систему існуючих внутрішніх та зовнішніх ризиків і загроз актуалізують концептуалізацію сутності податкового менеджменту. Загалом, дослідження сутності податкового менеджменту та проблематики його реалізації на практиці не є новим для українських науковців у галузі оподаткування. Відмітимо, що значний внесок в дослідження питань податкового менеджменту здійснили В. Андрущенко, З. Варналій, О. Данілов, О. Десятнюк, Ю. Іванов, М. Карлін, А. Кізима, А. Крисоватий, М. Крупка, В. Мельник, С. Онишко, А. Соколовська, К. Швабій та ін. Автор також неодноразово здійснювала наукові розвідки в царині дослідження синергійних елементів та ефектів функціонування податкового менеджменту на різних рівнях.

Варто зазначити, що сучасні дослідження податкового менеджменту як комплексного та багатогранного явища порівняно з дослідженнями його проявів на етапі становлення державності України є значно ширшими за обсягом та масштабом пізнання, характером ідентифікації його сутності та можливостями практичної реалізації відповідно до встановлених економічних та соціальних цілей, пріоритетів розвитку та сучасних викликів.

Якщо початково податковий менеджмент розглядався як сукупність теоретичних обґрунтувань управління процесами обліку платників податків, податкових зобов'язань та своєчасності їх сплати до бюджетів держави, то на сьогоднішній день його трактування зводиться до комплексної системи управління податковими відносинами на основі відповідної сукупності прийомів та методів їх організації з метою забезпечення дохідної частини бюджетів держави а також оптимізації податкових платежів платників податків з одночасною мінімізацією податкових ризиків.

Об'єктами податкового менеджменту є: податкові зобов'язання, податки та платежі, податкові пільги, податкові ризики, податкова звітність, а суб'єктами податкового менеджменту є учасники податкових правовідносин, зокрема:

- держава (в особі податкових органів);
- платники податків (юридичні та фізичні особи);
- податкові агенти;
- податкові консультанти, аудитори та медіатори;
- фінансові посередники.

Відмітимо, що серед науковців спостерігається доволі широка полеміка не лише щодо трактувань його сутності, але і щодо складових елементів. Більшість теоретиків сходяться в думці, що характерними елементами податкового менеджменту є податкове планування, прогнозування, регулювання і контроль, які залежно від суб'єкту управління характеризуються різними цілями, інструментами та сутністю прояву, див. таб. 1.

Таблиця 1

Характеристика проявів елементів податкового менеджменту відповідно до суб'єктів управління

Елементи податкового менеджменту	**Суб'єкти управління**	
	Держава	**Платники податків**
Податкове планування		
Суть	Фінансове забезпечення реалізації стратегії та тактики фіскальної політики на певний період відповідно до її цілей, змін податкового законодавства, доктрини розвитку держави	Побудова оптимальної стратегії фінансової діяльності та вибір системи оподаткування платника податків з метою мінімізації податкових платежів у відповідності з нормами податкового законодавства шляхом використання спектру податкових пільг та стимулів, а також оптимізації фінансових, інвестиційних та зовнішньо-економічних операцій.
Мета	Забезпечення надходження стабільних податкових надходжень до бюджетів, досягнення макроекономічної рівноваги, прискорення економічного розвитку та вирівнювання суспільних дисбалансів	Мінімізація податкового навантаження з одночасними цілями максимізації доходів та нейтралізації ймовірних податкових ризиків.
Інструментарій	Механізми бюджетного планування, розробка коротко- та довгострокових податкових прогнозів, запровадження програм модернізації діяльності контролюючих органів, прийняття змін у податкове законодавство	Постійний моніторинг змін податкового законодавства, ведення податкового обліку та звітності, використання послуг податкових консультантів, моделювання податкової поведінки
Податкове прогнозування		
Суть	Визначення обсягу податкових надходжень в майбутніх періодах на основі існуючих тенденцій перебігу економічних процесів, аналізу економічних, соціальних та демографічних даних, змін фінансового законодавства, інших факторів впливу	Передбачення масштабів власних податкових зобов'язань на основі здійснюваних характеристик діяльності та очікуваних фінансових результатів

Продовження табл. 1

Мета	Забезпечення стабільності та прогнозованості доходної та видаткової частини бюджетів на основі аналізу впливу макроекономічних показників на рівень податкових надходжень, формування обґрунтованих бюджетних планів та програм, оцінка податкового потенціалу та резервів збільшення податкових надходжень, реформа відповідних напрямів здійснення фіскальної політики, оцінка ефективності її реалізації на практиці	Прийняття відповідних рішень щодо здійснення певних видів діяльності, економічної та фінансової активності на основі планування власних фінансових ресурсів, аналіз впливу податків на прибутковість.
Інструментарій	Використання економічних моделей різного типу (економіко-математичних моделей, експертних груп, ШІ тощо) з використанням статистичних даних та методу перенесення тенденцій розвитку	Моніторинг змін податкового законодавства, пошук інформації про державні та іноземні грантові програми, програми розвитку, стимули та пільги, аналіз фінансових, інвестиційних та інноваційних операцій, формування фінансових планів тощо
Податкове регулювання		
Суть	Забезпечення ефективного державного впливу на економічні та соціальні процеси за допомогою відповідних податкових механізмів та інструментів, до яких можна віднести зміну ставок податків, введення нових форм оподаткування, надання податкових пільг та стимулів, розстрочок та відстрочок сплати податкових зобов'язань	Забезпечення рівня адаптивності функціонування платника податків в умовах змінного податкового середовища з метою оптимізації податкового навантаження
Мета	Забезпечення економічного зростання, сприяння розвитку певних галузей економіки, мінімізація соціальних дисбалансів, стимулювання збільшення доходів населення.	Мінімізація податкового навантаження, оптимізація фінансових результатів платника податків, забезпечення відповідного рівня конкурентоспроможності.
Інструментарій	Ставки податків, податкові пільги, податкові канікули, податкові кредити, та пільгові умови оподаткування в спеціальних податкових режимах.	Моніторинг змін у податковому законодавстві, використання податкових пільг та стимулів, реструктуризація бізнесу, прийняття відповідних управлінських змін, наприклад зміна облікової політики
Податковий контроль		
Суть	Контроль виконання платниками норм податкового законодавства, ідентифікація податкових правопорушень, їх індивідуальна та групова превенція	Система внутрішнього контролю за правильністю ведення господарської діяльності, контроль за повнотою та своєчасністю сплати податкових зобов'язань, податковий комплаєнс

Продовження табл. 1

Мета	Сприяння повноті та своєчасності сплати податків, запобігання ухиленню від оподаткування, забезпечення захисту фіскальних інтересів держави.	Система нейтралізації та мінімізації податкових ризиків, уникнення штрафних санкцій, забезпечення фінансової стабільності та податкової конкурентоспроможності
Інструментарій	Форми податкового контролю, зокрема проведення податкових перевірок (документальних, фактичних, камеральних), моніторинг здійснюваних фінансових операцій, застосування санкцій за порушення норм податкового законодавства	Податковий комплаєнс, аудит, ведення системи податкового обліку і звітності, підвищення рівня компетентності персоналу

Джерело: складено автором

Однак, окрім цих, найбільш поширених серед наукових трактувань елементів податкового менеджменту, досить часто зустрічаються і так би мовити «додаткові» його елементи, на кшталт:

– *управління податковими ризиками*, в межах якого має місце виявлення, оцінка та мінімізація ймовірних податкових ризиків різного рівня та масштабів впливу;

– *податковий облік*, що зводиться до здійснення обліку фінансових операцій шляхом повного та своєчасного їх відображення у фінансовій звітності, забезпечення достовірної інформації для розрахунку податкових зобов'язань, складання податкової звітності;

– *податковий аналіз*, який здійснюється шляхом аналізу податкових показників з метою ідентифікації резервів оптимізації податкових зобов'язань та мінімізації податкових ризиків на основі аналізу податкового законодавства, вивчення даних податкової звітності та порівняння відповідних податкових показників;

– *податковий консалтинг*, на основі якого забезпечується залучення як внутрішніх так і ззовні залучених фахівців в сфері податкового обліку, контролю, аудиту, податкової медіації тощо.

На рівні господарюючих суб'єктів ефективний податковий менеджмент сприяє оптимізації сум податкових зобов'язань, збільшення прибутковості, мінімізації податкових ризиків, підвищення ефективності управління фінансами, забезпечення виконання податкового обов'язку перед державою та уникнення штрафних санкцій.

В умовах ризиків і загроз економічного, екологічного, техногенного, пандемічного та військового характеру, дієвий податковий менеджмент набуває особливої важливості, оскільки є ключовим важелем забезпечення фінансової стабільності нашої держави, фінансування її оборонних потреб. В цих умовах, традиційні підходи до податкового адміністрування потребують адаптації до нових умов та реалій існування України, з чітким реагуванням на існуючі виклики та загрози військового характеру.

Умови воєнного стану вносять суттєві корективи в прагматику реалізації фінансової політики держави, що характеризується диспропорціями економічного

розвитку на фоні: падіння ВВП, зниження економічної активності, руйнування виробничих потужностей, порушення логістичних ланцюгів, пошкодження транспортної та соціальної інфраструктури, скорочення експортно-імпортних операцій, втрати трудових ресурсів та міграції населення, зростання безробіття, інфляції та дефіциту бюджету.

Фінансові потреби фінансування військових витрат та соціальних програм в умовах військового стану створюють додаткове податкове навантаження на економіку держави, підвищуючи цим важливість вирішення ключових завдань, що ставляться перед податковим інструментарієм забезпечення економічного розвитку. Такими завданнями, на наше переконання є:

- забезпечення фінансової та інституційної стійкості держави, що зводиться до пошуку стабільних джерел податкових надходжень для фінансування економічних, соціальних, інфраструктурних, військових та оборонних потреб України;
- здійснення системи заходів для підтримки і сприяння розвитку малого та середнього бізнесу шляхом створення сприятливих економічних передумов для підтримки існуючих суб'єктів господарювання та стимулювання розвитку нових бізнес-одиниць в державі;
- мінімізація бюрократичних та податкових процедур шляхом максимального скорочення та спрощення податкових, облікових та звітних процедур для зменшення людського фактору та адміністративного тиску на бізнес;
- здійснення системи заходів для запобігання корупції, забезпечення прозорості та ефективності діяльності контролюючих органів держави з недопущенням появи ймовірних податкових зловживань та порушень в сфері фіску;
- захист прав та свобод платників податків.

Означені завдання забезпечення фінансової стійкості держави та сприяння її економічному відновленню в умовах повоєнної відбудови вимагають вже зараз належної інституційної гнучкості, оперативності та адаптивності інструментів податкового впливу держави, ефективність яких може значно підвищитись за умови удосконалення податкового менеджменту, цифровізації податкових процесів, посилення взаємодії між учасниками фіскальних процесів.

Вікторія Синюк
студентка гр. ФМСзм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Науковий керівник: д.е.н., доцент Богдана Шулюк

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ МИТНО-ТАРИФНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Митно-тарифне регулювання має на меті забезпечувати захист інтересів національних виробників готової продукції, при цьому не перешкоджаючи ввезенню матеріалів для виробництва та комплектуючих.

Одним з основних інструментів митно-тарифної політики є митні тарифи – в сучасних умовах – ввізне мито, ставки якого зведені у митних тарифах [1, с. 3].

Механізм митно-тарифної політики являє собою встановлення ввізного мита на окремі категорії товарів, що ввозяться, тим самим збільшується конкурентоспроможність вітчизняних товаровиробників, адже імпортовані товари на ринку стануть помітно дорожчими.

Одним з ключових чинників, що впливає на величину ставки ввізного мита або встановлення спеціальних видів мита є країна походження товару.

Причинами застосування правил визначення країни походження товарів є: можливість імпорту за преференційними ставками ввізного мита на підставі угод з країнами-імпортерами. При цьому необхідне підтвердження того, що імпортовані товари були виготовлені або перероблені у країні, що має право на користування преференціями. За 30 років Україною було укладено 19 УВТ, які охопили ринки 47 країн світу. Для режиму найбільшого сприяння визначення країни походження при імпортуванні товарів із застосуванням преференцій має невелике значення, оскільки таке мито застосовується на недискримінаційній основі до імпорту з усіх джерел. Однак там, де заходи на кордоні беруть до уваги країну походження, її визначення стає необхідним [2, с. 86].

Згідно даних Держстату, у І кварталі 2024 року обсяг імпорту в Україну становив 15975,2 млн дол. США. Найбільшу частку становили товари з Китаю, їх відсоток до загальної кількості становив 19% (3035,5 млн дол. США). Імпорт з країн ЄС становив 50,6%, а саме 8083,5 млн дол. США (найбільша частка з Польщі 1641,8 млн дол. США та Німеччини 1268,3 млн дол. США) [3].

У розрізі товарів найбільше ввозилось товарів з XVI розділу за УКТЗЕД: машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання (2836,4 млн дол. США), також з XVII розділу: засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби (2217,0 млн дол. США) та з VI розділу: продукція хімічної та пов’язаної з нею галузей промисловості (2105,0 млн дол. США) [3].

Сучасний стан митно-тарифного регулювання в Україні має низку проблем, а саме:

– значні пільги зі сплати ввізного мита для окремих галузей та суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності;

– специфічні та комбіновані ставки ввізного мита без урахування специфіки постачання товарів;

– невідповідність митного контролю сучасним потребам пропускної спроможності та світовим стандартам контролю;

– суттєва деталізація та надмірний поділ у розмірі ставок ввізного мита на однорідні товари;

– регулярна перебудова та реформування систем податкового, у тому числі митного регулювання [4, с. 72-73].

Оскільки, митно-тарифна політика держави повинна сприяти розвитку національних виробників, захищати внутрішній ринок, що надаватиме стан захищеності національних інтересів України в митній галузі, постає необхідність формувати та систематизувати напрямки підвищення ефективності системи митно-тарифного регулювання. До таких напрямів доцільно віднести: стабілізацію економічного, політичного та соціального стану в державі, встановлення пріоритетних заходів розвитку, яким потрібно приділити особливу увагу з боку органів влади, впровадження новітніх технологій у виробництві, що підвищить конкурентоспроможність вітчизняних виробників, використання досвіду розвинених держав у сфері митного регулювання, з подальшим підлаштуванням під українські реалії [5, с. 49-51].

Список використаних джерел:

1. Герчаківський С. Д. Митне адміністрування. Навчально-метод. посібник. Тернопіль: ВПЦ «Економічна думка ЗУНУ», 2020. 352 с. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/45654
2. Герчаківський С. Д. Митна справа. Навчальний посібник. Тернопіль: Вектор, 2020. 86 с. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/45653
3. Державна служба статистики України. Зовнішня торгівля України товарами за І квартал 2024 року. URL: https://stat.gov.ua/uk/publications/zovnishnya-torhivlya-ukrayiny-tovaramy-za-i-kvartal-2024-roku
4. Гуцул І. Митна політика та її вплив на зовнішньоекономічну діяльність. *Світ фінансів*. 2016. №2. С. 67–74.
5. Сучасні виклики забезпечення митної безпеки в Україні: монографія / А. І. Крисоватий, Є. П. Бондаренко, В. А. Валігура [та ін.]; за ред. А. І. Крисоватого. Тернопіль: Університетська думка, 2020. 414 с. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/41192

Вікторія Сідляр
к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Ірина Романюк
студентка гр. ФМСзм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

МИТНО-ТАРИФНА ПОЛІТИКА В РАМКАХ УГОДИ ПРО ПВЗВТ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС

Для викладення концептуальних аспектів тарифної лібералізації між Україною та Європейським Союзом у межах Угоди про поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі (далі – ПВЗВТ) доречно зазначити, що процес зменшення тарифних бар'єрів був двостороннім, але із різними етапами імплементації. Європейський Союз розпочав застосування нульових ставок ввізного мита щодо українських товарів ще у квітні 2014 року через автономні торговельні преференції (далі – АТП).

Україна, своєю чергою, почала поступове скасування мит для товарів з ЄС з 1 січня 2016 року. Така асиметрична стратегія забезпечувала пост адаптацію українських виробників до європейських конкурентних умов.

На момент старту ПВЗВТ, ЄС уже скасував ввізні мита для 89% тарифних ліній щодо українських товарів, що відповідало 64% тарифних ліній, лібералізованих завдяки АТП, та 25%, які вже мали нульові ставки MFN (Most-favoured nation regime, MFN – режим найбільшого сприяння). До 2023 року близько 95,8% тарифних ліній ЄС стали нульовими для українських товарів, що значно покращило доступ української продукції на європейські ринки. Водночас деякі товари, наприклад, тютюнові вироби, м'ясо та цукрові продукти, залишилися поза межами лібералізації через високі тарифні ставки, збережені ЄС [1].

Україна також поступово реалізовувала свої зобов’язання в межах ПВЗВТ, починаючи з 72% тарифних ліній, які мали нульові ставки у 2016 році, і планує досягти 96,5% до 2026 року. При цьому, певні групи товарів, зокрема продукти тваринного походження, жири та олії, а також готові харчові продукти, залишаються виключеними з режиму тарифної лібералізації. Це зумовлено необхідністю захисту національних інтересів і забезпечення конкурентоспроможності стратегічних галузей [2].

Переваги ПВЗВТ є очевидними: для українських товарів середня ставка ввізного мита в ЄС у 2020 році склала лише 0,04% для промислової продукції, тоді як середня ставка MFN залишалася на рівні 4%. Це забезпечило Україні конкурентні переваги на ринку ЄС порівняно з іншими країнами, які не мають преференційних угод [3].

У товарній структурі лібералізації митних тарифів ЄС найбільші скорочення ставок стосувалися аграрної продукції, проміжних та споживчих товарів. Так, у категорії споживчих товарів середня ставка MFN складала 6%, тоді як преференційні ставки AHS (effectively applied tariffs) – це найнижчі ставки, які

враховують усі преференційні угоди, наприклад, нульові ставки в межах зони вільної торгівлі, – лише 0,22%. Подібна різниця в ставках значно стимулює український експорт, дозволяючи більшій кількості підприємств реалізувати свою продукцію на конкурентних умовах у країнах ЄС [3].

Підсумовуючи, тарифна лібералізація в межах ПВЗВТ стала важливим кроком у напрямку економічної інтеграції України з ЄС, сприяючи зміцненню зовнішньоторговельних відносин і поліпшенню доступу українських товарів на європейські ринки. Водночас виключення окремих тарифних ліній і наявність перехідних періодів є свідченням необхідності збалансованого підходу до реалізації угоди, що враховує специфічні інтереси та економічні реалії обох сторін.

У рамках ПВЗВТ між Україною та ЄС передбачено застосування преференційних тарифних квот (Tariff Rate Quota, TRQ). Вони дозволяють здійснювати імпорт з нульовими ставками ввізного мита лише в межах встановлених квот, тоді як перевищення обсягів квоти обкладається митом на звичайних умовах. Європейський Союз застосовує тарифні квоти для 36 груп агропродовольчих товарів з України, серед яких кукурудза, пшениця, мед, масло, цукор, птиця, оброблені помідори тощо, та додатково – для 4 груп. Зі свого боку, Україна запровадила 3 основні тарифні квоти та 2 додаткові, що охоплюють свинину, птицю та цукор [4].

Адміністрування тарифних квот ЄС здійснюється директоратами Європейської Комісії за двома принципами: «перший прийшов – перший обслуговується» для 27 квот та через систему імпортних ліцензій для 13 квот [5].

Згідно з умовами ПВЗВТ, розміри окремих тарифних квот ЄС поступово збільшувалися протягом перехідного періоду, у середньому на 10% щороку, що тривало до 2020 року. Окрім цього, ЄС запроваджував додаткові тимчасові квоти, наприклад, у 2017 році терміном на три роки, та коригував свої зобов’язання щодо деяких товарних груп, як-от м'ясо птиці у 2020 році [5].

Загальний рівень використання квот українськими експортерами демонструє позитивну динаміку. Якщо у 2016 році було використано 65% тарифних квот (26 з 40), то у 2020 році цей показник зріс до 77,5% (31 квота). При цьому найбільш активно використовуються квоти на такі товари, як мед, оброблені томати, кукурудза, крохмаль, оброблене зерно, соки, м'ясо птиці. Фактичний експорт за деякими товарними позиціями суттєво перевищував обсяги квот, навіть зі сплатою ввізних мит ЄС. Наприклад, у 2020 році за квотою на мед було встановлено обсяг 5,8 тис. тон, тоді як реальний експорт перевищив 55 тис. тон [5].

Високий рівень заповнення тарифних квот свідчить про конкурентоспроможність української продукції на європейських ринках, особливо у сегменті товарів з високим ступенем переробки, таких як оброблений крохмаль та продукція із зернових. Це також підкреслює ефективність ПВЗВТ як інструменту поглиблення торговельних відносин між Україною та ЄС.

Обсяги тарифних квот, які надаються Європейським Союзом для української агропродовольчої продукції, залишаються обмеженими порівняно з сучасним виробничим і експортним потенціалом аграрного сектору України. Ці квоти

базуються на статистичних даних, що відображають стан економіки понад десятиліття тому. Наприклад, експорт зернових культур з України зріс із середніх 19 млн тон (2008–2010 рр.) до 51 млн тон (2018–2020 рр.), але обсяги тарифних квот ЄС залишаються незмінними. Це створює ситуацію, коли квоти на деякі товари, такі як мед (6 тис. тон), вичерпуються в перші дні року, змушуючи експортерів сплачувати ввізне мито, яке для меду сягає 17,3%, а для яблучного соку – 18%, оброблених томатів – 14,4% [5].

Україна активно працює над переглядом умов торгівлі з ЄС відповідно до статті 29(4) Угоди про асоціацію. Цей процес, розпочатий у 2021 році, передбачає розширення обсягів тарифних квот для товарів, які мають найбільший попит у ЄС, таких як мед, оброблені томати, яблучний сік, крохмаль та продукти із зернових. Окрім цього, Україна прагне збільшити безмитний доступ для продукції з високою доданою вартістю, зокрема органічних товарів, з огляду на участь країни в Зеленому курсі ЄС.

Ключові принципи, які лежать в основі позиції України щодо перегляду Угоди про асоціацію, включають:

1. Подальшу лібералізацію торгівлі з ЄС, яка враховує сучасні виробничі можливості України та попит на європейському ринку.
2. Стимулювання експорту товарів з вищою доданою вартістю, включно з органічною продукцією.
3. Збільшення участі малих і середніх підприємств у торгівлі з ЄС шляхом забезпечення доступу до ринків для їхньої продукції.
4. Розширення регіональних ланцюгів доданої вартості та скорочення їхньої довжини, щоб інтегрувати українські виробництва ближче до ЄС.
5. Перегляд ставок ввізних мит для певних промислових та сільськогосподарських товарів, які залишаються ненульовими, з метою подальшого їх зменшення або повного скасування.

Ці кроки мають на меті покращити позиції українських експортерів на ринку ЄС та сприяти розвитку економічної інтеграції в межах ПВЗВТ, особливо в умовах високого попиту на українську продукцію.

Список використаних джерел:

1. Factual Presentation Deep and Comprehensive Free Trade Area Concluded as a Part of The Association Agreement Between the European Union and Ukraine (Goods and Services). WTO, 2017. URL: https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=q:/WT/REG/353-1.pdf&Open=True
2. EU-Ukraine Deep and Comprehensive Free Trade Area / Access2Markets. Trade – European Commission. URL: https://trade.ec.europa.eu/access-to-markets/en/content/eu-ukraine-deep-and-comprehensive-free-trade-area.
3. Аналіз торгівлі товарами між Україною та ЄС в рамках ПВЗВТ: поточний стан та перспективи для лібералізації / С. Таран та ін. К.: Київська школа економіки, 2022. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/05/DCFTA-Commodities-2022-16-05.pdf.

4. Таран С. Як досягти більшої лібералізації торгівлі з ЄС: стан використання тарифних квот ЄС Україною. 2020. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2020/01/Trade-Tarifni-kvoti-YES-dlya-Ukrayini.pdf.
5. TRQs. Agriculture and rural development. URL: https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/market-measures/trqs_en.

Андрій Степанчук
студент гр. ФМСм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Вадим Албанський
студент гр. ФМСзм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Оксана Легедза
студентка гр. ФМСм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Науковий керівник: к.е.н., доцент Святослав Герчаківський

МОНІТОРИНГ БАЗОВИХ ІНДИКАТОРІВ ДІЯЛЬНОСТІ ВОЛИНСЬКОЇ МИТНИЦІ ДЕРЖМИТСЛУЖБИ

Особливим завданням при вивченні діяльності будь-якої митної інституції є здійснення системного моніторингу за базовими індикаторами. Нами запропоновано наступний підхід, що передбачає дослідження за наступними напрямками: 1) загальна характеристика досліджуваної митниці Держмитслужби; 2) аналіз індикаторів, що характеризують обсяги зовнішньоекономічнихопераційв зоні діяльності митниці; 3) стан адміністрування митних платежів; 4) дослідження показників митного оформлення та декларування в зоні діяльності досліджуваної митниці; 5) ефективність здійснення митного контролю; 6) аналіз протидії контрабанді та порушенням митних правил; 7) пропозиції щодо підвищення ефективності діяльності досліджуваних митних інституцій.

Моніторинг проведемо на прикладі Волинської митниці Держмитслужби. Зоною діяльності Волинської митниці є Волинська область, 230 км – українсько-польського кордону, 242 км – протяжність українсько-білоруського кордону (перетин з початком правового режиму воєнного стану в Україні не здійснюється).

Аналіз діяльності досліджуваної митниці показав, що протягом 2022 року Волинською митницею Держмитслужби було взято на облік 130 осіб, що здійснюють операції з товарами, з них 80 суб'єктів ЗЕД, які безпосередньо розташовані в зоні діяльності цієї митниці. Самостійно через веб-портал «Єдине вікно» або на інших митницях було обліковано 852 учасників ЗЕД з Волинської області. Протягом 10 місяців 2023 року Волинською митницею було взято на облік 60 осіб, що здійснюють операції з товарами, з них 38 суб'єктів ЗЕД розташовані в зоні діяльності досліджуваної митниці. Самостійно через веб-портал «Єдине вікно» або на інших митницях за цей же період було обліковано 1053 учасників ЗЕД з Волинської області.

Особливістю динаміку зовнішньоторговельного обороту в зоні діяльності досліджуваної митниці є те, що впродовж останніх трьох років спостерігається позитивно зростаючий тренд. Навіть в 2022 році в період початку війни можемо бачити приріст по відношенню до 2021 року на 1074,644 млн дол. США. Це можна пояснити активізацію експортно-імпортних операцій саме на західному кордоні України через закриття, переведення в стан простою пунктів пропуску на півночі,

сході та південні країни. Крім цього, з червня 2022 року Україна втратила можливість перевезення товарів авіасполученням та морськими шляхами, а тому суттєво зросли операції із застосуванням залізниці і автотранспорту. До того ж ЄС погодив тимчасову лібералізацію торговельних відносин, а саме скасування мит на українські товари та транспортний безвіз. Як наслідок товарообіг між Україною і Польщею за 2022-2023 рр. збільшився майже в два рази у порівнянні з 2020-2021 рр.

Аналізуючи динаміку обсягів експорту та імпорту в зоні діяльності Волинської митниці впродовж останніх трьох років, можемо спостерігати практично трикратний розрив між показниками експорту та імпорту в користь останнього. Цей індикатор особливо загострився в 2023 році та відповідає ситуації по Україні загалом. Так, за даними Державної служби статистики України експорт товарів з України скоротився на 18% до 2022 року, тоді як імпорт в Україну навпаки зріс майже на 15%. Як наслідок негативне зовнішньоторговельне сальдо досягло 27,4 млрд дол. США. Ідентичний показник декларує і Держмитслужба. При цьому, коефіцієнт покриття імпорту експортом у 2023 році – 0,57, тоді як у 2022 році він був на рівні 0,8.

Показники обсягів оподатковуваного імпорту листопада-грудня 2023 року як в грошовому, так і ваговому вимірах зменшились через активну блокаду українсько-польського кордону з боку польських перевізників та фермерів. Перші блокування митного кордону України розпочалися в листопаді 2023 року через півтора року після транспортного безвізу (основна умова – повернення дозволів для українських перевізників).

Особливістю 2022 року – початку воєнного стану стало те, що навіть в таких важких для країни умовах по Волинській митниці спостерігалось перевиконання індикативного показника по митних платежах на 6,8% (+1129,7 млн грн), а загалом було перераховано до Держбюджету податків в загальній сумі 17724,2 млн грн.

Моніторинг діяльності Волинської митниці щодо митного оформлення та декларування показав, що з початком війни протягом січня-грудня 2022 року посадовими особами митних постів було оформлено 227178 митних декларацій (МД), що на 8 957 МД або 3,8% менше аналогічного показника 2021 року. Найбільш негативний тренд мав місце в оформленні транзитних операцій, коли протягом досліджуваного періоду з 2021 по 2023 роки кількість митних оформлень зменшилась майже в сім разів.

В частині протидії митним деліктам посадовими особами Волинської митниці Держмитслужби виявлялись різні правопорушення, що містять ознаки злочину за різними статтями Кримінального кодексу України, зокрема за ст. 190 КК України (Шахрайство), ст. 201 КК України (Контрабанда), ст. 263 КК України (Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами), ст.305 КК України (Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів) та ін.

Дослідження базових індикаторів митного адміністрування Волинської митниці та показників діяльності митниці (товарообіг та адміністрування митних платежів) дозволило сформувати орієнтири посилення її інституційної спроможності, зокрема: забезпечення ритмічності роботи пунктів пропуску в зоні діяльності Волинської митниці та прогнозованості часу перетину україно-польського кордону, запровадження спільного контролю у пунктах пропуску, що дозволить збільшити їх пропускну спроможність; створення платформи домовленостей з Польщею щодо кількості транспортних засобів, які мають синхронно переміщуватися через пункти пропуску, зокрема через впровадження системи раннього повідомлення про виникнення надзвичайних ситуацій, блокування кордону тощо; напрацювання заходів, в тому числі преференційного характеру для збільшення експортно орієнтовних операцій та мінімізації зростаючих трендів імпорту у сфері ЗЕД; підвищення керованості організаційної структури Волинської митниці через створення локальної системи оцінки ефективності роботи шляхом впровадження системи ключових індикаторів ефективності, яка розпочинається з верхнього рівня апарату Волинської митниці та доходить до показників ефективності конкретної посадової особи митниці тощо.

Список використаних джерел:

1. Огляд діяльності Волинської, Тернопільської та Львівської митниць Держмитслужби України. URL: https://partnerstvo.org.ua/160-ohliad-diialnosti-volynskoi-ternopilskoi-ta-lvivskoi-mytnyts-derzhmytsluzhby-ukrain
2. Офіційний сайт Держмитслужби. URL: https://customs.gov.ua/

Володимир Титор
викладач кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Володимир Сум
студент гр. ПОФГм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ВПЛИВ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ НА ФІНАНСОВУ ГРАМОТНІСТЬ ДОМОГОСПОДАРСТВ

Домогосподарства відіграють особливу роль у розвитку ринку фінансових послуг, адже вони є основними споживачами таких послуг, що забезпечує фінансовим установам можливість отримувати доходи від цієї діяльності та сприяє їхньому розвитку. Надання фінансових послуг цим суб'єктам господарювання є важливою умовою загального розвитку ринку фінансових послуг, становлячи його невід'ємну частину. З огляду на це, фінансові установи постійно прагнуть розширити спектр власних послуг для домогосподарств, використовуючи потенціал інформаційно-комунікаційних технологій в сучасних умовах. Водночас на процес надання таких послуг впливають не тільки економічні та фінансові чинники, а й широкий спектр неекономічних факторів (психологічні, організаційні, інформаційні), які можуть визначати рішення домогосподарств щодо користування фінансовими послугами. Серед цих чинників важливу роль відіграє також фінансова грамотність, рівень якої в суспільстві має значний вплив на розвиток національного ринку фінансових послуг.

Фінансова грамотність є надзвичайно важливим чинником у процесі прийняття фінансових рішень економічними суб'єктами, зокрема домогосподарствами. Її забезпечення в суспільстві вимагає скоординованої співпраці між усіма учасниками ринку фінансових послуг, оскільки підвищити рівень фінансової грамотності виключно за допомогою економічних заходів впливу на поведінку споживачів фінансових послуг неможливо.

Питання підвищення рівня фінансової грамотності є актуальним для всіх розвинених країн, де ринок фінансових послуг відіграє ключову роль у функціонуванні фінансової системи. Активний розвиток фінансових установ і сприятливі умови для їхньої діяльності зумовлюють їхню зацікавленість у забезпеченні зростання фінансової грамотності населення. Це, у свою чергу, стимулює фінансові установи до співпраці з іншими суб'єктами у цій сфері.

В Україні питання фінансової грамотності залишається надзвичайно актуальним і водночас складним для вирішення, особливо з огляду на сучасний макроекономічний розвиток країни, триваючу війну та непрості соціальні умови для громадян. Державні органи влади, зокрема Національний банк України, намагаються реалізовувати політику підвищення фінансової грамотності населення через розробку відповідних інформаційних матеріалів і співпрацю із закладами вищої освіти. У Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року, яка була розроблена до початку війни, окреслено один із компонентів

розвитку, а саме фінансову інклюзію, що включає основні заходи для покращення фінансової обізнаності в країні. До таких заходів належать: підвищення доступності та рівня користування послугами фінансових установ, посилення захисту прав споживачів фінансових послуг та підвищення фінансової грамотності населення [3].

Проте воєнна агресія значно ускладнила реалізацію передбачених у Стратегії заходів, обмеживши можливості НБУ, а також змінила пріоритети громадян, які зіштовхнулися з іншими нагальними питаннями. Незважаючи на це, НБУ поступово впроваджує окремі ініціативи для створення умов, що уможливлюють подальше залучення населення до навчання фінансової грамотності. Наприклад, був запущений спеціалізований сайт «Гаразд», який надає громадянам доступ до інформації про базові фінансові послуги, популярні в Україні [1].

З огляду на особливості фінансової грамотності та її вагомість для забезпечення ефективного розвитку ринку фінансових послуг, важливо виокремити системні проблеми та ключові напрями їх подолання в Україні. Це дозволить підвищити рівень обізнаності економічних суб'єктів щодо специфіки використання фінансових послуг та забезпечить належний рівень фінансової культури в суспільстві.

Таким чином, можна виокремити наступні основні напрями співпраці:

1. Спільна розробка освітніх програм із фінансової грамотності. Фінансові установи, заклади вищої освіти та громадські організації можуть разом розробляти програми, що враховуватимуть сучасні тенденції цифровізації та їхній вплив на фінансові послуги. Ці програми можуть включати навчальні модулі, онлайн-курси, семінари та практичні тренінги, орієнтовані на підвищення обізнаності домогосподарств щодо ефективного використання цифрових фінансових інструментів. Доцільним є створення інтерактивних онлайн-платформ з навчальними модулями, відеоуроками та тестами, що сприятимуть оволодінню необхідними навичками у цифровому середовищі.

2. Менторські програми з фінансової грамотності для молоді. Фінансові установи можуть співпрацювати зі студентами та викладачами закладів вищої освіти для створення менторських програм, які надають можливість молодим людям отримати як теоретичні знання, так і практичний досвід у фінансовій сфері. Залучення професіоналів та експертів сприятиме глибшому розумінню молоддю фінансових питань у контексті цифрової економіки. Такі програми вже реалізуються деякими банками, проте на загальнонаціональному рівні вони залишаються недостатньо поширеними.

3. Розвиток фінансової освіти у школах. Фінансові установи та громадські організації можуть об'єднати зусилля для створення навчальних матеріалів, програм та ресурсів, адаптованих до потреб школярів та викладачів. Цей підхід дозволить формувати основи фінансової грамотності з раннього віку, підготувавши молоде покоління до використання цифрових фінансових інструментів. Важливим аспектом є регулярне оновлення матеріалів та забезпечення їх доступності для різних вікових категорій школярів.

4. Проведення інформаційних кампаній для популяризації фінансової грамотності у цифровому середовищі. Така співпраця може включати розробку інформаційних матеріалів, проведення вебінарів, відеоуроків та інших доступних форматів, які допоможуть широкому загалу засвоїти основи фінансової грамотності. Враховуючи сучасні тенденції, важливим є партнерство з медіа та соціальними мережами для більш ефективного поширення відповідного контенту.

5. Підтримка досліджень та аналітичних проєктів із фінансової грамотності. Фінансові установи, заклади вищої освіти та громадські організації можуть підтримувати проведення досліджень, що дозволять виявити поточний рівень фінансової грамотності населення, визначити його недоліки та потреби. Це створює основу для розробки обґрунтованих рекомендацій та стратегій підвищення фінансової обізнаності в умовах цифрової економіки.

6. Забезпечення прозорості та доступності результатів співпраці для громадян різного віку. Взаємодія між стейкхолдерами у сфері фінансової грамотності вимагає відкритості результатів цієї роботи. Публікація та популяризація матеріалів з фінансової грамотності, які створюються у світі та в Україні, є важливим кроком для покращення рівня обізнаності домогосподарств щодо фінансових питань.

Список використаних джерел:

1. Домбровська С. О. Сучасні методи формування фінансової грамотності населення України. *Освітня аналітика України*. 2022. № 3 (19). С. 5–14. URL: http://surl.li/mwwka
2. Дубина М. В., Холявко Н. І., Попело О. В. Цифровізації ринку фінансових послуг: переваги та ризики для домогосподарств. *Науковий вісник Полісся*. 2022. № 2 (25). С. 160–177.
3. Повод Т. Фінансова грамотність населення як пріоритетна умова успішного розвитку держави. *Таврійський науковий вісник*. Серія: Економіка. 2021. № 9. С. 84–90. URL: http://surl.li/mwwla
4. Романів В. В. Фінансова грамотність населення України. *Ефективна економіка*. 2018. № 22. URL: http://surl.li/mwwnb

Сергій Ткачук
студент гр. ФПФм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Науковий керівник: д.е.н., професор Ольга Кириленко

ОСОБЛИВОСТІ ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я: СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ

Охорона здоров'я є однією з ключових сфер, що визначає якість життя та добробут населення. У багатьох країнах і регіонах фінансування системи охорони здоров'я є важливим елементом бюджетної політики, який потребує ретельного управління та оптимізації. Особливо важливою є роль місцевих бюджетів у фінансуванні медичних послуг, оскільки місцеві органи влади часто відповідають за надання базових медичних послуг, організацію первинної медичної допомоги, а також за інфраструктурні проекти в сфері охорони здоров'я.

Особливості видатків місцевих бюджетів на охорону здоров'я формуються під впливом різних факторів, таких як фінансові можливості територій, потреби населення, регіональні пріоритети та державні програми. Зміни у демографічній ситуації, розвиток медичних технологій, а також зміни в політиці фінансування охорони здоров'я можуть значно впливати на структуру та обсяги витрат на медичні послуги [5, с. 56-58; 6, с. 168-171].

Саме тому важливим є аналіз стану видатків місцевих бюджетів на охорону здоров'я, що дозволяє виявити існуючі проблеми та тенденції, які впливають на ефективність і доступність медичних послуг. Важливим аспектом є визначення того, як регіональні бюджети адаптуються до змінюваних потреб населення, як забезпечується фінансування інфраструктури охорони здоров'я та які новітні підходи і стратегії використовуються для покращення якості медичних послуг. Аналіз особливостей видатків місцевих бюджетів на охорону здоров'я виявляє кілька ключових аспектів, що визначають сучасний стан і тенденції в цій сфері (табл. 1).

Таблиця 1

Ключові аспекти особливостей видатків місцевих бюджетів

Аспект	Характеристика
Неоднорідність фінансування	
Регіональні відмінності	Існує значна варіативність у рівні фінансування охорони здоров'я між різними регіонами, що зумовлено різними економічними можливостями місцевих бюджетів.
Різноманітність джерел фінансування	Місцеві бюджети часто покладаються не лише на державні дотації, але й на місцеві податки та інші доходи, що може впливати на стабільність і передбачуваність витрат.
Зростання витрат на інфраструктуру та технології	
Модернізація медичних закладів	Витрати місцевих бюджетів на модернізацію медичних закладів та впровадження нових медичних технологій є важливою тенденцією, що сприяє покращенню якості медичних послуг.
Профілактичні заходи	Збільшення витрат на профілактичні заходи та ранню діагностику сприяє зменшенню загальних витрат на лікування і покращенню

	здоров'я населення в довгостроковій перспективі.
Проблеми фінансової нестабільності та недостатнього фінансування	
Нестабільність бюджетних надходжень	Місцеві бюджети можуть зазнавати труднощів у забезпеченні стабільного фінансування охорони здоров'я через коливання економічних умов і зміну фінансових потоків.
Недостатнє фінансування	В окремих регіонах може спостерігатися недостатнє фінансування, що негативно впливає на доступність і якість медичних послуг, особливо в віддалених і менш забезпечених територіях.
Впровадження інноваційних підходів і моделей фінансування	
Змішане фінансування	Запровадження моделей змішаного фінансування, включаючи публічно-приватні партнерства та інвестиції в охорону здоров'я, стає популярним для підвищення ефективності витрат.
Моделі фінансування	Використання підходів, що базуються на результатах (наприклад, виплати за досягнення певних показників здоров'я) може сприяти ефективнішому витрачанню бюджетних коштів.
Потреба в ефективному управлінні ресурсами	
Оптимізація витрат	Важливо зосередитися на оптимізації витрат через поліпшення управлінських процесів і використання ресурсів, що дозволяє зменшити витрати та підвищити ефективність системи охорони здоров'я.
Моніторинг	Необхідно забезпечити ефективний моніторинг і контроль за використанням бюджетних коштів для запобігання неефективному використанню та корупційним проявам.
Зростаюча роль громадської участі та прозорості	
Залучення громади	Залучення громадськості до процесу планування та оцінки витрат на охорону здоров'я може допомогти в адаптації фінансових рішень до реальних потреб населення.
Прозорість фінансування	Підвищення прозорості у фінансуванні охорони здоров'я сприяє покращенню довіри населення до системи і забезпечує більшу відповідальність місцевих органів влади.

Джерело: складено автором на основі [1, с. 28-37; 2, с. 21-34; 3, с. 40-51; 4, с. 68-80].

Таким чином, розуміння особливостей видатків місцевих бюджетів на охорону здоров'я є критично важливим для розробки ефективних політик і стратегій в цій сфері. Потреба в узгодженні фінансування з реальними потребами населення, а також у впровадженні інноваційних підходів до управління ресурсами, є ключовими для забезпечення доступності та якості медичних послуг. Подальше дослідження і аналіз тенденцій у фінансуванні охорони здоров'я допоможуть оптимізувати витрати та підвищити ефективність медичних систем на місцевому рівні.

Список використаної літератури

1. Десятнюк О., Крисоватий А., Птащенко О. Розвиток фінансового інструментарію бізнесу в умовах цифрової інклюзії. *Журнал стратегічних економічних досліджень*. 2023. № 6 (17). С. 28-37. URL: https://econ-vistnyk.knutd.edu.ua/wp-content/uploads/sites/17/2024/03/6-2023-3.pdf
2. Десятнюк О., Крисоватий А., Птащенко О. Стан та тенденції розвитку фінансової інклюзії в Україні. *Світ фінансів*. 2023. № 3 (76). С. 21-34. URL: http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1629

3. Кириленко О., Вацлавський О. Бюджетний контроль при плануванні місцевих бюджетів. *Світ фінансів*. 2018. № 4. С. 40-51.
4. Кириленко О. Фінансова самодостатність територіальних громад: сутність та умови забезпечення. *Світ фінансів.* 2022. № 4 (73). С. 68–80. URL: http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1559
5. Кириленко О. П. Місцеві фінанси: навч. посіб. Тернопіль: Астон, 2004. 192 с.
6. Місцеві фінанси : підруч. / за ред. д.е.н., проф. О. П. Кириленко. 2-ге вид., доп. і перероб. Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ, 2014. 448 с.

Юлія Фрончко
студентка гр. ФФзм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Науковий керівник: д.е.н., професор Андрій Крисоватий

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ КОМУНАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА ЇХ ОПТИМІЗАЦІЯ

Фінансові ресурси є одним із найбільш важливих чинників успішного функціонування підприємства не залежно від форми власності та організації виробничого процесу. Це обумовлено тим, що вони виступають основним економічним результатом виробничо-господарської діяльності і безпосередньо впливає на перспективи його розвитку і стабільність функціонування.

У «Фінансовому словнику» [1] фінансові ресурси розглядаються як кошти, які формуються в результаті економічної та фінансової діяльності в процесі створення та розподілу валового національного продукту країни, акумульовані державою та суб'єктами господарювання.

В економічній літературі по темі дослідження фінансові ресурси не залежно від особливостей діяльності суб’єктів господарювання трактуються не однозначно. Перш за все, їх необхідно поділити на «вузькі» та «широкі».

До перших можна віднести визначення, приведене вище. До таких відноситься визначення, сформульоване О. Малій, який вказує: «Фінансові ресурси відображають сукупність нагромаджень і доходів, які перебувають в розпорядженні підприємства, накопичені в процесі розподілу і перерозподілу виручки та прибутку, акумульовані в цільових джерелах і перетворені у відповідну матеріальну форму, або призначені для здійснення витрат для забезпечення розширеного відтворення» [2, с. 73]. При цьому автор концентрує увагу на проблемах, які виникають у формуванні фінансових ресурсів підприємств в ринкових умовах, особливо – їх фінансування за рахунок власних джерел.

Більш концентроване визначення сформулював А. Машко, в якому стверджує, що «фінансові ресурси – це фонди коштів, що характеризують матеріальний зміст фінансів, є носіями і об’єктом фінансових відносин» [3, с. 143]. При цьому науковець виокремлює ознаки, що притаманні фінансовим ресурсам, серед яких те, що вони виражають відносини власності; функціонують у безперервному русі постійно поповнюються та використовуються); накопичуються та розподіляються; формуються із конкретних джерел на основі застосування певних методів їх акумуляції; мають конкретні (цільові) напрямами використання і призначення; специфічний склад учасників формування, розподілу і використання; в основі їх функціонування лежать певні законодавчо-нормативні акти.

До більш широких визначень можна віднести такі, що характеризують формування та використання фінансових ресурсів як на рівні конкретного суб’єкта господарювання (макрорівень), так і на рівні держави у цілому (макрорівень).

До подібних можна віднести ч визначення, яке сформулював О. Даційй, який вказує: «За вихідну посилку при проведенні представленого аналізу прийнято

розгляд фінансових ресурсів як сукупності грошових коштів, що використовуються органами державної влади для вирішення поставлених перед ними завдань» [4, с. 35]. На думку автора фінансові ресурси на практиці перетворюються в уречевлену форму, яка має вигляд державних фінансових фондів (централізованих: бюджетних і позабюджетних, а також децентралізованих: фондах грошових коштів державних підприємств і організацій та спеціальних (позабюджетних) галузевих фондах). На нашу думку у процесі визначення сутності та змісту фінансових ресурсів необхідно враховувати декілька аспектів. Перш за все це стосується того, що поняття «фінансові ресурси» є складовою частиною поняття «фінанси». Як вказує І. Козинець «фінанси – це врегульована правом система економічних відносин, в результаті функціонування якої утворюються та використовуються грошові фонди, а фінансові ресурси є складовою частиною економічних ресурсів, що є коштами грошово-кредитної та бюджетної систем, які використовуються для забезпечення безперервного функціонування та розвитку народного господарства, витрачаються на соціально-культурні заходи, потреби управління та оборони» [5, с. 116]. На основі цього автор робить цілком обґрунтований висновок про те, що фінансові ресурси є частиною фінансів, при цьому – дуже важливою.

На основі цього дослідження можна виокремити окремі ознаки, притаманні фінансовим ресурсам і на які необхідно звернути увагу при визначенні їх суті:

- фінансові ресурси завжди виражають відношення власності, тобто вони належать або державі, або підприємству, або населенню;
- фінансові ресурси завжди мають певне джерело створення і певне призначення;
- формування й використання фінансових ресурсів завжди має свою правову сторону і регламентується законодавчими та нормативними актами.

Об’єктом дослідження виступають фінансові ресурси комунальних підприємств. В літературі по темі дослідження сформульовано визначення їх сутності в окремих комунальних підприємствах. Наприклад, Д. Бізонич за результатами дослідження фінансових ресурсів житлово-комунальних підприємств пропонує «розглядати як цілісну систему організації фінансових відносин, пов'язану з формуванням і використанням фінансових ресурсів на основі відповідних форм, джерел та інструментів її реалізації, з метою створення умов для ефективного функціонування підприємств шляхом вирішення завдань, спрямованих на забезпечення відповідної фінансової стратегії їх розвитку» [6, с. 92]. На думку автора вказане трактування фінансових ресурсів одного із видів комунальних підприємств дозволяє враховувати специфічні риси діяльності таких підприємств, їх призначення та особливості фінансування виробничо-господарської діяльності у процесі розвитку.

Дещо іншої думки дотримується А. Мельник. На основі того твердження, що заклади охорони здоров'я у переважній своїй більшості є комунальними некомерційними підприємствами, які не будуть фінансуватись в основному не за рахунок отриманих доходів, а виручені або отримані кошті спрямовують на забезпечення поточних та довготермінових потреб їх діяльності, автор вказує: «Фінансові ресурси сучасних закладів охорони здоров’я генеруються

надходженням різних видів коштів, цільове використання яких створює вхідні та вихідні фінансові потоки. Діяльність медичних закладів трансформує фінансові потоки у зворотному напрямку до надання медичних послуг» [7, с. 36].

Слід відмітити, що, на відміну від суб'єкті господарювання, які здійснюють свою виробничо-господарську діяльність у виробничій сфері, комунальні підприємства мають свою специфіку. Наприклад, для закладів охорони здоров'я така специфіка визначається особливостями медичних послуг. Серед таких особливостей можна відмітити наступні:

– вони не мають матеріального характеру (нематеріальний) і, хоча і здійснюються із застосуванням конкретних технічних (матеріальних) засобів;

– час створення та надання послуг співпадає і не можуть бути відтерміновані;

– надані послуги мають чітке цільове призначення і не можуть бути передані (надані) іншим особам;

– у зв'язку із особливою значимістю послуг, які надаються закладами охорони здоров'я для держави у цілому, фінансування їх є соціально важливим і не стосується тільки окремих громадян.

На основі проведеного дослідження можна характеризувати фінансові ресурси комунальних підприємств як сукупність коштів, що формуються у розпорядженні комунального підприємства за рахунок надходження із різних джерел і використовуються для забезпечення їх поточного та довготермінового розвитку.

Список використаних джерел:

1. Фінансовий словник-довідник / М. Я. Дем'яненко та ін.; за ред. М. Я. Дем'яненка. К.: ІАЕ УААН, 2003. 555 с.
2. Малій О. Г. Фінансові ресурси підприємств та джерела їх формування: теоретичні аспекти. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2016. № 2. С. 71-74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apie_2016_2_12
3. Машко А. І. Фінансові ресурси: теоретичний дискурс. *Бізнес-навігатор*. 2017. Вип. 3. С. 142-145. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bnav_2017_3_32
4. Дацій О. І., Черняєва О. О., Туболець І. І. Фінансові ресурси як об'єктивний обмежувач масштабів державного регулювання економіки та соціальної сфери. *Агросвіт*. 2021. № 7-8. С. 31-35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2021_7-8_7
5. Козинець І. Г., Берднік С. С. Співвідношення понять «фінанси» та «фінансові ресурси». *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 3. С. 112-116. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/anpopr_2021_3_22
6. Бізонич Д. В. Фінансові ресурси підприємств житлово-комунального господарства в умовах децентралізації сучасної України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 11. С. 90-97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2021_11_17
7. Мельник А. О. Мотиваційна складова розвитку організаційної культури закладів охорони здоров'я. *Український журнал прикладної економіки*. 2021. Т. 6, № 1. С. 280-289. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ujae_2021_6_1_35

Соломія Хруставка
студентка гр. ФФм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Науковий керівник: к.е.н., доцент Віктор Русін

РОЛЬ ЄДИНОГО ПОДАТКУ У ФОРМУВАННІ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ

У наповненні дохідної частини місцевих бюджеті важливу роль відіграє єдиний податок. Його питома вага у складі місцевих податків перевищує 55% за останні роки. Це означає, що даний податок відіграє значну фіскальну роль у формуванні дохідної бази місцевих бюджетів. Крім цього, за допомогою єдиного податку забезпечуються умови для налагодження ефективності виробництва на певних територіях, що є вкрай важливим для розвитку економіки країни.

Показник акумулювання єдиного податку є досить високими, оскільки платники цього податку обирають спрощену систему оподаткування і тим самим звільняються від сплати деяких видів податків, або отримують пільги. За рахунок цього у підприємців менш клопіткими є ведення бухгалтерського обліку та подача звітності.

Впродовж 2019-2023 років частка цього податку у структурі місцевих податків і зборів збільшилась з 50,2% станом на 2020 рік до 56,0% у 2022 році та до 55,8% у 2023 році (рис. 1). У 2020-2021 рр. питома вага податку була значно меншою ніж у даний час. Такий стрімкий зріст спричинений підвищенням рівня прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати, відповідно розмір податку, що стягувався із платників I і II груп збільшився. Також головною причиною зміни в динаміці надходжень єдиного податку стало те, що у 2020 р, згідно Постанови Кабінету Міністрів України, деякі представники сільськогосподарської діяльності були переведені на спрощену систему оподаткування і залученими до сплати даного податку.

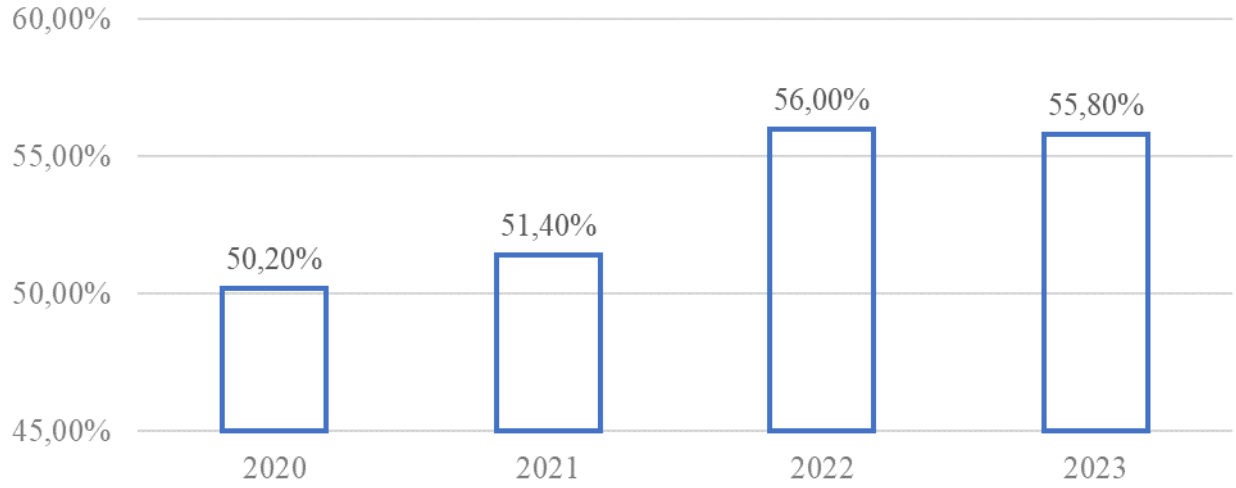

Рис 1. Питома вага єдиного податку у складі місцевих податків і зборів за 2020-2023 рр.

Джерело: складено та розраховано автором за даними [5].

Приріст надходжень єдиного податку в Україні у період з січня по грудень 2023 року коливався від зростання на 156,78% до зниження на 16,5% (рис. 2).

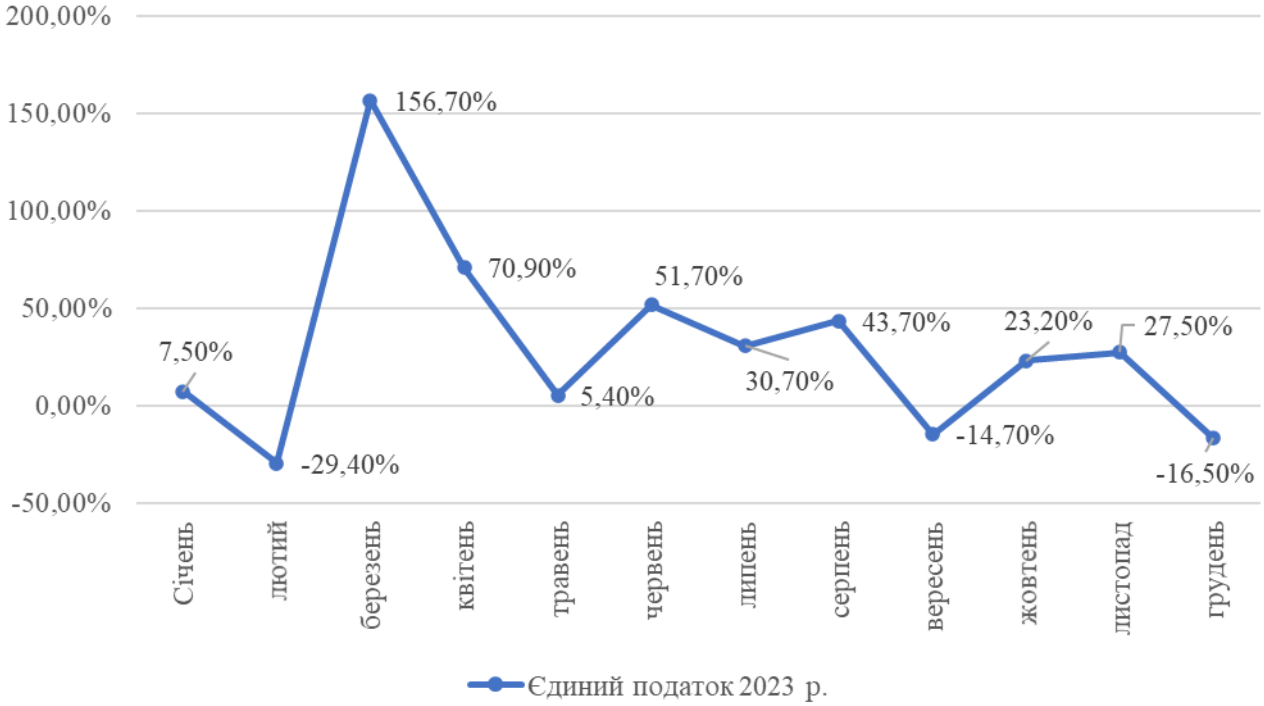

Рис 2. Динаміка зміни питомої ваги єдиного податку у складі місцевих податків і зборів у 2023 р.

Джерело: складено та розраховано автором за даними [4].

Ці коливання були спричинені змінами в податковому законодавстві. Однією з основних причин стало скасування спеціальної ставки єдиного податку для фізичних осіб-підприємців 3-ї групи на рівні 2%, що було запроваджено внесеними змінами до податкового законодавства з 1 серпня 2023 року Законом України від 30.06.2023 р. № 3219-IX.

У 2022 та 2023 роках були внесені зміни щодо термінів сплати єдиного податку, що також вплинуло на приріст надходжень. Зокрема, в період з квітня 2022 року до серпня 2023 року фізичні особи-підприємці, які перейшли на ставку єдиного податку 2%, мали сплачувати його помісячно (протягом 30 днів після закінчення звітного місяця). Натомість ставка 5% сплачувалася поквартально, протягом 50 днів після завершення звітного кварталу. Ці зміни спричинили значні коливання в графіку надходжень єдиного податку. Загалом, у 2023 році приріст надходжень єдиного податку до місцевих бюджетів порівняно з 2022 роком склав 18,2%, або +8,6 млрд грн.

Отже, акумулювання єдиного податку відіграє ключову роль у складі місцевих податків і зборів та відповідно і у формуванні доходів місцевих бюджетів. Саме тому, ефективне управління та контроль за сплатою єдиного податку є критично важливими для підтримання обороноздатності та забезпечення економічної стабільності країни в умовах воєнних викликів.

Список використаних джерел:

1. Прохода А. М. Місцеві податки та збори та їх роль у формуванні доходів місцевих бюджетів: квал. роб. Одеса: ОНЕУ, 2024. URL: https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c517995e-3be0-455f-8761-852cd9c6cf89/content .
2. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: https://openbudget.gov.ua.
3. Аналіз місцевих бюджетів за 2023 рік. URL: https://hromady.org/analiz-miscevix-byudzhetiv-za-2023-rik/
4. Адміністрування місцевих податків і зборів органами місцевого самоврядування: поточний стан та проблеми. URL: https://decentralization.ua/news/18432.
5. Петрова І. В. Роль місцевих податків у формуванні бюджетів громад. *Економіка і держава*. 2020. № 6. С. 47-51.
6. Русін В. М. Місцеві податки і збори та їх роль у фінансовому забезпеченні реалізації власних повноважень органів місцевого самоврядування. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2011. № 17. С. 106-112

Олена Чайківська
студентка гр. ДСПУАзм-11,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Науковий керівник: д.е.н., професор Ольга Кириленко

ЗМІСТ СТРАТЕГІЇ, СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ ТА СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ГРОМАДИ

Стратегічний підхід до планування сталого розвитку територій ефективно реалізується в Україні. Для кожної територіальної громади важливим є моделювання її майбутнього розвитку із високою якістю життя, доступністю якісних соціальних послуг.

Стратегія та стратегічний розвиток громади – це поняття, які використовуються для опису напрямків, планів та дій, спрямованих на досягнення визначених цілей щодо розвитку конкретної територіальної громади. Стратегія громади – це система довгострокових планів та заходів, спрямованих на досягнення певних цілей розвитку громади.

Найефективнішим методом розробки стратегії залишається метод партнерства, що передбачає залучення громадськості на усіх етапах роботи над документом. При цьому до складу робочої групи входять представники різних сфер діяльності: бізнесу, освіти, медицини, культури, громадських організацій, комунальної сфери тощо. Усі засідання проходять відкрито, розроблений проект стратегії виноситься на громадське обговорення.

До основних принципів розробки стратегії розвитку територіальної громади можна віднести:

1) партнерство – передбачає залучення до процесу розробки усіх зацікавлених сторін: представників влади, підприємців, освітніх закладів, медичних установ, мешканців тощо;

2) життєздатність, тобто розвиток порівняльних переваг, що визначаються за результатами проведення SWOT-аналізу;

3) інтеграція – передбачає активну участь усіх зацікавлених сторін в напрямку визначення завдань задля досягнення поставлених цілей;

4) інновація – забезпечує впровадження інноваційних підходів до використання наявних ресурсів;

5) інституційна пам’ять – передбачає врахування при розробці стратегії попередніх стратегічних документів;

6) субсидіарність – визначення стратегічних заходів, починаючи із найнижчого рівня та використовуючи ресурси регіонального розвитку [4, с. 150].

Стратегія визначається головною ціллю та проміжними цілями, які дозволяють досягнути головної цілі. Цілі, які визначають стратегічний план, називають стратегічними цілями. Стратегія також визначає, звідки взяти ресурси для досягнення цілей і як їх розподілити. У «Методичних рекомендаціях щодо запровадження стратегічного планування в практику центральних органів виконавчої влади» наголошується на характерних рисах стратегічного планування:

– спрямованість в середньотермінову та довготермінову перспективу;

– орієнтація на досягнення визначальних для цієї системи цілей;

– органічний взаємозв'язок поставлених цілей з обсягом і структурою ресурсів, потрібних для їх досягнення, до того ж як наявних, так і тих, що будуть створені в перспективі;

– взяття до уваги впливу різноманітних умов і факторів, що визначають стан об'єкта планування.

Стратегія слугує певним орієнтиром для управління, а точніше – планом дій, який охоплює комплекс цілей: від загальних завдань до конкретних потреб (тобто від бачення, пріоритетних напрямків та стратегічних цілей до оперативних цілей та заходів (завдань, програм та проектів). Простіше кажучи, стратегія визначає що саме буде зроблено, яким чином, у які терміни, за які кошти і хто буде виконавцем.

У сучасному розумінні слово «стратегія» трактується як основні шляхи, практичні кроки і механізми втілення ідеї чи теорії у життя. Отже, коли ми говоримо про стратегію розвитку територіальної громади, маємо на увазі чітко визначені мету і цілі розвитку, а також необхідні засоби для досягнення цих цілей. Іншими словами, «стратегія» − це обґрунтований вибір напряму розвитку адміністративно-територіальної одиниці, а також прийняття необхідних рішень відповідним органом місцевого самоврядування. Існує декілька поглядів на поняття стратегії. Стратегія – це вміння керувати або планувати. Стратегія - це першочерговий спосіб досягнення основної мети. Власне кажучи, основна мета – це будь-яка мета, яка наразі є пріоритетною. Без наявності такої мети видається безглуздим говорити про стратегію. Розглядаючи стратегію в такому аспекті, її можна визначити як невід'ємну частину співвідношення «мета – спосіб». Стратегія – це визначення напрямку та масштабів діяльності організації в довгостроковій перспективі. Вона ідеально визначає ресурси, які відповідають умовам мінливого середовища, особливо ринкові, клієнтам, споживачам із метою задоволення очікувань власників підприємства. Причину існування різних визначень можна пояснити багатозначністю терміна «стратегія» [3, с. 71].

Стратегічне планування відбувається на загальнодержавному, регіональному та галузевому рівнях. На кожному з них воно має свої специфічні особливості. Основними завданнями системи державного стратегічного планування є:

- визначення внутрішніх і зовнішніх умов, тенденцій і обмежень соціально-економічного розвитку України;

- визначення цілей і пріоритетів соціально-економічного розвитку України і пріоритетів державної політики;

- визначення основних показників бюджетної системи України на довгострокову і середньострокову перспективи;

- вибір шляхів, способів і показників досягнення цілей, що забезпечать найвищу ефективність використання виділених ресурсів;

- формування комплексу заходів для досягнення цілей соціально-економічного розвитку України;

- визначення необхідних ресурсів для досягнення цілей і завдань соціально-економічного розвитку України;

- координація запланованих дій з досягнення цілей соціально-економічного розвитку України;

- координація по термінам реалізації, очікуваним результатам і ресурсному забезпеченню заходів, передбачених стратегічними документами;

- організація і здійснення стратегічного контролю;

- науково-технічна, інформаційна, ресурсна і кадрова підтримка процесу державного стратегічного планування.

Г. Васильченко дає таке визначення стратегічного планування громади: «Стратегічне планування – це впорядкована діяльність, спрямована на обґрунтування та прийняття важливих рішень щодо місцевого розвитку, впровадження заходів, програм та проектів, які направлені на реалізацію змін задля бажаного майбутнього стану території» [2]. Стратегічне планування передбачає глибоке дослідження ситуації, виконання аналізу зовнішнього оточення території та її внутрішнього потенціалу, вивчення проблем громади, обґрунтування бачення розвитку та оцінку можливих стратегічних альтернатив. Стратегічне планування побудоване на комунікації та участі громади, а тому сприяє врахуванню різноманітних інтересів та цінностей, прийняттю консолідованих рішень, на реалізації яких концентруються зусилля та ресурси основних учасників місцевого розвитку

В. Шарий зазначає, що: «Стратегічне управління є сукупністю інструментів, підходів принципів, які становлять технологію управління відповідним територіальним утворенням системи місцевого самоврядування в умовах підвищеної нестабільності та невизначеності зовнішнього середовища» [7].

Стратегію області, міста, селища, села ми розуміємо, як довгостроковий план розвитку. Він створюється передусім для місцевої влади й передбачає якнайширшу участь громадськості, урахування її думки. Насамперед, потрібно проводити соціологічне опитування людей, дослідження підприємницького клімату, аналіз соціально-економічних тенденцій і прогнози, прораховувати сценарії. Ця робота мусить бути від початку публічною, адже створюється стратегічний документ як форма суспільного договору. Будь-яка закритість є абсолютно неприпустимими в цій роботі. Стратегічне бачення розвитку області, міста, селища, села презентує уявлення громадян і спеціалістів щодо його майбутнього, визначає місце міста в промисловому комплексі країни, його 20 провідну спеціалізацію, соціальні цінності та орієнтири, які формуються з урахуванням специфічних особливостей та конкурентних переваг міста [3, с. 72].

Процес стратегічного планування на загальнодержавному рівні означає формування державної політики та включає такі основні етапи:

– визначення ціннісних засад державного стратегічного планування;

– прогноз соціально-економічного розвитку (довгостроковий та середньостроковий);

– формування бачення, місії;

– визначення головних напрямів державної політики на основі здійснення аналізу міжнародного становища країни та внутрішнього соціально-економічного розвитку;

– вироблення альтернативних варіантів вирішення проблеми (альтернатив політики);

– вибір головної з переліку альтернатив політик для формування мети;

– розроблення, обговорення, узгодження стратегій;

– прийняття та затвердження рішення щодо політики, виконання стратегій;

– внесення змін, коригування.

С. Романюк вважає, що термін «стратегія» доцільно характеризувати з наступним чином:

– як специфічний результат управлінської діяльності, який являє собою обґрунтування вибору певного напряму розвитку об'єкта (країни, регіону, територіальної громади, окремого сектору публічної сфери), що базується на аналізі внутрішніх її можливостей та середовища, у якому вона діє, з метою збереження існуючого стану або його зміни заради досягнення свідомо обраних цілей;

– як процес формування та реалізації певних рішень, обраних на альтернативній основі та спрямованих на досягнення визначених цілей протягом конкретно визначеного часу. Вона має власну специфіку і відрізняється від поточного процесу прийняття рішень;

– як предмет особливого виду управлінської діяльності, що уособлює специфіку компетентностей осіб, які займаються цією діяльністю, і яка зосереджується виключно на формуванні стратегічних рішень. Виробленням стратегічних рішень займаються не тільки окремі групи менеджерів в організації (чи працівників органів публічної влади), а й цілі компанії (організації), що спеціалізуються в цій сфері. В обох випадках ідеться про висококваліфікованих фахівців, які володіють спеціальними знаннями, уміннями та практичними навичками [6, с. 24–25].

Під категорією стратегічного планування розвитку територіальної громади В. Проданик та А. Шинкарьов розуміють «вибір цілей та орієнтирів, визначення стратегії розвитку, що забезпечують ефективність управління на рівні окремої громади» [5, с. 163]. Пріоритетом стратегічного планування є зниження рівня невизначеності майбутнього шляхом використання закономірностей та особливостей публічного управління.

Особливістю регіональних стратегій розвитку є нова політика регіонального розвитку, що ґрунтується на врахуванні під час стратегічного та просторового планування ключових викликів, які впливають на людину, інфраструктуру, економіку та навколишнє природне середовище, а також включатиме побудову культури партнерства та співробітництва, орієнтованої на взаємодію громадян та публічних інституцій щодо розвитку. Заходи регіональної політики формуватимуться на основі отриманого досвіду, зібраних даних, висновків, рекомендацій, результатів аналізів та оцінки для забезпечення та підтримки високих стандартів управління та реалізації регіональної політики, що вимагає

функціонування відповідних спеціалізованих аналітичних засобів, баз даних формування та оцінки політики.

Контроль за реалізацією стратегії – завершальний процес, який здійснюється на стадії стратегічного управління і має забезпечити якісний зворотний зв'язок. Стратегічний контроль спрямований на з'ясування того, якою мірою реалізація сприяє досягненню цілей організації і значно менше оцінює правильність виконання стратегічного плану чи окремих його етапів. За результатами стратегічного контролю здійснюється коригування цілей організації та напряму їх досягнення.

Зауважимо, що якісно розроблена стратегія не означає автоматичне покращення розвитку громади. Важливим етапом є її впровадження та реалізація, а це потребує грамотного, професійного стратегічного управління і відповідного методико-технологічного, організаційно-інституційного і ресурсного забезпечення.

Список використаних джерел:

1. Берданова О. В., Вакуленко В. М. Стратегічне планування місцевого розвитку: практичний посібник Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO. К.: ТОВ «София-А», 2012.
2. Васильченко Г., Парасюк І., Єременко Н. Планування розвитку територіальних громад. Навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування Асоціація міст України К., ТОВ «Підприємство «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 256 с.
3. Заблодська І. Взаємодія наукових установ, органів місцевого самоврядування і суб'єктів бізнесу при розробці стратегії стійкого розвитку міста. *Схід*. Спецвипуск. 2011. № 1 (108). С. 71-74.
4. Оксентюк Р. А. Формування стратегії розвитку об'єднаної територіальної громади, на прикладі Скала-Подільської селищної ради. *Актуальні проблеми публічного управління та адміністрування:* колективна монографія. Тернопіль, 2020. С. 144-165.
5. Проданик В. М., Шинкарьов А. М. Стратегічне планування розвитку об'єднаної територіальної громади: організаційно-правові механізми. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2021. № 3. С. 158-166.
6. Романюк С. А. Теорія та практика стратегічного управління: монографія. Київ: НАДУ, 2019. 232 с.
7. Шарий В. І., Дендемарченко Г. Г. Методика стратегічного управління розвитком територіальної громади в Україні. *Університетські наукові записки*. 2010. 2010. № 4. С. 291-298.

Людмила Черкас
студентка гр. ДСПУАзм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Науковий керівник: д.е.н., професор Ольга Кириленко

МЕТОДИ РОБОТИ ДЕПАРТАМЕНТУ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОВА У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Одним із додаткових завдань, покладених на департамент охорони здоров'я Тернопільської обласної військової адміністрації (далі – департамент) в період повномасштабної війни в України визначено рішенням Ради оборони Тернопільської області, яким зобов'язано:

– організувати медичні обстеження військовозобов'язаних військово-лікарськими комісіями області (далі – ВЛК), із дотриманням Міністерства оборони України від 14 серпня 2008 року № 402 «Про затвердження Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України» (зі змінами);

– забезпечити контроль за недопущенням корупційних правопорушень у діяльності ВЛК;

– підготувати пропозицій щодо скорочення термінів додаткових медичних обстежень військовозобов'язаних при виконанні визначеного мобілізаційного завдання.

Керуючись вимогами, викладеними у Законі України «Про військовий обов'язок і військову службу», наказі Міністерства оборони України від 14 серпня 2008 року № 402 «Про затвердження Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України» (зі змінами), та з метою організації контрольних медичних оглядів кандидатів на військову службу за контрактом, кандидатів на військову службу у резерві (кандидатів на військову службу), військовозобов'язаних, призваних по мобілізації, в області затверджено та функціонує 19 позаштатних постійно діючих військово-лікарських комісій при територіальних центрах укомплектування та соціальної підтримки (далі – ТЦК та СП), з них 1 обласна позаштатна постійно діюча ВЛК при Тернопільському обласному ТЦК та СП, яка здійснює контролюючу функцію.

З метою виконання вищевикладених доручень департаментом визначено перелік закладів охорони здоров'я області, працівники яких можуть бути залучені до роботи обласної позаштатної постійно діючої ВЛК при Тернопільському обласному ТЦК та СП, та спільним наказом затверджено її персональний склад і перелік базових лікувальних установ області для проведення додаткового медичного обстеження військовозобов'язаних.

Зазначені комісії в період чергування використовують ноутбуки, ключі і користуються своєю медичною інформаційною системою, а також забезпечені гематологічним аналізатором крові, електрокардіографічних, ультразвукових досліджень, вимір внутрішньоочного тиску, рентгенографія біляносових пазух.

Одним із позитивних факторів реалізації покладених завдань є забезпечення ВЛК мобільним флюорографом, який розташований поруч з організованим

приміщенням для здійснення даного обстеження, кожний військовозобов'язаний, який прибуває на медичний огляд ВЛК, має результати рентгенологічного обстеження органів грудної клітки.

Необхідно зазначити, що з 25 квітня 2024 року розгорнуто мобільний центр, який працює в режимі 24/7. Спільним наказом затверджено основний та резервний склад і погоджено головою 16 регіональної військово-лікарської комісії кандидатури голови, заступника голови і секретаря військово-лікарської комісії при Тернопільському районному територіальному центрі комплектування та соціальної підтримки, затверджено Центральною військово-лікарською комісією Збройних сил України.

Аналізуючи роботу створених ВЛК слід відмітити, що у вересні 2024 року пройшли медичний огляд 2738 осіб (серпень – 2707), з них придатні до військової служби 1744 (64%), придатні до служби 782 (29%), непридатні з виключенням з військового обліку 130 (5%), тимчасово непридатні – 82 (3%), скеровано на додаткове медичне обстеження 81 військовослужбовець, не повернулося – 24 особи.

Слід зазначити, що серед ВЛК, є такі які демонструють незначне зростання оглядів комісією військовозобов'язаних у порівняні з попереднім місяцем (табл. 1). Проте, середня тривалість проходження ВЛК по даних комісіях коливається від 1,44 год. до 10,66 год. (область – 2,08 год.). Поряд з цим, скорочення оглядів демонструють окремі ВЛК.

Таблиця 1

Результати роботи ВКЛ ТЦК та СП

	Серпень 2024 р.		**Вересень 2024 р.**	
	Всього оглянутих	Придатних	Всього оглянутих	Придатних
ВЛК при Тернопільському РТЦК та СП	603	376 (62%)	648	476 (73%)
ВЛК при Кременецькому РТЦК та СП	149	108 (72%)	194	139 (72%)
ВЛК при Чортківському РТЦК та СП	148	82 (55%)	185	111 (60%)
ВЛК при 2 відділі ТРТЦК (Зборів)	107	79 (74%)	84	61 (73%)
ВЛК при 5 відділі ТРТЦК (Підволочиськ)	111	80 (72%)	82	59 (72%)
ВЛК при 7 відділі ТРТЦК (Підгайці)	40	24 (60%)	26	18 (69%)
ВЛК при 1 відділі КРТЦК (Шумськ)	106	51 (48%)	63	26 (41%)
ВЛК при 2 відділі ЧРТЦК (Борщів)	101	48 (48%)	87	49 (56%)

Джерело: складено за даними департаменту охорони здоров'я Тернопільської ОВА

Індикаторними показниками ефективної роботи ВЛК при ТЦК та СП є закриття епізодів до 14 днів в електронній системі охорони здоров'я.

Фактом високого ступеня ефективності реалізації покладених завдань є показник вчасного завершення епізодів ВЛК, так як по Україні – в цілому за серпень 2024 р. (відповідно до встановлених термінів) складав 98%, у вересні 2024 р. такий показник – 92%, а в Тернопільській області такий показник становить 97,8%,

Наступним методом контролю за діяльністю ВЛК є моніторинг щодо оцінки їх діяльності, що проводиться поквартально. В даний час проведено перевірку усіх ВЛК та надано відповідні рекомендації.

Слід відмітити, що з метою належного ознайомлення з вимогами Закону України «Про запобігання корупції», статей Кримінального кодексу України № 358, 364, 366, 368, 369, 370 щодо кримінальної відповідальності за вимагання, отримання неправомірної вигоди, перевищення влади або службових повноважень, недопущення можливих корупційних правопорушень, фактів вимагання неправомірної вигоди пов'язаних з корупцією, проведено інструктивну нараду із головами та членами ВЛК. З метою підвищення усвідомленості про відповідальність за порушення вищевказаних нормативних актів під особистий підпис ознайомлено голів та членів ВЛК із кримінальною відповідальністю.

Підводячи підсумки, зазначимо, що методи роботи департаменту охорони здоров'я Тернопільської ОВА у період повномасштабної війни в Україні дають змогу забезпечити дієвий контроль за ефективністю роботи військово-лікарських комісій при ТЦК та СП області, а також якісним медичним обстеженням військовозобов'язаних та запобігають недопущенню порушень у визначенні придатності до військової служби.

Список використаних джерел:

1. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text.
2. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text.
3. Про затвердження Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України від 14.08.2008 р. № 402. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1109-08#Text.
4. Офіційний сайт Національної служби здоров'я України. URL: https://nszu.gov.ua/.

Антон Шевчук
к.е.н., доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Микола Дмитрук
студент гр. ФМСм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ЕВОЛЮЦІЯ МИТНОЇ СИСТЕМИ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ ДО ЗДОБУТТЯ ЇЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Ще у перших великих поселеннях на території сучасної України, а саме в містах Ольвія, Херсонес, інших містах Причорномор'я та державі скіфів, приблизно у V-VII ст. до н.е., існував митний інститут як державний правовий елемент. Після перемоги Олега Рюриковича, князя Київської Русі, над візантійцями у 911 році на останніх було накладено митні платежі на експортні операції, якщо їх можна було так назвати, на різні товари. Це сталося тому, що уже на той час на підвладних йому територіях як звичайна норма існувало правило збирати мито, себто плата за перевезення товарів по території держави не лише іноземних, але і між містами. При тому митні податки на ввезені товари сплачували не лише візантійці, а і купці – люди, що займалися торгівлею в різних країнах, особливістю цих платежів було те, що сплата відбувалася золотом або іншими товарами [2].

Відповідно з розвитком Київської держави багатьом людям того часу, що були так чи інакше пов'язані із торгівлею, не дивували такі слова як «митник», «мит», «митниця» – терміни, що були записані князем Ярославом Мудрим у 1016 році до його збірника «Руська правда». Саме князь мав повноваження встановлювати, визначати розмір чи звільняти від сплати «мит» – особливий збір або податок, що накладався на товар чи худобу, які ввозилися з-за кордону на територію держави.

Період розпаду Київської Русі на дрібні князівства припав на XII—XIII ст. характеризувався занепадом центральної влади та створенням значної кількості помісних князів. Головною проблемою тих часів, для митної системи, було те, що ніхто з місцевих правителів не бажали коритися київському князю і встановлював власні податки, знані як проїжджі чи торгові. Основним податком на провезення товару, що до них відносився був «мит», а його розмір варіювався від розміру воза (тогочасний транспортний засіб на якому перевозився товар) або від розміру партії товарів.

В зв'язку з тим, що після остаточного розпаду Київської Русі українські землі довгий час знаходилися під правлінням татаро-монгольської орди в українській термінології з'явилися нові слова – «тамжіння», витіснило звичне всім «збирання податків», – відзначення особливим знаком, шо засвідчував про сплату митних платежів. Такий символ мав назву – «тамга» – одноразовий дозвіл на право збирання мита, також міг називатися клеймом. Відповідно звичний уже в

наш час термін «митник» був на той час замінений на слова тюркського походження «таможник», «таможеник» [3].

Наступний період розвитку української державності проходив у складі Великого князівства Литовського, Речі Посполитої та Австро-Угорської імперії, тому розвитку власної митної системи майже не відбувалося, оскільки використовувалася митна система країни, яка володіла тими чи іншими землями. Зважаючи на це відбулося поповнення в українській термінології – «цло» – це сума, що сплачувалася при перетині кордону, таке собі прикордонне мито.

Проте на певних проміжках часу, коли вдавалося відвоювати незалежність для певних територій, то відбувалися спроби побудови митної системи. Так в часи Богдана Хмельницького відбувався збір прикордонного мита: на вивезення застосовувалися евеки, а на ввезення – інфуки. У 1654 році було видано гетьманський універсал, законодавчий акт того часу, в якому було чітко визначено розміри митних платежів за товари ввезені на територію Гетьманщини.

Паралельно існувала окрема адміністративна одиниця, яка мала власні закони, економіку та керманича – Запорізька Січ. Окрім військової справи вона вела активну торгівлю з Туреччиною, Кримом, Литвою та іншими сусідніми країнами. Зважаючи на її географічне положення, вона контролювала частину одного із найстаріших торгівельних шляхів, що відомий ще із часів Київської Русі – «з варяг у греки» [1].

У період з кінця XVII до початку XX століття українські землі перебували у складі Російської імперії. Цей час відзначався значною нестабільністю в економічній та політичній сферах, що було зумовлено активною міжнародною політикою Росії. Наслідком цього стали масштабні адміністративні та правові реформи, спрямовані на стимулювання торгівлі, спрощення податкової системи та вдосконалення митного регулювання. Наприкінці XVII століття в Російській імперії була сформована централізована митна система, яка охоплювала всю територію держави. Її створення значною мірою базувалося на зразках митної системи Німеччини.

Після подій лютого 1917 року відбулася зміна керівництва на території українських земель і остаточно закріпилася радянська влада, що не славилася своєю зовнішньоекономічною політикою. Для нового режиму будь-яке переміщення товарів без офіційного дозволу визнавалося контрабандою і суворо каралося відповідно до радянського законодавства. Проте нормативно-правова база митної політики залишалася незмінною і сприймалася неоднозначно. Державна монополія, що діяла як основний механізм регулювання, фактично блокувала впровадження ефективного митно-тарифного регулювання. Митний контроль втратив свою провідну роль, перетворившись на допоміжний інструмент впливу на зовнішню торгівлю. З часом митна система зазнала спрощення, а сформована в 1930-х роках модель була кодифікована в Митному кодексі СРСР 1964 року [4].

Отже, можна зробити висновок, що становлення митної системи України має дуже давню історію. Розвиток її ґрунтувався на особливостях міжнародних економічних відносин певної віхи часу. Проблемним аспектом української митної

системи є те, що довгий період часу вона була складовою чужої митної політики або взагалі користувалася тією в складі, якої перебувала. Відповідно власний шлях розвитку було втрачено давно, а подальші еволюційні етапи не слугували міцним підґрунтям для побудови власної довговічної митної системи.

Список використаних джерел:

1. Мартинюк В. П. Митна система України та її фіскально-регулюючий потенціал. *Механізм регулювання економіки*. 2010. № 3. С. 84-92.
2. Мельник О. Г., Адамів М. Є., Тодощук А. В. Історія розвитку митної системи України: ключові проблеми та здобутки в умовах європейської інтеграції. *Економіка та держава*. 2018. № 10. С. 4-9.
3. Митна енциклопедія : У двох томах / Редкол.: … І. Г. Бережнюк (відп. ред.) та ін. Хмельницький: ПП Мельник А.А., 2013. Т. 2. 536 с.
4. Саварець А. Український та зарубіжний досвід побудови митних органів: рекомендації для сучасної України. URL: http://www.ier.com.ua/files/Projects/Projects_2014/Trade_Facilitation_dialogue/Ukrainian_ customs_service_Savarets_2017.pdf

Антон Шевчук
к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Ольга Ленчук
студентка гр. ДСПУАзм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ З ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ ТА КОНТРОЛЮ ЗА НАРКОТИКАМИ

Реформування фармацевтичного регулювання в Україні є важливим кроком до наближення до європейських стандартів і побудови ефективної системи контролю за лікарськими засобами. Прийняття нового закону «Про лікарські засоби» стало точкою відліку для створення одного органу державного контролю – Української медичної агенції (УМА). Цей крок є відповіддю на сучасні виклики у сфері регулювання фармацевтичного ринку, який потребує прозорості, професійності та інноваційності.

Однією з ключових характеристик УМА є її незалежність. Як орган виконавчої влади зі спеціальним статусом, УМА матиме можливість самостійно реалізовувати державну політику, розробляти та ухвалювати нормативно-правові акти. Незалежність цього органу забезпечується спеціальним статусом керівника, якого призначатимуть за конкурсом на 5 років із правом обіймати посаду не більше двох строків. Це гарантує мінімізацію впливу політичних змін на діяльність органу, зосередження на професійних стандартах і досягненні конкретних результатів.

УМА забезпечуватиме прозорість своєї діяльності через систему незалежного зовнішнього оцінювання, яке проводитиметься щорічно комісією із залученням представників парламенту, уряду та Міністерства охорони здоров'я. Це дозволить громадськості отримувати об'єктивну інформацію про роботу органу. Крім того, нагляд за діяльністю УМА здійснюватиме Рада громадського контролю, до складу якої входитимуть представники пацієнтських організацій, фармацевтичної галузі та експертного середовища. Такий підхід сприятиме формуванню довіри до регулятора як серед професійної спільноти, так і серед громадян.

Новий орган об'єднає повноваження кількох існуючих структур, зокрема:

- державну реєстрацію лікарських засобів;
- технічне регулювання косметичної продукції та медичних виробів;
- експертизи у сфері реєстрації ліків і матеріалів клінічних досліджень;
- фармаконагляд;
- контроль і ліцензування, які наразі здійснює Держлікслужба.

Ця інтеграція дозволить спростити та стандартизувати регуляторні процедури, уникнути дублювання функцій та підвищити ефективність управління. УМА також матиме ширші повноваження для боротьби з фальсифікованими препаратами та забезпеченням доступності ліків для населення.

Фінансова модель УМА передбачає початкову підтримку з державного бюджету, грантів міжнародних організацій, а також поступовий перехід до самоокупності. Основними джерелами доходів стануть платежі учасників фармацевтичного ринку, зокрема:

- збори за реєстрацію лікарських засобів;
- річні внески за доступ до баз даних фармаконагляду;
- платежі за провадження діяльності з фармаконагляду.

Такий підхід не лише забезпечить стабільність фінансування, але й сприятиме розвитку фармацевтичного ринку через прозорі правила гри.

УМА має працювати за принципами, адаптованими до стандартів ЄС. Україна вже розпочала співпрацю з такими країнами, як Швеція, Ірландія, Польща та Франція, які готові надати експертну підтримку у створенні органу. Участь українських фахівців у європейських робочих групах, наприклад, у сфері GMP, клінічних досліджень і боротьби з нестачею ліків, дозволить інтегрувати найкращі практики в роботу новоствореного органу.

Поступове приведення законодавства до acquis ЄС забезпечить гармонізацію українських норм із європейськими, що сприятиме інтеграції України до єдиного ринку ліків у майбутньому.

Створення УМА передбачає перехідний період, протягом якого функції Державної служби України з лікарських засобів та контролю за наркотиками, крім того Державного експертного центру будуть передані новому органу. Це вимагатиме високого рівня координації, навчання персоналу та налаштування нових процедур. Проте, в результаті Україна отримає сучасний орган, який відповідатиме як національним потребам, так і міжнародним вимогам.

Створення УМА відкриває нові можливості для учасників фармацевтичного ринку. Прозорі правила регуляції, європейські стандарти роботи та сучасні підходи до ліцензування та контролю сприятимуть залученню інвестицій у галузь. Крім того, це полегшить вихід українських компаній на міжнародні ринки, оскільки відповідність європейським нормам значно підвищить їх конкурентоспроможність.

Для населення створення УМА означає підвищення доступності якісних і безпечних ліків. Інтеграція фармаконагляду та контроль за медичними виробами дозволять швидше реагувати на ризики, пов’язані з використанням лікарських засобів. Також очікується зменшення кількості фальсифікованих препаратів на ринку, що є однією з основних проблем у сфері охорони здоров’я.

Однією з ключових перспектив розвитку Української медичної агенції (УМА) є створення сучасної системи фармаконагляду, яка не лише реагуватиме на побічні ефекти лікарських засобів, але й активно попереджатиме їх. Це передбачає інтеграцію передових інформаційних технологій, створення національної бази даних щодо безпеки ліків та співпрацю з міжнародними фармаконаглядовими мережами. Такий підхід сприятиме швидкому виявленню проблемних препаратів і зменшенню ризиків для пацієнтів.

Інтеграція функцій технічного регулювання медичних виробів, косметичної продукції та лікарських засобів дозволить підвищити якість продукції на українському ринку. Перехід до ризик-орієнтованого підходу в технічному

регулюванні забезпечить ефективніше використання ресурсів УМА, спрямовуючи контроль на найбільш критичні ділянки. УМА планує запровадження цифрових платформ для автоматизації процесів ліцензування, реєстрації та контролю лікарських засобів. Це дозволить зменшити бюрократичні бар'єри, зробити взаємодію між регулятором і суб'єктами господарювання прозорішою, а також мінімізувати людський фактор, що зменшить ризики корупції.

Для забезпечення високого рівня роботи УМА необхідно значно підвищити рівень підготовки фахівців. Це включає участь у міжнародних навчальних програмах, стажування в європейських агентствах з лікарських засобів, організацію внутрішніх тренінгів і розробку нових стандартів навчання для працівників. Залучення висококваліфікованих спеціалістів дозволить забезпечити якісну реалізацію функцій агентства.

Ще одним важливим напрямом є створення прозорої системи регулювання клінічних досліджень. Це сприятиме залученню міжнародних фармацевтичних компаній до проведення досліджень в Україні, що, своєю чергою, відкриє доступ до інноваційних терапій для українських пацієнтів. Крім того, це дозволить підвищити довіру до системи охорони здоров'я. УМА зможе ефективніше контролювати дистрибуцію лікарських засобів, включно з моніторингом логістичних ланцюгів. Це важливо для запобігання потраплянню фальсифікованих препаратів на ринок, а також для забезпечення доступності ліків у віддалених регіонах країни.

Україна матиме змогу стати повноправним учасником європейської системи регулювання лікарських засобів. Це передбачає активну участь у робочих групах ЄС, зокрема з питань Good Manufacturing Practice – GMP і Good Clinical Practice – GCP. Також важливим є створення стратегічних альянсів із провідними міжнародними агентствами, такими як EMA, FDA тощо. Забезпечення доступності якісних і безпечних ліків для всіх категорій населення є пріоритетом УМА. Це може включати впровадження програм державного субсидування окремих груп ліків, спрощення процедур реєстрації життєво важливих препаратів, а також співпрацю з міжнародними фондами для постачання дешевших генериків.

УМА інтегрує принципи інклюзивності у свою роботу. Це передбачає адаптацію цифрових платформ для маломобільних груп населення та осіб із порушеннями функцій. Інклюзивний підхід сприятиме кращій поінформованості та доступності послуг для кожного громадянина. Сучасна фармацевтична галузь зобов'язана враховувати екологічні аспекти. УМА зможе регулювати питання утилізації лікарських засобів, запроваджуючи стандарти екологічної безпеки. Це важливо для мінімізації впливу фармацевтичних відходів на навколишнє середовище.

Для ефективнішого контролю та комунікації УМА варто розвивати мережу регіональних представництв. Це дозволить забезпечити якісний нагляд у кожному регіоні країни, включаючи віддалені території, та сприятиме своєчасному реагуванню на виклики. УМА працюватиме над створенням єдиної бази даних лікарських засобів, медичних виробів та косметичної продукції. Це стане корисним інструментом як для регуляторів, так і для громадян, дозволяючи

отримувати актуальну інформацію про ліки, їх реєстрацію, сертифікацію та можливі побічні ефекти.

Однією з головних загроз є фальсифіковані препарати. УМА зможе посилити боротьбу з цією проблемою через використання сучасних технологій маркування та відстеження ліків. Крім того, необхідно впроваджувати жорсткіші санкції для суб'єктів, які порушують законодавство.

УМА має на меті не лише контролювати ринок, а й проводити просвітницьку роботу серед населення. Кампанії, спрямовані на підвищення обізнаності щодо якості ліків, їх правильного застосування та можливих ризиків, сприятимуть формуванню відповідального ставлення до свого здоров'я. Створення гнучкої системи, яка дозволить швидкісно реагувати на непередбачувані ситуації, такі як пандемії чи перебої у постачанні ліків, стане важливим завданням для УМА. Це передбачає створення стратегічних запасів препаратів, моніторинг їх доступності та ефективну логістику.

Використання інноваційних підходів, таких як блокчейн для контролю за ланцюгами постачання ліків, машинне навчання для прогнозування ризиків та штучний інтелект для аналізу даних фармаконагляду, може зробити УМА лідером у сфері цифрових інновацій. В УМА варто створити аналітичний центр, який займатиметься прогнозуванням розвитку фармацевтичного ринку, аналізом ефективності регуляторних заходів та розробкою рекомендацій для вдосконалення роботи. УМА має активно залучати приватний сектор до спільних проектів, зокрема у сфері створення нових лікарських засобів, модернізації інфраструктури та проведення досліджень.

Створення УМА – це історичний крок у реформуванні фармацевтичного ринку України. Враховуючи численні виклики, з якими стикається галузь, новий орган має потенціал стати рушійною силою для впровадження якісних змін. УМА забезпечить не лише підвищення стандартів роботи, але й створить умови для сталого розвитку всієї системи охорони здоров'я України.

Розвиток Державної служби України з лікарських засобів та контролю за наркотиками через створення Української медичної агенції є стратегічним кроком у реформуванні фармацевтичної галузі. УМА має стати сучасним, незалежним, прозорим та ефективним органом, здатним забезпечувати контроль за лікарськими засобами на найвищому рівні. Успішна реалізація цієї реформи залежить від підтримки міжнародних партнерів, належного фінансування та ефективної координації між усіма зацікавленими сторонами. У довгостроковій перспективі УМА не лише сприятиме розвитку фармацевтичного ринку, але й стане гарантом здоров'я та добробуту українців.

Список використаних джерел:

1. Про лікарські засоби: Закон України від 04.04.1996 р. № 123/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96-вр#Text
2. Про утворення територіальних органів Державної служби з лікарських засобів та контролю за наркотиками: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2016 р. №355. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/355-2016-%D0%BF#Text.

Уляна Щур
студентка гр. ФФзм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Тетяна Довгаль
студентка гр. ФФзм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Андрій Стець
студент гр. ФПФм-11,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Науковий керівник: к.е.н., доцент Світлана Савчук

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ДОХІДНОЇ БАЗИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

У контексті бюджетної децентралізації та реалізації адміністративно-територіальної реформи в Україні спостерігались зміни і щодо формування доходів місцевих бюджетів, зокрема в частині створення умов для розвитку фінансово самодостатніх громад.

Незважаючи на суттєві виклики воєнного часу та складність фінансової ситуації в державі, територіальні громади, завдяки своїй фінансовій стійкості, зуміли оперативно адаптуватися до нових умов і процеси децентралізації продовжуються. Так, загалом значне збільшення доходів місцевих бюджетів забезпечило стабільне наповнення єдиного казначейського рахунку, що було особливо важливо в умовах воєнного стану. Незважаючи на надані податкові пільги, обсяги надходжень до місцевих бюджетів не лише збереглися на рівні попереднього року, але й продемонстрували позитивну динаміку зростання.

Як свідчить вітчизняний досвід, доходи місцевих бюджетів України у 2018-2023 рр. демонструють все ж стійку тенденцію до зростання, що є позитивним аспектом для розвитку місцевого самоврядування (рис. 1).

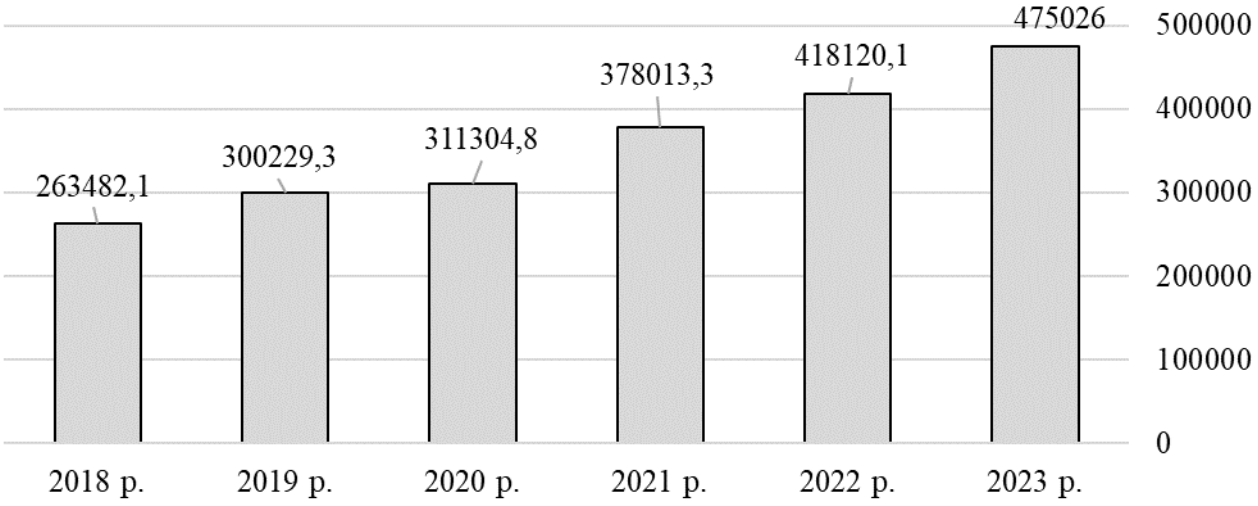

Рис. 1. Динаміка доходів місцевих бюджетів України за 2018-2023 рр. (без урахування трансфертів)

Джерело: складено на основі даних Міністерства фінансів України

Аналіз динаміки доходів місцевих бюджетів за період 2018-2023 рр. свідчить про стабільне їх зростання з 263482,1 млн грн у 2018 р. до 475026 млн грн у 2023 р. Так, якщо у 2019 р. доходи збільшилися на понад 36 млрд грн, то у 2023 році – вже на понад 211 млрд грн порівняно з 2018 роком.

Навіть в умовах воєнного часу органи місцевого самоврядування продемонстрували здатність мобілізувати фінансові ресурси та забезпечити стабільні надходження до місцевих бюджетів, посилюючи свою фінансову спроможність за рахунок зростання власних доходів.

Дані рис. 2 дають змогу спостерігати позитивну динаміку доходів місцевих бюджетів, зокрема бюджетів територіальних громад, що свідчить загалом про розширення фінансової самостійності громад та підтверджує зростаючу їхню роль у забезпеченні фінансової стабільності держави. Варто зазначити збільшення обсягів їхніх доходів з 21,3 млрд грн у 2018 р. до 318,5 млрд грн у 2023 р. (рис. 2).

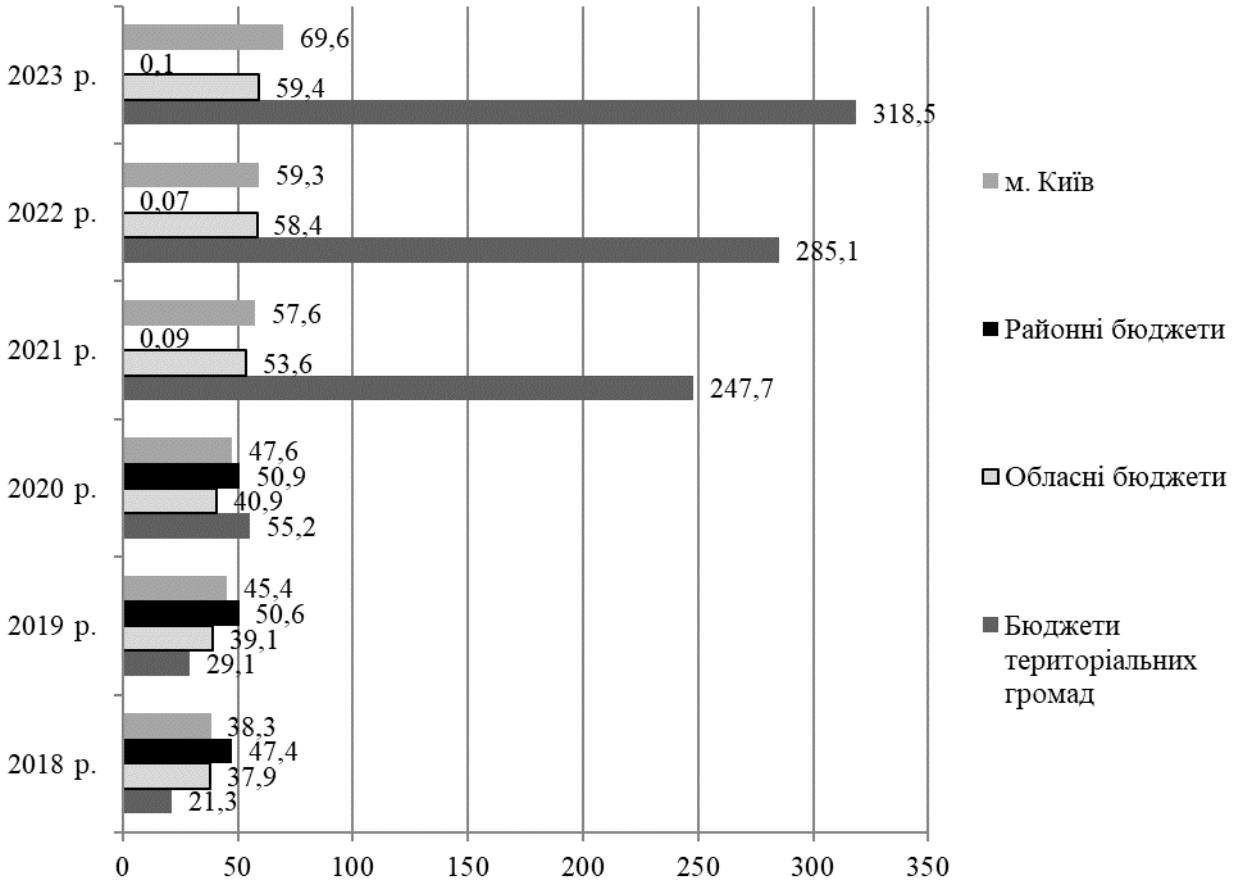

Рис. 2. Динаміка доходів за видами місцевих бюджетів України без трансфертів і власних надходжень бюджетних установ за 2018-2023 рр., млрд грн

Джерело: складено на основі даних Міністерства фінансів України

Така динаміка свідчить про позитивний вплив бюджетної децентралізації на формування бюджетів місцевого самоврядування, за рахунок яких здійснюється фінансування значної частини як делегованих, так і власних повноважень, чітке розмежування яких ще до цього часу від початку децентралізацій них процесів не регламентовано бюджетним законодавством.

Позитивна динаміка свідчить про те, що процеси децентралізації дають змогу місцевим бюджетам зміцнювати фінансову основу місцевого самоврядування.

На прикладі Чемеровецької територіальної громади проаналізуємо, як бюджетна децентралізація вплинула на доходи місцевих бюджетів та їхню здатність фінансувати місцеві потреби.

Дані табл. 1 свідчать загалом про позитивну тенденцію у 2021-2023 рр. доходів бюджету Чемеровецької селищної територіальної громади як з урахуванням офіційних трансфертів (на 54354,2 тис. грн), так і не враховуючи їх (на 41153,3 тис. грн). Упродовж аналізованого періоду спостерігалася позитивна динаміка зростання всіх видів доходів бюджету у 2023 році порівняно з 2021 роком. За результатами проведеного аналізу встановлено, що обсяг податкових надходжень за останній рік дослідження перевищив показник попереднього року на 30340,2 тис. грн.

Аналіз динаміки неподаткових надходжень за аналізований період свідчить про зростання цього показника на 10462,7 тис. грн. При цьому варто звернути увагу на зростання частки даних доходів з 3,1% до 6,4%, що свідчить про посилення ролі цього джерела доходів (табл. 1).

Таблиця 1

Склад і структура доходів бюджету Чемеровецької сільської територіальної громади впродовж 2021 – 2023 рр.

Види доходів	**2021 р.**		**2022 р.**		**2023 р.**	
	тис. грн	**%**	тис. грн	%	тис. грн	%
Податкові надходження	123165,4	59,1	135872,0	59,2	153505,6	58,4
Неподаткові надходження	6437,3	3,1	10767,5	4,7	16900,0	6,4
Доходи від операцій з капіталом	1,0	0,0005	12182,3	5,3	351,4	0,1
Доходи загального і спеціального фондів МБ без трансфертів	**129603,7**	**62,1**	**158821,8**	**69,2**	**170757,0**	**64,9**
Офіційні трансферти	78949,0	37,9	70779,4	30,8	92149,9	35,1
Разом доходів	**208552,7**	**100**	**229601,2**	**100**	**262906,9**	**100**

Джерело: складено на основі даних управління Державної казначейської служби України в Чемеровецькому районі

Незважаючи на загальне зростання обсягів трансфертів на 13200,9 тис. грн за аналізований період, у 2022 році спостерігалося їхнє тимчасове скорочення на 8169,6 тис. грн у порівнянні з 2021 р. Проте частка цих джерел у загальному доході загалом знизилась з 37,9% до 35,1%.

Загалом зростання обсягів доходів бюджету Чемеровецької сільської територіальної громади у 2021-2023 рр. першочергово відбулось за рахунок окремих джерел надходжень. Зокрема за даний період збільшились надходження податку на доходи фізичних осіб на 21746,8 тис. грн, проте спостерігалось зниження його питомої ваги у загальному обсязі доходів бюджету. Зростання даного податку у доходах бюджету відбулося значною мірою за рахунок

підвищення у 2022 р. відрахувань із заробітної плати військовослужбовців та нормативу зарахування податку до місцевих бюджетів з 60% до 64%.

Варто відмітити вже приріст у 2023 р. на відміну 2022 р. акцизного податку, обсяги якого у 2022 р. за рахунок податкових пільг знизились. Проте у 2023 р. внаслідок відновлення надходжень відбулось вже його зростання.

Крім того, відмітимо і зростання акумульованих місцевих податків упродовж 2021-2023 рр. Абсолютний приріст єдиного податку склав 3000,8 тис. грн, його надходження зросли з 22454,5 тис. грн у 2021 р. до 25455,3 тис. грн у 2023 р.

Отже, реалізація процесів бюджетної децентралізації позитивно вплинуло на фінансове забезпечення Чемеровецької селищної територіальної громади, про що свідчить зростання обсягів доходів місцевого бюджету, що сприяло підвищенню її фінансової самостійності та дало змогу ефективніше надавати послуги населенню. Основним джерелом доходів громади є реальний сектор економіки, де функціонують підприємства та працює населення. Відповідно місцеві бюджети, як інструмент реалізації фінансової політики органів місцевого самоврядування, безпосередньо впливають на розвиток реального сектора економіки, стимулюючи інвестиції, підтримуючи підприємництво та забезпечуючи фінансування соціальної сфери. Тому фінансова спроможність громади залежить від того, наскільки вона забезпечена фінансовими ресурсами, які формуються за рахунок місцевого бюджету та економічної діяльності її мешканців.

Список використаних джерел:

1. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk/vykonannia-dokhodiv-mistsevykh-biudzhetiv
2. Звітність про виконання бюджету Чемеровецької селищної територіальної громади за 2021-2023 рр.

Електронне наукове видання

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Збірник наукових праць

Випуск 4